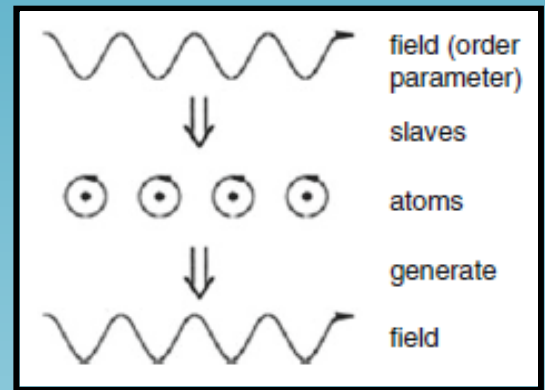
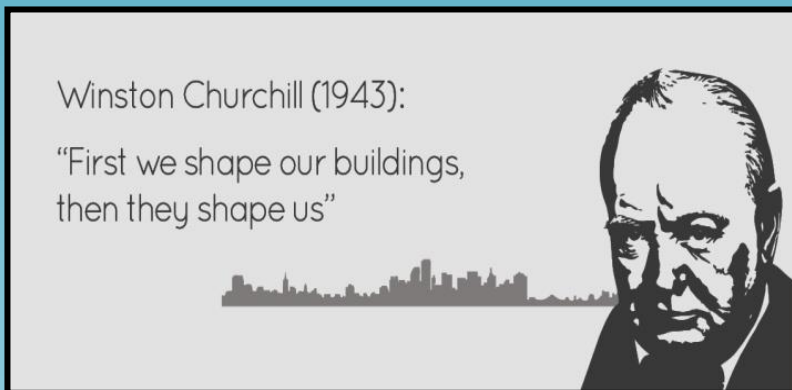

Een nieuwe kijk op regels in de ruimte.

Een studie over de vraag hoe regels in de ruimte ontstaan en ons handelen beïnvloeden.

K.V. Bandsma
15-02-2016

Colofoon

Titel: Een nieuwe kijk op regels in de ruimte.

Auteur:

K.V. Bandsma
koenbandsma@gmail.com
S1763997

Opleiding:

Master Sociale Planologie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Scriptiebegeleider:

Prof. dr. G. de Roo.
<http://www.rug.nl/staff/g.de.roo/>

Datum: 15-02-2016

**rijksuniversiteit
groningen**

**faculteit ruimtelijke
wetenschappen**

Bronnen afbeeldingen titelblad:

- Figuur verkeersbord: Pictogramwinkel. (2016). *Verboden fietsen te plaatsen*. Geraadpleegd op 24-01-2016 via: http://www.pictogrammenwinkel.nl/verboden-c-141/bordjes-c-141_142/verboden-fietsen-te-plaatsen-c-141_142_289/verboden-fietsen-te-plaatsen-bordje.

- Figuur structuratieproces: Rose, J. (1999). Towards a structural theory of IS, theory development and case study illustrations. In: Pries-Heje et al. (Eds.) *Proceedings of the 7th European Conference on Information Systems*. Copenhagen: Copenhagen Business School.

- Figuur Churchill/omgevingspsychologie: Dijk, J. van. (2012). *Is omgevingspsychologie een hype?* Geraadpleegd op 24-01-2016 via: <http://www.omgevingspsycholoog.nl/is-omgevingspsychologie-een-hype/>.

- Figuur Synergetics: Haken, H. (2012). Zie literatuurlijst van deze studie.

- Figuur weegschaal: Straatjurist. (2015). *Vrijstelling griffierecht*. Geraadpleegd op 24-01-2016 via: <http://straatjurist.nl/vrijstelling-griffierecht/>.

- Figuur stationsgebied Groningen: In planning. 2016. *Over In Planning*. Geraadpleegd op 24-01-2016 via: <http://www.inplanning.eu/menus/14>.

Voorwoord

In deze scriptie komen twee interesses van mij samen: de publieke ruimte en de regels die het handelen van mensen in deze ruimte beïnvloeden. Als casus is het stallen van de fiets in de stad Groningen gekozen. In Groningen wordt veel gefietst en al deze fietsen moeten ergens worden gestald. Er bestaan allerlei formele en informele regels die ons daarbij beïnvloeden, om nog maar te zwijgen over de diverse interventies die beïnvloeden waar de fiets gestald kan worden (zoals het plaatsen van een fietsenrek). Wij moeten die interventies en regels begrijpen en naleven. Dat lukt over het algemeen aardig. Deze studie geeft antwoord op vragen als: 'Hoe ontstaan deze regels?' en 'Waarom en wanneer beïnvloeden zij ons gedrag?' Achter de eenvoud van deze vragen, gaat een ingewikkelde wereld aan factoren schuil die invloed heeft op het stallen van de fiets. Deze studie draagt bij aan het begrip over deze patronen en welke factoren een rol spelen bij het handelen.

Deze studie presenteert een nieuwe invalshoek op de relaties tussen de publieke ruimte, regels en ons handelen. Hierdoor is deze studie een stuk theoretischer en abstracter geworden dan aanvankelijk de bedoeling was. Gedeeltelijk hangt dit samen met de interdisciplinaire aanpak die is gevolgd, waarin elementen uit de planologie, complexiteitstheorieën, de sociologie en de omgevingspsychologie met elkaar worden verbonden. Gedeeltelijk komt dit ook doordat in deze studie niet geschuwd is om complexe vraagstukken aan de orde te stellen.

Het schrijven van deze scriptie was niet eenvoudig en waarschijnlijk zal het doorlezen van dit stuk dat ook niet altijd zijn. Ik wil mijn scriptiebegeleider Prof. Dr. Gert de Roo bedanken voor zijn geduld, luisterend oor en goede raad.

Ik hoop dat deze studie u aan het denken zet en stimuleert anders naar uw handelen en de ruimte te kijken. Veel leesplezier!

Koen Bandsma
Groningen, 2016

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
Lijst van figuren en tabellen.....	5
Samenvatting.....	6
Deel I: 'Dromen'.....	9
1 De route naar de conclusie.....	10
1.1 De paradox van succes.....	10
1.2 De drie onderzoekslocaties.....	11
1.3 Onderzoeksmethoden.....	12
1.4 Vooruitblik.....	14
Deel II: 'Denken'.....	15
2 De herkomst van menselijk handelen.....	16
2.1 Kennismaking met de structuratietheorie.....	16
2.2 Actor: capaciteit tot handelen.....	17
2.3 Handelen.....	19
2.4 Systemen: de orde tussen actoren.....	21
2.5 Structuren: regels en middelen.....	22
2.6 Dualiteit van handelen en structuur: structuratie.....	23
2.7 De negen elementen.....	24
2.8 Samenvatting en beantwoording deelvraag 1.....	30
3 Over lacunes en een nieuwe visie.....	31
3.1 Een ander perspectief: de introductie van complexiteit.....	31
3.2 De omgeving: locatie en context.....	38
3.3 De normfocustheorie: Je kunt maar door één bril tegelijk kijken.....	42
3.4 De doelframingstheorie: een noodzakelijke aanvulling?.....	43
3.5 Een nieuwe dualiteit?.....	45
3.6 De rol van planning.....	49
3.7 Conceptueel model en de deelvragen.....	50
Deel III: 'Doen'.....	53
4 Van theorie naar praktijk.....	54
4.1 Het bouwen van een brug: de actor in de situatie.....	54
4.2 Historie en heden: structuren en systemen.....	55
4.3 Een nieuwe kennismaking.....	56

4.4	Op naar buiten!.....	58
5	Patronen in de chaos	60
5.1	Op wetten bouwt men een land	61
5.2	'Fatsoenlijk handelen': prescriptieve normen	63
5.3	Locatie 1: 'Grote Markt'	64
5.4	Locatie 2: 'Hoofdstation'	67
5.5	Locatie 3: 'Rademarkt'	69
5.6	Bevestigen of verwerpen?	70
5.7	Historie en toekomst.....	72
Deel IV: 'Besluiten'		73
6	Discussie	74
6.1	Giddens, macht en deze studie	74
6.3	Geen conclusie, zonder kritiek.....	76
6.3	Een antwoord	77
7	Conclusie en aanbevelingen.....	78
7.1	Antwoorden op de deelvragen	79
7.2	Beantwoording hoofdvraag.....	80
7.3	Aanbevelingen	81
7.4	Bestemming bereikt.....	83
Bronnenlijst.....		84
Bijlage I: Begrippen		92
Bijlage II: Methoden		95
Bijlage III: Resultaten		107
Bijlage IV: Foto's.....		138

Lijst van figuren en tabellen

Figuur 2.1: De invloed van persoonlijke omstandigheden op het handelen.

Figuur 2.2: De negen elementen die de vorming van speciale gewoonten beïnvloeden.

Figuur 3.1: De verhouding tussen actoren, systemen en de context.

Figuur 3.2: 'Synergetics': de vorming van een orde-paramater.

Figuur 3.3: Lineaire ontwikkeling van structuren en systemen.

Figuur 3.4: Non-lineaire ontwikkeling van systemen.

Figuur 3.5: De veranderingsprocessen in de omgeving.

Figuur 3.6: De invloed van het structuratieproces op de omgeving.

Figuur 3.7: De dualiteit van structuratie en omgeving.

Figuur 4.1: Het handelingenmodel van deze studie.

Figuur 5.1: De onderzoeksresultaten op locatie 1.

Figuur 5.2: De onderzoeksresultaten op locatie 2.

Figuur 5.3: De onderzoeksresultaten op locatie 3.

Samenvatting

De vraag waarom mensen normen in de omgeving naleven staat centraal in deze studie. Het gaat daarbij om de vraag waar de actor zijn fiets plaatst en waarom nou juist daar. Welke wettelijke en sociale normen bestaan er op basis waarvan de actor deze keuze maakt? Deze wettelijke en sociale normen worden in deze studie ook wel 'ruimtelijke normen' genoemd. Het doel van deze studie is om door het beantwoorden van deze vragen een nieuwe visie te presenteren op de relaties tussen de actor, de regels en de omgeving. Als casus is het stallen van fietsen in Groningen gekozen.

Om deze vragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van de structuratietheorie van Anthony Giddens. Giddens (1984) probeert met deze theorie de vorming van sociale gewoonten te verklaren. Sociale gewoonten zijn herhalingen van handelingen in tijd en ruimte door mensen. Het volgen van de normen of het overtreden ervan is een voorbeeld van een sociale gewoonte.

De structuratietheorie van Anthony Giddens

In Giddens' theorie staan twee capaciteiten van de mens centraal: de mogelijkheden om te handelen en het vermogen om deel te nemen aan sociale systemen. Deze studie gaat ervan uit dat de persoonlijke situatie van de actor invloed heeft op deze twee capaciteiten. Onder de 'persoonlijke situatie' plaatst deze studie de emoties, het waardensysteem, de lichamelijke kenmerken van de actor en de reden waarom de actor ergens is.¹

Volgens Giddens handelt de actor om bepaalde doelen te realiseren. In Giddens' theorie bestaat het handelen uit communicatie, machtsuitoefening of sancties. Macht is het vermogen van de actor om zijn/haar doelen te realiseren en speelt in de structuratietheorie een belangrijke rol. Macht wordt verkregen door het hebben van controle over middelen (mensen, objecten). De mate waarin de actor deze macht bezit wordt beïnvloed door de sociale systemen.

De deelname in sociale systemen beïnvloedt de mogelijkheden van de actor om te handelen. Dit loopt via de zogenaamde 'structuren'. De structuren zijn de regels en middelen van diverse systemen, zij vergroten en beperken de mogelijkheden tot handelen. De structuren moeten constant gereproduceerd worden, willen zij hun invloed op het handelen blijven houden. De structuren kunnen echter nimmer het handelen van de actor volledig beheersen. De ruimtelijke normen zijn afkomstig van de structuren van een systeem. De structuren gaan over de allocatie en autorisatie van macht in een systeem (via bijvoorbeeld de politiek en economie), het geven van betekenissen en welk handelen van de actor wordt verwacht (Healey, 2005).

Het handelen van de actor wordt beïnvloed door de structuren, maar vormt, herhaalt of verandert ook de structuren. Dit noemt Giddens 'structuratie': de constante wisselwerking tussen handelen en structuur. Door de tijd heen ontstaan op deze wijze de sociale gewoonten.

In deze studie wordt de structuratietheorie op twee punten aangevuld en wordt een nieuwe invalshoek gepresenteerd op de relaties tussen het structuratieproces en de omgeving. Elementen uit de complexiteitstheorie en de omgevingspsychologie worden hierin verbonden aan de structuratietheorie.

Aanvulling 1: de complexiteitstheorie

De structuratietheorie verklaart vooral herhaling en slechts beperkt verandering. De complexiteitstheorie gaat juist wel in op veranderingen (Morrison, 2005). De complexiteitstheorie is daarom op drie punten een inspiratiebron voor deze studie gebleken. De concepten 'schaalniveau', 'padafhankelijkheid' en 'non-lineaire

¹ Deze elementen komen gedeeltelijk overeen met wat Giddens (1984) 'material constraints' noemt: de beperkingen die ontstaan doordat de mens gebonden is aan zijn lichaam en de tijd die bepaalde handelingen vergt. Gedeeltelijk zijn zij ook overgenomen uit de omgevingspsychologie (voornamelijk de factoren waarden en emoties).

ontwikkeling' zijn aan deze theorie ontleend. Ten eerste, deze structuren beïnvloeden de actor vanaf verschillende schaalniveaus (van macro tot micro-niveau). Tussen en binnenin de verschillende sociale systemen bestaat een complex patroon aan relaties en verbanden. Deze relaties beïnvloeden elkaar constant en wederzijds. Ten tweede, actoren in systemen maken keuzes op basis van in het verleden ontplooid handelen, bestaande uitgangspunten en visies. Dit wordt 'padafhankelijkheid' genoemd. Ten derde, veranderingen in de toekomst voltrekken zich vaak op non-lineaire wijze. Dit betekent dat iets kleins grote gevolgen kan hebben (en omgekeerd), waardoor de toekomst onvoorspelbaar is (De Roo, 2007).

In deze studie wordt de complexiteitstheorie gebruikt om machtsverschillen tussen actoren en systemen die in de loop der tijd ontstaan te kunnen verklaren. Non-lineaire ontwikkelingen zorgen ervoor dat deze toekomst onzeker en onvoorspelbaar is. In de toekomst kan blijken dat door bijvoorbeeld een afname van de machtsmiddelen van de actor of door externe gebeurtenissen op een andere schaalniveau (die effect hebben op de actor), de macht van de actor is afgenomen. Dit kan ten gunste zijn van andere actoren en systemen van wie de macht is toegenomen. Dit zal vervolgens leiden tot een verandering van de structuren.

Aanvulling 2: de omgevingspsychologie

Drie elementen uit de omgevingspsychologie vullen de structuratietheorie en de complexiteitstheorie aan.

Allereerst, de actor heeft een perceptie op de omgeving. Deze perceptie bepaalt of de actor de geldende normen kan begrijpen en naleven (Scott, 1995). De actor handelt op basis van deze perceptie. De perceptie ontstaat door de interpretatie van stimuli uit de omgeving en door de communicatie met anderen (De Roo, 2013).

Ten tweede, de omgeving waarin de actor zich bevindt, is op een bepaalde manier ingericht. De inrichting van de omgeving is volgens Foucault het resultaat van de machtsverhoudingen tussen actoren uit het verleden (Holloway & Hubbard, 2001). De actor heeft macht nodig om een object in de omgeving te kunnen plaatsen. Vijf groepen van factoren beïnvloeden volgens deze studie de inrichting van de omgeving (economie, politiek/bestuurlijk factoren, sociaal/culturele factoren, techniek en fysieke context, zie: De Roo, 2001). Deze processen spelen vaak tegelijkertijd en beïnvloeden elkaar. Door het handelen van de actor verandert de omgeving, hierbij worden constant objecten in de omgeving behouden en verandert (gesloopt, verwijderd). De inrichting kan handelen (on)mogelijk of (on)aantrekkelijk maken.

Ten derde, uit de omgevingspsychologie blijkt dat normen geactiveerd moeten worden, willen zij het handelen van de actor beïnvloeden (Cialdini et al., 1990; 1991). Dit betekent dat de aandacht van de actor op de norm moet zijn gevestigd. Dit kan komen door persoonlijke omstandigheden, communicatie met anderen of door de inrichting van de omgeving. De actor zal de norm volgen die geactiveerd is, ook als andere normen tot ander handelen verplichten.

De dualiteit van structuratie en omgeving

Bovenstaande aanvullingen komen samen in de 'dualiteit van structuratie en omgeving' die in deze studie is gepresenteerd. Deze dualiteit beschrijft onder andere hoe de ruimtelijke normen het handelen van de actor beïnvloeden. Deze dualiteit stelt dat het structuratieproces de omgeving beïnvloedt, maar de omgeving ook invloed heeft op het structuratieproces. De omgeving is ontstaan door machtsuitoefening in het verleden, waarbij steeds objecten uit de inrichting van de locatie zijn behouden en veranderd. De omgeving beïnvloedt vervolgens via de drie genoemde mechanismen het handelen van de actor en de reproductie van de structuren (perceptie, activering en inrichting). Door te handelen verandert of reproduceert de actor de structuren én hij verandert de omgeving. De handelingen van de actor (stallen van de fiets) zijn zichtbaar in de omgeving doordat de inrichting is veranderd. Andere actoren, die in de toekomst in de omgeving zijn, worden beïnvloed door de verandering van de omgeving die de actor heeft veroorzaakt (via de perceptie, inrichting en activering). Dit mechanisme gaat in principe eindeloos door: de omgeving verandert door het structuratieproces en de omgeving beïnvloedt het structuratieproces.

Echter, de uitkomst van deze wisselwerking tussen de omgeving en het structuratieproces kan voor actoren/systemen onbevredigend zijn. Zij zullen proberen door middel van interventies, de omgeving en de structuren te veranderen. Dit lukt soms wel en soms niet, bijvoorbeeld doordat de toekomst zich non-lineair ontwikkelt of externe omstandigheden op andere schaalniveaus.

Empirische component van de studie

Het empirische deel van deze studie illustreert de dualiteit van structuratie en omgeving. Drie locaties in de stad Groningen zijn hierbij geobserveerd: de Grote Markt, het politiebureau en het Hoofdstation. De wettelijke normen zijn eerst beschreven. De Rijksoverheid en de gemeente Groningen hebben wettelijke structuren opgesteld om het stalen de fiets door de actor te beïnvloeden. In de ruimte zijn ook allerlei fysieke interventies verricht om te beïnvloeden waar de actor de fiets plaatst, zoals een fietsenstalling of neerleggen van een rode mat. Aan de hand van de literatuur zijn vervolgens stellingen opgesteld welke handelingspatronen op de onderzochte locaties verwacht werden. Deze observatieronde had twee doelen:

- Het eerste doel was te inventariseren welke normen op de locaties bestaan en te beoordelen of de sociale normen afwijken wettelijke normen. Een belangrijke sociale norm is dat de actor de fiets vaak plaatst, waar al (enkele) andere fietsen staan gestald, ook al is dit wettelijk niet toegestaan. Vastgesteld is dat de sociale normen op veel punten van de wettelijke normen afwijken. Op het station stonden regelmatig fietsen niet in de stalling (wat verboden is), ondanks de vrij strenge controle en sancties. Daarnaast stonden op alle locaties diverse fietswrakken. Ook dit is verboden op grond van wettelijke normen. De wettelijke structuren van de gemeente Groningen vallen niet altijd samen met de structuren van de stad Groningen en haar inwoners.

- Het tweede doel was om de invloed van de omgeving op het structuratieproces vast te stellen. De observaties hebben inderdaad geïllustreerd dat de omgeving en het structuratieproces elkaar wederzijds beïnvloeden. De eerste conclusie is dat de actor met name op basis van de perceptie op de omgeving de fietsen stalt. Een tweede bevinding is dat de actor de fiets bij voorkeur tegen objecten aan plaatst. Deze objecten zijn een onderdeel van de inrichting van de omgeving. Een derde conclusie is dat de actoren de fiets bij voorkeur niet stalt bij trappen, looproutes en/of deuren. Een vierde conclusie is dat fysieke maatregelen die het stalen van de fiets moeilijk of onaantrekkelijk maken, het handelen van de actor sterk beïnvloeden. Wat niet kon worden vastgesteld is dat de aanwezigheid van het politiebureau of het stadhuis zorgde voor een hogere normfocus op de wettelijke normen. Dit werd wel verwacht.

Conclusie en aanbevelingen

Aan de hand van de observaties is geïllustreerd hoe de omgeving en het structuratieproces elkaar wederzijds beïnvloeden. Dit gebeurde inderdaad via de drie beschreven elementen: perceptie, inrichting en activering. De plaatsing van een fiets verandert immers de omgeving en maakt zichtbaar dat een norm wordt nageleefd of overtreden. Dit heeft gevolgen voor het handelen van andere actoren in de omgeving, zeker als dit normafwijkend handelen onbestraft blijft.

Deze studie doet ook een aantal aanbevelingen. Allereerst, in deze studie wordt een nieuwe visie gepresenteerd op de relaties tussen de omgeving en het structuratieproces, waarmee ook non-lineaire veranderingen in beide kunnen worden verklaard. Daarnaast zijn diverse concepten uit de omgevingsplanologie kunnen voor planning relevant zijn, met name omdat planning nauw verbonden is met veranderingen in de verhoudingen tussen structuren in de ruimte. Planning is door interventies in de ruimte in staat om de voorwaarden te creëren waarbinnen normen worden geactiveerd, maar zal nooit in staat zijn dit volledig te bepalen (Healey, 1997). Normactivering, formele en informele sancties, controle, gepland en gewoontegedrag en de perceptie op de omgeving zijn concepten die ook voor planologen nuttig zijn. Voor de praktijk zijn interessante conclusies dat de actor voornamelijk op basis van de perceptie de fiets stalt en dat de actor weinig moeite wil doen, waardoor fysieke interventies vaak een groot effect hebben op zijn handelen (omtrent het stalen van de fiets). Een andere bevinding is dat de sociale normen meer invloed hebben op het handelen dan dat wettelijke normen dit doen.]

Deel I: 'Dromen'

Be not afeard! The isle is full of noises,
Sounds, and sweet airs that give delight and hurt not.
Sometimes a thousand twangling instruments
Will hum about mine ears, and sometime voices
That, if I then had waked after long sleep,
Will make me sleep again. And then, in dreaming,
The clouds methought would open and show riches
Ready to drop upon me, that when I waked
I cried to dream again!
(The Tempest, act III, scene 2, 129-140)

In dit deel gaan we dromen over wat studie wil onderzoeken.
Door te dromen betreden we imaginaire werelden en locaties.
Verschillende onderzoeksvragen worden geformuleerd.
Drie locaties in de stad Groningen worden beschreven.
We dromen over hoe dit onderzoek plaatsvindt.
En zullen vervolgens ontwaken.

Inleiding
Hoofdvraag
Onderzoeksubjecten
Deelvragen
Methode

1 De route naar de conclusie

Groningen is een fietsstad, zo stelt de gemeente Groningen tot haar eigen tevredenheid vast (Gemeente Groningen, 2000; 2015; 2015a). Dit brengt zowel kansen als problemen met zich mee. Zo moeten al die fietsen veilig gestald kunnen worden op plekken waar anderen hier geen last van hebben. Juist dit stallen van fietsen leidt relatief vaak tot overlast voor andere ruimtegebruikers (Gemeente Groningen, 2015a). Deze studie gaat over de expliciete en impliciete regels die dit stallingsproces leiden. In dit eerste hoofdstuk wordt een inleiding gegeven op het onderwerp (paragraaf 1.1), kennis gemaakt met de drie onderzoekslocaties (paragraaf 1.2) en een kort overzicht gegeven van de gebruikte onderzoeksmethoden (paragraaf 1.3). Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een vooruitblik op de volgende hoofdstukken (paragraaf 1.4).

1.1 De paradox van succes

De gemeente Groningen heeft nationale en internationale aandacht gekregen voor haar fietsbeleid (The Guardian, 2015). Ongeveer zestig procent van de vervoersbewegingen in de Stad vindt plaats door middel van de fiets (Pucher & Buehler, 2007; Gemeente Groningen, 2015).² Volgens Pucher & Buehler (2007) zijn verschillende factoren verantwoordelijk voor het succes van de fiets in Groningen. Allereerst, de grote populatie studenten speelt een rol. Voor deze groep is vaak geen ander vervoersmiddel beschikbaar. Ten tweede, Groningen is een zeer compacte stad waardoor de afstanden goed met de fiets zijn te overbruggen. Deze compactheid is volgens hen ontstaan door strikte grenzen te stellen aan de stadsuitbreiding. Ten derde, het beleid van de gemeente Groningen wordt als reden genoemd. In een vroeg stadium is de keus gemaakt om de fiets als een onderdeel van het ruimtelijk beleid te zien (Fietsberaad, 2007). Ook nu nog stijgt het aantal fietsbewegingen per dag in de stad. Van ongeveer 210.000 fietsbewegingen per dag in 2008 tot 230.000 in 2013, waarvan ongeveer 150.000 de binnenstad betreffen. De fiets neemt in het verkeers- en vervoersbeleid van de gemeente een prominente plaats in. Grote investeringen worden gedaan om de stad voor te bereiden op de groei van het extra aantal fietsers in de toekomst. Voor de komende vijf jaar is 85 miljoen euro hiervoor beschikbaar (Gemeente Groningen, 2015). Echter, juist door dit succes van de fiets in Groningen ontstaan diverse knelpunten in de fietsinfrastructuur. Het is bijna paradoxaal dat juist het succes van de fiets in de stad ertoe leidt dat inwoners de stalling van de fietsen als grootste fietsprobleem ervaren (Gemeente Groningen, 2015a). Dat terwijl goed stallingsbeleid en -voorzieningen allerlei positieve effecten hebben. Zo draagt het bij aan een duurzamere omgeving, een stijging van het aantal openbaar vervoersbewegingen, een verbetering van de kwaliteit van de fysieke omgeving en een betere bereikbaarheid van locaties (Rijksoverheid, 2012; Pucher et al., 2010).

In de publieke ruimte bestaan allerlei wettelijke ('verboden hier fietsen te stallen') en sociale regels ('iedereen zet hier zijn fiets neer') die mogelijk kunnen beïnvloeden waar de actor de fiets stallet. In deze studie worden deze regels 'ruimtelijke normen' genoemd. Deze normen beïnvloeden mogelijk het handelen van de actor. De actor is in deze studie een fietser die zijn fiets wil stallen of de mens die invloed probeert uit te oefenen op fietsers die hun fiets willen stallen. In de ruimte zijn allerlei voorzieningen gecreëerd voor fietsers om de fiets in te stallen, zoals fietsenstallingen of -klemmen. De ruimte beïnvloedt hiermee wellicht zelf direct het stallingsproces en de naleving van de ruimtelijke normen. De omgeving kan bepaalde handelingen (on)mogelijk of (on)aantrekkelijk maken. De vraag is hoe de ruimte het stallingsproces beïnvloedt en invloed heeft op de (re)productie van de ruimtelijke normen.

² Overigens houdt het Fietsberaad (2013), het kenniscentrum voor fietsbeleid, dit op 40% van het aantal fietsbewegingen. Dit verschil kan worden verklaard dat de gemeente kijkt naar vervoersbewegingen binnenin de stad en het Fietsberaad tevens kijkt naar de bewegingen van en naar de stad Groningen.

De relaties tussen de ruimtelijke regels, de ruimte en het handelen van de actor staan centraal in deze studie. Het stallen van de fiets is hierbij gebruikt als illustratie om deze verschillende relaties te onderzoeken. Met het oog op deze doelstelling is de volgende hoofdvraag opgesteld:

'Hoe beïnvloeden verschillende ruimtelijke normen het gedrag van actoren en hoe verhouden deze normen zich tot elkaar in de openbare ruimte?'

Dit hoofdstuk gaat in op de gebruikte onderzoeksmethoden, -vragen en -locaties. De hoofdvraag fungeert als afbakening en richtinggevend kader en is verdeeld in drie deelvragen. Allereerst, door erop te wijzen dat vooral de relatie tussen het gedrag van de actor en ruimtelijke normen centraal staat. Ten tweede, de invloed van de omgeving op het handelen van de actor zal een belangrijke rol spelen. Ten derde, een belangrijke afbakening is dat deze studie gericht is op drie locaties. Voordat de hoofdvraag nader zal worden uitgewerkt, zal eerst kennis worden gemaakt met de drie onderzoekslocaties.

1.2 De drie onderzoekslocaties

Deze studie is gericht op drie locaties, waar interventies zijn verricht met als doel het stallen van de fiets door de actor te beïnvloeden. Een belangrijk selectie criterium bij de keuze voor deze drie locaties was dat het type interventie per locatie moest verschillen en de locaties redelijk intensief gebruikt moesten worden (zie bijlage II voor een compleet overzicht van de selectiecriteria). De onderstaande locaties zijn vervolgens gekozen.

Locatie 1: Grote Markt (Stadhuis)

De eerste onderzoekslocatie is de ruimte direct rondom het stadhuis van Groningen op de Grote Markt. Deze onderzoekslocatie wordt zeer intensief gebruikt. Rond het stadhuis zijn diverse interventies verricht die het handelen van de fietser moeten beïnvloeden. Allereerst, rond het hele stadhuis hangen metalen kettingen aan palen. Deze kettingen worden onder andere gebruikt om hangsloten aan vast te maken of fietsen tegenaan te stallen. Merkwaaardig genoeg worden zelfs fietsen over de kettingen getild om tegen de muren van het stadhuis te plaatsen. Een andere interventie is dat aan deze kettingen op diverse plaatsen borden zijn bevestigd waarop staat dat de actor de fiets niet tegen de kettingen aan mag plaatsen. Er zijn op deze locatie geen fietsenstallingen geplaatst. Aan de randen van de Grote Markt zijn er fietsenstallingen geplaatst.

Locatie 2: Stationsweg (Hoofdstation)

Met deze locatie wordt voornamelijk het zogenaamde 'Stadsbalkon' van Groningen bedoeld. De locatie wordt zeer intensief gebruikt, met name door forenzen en werknemers van de omringende kantoorgebouwen. Op deze locatie geldt een wettelijke norm die de actor verplicht om de fiets in de fietsenstalling te plaatsen. Het is dus niet toegestaan om de fiets ergens anders op of tegenaan te plaatsen. Op het station wordt vrijwel dagelijks gecontroleerd of de actor voldoet aan deze norm (Movares, 2014). Als fietsers zich hier niet aan houden, kan de fiets verwijderd worden door de gemeente. Het verbod wordt echter relatief vaak overtreden, met name wanneer de stroom studenten rond het weekend huiswaarts keert. Het Stadsbalkon is dan vol en er is dus geen ruimte om de fiets (legaal) te stallen (Movares, 2014). Een ander probleem is dat de gemeente Groningen (2015b) constateert dat fietsen vaak worden gestald op de blinde geleidelijnen. Blinden en slechtzienden kunnen dan de weg naar en rond het station niet vinden. Dit beperkt voor deze groepen de mobiliteit. De gemeente Groningen heeft dit probleem onlangs op haar website onder de aandacht gebracht.

Locatie 3: Rademarkt (Politiebureau)

De Rademarkt is een bijzondere verzameling van allerlei gebouwen: zowel het historische Sint Anthony-gasthuis, als de achterkant van de neogotische Sint Jozefkathedraal en het Hoofdpolitiebureau grenzen aan deze locatie. Deze locatie is een belangrijke verbindingsroute tussen de Oosterpoortbuurt en het

stadscentrum. Met deze derde onderzoekslocatie wordt de ruimte voor het politiebureau bedoeld. Dit gebied is begrensd door de Kostergang en de Radebinnensingel. Deze locatie wordt relatief intensief gebruikt: enerzijds door de bezoekers van de binnenstad (Oosterstraat en Gedempte Zuiderdiep) en anderzijds door bezoekers van het politiebureau. Hier is met name gekeken of de fiets wordt gestald in de fietsenrekken, ondanks dat er op deze locatie geen wettelijke norm die verplicht de fiets in een fietsenstalling te zetten. Een andere te onderzoeken vraag is of de aanwezigheid van het politiebureau leidt tot het voldoen aan de normen door de actor. Een laatste vraag is waarom fietsen en motorfietsen gescheiden van elkaar op de locatie worden geplaatst. Op de locatie is een afdak aanwezig. Motorfietsen worden voornamelijk onder dit afdak geplaatst. Fietsen staan in principe niet onder dit afdak, terwijl de ruimte onder het afdak niet gereserveerd is voor bromfietsen en motoren. In principe zouden ook fietsen hier mogen staan.

1.3 Onderzoeksmethoden

Naast de beantwoording van de hoofdvraag heeft deze studie nog een ander doel. Het doel is om op basis van diverse theorieën, concepten en publicaties een nieuwe visie te presenteren op de relaties tussen de omgeving, de actor en de regels. De vraag is vervolgens hoe een antwoord zal worden gegeven op de geformuleerde hoofdvraag en deze doelstelling. In deze paragraaf worden de hoofdlijnen van de gevolgde werkwijze besproken. Een gedetailleerde beschrijving is te vinden in bijlage II.

1.3.1 De kenmerken van het onderzoek

Deze studie heeft drie belangrijke kenmerken. Deze studie is 1) interdisciplinair, 2) gericht op een actor die wordt geconfronteerd met allerlei verschillende en soms botsende normen op 3) één van de drie genoemde locaties. Deze drie kenmerken zullen in deze subparagraaf worden toegelicht.

- Interdisciplinair

Deze studie ontleent kennis aan en verbindt verschillende wetenschappelijke disciplines, zoals de omgevingspsychologie, (rechts)sociologie, culturele geografie en planologie. Een groot voordeel van deze aanpak is dat hierdoor een divers palet aan concepten en theorieën is gebruikt dat helpt bij de beantwoording van de hoofdvraag. Een tweede voordeel is dat de verschillende disciplines elk de nadruk leggen op andere elementen. Hierdoor is het mogelijk de bevindingen van deze verschillende disciplines onderling kritisch te vergelijken en aan te vullen. Als voorbeeld kan gedacht worden aan de emotionele en symbolische relaties die mensen met een locatie of object hebben. Deze relaties beïnvloeden hoe de actor zich op de locaties gedraagt (Stedman, 2002). In de culturele geografie wordt hier sterk de nadruk gelegd, terwijl de omgevingspsychologie hier minder aandacht aan schenkt.

- Actorgericht

Deze studie neemt de actor als uitgangspunt. Elementen als de perceptie op de omgeving, de emoties en de waarden van de actor worden in deze studie betrokken. Dit past in de doelstelling van deze studie. Het handelen van de actor, zoals het stallen van de fiets en het normconform handelen, wordt immers mede door deze factoren beïnvloed (Calahan, 2004).

- Locatiegericht

Het onderzoek vindt plaats op de drie hierboven beschreven locaties en doet vooral uitspraken over deze locaties. Locaties zijn meer dan fysieke objecten in de ruimte. Zij worden gecreëerd door de interactie tussen mensen en hebben daarom een betekenis. Locaties zijn dan ook bij uitstek sociale constructies (Madanipour, 2004). De actor is op de locatie met een doel, bijvoorbeeld omdat hij de trein wil halen of zijn fiets hier wil stallen en te voet de binnenstad wil bezoeken (Canter, 1992). De locatie kan zowel positieve als negatieve emoties bij de actor veroorzaken (Stedman, 2002).

1.3.2 *Deelvragen & literatuurstudie*

De hoofdvraag en het theoretische kader zijn opgedeeld in drie onderdelen, waarbij elk onderdeel een corresponderende deelvraag heeft. Op deze wijze wordt het onderwerp verdeeld en afgebakend. De onderstaande deelvragen zullen worden beantwoord:

Deelvraag 1: Beïnvloeden ruimtelijke normen het handelen van de actor?

Bij de beantwoording van deze deelvraag wordt gebruik gemaakt van de structuratietheorie van de socioloog Anthony Giddens. Deze theorie verklaart (onder andere) de vorming en verandering van ruimtelijke normen. Macht speelt in deze theorie een grote rol. Macht is een inherent verschijnsel aan ruimtelijke normen. Dit is één van de redenen waarom deze theorie is gekozen als middel om het handelen van de actor te verklaren. In hoofdstuk 2 wordt deze theorie uitgelegd. Echter, zoals in de sociale wetenschappen vaak het geval is, hebben diverse auteurs kritiek gehad op Giddens' werk. In het tweede hoofdstuk zal de structuratietheorie, mede als reactie op deze kritiek, worden uitgebreid met factoren als emoties, waarden en de perceptie. Dit zijn factoren die, volgens de omgevingspsychologie, een rol spelen bij het verklaren van het handelen van de actor. Voornaamste doel van de eerste deelvraag is te bekijken of normen überhaupt ons handelen beïnvloeden. Het antwoord op de eerste deelvraag zal in hoofdstuk 2 worden gegeven.

Deelvraag 2: Hoe beïnvloedt de omgeving het handelen van de actor?

Met deelvraag 2 wordt bekeken in hoeverre elementen uit de omgeving invloed hebben op het (normconform) handelen van de actor en de ruimtelijke normen. De vraag is of de omgeving ons handelen beïnvloedt en als dit het geval is hoe dit dan plaatsvindt. De actor, maar ook bijvoorbeeld overheden, veranderen door te handelen constant hoe deze omgeving eruit ziet en de (sociale) betekenis die de omgeving heeft (Madanipour, 2001). Bij de beantwoording van deze deelvraag wordt Giddens' theorie gekoppeld aan de complexiteitstheorie, de normfocustheorie en de doelframingsstheorie. Ook zal de vraag aan bod komen in hoeverre planning kan bijdragen aan het verhogen van de normconformiteit. In hoofdstuk 3 wordt het antwoord op deze deelvraag gegeven.

Deelvraag 3: Hoe gaat de actor om met normen die tot verschillend of tegenovergesteld gedrag verplichten (botsende normen)?

Met botsende normen wordt in deze studie bedoeld dat verschillende normen tegelijkertijd geldig zijn, die de actor tot ander of zelfs tegenovergesteld gedrag verplichten. Juist omdat er zoveel normen zijn in de ruimte, is het logisch dat deze soms zullen botsen. De vraag is vervolgens: welke norm zal de actor naleven, welke andere norm zal hij of zij overtreden en hoe wordt dit bepaald? Het antwoord op deze deelvraag verklaart hoe de actor in deze situatie handelt ('botsende ruimtelijke normen'). Bij de beantwoording van deze vraag wordt vooral gebruik gemaakt van literatuur uit de rechtssociologie en de omgevingspsychologie.

Aan de hand van de beantwoording van de deelvragen en het literatuurstudie wordt een conceptueel model opgesteld dat de omgang van de actor met de ruimtelijke normen verklaart. Dit conceptueel model geeft een nieuwe kijk op het handelen van de actor en de beïnvloeding hiervan door de normen en de omgeving. Het empirische gedeelte (de casus over het stallen van de fiets) illustreert de werking van het conceptueel model.

1.3.3 *Methode*

Deze subparagraaf is een samenvatting van bijlage II. In deze bijlage is de gevolgde werkwijze meer in detail uitgewerkt. De volgende aanpak is gevolgd, verdeeld in drie stappen.

1) Literatuurstudie (Hoofdstuk 2 en 3)

De drie deelvragen worden beantwoord aan de hand van literatuurstudie. De wetenschappelijke literatuur bezit voldoende informatie om de deelvragen adequaat te beantwoorden. Zoals aangegeven is kennis ontleend aan wetenschappelijke disciplines. Deze kennis is opgedaan door het bestuderen van diverse 'overzichtswerken' die een overzicht geven van een wetenschappelijke discipline (zoals Holloway & Hubbard, 2001; De Roo, 2013). Vervolgens is de zogenaamde 'sneeuwbalmethode' toegepast (Baarda & De Goede, 2006). Dit betekent dat bepaalde bronnen via de literatuurlijst van deze 'overzichtswerken' werden gevonden. Zo bespreekt De Roo (2013) het werk van Giddens, maar zijn vervolgens meerdere publicaties van Giddens (1976;1979;1984) zelf bekeken.

2) Selectie locaties en beleidsanalyse (Hoofdstuk 4)

Vervolgens zijn de locaties geselecteerd aan de hand van verschillende criteria. Vooraf is in beeld gebracht hoe de locaties zijn ingericht, welke interventies hier in zijn verricht en door wie dit is gebeurd. Dit heeft plaatsgevonden in september 2015. Ook zijn in deze stap het fietsbeleid van de gemeente Groningen en de wettelijke normen in kaart gebracht.

3) Observaties (Hoofdstuk 5)

Volgens Baarda & De Goede (2006) is de observatietechniek met name geschikt om het gedrag van actoren in kaart te kunnen brengen. Dit was ook het doel van de observatieronde: het onderzoeken welke sociale en wettelijke normen op de locaties bestaan en het vaststellen of de omgeving invloed heeft op het handelen van de actor ten opzichte van deze normen. Deze observaties hebben plaatsgevonden in september 2015. Het resultaat van de observaties is vervolgens gerelateerd aan de hand van de bevindingen van diverse publicaties (bijvoorbeeld: Fujii, 2005). Zo is gecontroleerd of ook andere auteurs tot soortgelijke bevindingen zijn gekomen.

Aan de hand van deze stappen is inzicht verkregen in welke normen er op de verschillende locaties gelden en of de gevonden normen het gedrag van de actor beïnvloeden. Vervolgens wordt in Hoofdstuk 6 besproken of dit overeenkomt met het conceptueel model en de bevindingen uit de literatuur en vindt een discussie plaats. Uiteindelijk worden in hoofdstuk 7 de conclusies van deze studie samengevat. In dit laatste hoofdstuk wordt de hoofdvraag beantwoord en worden diverse wetenschappelijke en praktische aanbevelingen gedaan.

1.4 Vooruitblik

Deze scriptie is verdeeld in vier delen, die weer zijn onderverdeeld in één of meerdere hoofdstukken. Dit eerste deel leidde het onderwerp in: de relaties tussen het handelen van de actor en de (re)productie van normen in de omgeving. Het empirisch onderzoek vindt plaats op drie locaties: De Grote Markt, het Hoofdstation en de Rademarkt. De basiskenmerken van deze studie zijn in dit hoofdstuk beschreven. Twee onderzoeksmethoden worden in deze studie gebruikt: literatuurstudie en observaties. In het tweede deel ('Denken') wordt het conceptueel model behandeld dat aan de hand van het literatuuronderzoek is opgesteld. In dit onderdeel worden ook de drie hierboven gestelde deelvragen beantwoord. Het derde deel ('Doen') bevat de empirische component van het onderzoek, waarbij wordt gekeken of het conceptueel model en de bevindingen van het literatuuronderzoek zijn te herkennen in de praktijk. Hoofdstuk 5 relateert de verkregen informatie aan het conceptueel model uit het tweede deel. Het vierde deel ('Besluiten') bevat allereerst de discussie. In deze discussie worden de gebruikte theorieën en onderzoeksmethoden in perspectief geplaatst. Vervolgens wordt in hoofdstuk 7 deze studie afgesloten. Dit hoofdstuk bevat de conclusies, de aanbevelingen en de beantwoording van de hoofdvraag van deze studie.

Deel II: 'Denken'

'I woke with this marble head in my hands;
it exhausts my elbow and I don't know where to put it down.
It was falling into the dream, as I was coming out of the dream
so our life became one and it will be very difficult for it to separate again.'
(George Seferis, Mythistorema)

Wij ontwaken en gaan denken over een antwoord op de hoofdvraag.
Seferis' gedicht wijst erop dat de menselijke ziel gebonden is aan het lichaam.

De wederzijdse beïnvloeding tussen lichaam en geest,
tussen de sociale en egocentrische kant van de mens,
tussen handelen en de effecten van dit handelen
tussen verleden, heden en toekomst,
staan in dit deel centraal.

Structuratietheorie
Complexiteitstheorie
Omgevingspsychologie
Dualiteit van structuratie en omgeving
Conceptueel model

2 De herkomst van menselijk handelen

In dit hoofdstuk wordt de structuratietheorie van Anthony Giddens (Londen, 1938) besproken. In deze studie wordt de structuratietheorie gebruikt om de vorming en beïnvloeding van ruimtelijke normen op het handelen van mensen te verklaren. Bijlage I bevat een lijst van definities van concepten uit deze studie. In paragraaf 2.1 zal kennis worden gemaakt met de structuratietheorie en wordt aangegeven waarom voor deze theorie is gekozen om de invloed van ruimtelijke normen op het gedrag te analyseren. In de paragrafen 2.2 tot en met 2.5 komen de vier basiselementen van de structuratietheorie aan bod: de actor (2.2) die handelt (2.3) en deelneemt in sociale verbanden (2.4) en wordt beïnvloed door deze verbanden (2.5). Giddens probeert met zijn theorie de vorming van sociale gewoonten te verklaren. Wat sociale gewoonten zijn wordt in paragraaf 2.6 besproken. Hoe deze sociale gewoonten worden gevormd, wordt in paragraaf 2.7 uitgelegd. Daarna wordt in paragraaf 2.8 afgesloten met de beantwoording van de eerste deelvraag.

2.1 Kennismaking met de structuratietheorie³

De wetenschap heeft in haar geschiedenis diverse verklaringen gegeven voor het bestaan van sociale gewoonten. Het gaat hierbij om de vraag: hoe ontstaan deze gewoonten en hoe beïnvloeden zij het menselijk handelen? Onder deze sociale gewoonten vallen het kapitalisme of de democratie, maar ook gedragspatronen in een studentenvereniging of op het werk (Wittington, 2010). Bepaalde theorieën benadrukken dat de oorzaak te vinden is bij de mens (bijvoorbeeld het intentionalisme). Andere theorieën stellen juist dat de verklaring is te vinden bij de diverse verbanden waar mensen deel van uitmaken (bijvoorbeeld het marxisme). Anthony Giddens (1979) heeft geprobeerd met zijn structuratietheorie bovengenoemde sociologische stromingen te verenigen.

De structuratietheorie verklaart het bestaan van sociale gewoonten op macroschaalniveau, maar ook op microschaalniveau. Giddens stelt kortgezegd dat sociale gewoonten ontstaan en blijven bestaan doordat de handelende mens op microniveau deelneemt in sociale systemen op macroniveau. Systemen maken ook het handelen van de mens mogelijk, maar kunnen tegelijkertijd niet zonder de handelende mens bestaan. Door de tijd heen ontstaan zo sociale gewoonten. De structuratietheorie beschrijft dus op welke wijze de handelingen van actoren invloed uitoefenen op en gevormd worden door de sociale gewoonten (Thompson, 1989). De structuratietheorie wordt in diverse wetenschappelijke disciplines gebruikt en is invloedrijk gebleken (Allmendinger, 2009). Doordat in de structuratietheorie elementen als macht, cognitie en moraliteit een rol spelen, voorziet de structuratietheorie in een interdisciplinair kader voor de theoretische analyse van sociale gewoonten (Staber & Sydow, 2002).

Om vier redenen wordt in deze studie de structuratietheorie gekozen om de werking van ruimtelijke normen op de onderzoekslocaties te analyseren. Allereerst, de structuratietheorie verklaart sociale gewoonten (social practices). Giddens (1979) definieert sociale gewoonten als 'constante herhalingen van handelingen door actoren in een systeem in tijd en ruimte'. De vorming, naleving en verandering van verschillende ruimtelijke normen door actoren door de tijd heen, is een voorbeeld van een sociale gewoonte (De Roo, 2013). Ten tweede, in de structuratietheorie speelt macht en de verdeling hiervan een belangrijke rol. Machtsverschillen zijn bij ruimtelijke normen een niet te negeren verschijnsel. Hoe de normen luiden en wie de naleving kan afdwingen, zijn vragen die zijn verbonden met de machtsverdeling in de samenleving. Ten derde, Giddens benadrukt het belang van de routinematige en alledaagse handelingen van actoren. Dit komt overeen met de geschetste onderzoekssituatie: de actor die op de onderzoekslocaties wordt geconfronteerd met ruimtelijke normen over het stallen van de fiets. Ten vierde, kan aansluiting gezocht worden bij wat Healey (2005) typeert als 'microplanologie'. Dit is planning die gaat over het dagelijkse leven van mensen en veranderingen

³ Volgens Gregory (1989) is het maar de vraag in hoeverre er sprake is van een theorie. Hij beschrijft Giddens werk meer als een web van veronderstellingen of een onderzoeksprogramma.

hierin. Planning is hiermee een middel dat kan leiden tot een verandering of versterking van de delicate machtsrelaties tussen actoren op de locaties.

In de bespreking van de structuratietheorie wordt inspiratie ontleend aan andere wetenschappelijke disciplines. Met name uit de complexiteitstheorie, de omgevingspsychologie en de Theorie van Communicatieve Handelen van Habermas (1984) zullen elementen worden gebruikt ter aanvulling van het werk van Giddens. Dit gebeurt zowel in dit als in het volgende hoofdstuk. Wanneer een dergelijke 'aanvulling' plaatsvindt, zal dit duidelijk worden aangegeven.

2.2 Actor: capaciteit tot handelen⁴

Het eerste centrale begrip in de structuratietheorie is de actor. Met dit begrip wordt in de structuratietheorie voornamelijk verwezen naar de capaciteiten van mensen om te kunnen handelen en deel te nemen in sociale systemen (Giddens, 1976; 1979). De actor handelt om doelen te bereiken. Om deze doelen ook te kunnen bereiken, heeft de actor macht nodig. Macht is echter ongelijk verdeeld in een sociaal systeem. Door het uitoefenen van macht, veranderen de sociale systemen waarin de actor deelneemt (Sewell, 1992). De actor kan door het overtreden van het fietsstalverbod laten zien aan andere actoren dat de mogelijkheid bestaat om de regels te overtreden. Dit heeft effecten op het handelen van deze andere actoren. Machtsverschillen ontstaan doordat de kennis, beschikbare middelen en vaardigheden tussen actoren verschillen. Buhr (2002) stelt dat de sociale positie van de actor een belangrijk kenmerk is bij de beoordeling van de mogelijkheden om te handelen. De plaats, het sociale milieu en de tijd waarin een actor is geboren, maar ook de opleiding die de actor heeft genoten, beïnvloeden volgens haar in hoeverre hij/zij kan handelen en deelnemen in sociale systemen.

2.2.1 Actor in deze studie

In deze studie is de actor 1) een fietser die zijn fiets wil stallen op één van de locaties of 2) de mens die invloed probeert uit te oefenen op fietsers die hun fiets willen stallen. Hier wordt enigszins afstand genomen van de beschrijving van Giddens van de actor. Giddens laat de persoonlijke omstandigheden grotendeels buiten beschouwing, behalve dan dat hij aangeeft dat deze omstandigheden de capaciteit tot handelen vormen.⁵ Hier is ervoor gekozen om de persoonlijke omstandigheden van de actor apart uit te werken (zie figuur 2.1). Deze persoonlijke omstandigheden beïnvloeden gedeeltelijk de twee genoemde capaciteiten van de actor. Zij hebben hiermee invloed op de vraag of de actor de ruimtelijke normen kan opmerken, begrijpen en naleven. Het handelen heeft echter ook invloed op deze persoonlijke omstandigheden. De actor wordt bijvoorbeeld blij als het handelen voorziet in behoeftes.

Figuur 2.1: De relatie tussen persoonlijke omstandigheden en de handelingscapaciteit van de actor.

Onder 'persoonlijke omstandigheden' vallen in deze studie vier (groepen van) factoren. Allereerst gaat het om de emoties van de actor. Emoties beïnvloeden volgens Callahan (2004) mede de capaciteit die de actor in

⁴ Staber en Sydow (2002) geven aan dat juist één der kritiekpunten op de structuratietheorie is dat het de handelende actor centraal stelt. Weliswaar wordt deze handelende actor mede gestuurd door structuren, maar pas in recenter werk (1990;1996) gaat Giddens meer in op veranderende maatschappelijke processen.

⁵ Deze elementen komen gedeeltelijk overeen met wat Giddens (1984) 'material constraints' noemt: de beperkingen die ontstaan doordat de mens gebonden is aan zijn lichaam en de tijd die bepaalde handelingen vergt. Gedeeltelijk zijn zij ook overgenomen uit de omgevingspsychologie (voornamelijk de factoren waarden en emoties).

een situatie heeft om te handelen. Emoties veranderen onder andere door de sociale verbanden waarin de actor verkeert of deelneemt. Meštrović (1998) stelt hierbij dat emoties een essentieel kenmerk zijn van elke actor. Zij zorgen voor dynamiek in sociale verbanden en hadden volgens hem een kernelement in Giddens werk moeten zijn. Door emoties in verband te brengen met de structuratietheorie, wordt het handelen van de actor meer onvoorspelbaar en daarmee meer menselijk. Ten tweede, gaat het om lichamelijke en/of geestelijke mogelijkheden, kenmerken en beperkingen. Zij kunnen handelen mogelijk of onmogelijk maken. Als een actor bijvoorbeeld blind is, kan hij/zij de ruimtelijke normen niet waarnemen (Holloway & Hubbard, 2001). Een derde factor is het waardesysteem van de actor. De Groot & Thøgersen (2013) beschrijven waarden als de 'voor een actor leidende morele principes'. Zij hebben een indirecte invloed op het handelen en normconformiteit. Als de actor meer 'altruïstische waarden' (= waarden die op de gemeenschap zijn gericht) heeft, leidt dit tot meer normconform gedrag dan wanneer de actor meer 'egocentrische waarden' (= waarden die op de actor zelf zijn gericht) heeft. Een laatste factor is dat de actor met een doel op deze locatie is. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat de actor een trein wil halen (locatie 2). Het doel waarom de actor op de locatie is, beïnvloedt de emoties, de perceptie en het handelen van de actor (Canter, 1992). De actor probeert doorgaans de fiets zo dicht mogelijk bij de plaats van bestemming te stallen (Fujii, 2005; Trouw, 2016). Dit is gekoppeld aan het doel waarom de actor op de locatie is en de beschikbare tijd die hij/zij heeft om een stallingsplaats te vinden.

2.2.2 *De interpreterende actor*

Giddens gaat in zijn theorie niet in op de vraag hoe de perceptie van de actor op de omgeving het structuratieproces beïnvloedt. Het handelen van de actor vindt plaats op basis van de perceptie op de omgeving (Scott, 1995). De perceptie die de actor op omgeving heeft, beïnvloedt of hij/zij de normen kan begrijpen en of hij/zij besluit deze normen na te leven (Scott, 1995; Steg & Vlek, 2009). In deze subparagraaf zal dit aan de orde komen.

De actor vormt een perceptie op de omgeving. Het handelen van de actor vindt plaats op basis van deze perceptie op de omgeving (Holloway & Hubbard, 2001). In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen de intersubjectieve en de objectieve perceptie van de actor op de omgeving (De Roo, 2013).⁶ Het eerste begrip verwijst naar het werk van de Duitse socioloog en filosoof Habermas (1984; 1987). Habermas bedoelt met deze intersubjectieve perceptie dat de perceptie mede ontstaat door communicatie met andere actoren. De actor wisselt visies en informatie over de omgeving door communicatie uit met anderen. Deze uitwisseling vormt gedeeltelijk de perceptie van de actor (Habermas, 1984; 1987).⁷ De communicatie moet wel aan bepaalde eisen voldoen: de actor moet bijvoorbeeld de waarheid vertellen en te vertrouwen zijn (Allmendinger, 2009). Habermas stelt dat taal een grote invloed heeft op het vormen van deze intersubjectieve perceptie (Habermas, 1984).

Het tweede begrip verwijst naar de door zintuiglijke waarnemingen gevormde perceptie van de actor. Stimuli uit de omgeving worden door middel van de zintuigen waargenomen en vervolgens mentaal geanalyseerd, geselecteerd en uiteindelijk geïnterpreteerd. Niet alle stimuli die via onze zintuigen in de hersenen worden verwerkt, dringen ook daadwerkelijk door tot ons bewustzijn. Ons brein selecteert slechts die informatie,

⁶ Of dit perspectief een afdruk is van een verder niet-waarneembare werkelijkheid, waarin objecten in de ruimte een betekenis krijgen door sociale constructies (zoals Plato stelt) of dat actoren weldegelijk de werkelijkheid waarnemen en de betekenis van objecten uit het object zelf voortspuit (zoals Aristoteles stelt), doet hierbij niet ter zake. Hier wordt een pragmatisch standpunt aangehouden (dat overeenkomt met het standpunt van Kant): actoren nemen de locatie waar door middel van de zintuigen en hebben een perceptie van de locatie (De Roo, 2013).

⁷ Habermas verbindt dit aan de poging om de beïnvloeding van de leefwereld (Lebenswelt), het dagelijkse leven, door de systeemwereld (Systemwelt), abstracte en langdurige machtsstructuren (zoals overheden), die sinds de Verlichting heeft plaatsgevonden en met name door het modernisme is versneld (Healey, 1997). De systeemwereld beperkt hiermee de leefwereld en communicatie is volgens Habermas een middel om dit om te draaien: de leefwereld dient de systeemwereld te beïnvloeden.

waar ons handelen op dat moment op is gefocust (Holloway & Hubbard, 2001). Onder deze stimuli zijn zogenaamde 'cues'. Onder 'cues' worden in de omgevingspsychologie verstaan die elementen in de omgeving die informatie overdragen of emoties oproepen bij een actor (Lindenberg, 2013). Lindenberg (2007) onderscheidt 'environmental', 'social' en 'situational cues', afhankelijk van wat de bron is waardoor de informatie wordt overgedragen. Dit kan respectievelijk de omgeving, de communicatie met anderen of de persoonlijke situatie van de actor zijn. Vervolgens koppelt het brein deze informatie aan het waardensysteem van de actor. Hierdoor krijgt deze informatie een betekenis en een emotionele lading. De objectieve perceptie op de omgeving ontstaat.

Deze verschillen in de waarneming van de locatie en het waardensysteem van actoren leiden ertoe dat de perceptie die actoren van een locatie hebben verschillend is. Een omgeving heeft dus niet één betekenis, deze betekenis verschilt per actor (Madanipour, 2001). Scott (1995) stelt dat de perceptie van de omgeving bepaalt hoe wij normen interpreteren en handelen. De actor weet volgens hem niet direct welke normen gelden als zij op de locaties aanwezig zijn. De actor zal door middel van interactie met anderen en door zintuiglijke waarnemingen, een perceptie op de omgeving vormen en de geldende normen ontrafelen. Voor een goed begrip van het handelen van de actor zijn volgens De Roo (2013) beide onderdelen van de perceptie noodzakelijk, dit uitgangspunt wordt in deze studie gevolgd.

2.2.3 *De denkende actor*

De actor⁸ heeft volgens Giddens (1984) het vermogen om te reflecteren op onderdelen van zijn handelen. Dit reflecteren gaat vooral over de situatie waarin het handelen plaatsvond en de gevolgen die het handelen had. Door deze vermogens past de actor constant zijn veronderstellingen en kennis aan: de actor leert. Het aanpassen van deze veronderstellingen heeft vervolgens gevolgen voor het handelen van de actor in toekomstige situaties. Veranderingen in de sociale gewoonten ontstaan volgens Giddens dan ook uiteindelijk door deze reflecterende vermogens van de actor (Healey, 2005; Bryant & Jerry, 1991).

In deze studie hangen deze reflecterende vermogens samen met de vraag of de actor zijn fiets plaatst waar hij/zij dat wil of dat de actor zich laat beïnvloeden door de regels van sociale systemen en deze regels mogelijk reproduceert (Farall & Bowling, 1999). De actor is nooit 'uitgeleerd'. De reflecterende vermogens van de actor zijn beperkt en de actor kan nooit alle condities en gevolgen van zijn handelen begrijpen. Volgens Giddens (1979) maakt de actor keuzes over handelen gedeeltelijk onbewust, omdat hij/zij de gevolgen van het handelen niet kan overzien.

2.3 **Handelen**

De actor handelt om bepaalde doelen te bereiken. Het handelen kan in de structuratietheorie zowel fysiek gedrag zijn als mondelinge communicatie. Hoe de actor handelt wordt beïnvloed door de persoonlijke situatie en de sociale verbanden waarin hij/zij deelneemt. Specifiek gaat het handelen hier om het stallen van een fiets door de actor op de locatie of invloed proberen uit te oefenen op waar andere actoren hun fiets stallen (bijvoorbeeld door een fiets weg te slepen). Van belang is nog te melden dat gekeken moet worden naar het *effect* van het handelen op de regels en de actor. Dus niet zozeer het stallen van de fiets is bijzonder, maar de vraag of dit stallen overeenkomt met de regels of juist hier van afwijkt.

2.3.1 *Verschillende typen handelingen*

Giddens is met name geïnteresseerd in de dagelijkse en routinematige gedragspatronen van de actor (Barley & Tolbert, 1997). Giddens (1979) verklaart dit routinematig handelen doordat de actor beperkt in staat is de achterliggende motieven en gevolgen van het handelen te achterhalen (zie subparagraaf 2.2.3). Bij deze

⁸ De actor verwijst in de theorie van Giddens naar de mogelijkheden die de actor heeft om te handelen: het gaat dus niet louter om willen handelen, maar ook om het als zodanig kunnen handelen. Het gaat dus ook om het hebben van controle over bepaalde middelen en/of capaciteiten (zie Wittington, 2010).

achterliggende motieven spelen volgens Giddens gevoelens van veiligheid en zekerheid een belangrijke rol. Het herhalen van in het verleden aangeleerde gedragspatronen door de actor in een situatie creëert gevoelens van zekerheid en vertrouwdheid (Buhr, 2002). De gevolgen van door de actor ontplooid handelingen, gaan verder dan de handelingen zelf. Ze reproduceren de bestaande regels of tonen aan dat verandering van de regels mogelijk is (Giddens, 1984; Barley & Tolbert, 1997). Giddens erkent het bestaan van 'critical situations'. In dergelijke situaties worden dagelijkse routines doorbroken. In deze kritieke toestand is de actor 'alert' (Farral & Bowling, 1999). De actor heroriënteert zich en vormt een nieuwe perceptie op de omgeving (Buhr, 2002). De actor zal door communicatie met anderen en door waarneming van stimuli uit omgeving, de geldende regels opnieuw moeten interpreteren (Scott, 1995). Verplanken & Aarts (1999) stellen dat een 'kritieke toestand' vooral ontstaat doordat de situatie waarin de actor verkeert, is veranderd of doordat hij/zij in een nieuwe situatie verkeert waarin de actor niet eerder is geweest. De verrichte interventies op de locatie zouden bijvoorbeeld tot het ontstaan van een kritieke toestand kunnen leiden.

Deze studie verbindt het routinematig handelen van de actor aan de omgevingspsychologie. Deze tak van de psychologische wetenschappen maakt een onderscheid tussen gewoontegedrag en gepland gedrag. Uiteraard zijn dit twee uitersten en zullen de meeste handelingen elementen van beide typen gedrag in zich hebben. Het onderscheid tussen 'gepland gedrag' en gewoontegedrag is niet absoluut. Farall & Bowling (1999) stellen dat gepland gedrag op den duur gewoontegedrag wordt en gewoontegedrag kan gepland gedrag worden door interventies. Het onderscheid tussen beide typen gedrag is belangrijk omdat de interventies om gedragsveranderingen te weeg te brengen verschillen naar gelang het type gedrag dat de actor ontplooit. Bij gewoontegedrag zijn de mogelijkheden om gedrag (af) te leren of normnaleving te stimuleren, anders dan wanneer het gedrag is gebaseerd op een rationele afweging (Pol et al., 2008).

2.3.2 *Gewoontegedrag*

Juist bij het routinematig handelen speelt het zoeken naar gevoelens van zekerheid en vertrouwdheid een belangrijke rol. Gewoontegedrag komt volgens Pol et al (2008) vooral voort uit efficiëntieoverwegingen. Het stallen van de fiets is vaak gewoontegedrag (Trouw, 2016). Volgens Verplanken & Aarts (1999) spelen 'habits' bij gewoontegedrag een belangrijke en voorspellende rol. Dit zijn in het menselijk brein aanwezige en aangeleerde gedachtepatronen. Zij relateren automatisch bepaalde elementen van de huidige situatie, aan in het verleden met succes ontplooid gedragspatronen. De actor zal in het heden dit met succes ontplooid gedrag uit het verleden herhalen, als hij of zij in een (soort)gelijke situatie verkeert. Habits zijn gericht op het bereiken van bepaalde doelen. Hoe vaker dit gedrag in het verleden met succes is herhaald, hoe sterker de habit wordt (Verplanken & Aarts, 1999). De relatieve sterkte van een habit verschilt hiermee (ieder mens heeft diverse habits). Juist doordat habits zorgen voor automatische reacties door de actor in een situatie, heeft de actor minder aandacht voor de gevolgen van zijn handelen. Habits kunnen volgens Klöckner & Verplanken (2013) een negatieve invloed op normconformiteit hebben. Habits beïnvloeden ook of de actor open staat voor nieuwe informatie uit de omgeving en de vorming van de perceptie op de omgeving. Dit zorgt er vervolgens weer voor dat de sterkte van een habit toeneemt (Verplanken & Aarts, 1999). De actor handelt immers automatisch en kan zich daardoor niet bewust zijn van de geldende normen die het huidige handelen zouden moeten beïnvloeden. Het is echter volgens Klöckner & Verplanken (2013) wel mogelijk om habits te doorbreken.

2.3.3 *Gepland gedrag*

Bij gepland gedrag wil de actor zo veel mogelijke voorzien in behoeftes of bepaalde doelen bereiken, tegen zo laag mogelijke kosten (Pol et al., 2008; Lindenberg, 2007). Deze kosten en baten kunnen zowel materieel als niet-materieel zijn (energie, tijd). De veronderstelling is dat aan het geplande handelen van de actor rationele

keuzes ten grondslag liggen. Echter, sommige theorieën⁹ over gepland gedrag erkennen dat bij het maken van deze keuzes een zekere selectiviteit plaatsvindt. De actor zou niet in staat zijn de kosten en baten van alle verschillende gedragsopties te achterhalen en te overwegen. De keuzes die hij/zij maakt zullen dan ook beperkt rationeel zijn (Morgan, 2005). In de overwegingen van de actor bij deze beperkt rationele keuzes speelt ook de veronderstelde reactie van sociale systemen een rol (Lindenberg, 2007).

2.3.4 *Cross norm inhibition effect*

Daarnaast speelt het zogenaamde 'cross norm inhibition effect' een rol. Dit betekent dat normafwijkend handelen ten opzichte van de ene ruimtelijke norm, leidt tot normafwijkend gedrag wat betreft andere normen op een locatie (Keizer et al., 2008). Volgens Keizer et al. (2008) neemt niet alleen het aantal overtreden normen toe, maar ook de ernst van overtredingen. Een fout gestalde fiets zou bijvoorbeeld tot meer vervuiling of graffiti op de locatie kunnen leiden, wat kan leiden tot een mishandeling. De Rijksoverheid (2010) gebruikt dit effect onder andere als argument om op te treden tegen overlast van verkeerd gestalde fietsen.

2.4 **Systemen: de orde tussen actoren**

De actor heeft de capaciteit om zich te organiseren en zijn handelingen af te stemmen op andere actoren (Sewell, 1992). De capaciteit om deel te nemen wordt beïnvloed door de persoonlijke omstandigheden van de actor. De actor neemt deel in diverse verbanden waarin mensen samenkomen: de sociale systemen. Dit deelnemen in een systeem kan bewust zijn (een lidmaatschap) of onbewust (een gemeenschap). Giddens (1984) definieert sociale systemen als: 'de door communicatie ge(re)produceerde orde tussen actoren'. Hierdoor ontstaan een gedeeld verleden, heden en toekomst tussen de actoren (Giddens, 1984).

Systemen kunnen volgens Giddens (1979) niet handelen. Het is de actor die namens het systeem handelt (Sewell, 1992). In deze studie wordt een breder uitgangspunt aangehangen en waardoor wordt afgeweken van Giddens. In deze studie wordt ervan uitgegaan dat systemen juridisch gezien wel kunnen handelen. Systemen kunnen rechtspersoonlijkheid hebben, waardoor het bijvoorbeeld mogelijk is eigenaar te zijn en dit eigendom te verkopen (artikel 2:5 jo. 3:83 BW). Het instellen van het fietsstalverbod op locatie 2 is een voorbeeld van een juridische handeling van een systeem. De gemeente Groningen heeft dit verbod ingevoerd. Het wordt echter gehandhaafd door de actor, die werkzaam is in het systeem 'gemeente Groningen'.

De mate waarin systemen het handelen van de actor beïnvloeden, wordt mede beïnvloed door de mate van identificatie van de actor met het systeem (Terry & Hogg, 1996). Hoe sterker de actor zich identificeert met een systeem, hoe eerder het systeem het handelen zal beïnvloeden. Fouten in de 'architectuur' van een systeem kunnen negatieve gevolgen hebben voor het handelen van de actor ten opzichte van de wettelijke regels (Morgan, 2005). Systemen bestaan vaak uit diverse onderdelen of subentiteiten (de gemeente Groningen heeft bijvoorbeeld allerlei afdelingen). Tussen deze subentiteiten kan onderling strijd bestaan om macht en middelen (Boelens, 2010). Moore (1973) beschrijft een belangrijke subcategorie van de systemen die Giddens onderscheidt, die zij 'semi-autonome sociale velden' (SASV) noemt. Dit zijn sociale systemen die:

- regels voortbrengen die het gedrag van de in deze velden deelnemende actoren beïnvloeden,
- handhavingsmechanismen bevatten die een effectieve naleving van de regels van het SASV waarborgen.

De actor maakt deel uit van een divers aantal van deze SASV's. Echter, deze verbanden zijn volgens haar slechts deels autonoom. Andere actoren en systemen, zoals overheden, proberen deze verbanden 'binnen te treden' en te beïnvloeden, bijvoorbeeld door beïnvloeding van de besluitvorming van het SASV. Per SASV verschilt in hoeverre een sociaal verband open staat voor binnendringing van normen van buiten het SASV.

⁹ Een belangrijke theorie hierin is de 'theory of planned behaviour' van Azjen (1991) en de hierop gebaseerde en in hoofdstuk 3 uitgelegde doelframingstheorie (Lindenberg & Steg, 2007). De hier weergegeven benaderingen omtrent gepland gedrag passen voornamelijk in de winstdoelen van de hieronder beschreven doelframingstheorie.

2.5 Structuren: regels en middelen

De handelingsmogelijkheden van de actor worden beïnvloed door de systemen waarin de actor deelneemt. Deze beïnvloeding loopt via de structuren. Onder 'structuur' wordt in de structuratietheorie verstaan: 'de enigszins duurzame *regels* en *middelen* die ter beschikking staan van een systeem en het handelen van actoren kunnen beïnvloeden'. Waar het handelen in het heden plaatsvindt, vertegenwoordigen de structuren het collectieve verleden dat het heden beïnvloedt. Structuren worden constant gevormd, herhaald en veranderd (Law, 1992). Structuren zijn volgens Giddens geen tastbare objecten. Structuren zijn in het brein aanwezige combinaties van gedeelde symbolen, veronderstellingen en denkpatronen die in principe generiek zijn (Sewell, 1992). Het handelen van de actor wordt beïnvloed door verschillende structuren. Giddens benadrukt dat in de ene situatie, de ene structuur het handelen kleurt, terwijl in een soortgelijke situatie, een hele andere structuur het handelen kan beïnvloeden (Giddens, 1984; Whittington, 2010). Giddens wekt de indruk dat de actor op individuele basis in staat is om deze structuren te veranderen (Sewell, 1992). Hierboven is echter betoogd dat dit niet altijd het geval is. Soms is verandering van een structuur pas mogelijk door samenwerking van de actor met anderen in een ander sociaal systeem (zoals winkeliers die samenwerken om een wettelijke structuur te veranderen).

2.5.1 Structuren: regels

Giddens (1984) hangt een brede interpretatie aan van de regels. Zowel wettelijke als sociale regels vallen onder het begrip 'regels', maar ook 'wiskundige formules' en grammatica vallen hieronder (Whittington, 2010; Sewell, 1992). Regels ontstaan door het herhalen van de handelingen van de actor in de loop der tijd (Healey, 2005). Door deze ruime definitie van de regels, is het niet meer dan logisch dat deze regels soms botsen. Regels verlangen in een situatie soms verschillende gedragspatronen van de actor. Zo kan het niet voldoen aan het fietsstalverbod bij het Hoofdstation, een regel van het systeem 'gemeente Groningen', in overeenstemming zijn met de regels van een ander systeem (een out-law motorclub bijvoorbeeld). Het overtreden van de regels van een systeem, kan tegelijk dus leiden tot het voldoen aan de regels van een ander systeem. In het volgende hoofdstuk zal op dit punt nader worden ingegaan.

Er zijn twee typen regels (Giddens, 1979). Allereerst er zijn regels over de legitimering van het handelen. Deze regels geven aan welk gedrag het sociaal systeem van de actor verwacht (zoals wetten). Daarnaast bestaan er regels over de betekenis van het handelen (Turner, 1991). Deze tweede categorie verwijst naar de betekenis van de handelingen, waarbij gedeelde symboliek, grammatica en jargon een belangrijke rol spelen. Deze regels creëren begrip van de wereld en gebeurtenissen hierin (Calahan, 2004).

Volgens Klijn (2001) en Holloway en Hubbard (2001) zijn de regels een weergave van de verhoudingen in het sociaal systeem. Regels beperken en maken handelingen mogelijk. Echter, wat voor de een 'beperkend' is, kan voor de ander 'mogelijk makend' zijn. Uit de rechtsliteratuur wordt duidelijk dat regels een waarborgende functie kunnen hebben. Regels stellen grenzen aan de mogelijkheden voor sommige actoren en systemen om hun wil aan anderen op te leggen, garanderen een zekere mate van vrijheid en minder machtige actoren kunnen aan de regels bepaalde rechten ontlenuen (Verheugt, 2007). In theorie klopt dit, maar de praktijk is vaak weerbarstiger (zie bijvoorbeeld WODC, 2007).

2.5.2 *Structuren: middelen*¹⁰

De regels legitimeren en geven betekenis aan het gebruik en de verdeling van middelen in een systeem. Alles waarmee de actor macht kan uitoefenen is een middel (Giddens, 1978), zoals bijvoorbeeld geld of grond. Deze middelen zijn ongelijk verdeeld in een systeem, sommige actoren hebben meer middelen dan anderen (Buhr, 2002). De beschikking hebben over de middelen geeft macht. Giddens omschrijft macht als de capaciteit van de actor om bepaalde doelen te bereiken (Giddens, 1984). De actor gebruikt de middelen om te handelen en sociale systemen te veranderen (Staber & Sydow, 2002). Giddens verbindt de verdeling van de middelen met de politieke en de economische instituties. De vragen wie krijgt wat (allocatie) en waarom (autorisatie) zijn hierbij belangrijk (Giddens, 1984). Sewell (1992) onderscheidt twee typen middelen: de menselijke en de niet-menselijke middelen. Hiermee bedoelt hij respectievelijk de capaciteiten en kennis van actoren en het hebben van controle over tastbare objecten.¹¹

2.5.3 *Dualiteit van structuren*

Giddens (1976) beargumenteert vervolgens de zogenaamde *dualiteit van structuren*. Een dualiteit geeft aan dat twee elementen elkaar wederzijds beïnvloeden en niet kunnen bestaan zonder elkaar (Reed, 1997). Deze dualiteit is Giddens' verklaring voor het ontstaan en de verandering van sociale gewoonten (Buhr, 2002). Giddens (1979) bedoelt met de dualiteit van structuren dat de structuren van een sociaal systeem zowel de middelen zijn om te handelen, als de uitkomsten zijn van diezelfde handelingen. Dit klinkt raadselachtig, maar het komt erop neer dat de actor door te handelen in staat is om de gevormde structuren te veranderen. Echter, het veranderen van de structuren door het handelen, is enkel door het gebruik van diezelfde structuren. De dualiteit van structuren maakt volgens Allmendinger (2009) duidelijk dat structuren zowel handelingen mogelijk maken, als de mogelijkheden tot handelen beperken.

In deze studie is deze dualiteit van structuren zichtbaar op de locaties. Hoewel het fietsstalverbod de mogelijkheden om een fiets te stallen voor actoren beperkt, maken de effecten van het instellen van een fietsstalverbod ook weer handelingen mogelijk.¹² Bijvoorbeeld doordat het station beter bereikbaar wordt of de actor zich op deze regels kan beroepen in de communicatie met anderen. De effecten van de interventies op de onderzoekslocaties zijn dus een uiting van de dualiteit van structuren.

2.6 **Dualiteit van handelen en structuur: structuratie**

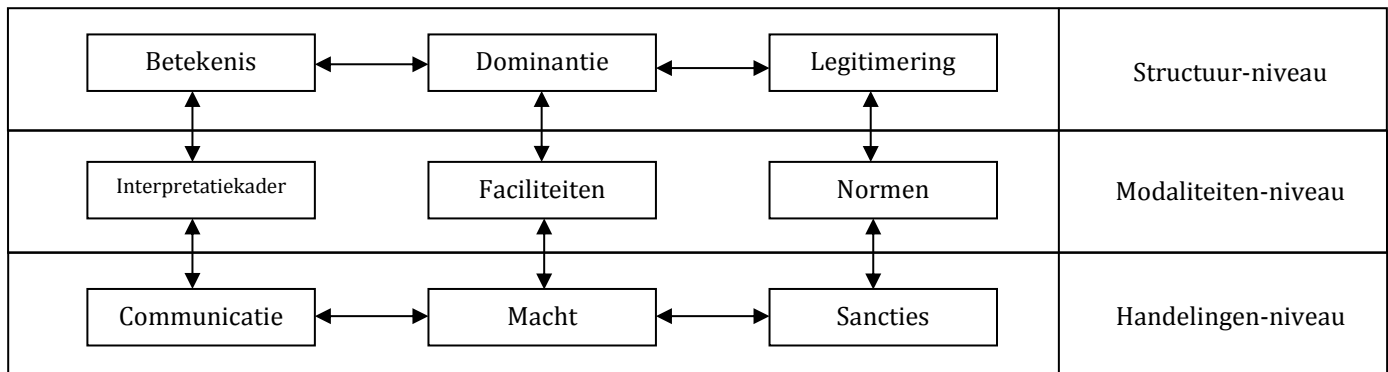
Giddens (1979; 1984) presenteert vervolgens de 'dualiteit van handelen en structuur'. Met deze dualiteit bedoelt Giddens dat de structuren het handelen beïnvloeden, maar dat het handelen van de actor de structuren verandert. Hij geeft hiermee aan dat zowel het handelen van de mens, als de verbanden waarin de actor deelneemt, belangrijk zijn om een antwoord te krijgen op de vraag hoe sociale gewoonten ontstaan. Structuratie is het proces waarbij actoren, door de wisselwerking tussen handelen en structuur, sociale gewoonten in *tijd* en *ruimte* veranderen of reproduceren (Giddens, 1984). De factor tijd wordt hiermee in de structuratietheorie betrokken. Het structuratieproces bepaalt de (re)productie van de geldende regels door de diverse actoren op de drie onderzoekslocaties.

¹⁰ De menselijke middelen passen hiermee gedeeltelijk in de hierboven onderscheiden categorie 'persoonlijke omstandigheden', waar immers ook de kennis en lichamelijke kenmerken van de actor onder worden verstaan. Zij kan hiermee echter niet één op één worden geïdentificeerd: het gaat immers bij de persoonlijke omstandigheden ook om de waarden en emoties van de actor. Problematisch wat betreft de tweede categorie is echter dat Giddens, hoewel structuren geen tastbare objecten in tijd en ruimte zijn (Giddens, 1984), er wel vanuit lijkt te gaan dat actoren controle kunnen uitoefenen over de middelen. Dit zal met name bij niet-menselijke middelen het geval zijn (Sewell, 1992). Giddens en Sewell stellen daarom dat het vooral gaat over de effecten van de middelen en niet om de middelen als zodanig.

¹¹ Giddens (1979) noemt dit respectievelijk 'allocative resources' en 'authoritative resources'.

¹² Structuren zijn immers geen fysieke, tastbare objecten. Het gaat volgens Sewell (1992) dan ook vooral over de *effecten* die de fysieke uitingsvormen die structuren hebben (faciliteiten). Net als dat het vooral gaat om het *effect* dat het handelen heeft op de structuren.

Figuur 2.2: De negen elementen die sociale gewoonten vormen (Giddens, 1984).

Giddens noemt negen elementen die een rol spelen bij de vorming en reproductie van sociale gewoonten (zie figuur 2.2). Giddens (1978) benadrukt dat de elementen weliswaar analytisch zijn te onderscheiden, maar dat in de praktijk geen goede afbakening te maken is tussen de verschillende elementen.

De structuren hebben drie elementen: dominantie, legitimering en betekenissen. Het handelingen-niveau heeft ook drie elementen: interactie, macht en sancties. Giddens (1984) onderscheidt naast handelen en structuur ook nog de 'modaliteiten'. Hiermee wijst hij op de geconcretiseerde uitingsvormen van de structuren in het handelen van de actor. Deze modaliteiten vertalen de structuren naar voor het handelen toepasbare principes. Hij onderscheidt drie typen modaliteiten: faciliteiten, normen en interpretatiekaders. De volgende paragraaf bespreekt deze negen elementen.

2.7 De negen elementen

Deze paragraaf bespreekt de negen elementen uit de structuratietheorie die sociale gewoonten vormen. Hierbij wordt eerst ingegaan op de drie elementen van de structuren, vervolgens op de modaliteiten en als laatste op de handelingen. Het beginsel van 'reciprociteit' is nog vermeldenswaardig. Giddens bedoelt hiermee dat de elementen uit zijn theorie meerdere functies kunnen vervullen (Whittington, 2010). Een voorbeeld zijn de verbodsborden die de actor wijzen op het fietsverbod rond het station. Dit zijn modaliteiten die de actor macht geven om gedrag van anderen te corrigeren. Echter, om deze faciliteiten te kunnen plaatsen en gebruiken, heeft de actor een bepaalde mate van macht nodig.

2.7.1 Structuurniveau (*structure*)

Giddens (1984) onderscheidt drie elementen op het structuurniveau: dominantie, legitimering en betekenissen. De regels van de structuren gaan over welk handelen door het systeem van de actor wordt verwacht (legitimering) en de betekenis van dit handelen. De middelen van de structuren gaan over het element 'dominantie' in een sociaal systeem (Whittington, 2010).

- Dominantie (domination)

Giddens (1984) verbindt dominantie met het structuurniveau. Dominantie heeft te maken met de verdeling van de middelen binnen een sociaal systeem en de wijze waarop de actor invloed kan uitoefenen. Het hierboven (subparagraaf 2.5.2) gemaakte onderscheid tussen middelen die gaan over de dominantie van objecten en mensen speelt hierbij een rol (Buhr, 2002). Dominantie wordt door Giddens verbonden met de politieke en economische instituties. De markt en overheid bepalen voor een belangrijk gedeelte wie de middelen krijgt en waarom juist deze actor en systeem.

- Legitimering (legitimation)

Het bestaan van dominantie moet volgens Giddens (1984) altijd gelegitimeerd worden. Giddens benoemde twee soorten regels: regels over betekenissen (symboliek, grammatica) en morele gedragsverplichtingen (subparagraaf 2.5.1). Deze laatste soort regels vallen onder het element legitimering (Calahan, 2004). Legitimering zorgt voor moraliteit, Turner (1991) omschrijft dit als een gevoel van 'dit voelt goed en is juist' bij de actor. Legitimering geeft aan welk handelen van de actor wordt verwacht (Callahan, 2004). Giddens (1984) verbindt het element 'legitimering' met het bestaan van systemen als de rechterlijke macht en de politie.

- Betekenis (signification)

Dit element gaat over het geven van betekenis aan communicatie, gebeurtenissen of elementen in de omgeving. Betekenissen zijn de regels op basis waarvan communicatie kan plaatsvinden. Zij zorgen ervoor dat de actor de wereld kan begrijpen (Buhr, 2002). Wittington (2010) stelt dat gedeelde symboliek, grammaticale regels, ideologie en jargon in een systeem, hierbij een belangrijke rol speelt. Deze betekenissen spelen volgens Giddens (1984) mede een rol te opzichte van de andere twee elementen van de structuren: dominantie en legitimering. Hierbij gaat het ook om de houding die de actor inneemt ten opzichte van de dominantie en legitimering ervan (De Roo, 2013).

In deze studie gaat het bij deze betekenissen om de vraag of bijvoorbeeld de actor de betekenis van de interventies en de regels op de locaties kan begrijpen. Een verbodsbord is niet alleen een plaat van aluminium in de omgeving met een afbeelding erop. Verkeersborden hebben een betekenis: het is verboden om hier fietsen te plaatsen (locatie 2). De actor interpreteert deze aluminium plaat en geeft er een betekenis aan. De structuren zorgen voor de betekenis van objecten in de omgeving.

2.7.2 Modaliteitsniveau (modalities)

De modaliteiten zijn de brug tussen de structuren en handelingen. Zij zorgen ervoor dat de structuren worden vertaald naar voor de huidige situatie toepasbare principes (Giddens, 1984). Er zijn drie typen modaliteiten: faciliteiten, normen en interpretatiekaders. Hier zal vooral de modaliteit 'normen' uitgebreid worden besproken. Deze keus is gemaakt omdat dit immers het onderwerp van deze studie is.

- Faciliteiten (facility)

Faciliteiten zijn de tastbare uitingvormen van de structuren. Structuren zijn geen fysieke objecten maar mentale denkconstructies. De faciliteiten zijn tastbare objecten. Een faciliteit heeft een eigenaar: de actor die het eigendomsrecht bezit van de faciliteit. Het zijn deze faciliteiten die invloed hebben op het handelen van de actor op de onderzoekslocaties. Het element 'dominantie' bepaalt wie de beschikking heeft over de faciliteiten. De actor kan door het gebruik van deze faciliteiten in zijn handelen macht uitoefenen op andere actoren en de omgeving. Faciliteiten gaan dus over de instandhouding van dominantie in een systeem (Shanks, 1997).

Uit de omgevingspsychologie blijkt dat de actor een emotionele band kan ontwikkelen met de faciliteiten in de omgeving of die hij/zij bezit (Gatersleben & Steg, 2013). In deze studie wordt de theorie van Dittmar (1992) gebruikt als een aanvulling op de structuratietheorie. Faciliteiten hebben volgens Dittmar drie functies. Faciliteiten hebben een instrumentele functie (het doel van de faciliteit), een symbolisch functie (sociale betekenis) en een emotionele functie (gevoelsmatig). Deze drie functies van faciliteiten spelen vaak tegelijkertijd een rol. Zij beïnvloeden het handelen van de actor, bijvoorbeeld omdat de actor emoties ontleent aan het gebruik van deze faciliteiten of extra zorg wil dragen voor het behoud van deze faciliteiten (Gatersleben & Steg, 2013).

In casu kan gedacht worden aan het toekennen van waarde aan faciliteiten die de actor bezit, zoals een dure racefiets of bromfiets. De actor zal deze fiets eerder legaal stallen en niet riskeren dat de fiets in beslag wordt

genomen. De handelingsopties van de actor zijn hierdoor beïnvloed, doordat hij/zij de fiets niet illegaal wil stallen in de ruimte.

- Normen (norm)

De legitimering komt op het modaliteitsniveau tot uiting in de normen. Giddens (1984) gaat niet diep in op wat normen zijn. In deze studie worden de rechtssociologie en de omgevingspsychologie gebruikt om het element 'normen' nader in beeld te brengen.

De verhouding tussen 'regels' en 'normen' zal eerst meer in detail worden besproken. Normen bestaan volgens Stone (2001) uit twee delen. Normen schrijven *handelingen* voor of stellen grenzen aan het handelen in bepaalde *situaties*. Zoals Stone (2001) opmerkt, is de gelding van bepaalde normen gerelateerd aan een specifieke context. Het is deze situatie die volgens Keizer en Schultz (2013) bepaalt of de actor in staat is zich aan de normen te houden. Het belangrijkste verschil tussen regels en normen is dat regels generiek zijn. De regels schrijven enkel handelingen voor, zonder de vertaling naar de situatie waarin de actor verkeert. Het behoort juist tot de capaciteiten van de actor om de regel in de situatie toe te passen of juist te negeren (Giddens, 1984). De modaliteit 'normen' moet dus worden begrepen als die regels die het handelen van de actor in een specifieke situatie kunnen beïnvloeden (Barley & Tolbert, 1997).

Regels en normen kunnen zowel wettelijke als sociale gedragsverplichtingen zijn. Normen bestaan bij de gratie van classificatie van handelingen en situaties, zoals Stone aangeeft (2001). Door classificatie van situaties die vallen binnen de reikwijdte van de norm en daarbuiten, zijn normen altijd politiek geladen en terreinen van strijd. Stone stelt dat normen altijd arbitrair zijn en daardoor prikkels creëren voor normafwijkend gedrag.

Deze studie gebruikt de omgevingspsychologie om het element 'normen' meer in te kaderen. Uit de omgevingspsychologie blijkt dat normen het handelen van de actor (kunnen) beïnvloeden (Keizer & Schultz, 2013; Cialdini, 1990; 1991; Lindenberg & Steg, 2007). In deze studie wordt een onderscheid gemaakt tussen sociale, persoonlijke en wettelijke normen (Keizer & Schultz, 2013). Dit onderscheid is belangrijk omdat deze verschillende type normen refereren aan andere factoren die gedrag beïnvloeden (Kallgren et al., 2000).

- Sociale normen zijn door een sociaal systeem verwachte gedragspatronen van de actor in een concrete situatie (Matthies et al., 2012). Volgens Cialdini et al. (1991) hebben sociale normen twee betekenissen. Allereerst, normen kunnen wijzen op het gedrag dat door het grootste gedeelte van de actoren in een systeem wordt gedaan in een situatie. Cialdini et al. (1991) noemen dit descriptieve normen. Daarnaast kunnen 'normen' wijzen naar het moreel goed- of afkeuren door een systeem van de handelingen door de actor. Cialdini et al. (1991) noemen dit prescriptieve normen. Het niet blokkeren van de toegang tot gebouwen door fietsen is een voorbeeld van een prescriptieve norm. Een voorbeeld van een descriptieve norm is dat de actoren hun fietsen vaak daar stallen, waar al andere fietsen gestald zijn (zie hoofdstuk 5).
- Wettelijke normen zijn gecodificeerde normen die door de overheid zijn opgesteld en door middel van de rechtstaat worden gehandhaafd. In de omgevingspsychologie worden wettelijke regels vaak gezien als een prescriptieve norm (zie bijv. Keizer & Schultz, 2013), in deze studie wordt de keuze gemaakt om de wettelijke normen als een aparte categorie normen te zien. Een eerste reden om dit onderscheid te maken, hangt samen met de conclusie van Tyler (2006) dat wettelijke normen een speciale 'schijn van legitimiteit' over zich hebben. De actor is volgens hem in de veronderstelling dat de wettelijke normen redelijk en billijk zijn, omdat een volksvertegenwoordiging in 'hun naam' deze normen heeft opgesteld. Kagan en Skolnick (1993) dichten wettelijke regels een functie toe van morele autoriteit. Hiermee bedoelen zij dat wettelijke normen, sociale normen kunnen versterken. Dit zal met name zo zijn als de wettelijke norm overeen komt de bestaande sociale normen. De actor kan in die situatie het normafwijkend gedrag van anderen eerder corrigeren door zich zowel op de wet als de sociale norm te beroepen. In situaties waarin (nog) weinig sociale normen gelden, kan de

wettelijke norm dit 'gemis' opvullen (Kagan & Skolnick, 1993). Een tweede reden om in deze studie dit onderscheid te maken is dat wettelijke normen afkomstig zijn van een specifiek soort systeem: het overheidssysteem (zie subparagraaf 3.1.2). Alle juridisch vastgelegde regels die in een concrete situatie het handelen van de actor kunnen beïnvloeden zijn wettelijke normen. Het gaat onder andere om formele wetten en gemeentelijke verordeningen.

- Persoonlijke normen ontstaan vanuit onze opvattingen, verlangens en visies. Zij geven aan hoe volgens de waarden van de actor moreel gehandeld moet worden in een situatie (Schwartz, 1977; Matthies et al., 2012). Het waardensysteem speelt dus een belangrijke rol bij de vorming van dergelijke persoonlijke normen (Matthies et al., 2012). Hoewel persoonlijke normen interne maatstaven voor gedrag zijn, hebben sociale verwachtingen volgens Schwartz en Howard (1981) indirect invloed op de vorming van persoonlijke normen. Deze studie gaat niet over dit type norm (zie bijlage II voor de redenen hiervan).

Het hier gemaakte onderscheid geldt ook voor de regels, die een onderdeel vormen van de structuren. Er bestaan dus prescriptieve, descriptieve en wettelijke regels, afhankelijk van het type systeem (zoals de overheid) waar de structuur vandaan komt en de inhoud van de structuur.

Normen hebben volgens Wittington (2010) in Giddens theorie twee functies. Allereerst, de actor gebruikt normen om te bepalen welke handelingen van hem/haar wordt verwacht in een situatie (onder dreiging van sancties). Daarnaast gebruikt de actor de normen om eventueel normafwijkend gedrag van anderen te corrigeren (door middel van dreiging met sancties). Normen ontstaan in de structuratietheorie door de uitoefening van macht in het handelen van en tussen actoren (Giddens, 1984). Door dit handelen worden de regels van sociale systemen vertaald naar voor het huidig handelen toepasbare principes. De actor weet vaak niet welke normen in een situatie gelden. Door communicatie met anderen en door waarneming van de omgeving, kan hij/zij de geldende normen in een situatie te weten komen (Scott, 1995). Klijn (2001) geeft aan dat de geldende normen in een systeem een uiting zijn van de historische relaties in het systeem en tussen de actoren die het systeem vormen. Veranderingen in de regels worden volgens hem dan ook veroorzaakt door veranderingen in de machtsrelaties tussen actoren.

- Interpretatiekaders (interpretative scheme)

Interpretatiekaders zijn modaliteiten die de actor gebruikt om betekenissen te kunnen begrijpen en in de communicatie met anderen. Interpretatiekaders bestaan uit de aanwezige in het verleden opgebouwde en gewaardeerde kennis van de actor (Giddens, 1984). Interpretatiekaders zorgen er dus voor dat de actor de op de locaties geldende normen en gebruikte faciliteiten kan begrijpen (of niet). De waarden, capaciteiten en emoties van de actor spelen bij de vorming van deze modaliteit een rol. Door het gebruik van interpretatiekaders kunnen volgens Faludi (2000) betekenissen worden overgedragen. Veel 'producten van planning' zijn volgens hem een interpretatiekader, zoals (bestemmings)plannen of beleidsnota's. Interpretatiekaders zorgen ervoor dat de actor de verbodsborden kan begrijpen en hen niet zien als een aluminium object op een locatie.

2.7.3 Handelingenniveau (Interaction)

De actor handelt en dat handelen kan in Giddens' model bestaan uit drie elementen: communicatie, machtsuitoefening en sancties. Barley & Tolbert (1997) geven aan dat waar de structuren gebaseerd zijn op een collectief (gedeeld) verleden, de handelingen plaatsvinden in het hier en nu van het individu.

- Macht (power)

Macht speelt een belangrijke rol in de structuratietheorie. Macht is volgens Giddens (1984) de capaciteit van de actor om bepaalde doelen te bereiken. Giddens' visie op macht is sterk gebaseerd op de ideeën van Karl Marx. Marx stelt dat macht nooit absoluut is en dat de actor de mogelijkheid heeft om machtsrelaties te

veranderen. Het element dominantie bepaalt deze machtsverdeling. De actor krijgt macht door het hebben van de beschikking over de faciliteiten en oefent door te handelen macht uit (Buhr, 2002). Echter, anders dan Marx stelt Giddens dat deze structuren geen externe invloeden zijn die het handelen van de actor bepalen. De structuren zijn een onlosmakelijk onderdeel van de actor en door te handelen draagt de actor actief bij aan de vorming, reproductie en verandering van de structuren. Dit is een ruime definitie. Dit komt deels omdat Giddens toegeeft dat macht vaak onbewust wordt uitgeoefend en hij vooral kijkt naar het effect van het handelen op de structuren. Paragraaf 6.2 geeft kritiek op Giddens' visie op macht. Het plaatsen van een fiets op een locatie of juist het weghalen ervan, zijn uitingen van macht.

Hoewel deze studie in principe Giddens' ruime definitie van 'macht' volgt, wordt hier op één punt aangehaakt bij het gedachtegoed van Foucault. Foucault stelt dat de macht in de huidige samenleving niet louter wordt gevonden in 'kogels, kracht en kruit'. Volgens Foucault is de inrichting van de omgeving, een uiting van de machtsrelaties in een systeem. De vraag wie faciliteiten in de omgeving kan plaatsen is verbonden met macht. Faciliteiten zijn in Foucaults visie vooral objecten om dominantie over te dragen en de machtsverhoudingen te (re)produceren. Foucault geeft aan dat de inrichting van de omgeving het resultaat is van een constante 'strijd' tussen verschillende (groepen) actoren (Holloway & Hubbard, 2001). Bij Foucault is het vooral de machtige groep actoren die heerst over minder machtige actoren. Mathiesen (1997) stelt echter dat macht tegenwoordig eerder een tweerichtingsproces is. Volgens Mathiesen kunnen minder machtige actoren in toenemende mate de machtigere actoren controleren. Hiermee bedoelt Mathiesen op de groeiende rol van (sociale) media en de ten opzichte van de overheid mondiger geworden burger. Ook het WODC (2007) constateert dit.

- Sancties (sanction)

Sancties zijn in de structuratietheorie verbonden met legitimering (via normen) en macht. Macht wordt ondersteund door een mogelijk beroep op sancties. De actor met macht kan, door een beroep te doen op sancties, zijn visie aan anderen opleggen. Sancties ondersteunen ook de normen. De werking van normen op het gedrag komt (mede) tot stand onder dreiging van de oplegging van sancties (Staber & Sydow, 2002). Het opleggen van deze sancties moet in de structuratietheorie gelegitimeerd worden door een beroep op de regels van een sociaal systeem (Whittington, 2010).

Sancties hebben als voornaamste doel om de actor af te schrikken om op een bepaalde wijze te handelen en normafwijkend gedrag te corrigeren. Sancties zijn alleen altijd inefficiënt (Stone, 2002). Handhavende actoren zijn vaak door een gebrek aan capaciteit en informatie onvoldoende in staat de normen adequaat te handhaven, ieder normafwijkend gedrag te controleren en te sanctioneren (Ostrom, 1990). Normen zijn dan ook vooral bedoeld om zonder sancties het handelen van de actor te beïnvloeden (Stone, 2002). Schwartz (2005) maakt een onderscheid tussen 'formele' en 'informele' sancties. De eerste categorie sancties zijn opgelegd voor het overtreden van wettelijke normen, zoals een boete voor overtreding van het fietsstalverbod. De tweede categorie sancties zijn de niet-wettelijke sancties, zoals een afkeurende opmerking over het stallen van de fiets op de blinde geleidelijn.

De effectiviteit van de sanctie is volgens Hoogerwerf & Herweijer (2008) afhankelijk van de frequentie, zwaarte en snelheid waarmee deze wordt opgelegd. Sancties hebben volgens Schwartz (2005) twee leereffecten. Allereerst, een direct (leer)effect op de actor die de norm overtreedt. Daarnaast bestaat een indirect leereffect op andere actoren. Door de sanctie wordt de norm bevestigd tegenover andere actoren en bestaat de mogelijkheid dat actoren leren dat op een locatie een bepaalde norm geldt. Volgens Bolderdijk et al (2013) is vooral de effectiviteit van financiële sancties beperkt. Door de oplegging van een boete krijgt de actor de indruk dat hij/zij normafwijkend gedrag kan 'afkopen' door de boete te betalen. De morele verplichtingen om zich normconform te gedragen nemen volgens deze wetenschappers duidelijk af. Volgens Kagan en Skolnick (1993) is met name de sociale afstand die de actor heeft tot de handhavende

actor/systeem belangrijk bij de vraag of sancties effectief zijn. Sancties die zijn opgelegd door kennissen en vrienden van de actor, zijn volgens hen over het algemeen effectiever dan sancties van voor actoren onbekenden. Als de actor deelneemt in sociale systemen die de normovertreding als 'goed' bestempelen, zijn sancties nog minder effectief.

- Communicatie (communication)

Communicatie vindt plaats tussen twee of meer actoren. In de communicatie wordt macht uitgeoefend. Actoren maken gebruik van interpretatiekaders om de communicatie te kunnen begrijpen, betekenissen over te dragen en gebeurtenissen in de omgeving te interpreteren (Staber & Sydow, 2002). Door deze communicatie wordt de intersubjectieve perceptie op de omgeving gevormd (Habermas, 1984) en krijgt de actor een beeld van de geldende normen op een locatie (Scott, 1995). De machtsverhoudingen in een sociaal systeem beïnvloeden het communicatieproces. Machtsverschillen beïnvloeden namelijk tot wie een actor toegang heeft (De Roo, 2013).

Deze studie ziet controle als een speciale vorm van communicatie tussen actoren. Controle is direct gerelateerd aan macht en sancties. Controle is volgens Foucault van essentieel belang om het overbrengen van de structuren op de actor te verzekeren (Holloway & Hubbard, 2001; Mathiesen, 1997). De angst of de indruk dat een actor wordt gecontroleerd door een andere actor is echter al voldoende om de disciplinerende werking van structuren in gang te zetten (Mathiesen, 1997).¹³

Schwartz (2005) stelt dat de controle op normnaleving plaatsvindt via twee methoden. De mogelijkheid bestaat enerzijds dat wettelijk aangewezen functionarissen namens een systeem controle uitoefenen op de naleving van normen (= formele controle). Anderzijds, is ook mogelijk dat een systeem de normen zelf handhaaft (= sociale controle). Jane Jacobs (1961) benadrukt de waarde van wat zij zo mooi typeert als het 'doe-het-zelf toezicht'. Zij bedoelt hiermee dat de normen op straat vooral worden gehandhaafd door een ondefinieerbaar netwerk van 'ogen'. Een voorbeeld is de situatie dat de actor terecht wordt gewezen door een huiseigenaar omdat hij/zij de fiets voor zijn deur heeft gestald. De effectiviteit van dit netwerk van 'ogen op straat' is echter aan corrosie onderhevig. Diverse auteurs (Schnabel, 2004; Blokland, 2009) geven aan dat de sociale controle tussen actoren in een systeem minder effectief is geworden. Actoren doen in toenemende mate een beroep op het formele controlesystemen om de orde op straat te handhaven. Ook de (sociale) media zijn een middel waar een beroep op wordt gedaan ter vervanging voor de sociale controle op straat (Blokland, 2009).

De *theorie over juridische controle* van Schwartz (2005) stelt dat als de sociale controle in een gemeenschap effectiever is, het minder noodzakelijk is om een formeel controlesysteem in het leven te roepen. Formele controle is altijd minder effectief, door een gebrek aan controlecapaciteit en informatie (Ostrom, 1990; Stone, 2001). Ellickson (2009) geeft aan dat als de banden tussen actoren hechter en langduriger zijn, het belang van wettelijke normen in conflictsituaties afneemt.

Systemen communiceren via de actoren die het systeem vormen en kunnen in de structuratietheorie niet zelf communiceren. Werknemers van de gemeente Groningen kunnen wel namens het systeem met andere actoren op de locaties communiceren. Systemen kunnen wel betekenissen overbrengen op actoren door faciliteiten te laten plaatsen in de omgeving. Een voorbeeld is de plaatsing van een verkeersbord door een actor. De gemeente brengt hiermee de boodschap over dat zij niet wil dat de actor hier de fiets stalt. Actoren gebruiken hun interpretatiekaders om de betekenis van dit verkeersbord te achterhalen. Dit is alleen geen communicatie in de zin van de structuratietheorie omdat het daarbij geen uitwisseling van betekenissen of

¹³ Holloway en Hubbard maken bij hun bespreking over de ideeën van Foucault echter een voorbehoud: Foucault beschreef in zijn ideeën over de disciplinerende werking van controle en surveillance primair institutionele locaties, zoals scholen, rechtbanken en gevangenissen. De vraag is derhalve in hoeverre kunnen zijn ideeën ook buiten deze locaties worden toegepast? Holloway en Hubbard (2001) geven helaas geen antwoord op deze vrij fundamentele vraag.

gedachten tussen twee actoren betreft, maar enkel gaat over het overbrengen van een betekenis van een faciliteit op een actor.

2.8 Samenvatting en beantwoording deelvraag 1

In deze paragraaf zal dit hoofdstuk kort worden samengevat (2.8.1) en zal de eerste deelvraag worden beantwoord (2.8.2).

2.8.1 Samenvatting

In deze studie wordt de structuratietheorie gebruikt om het handelen van de actor ten opzichte van ruimtelijke normen te verklaren. Giddens probeert met zijn theorie het ontstaan van sociale gewoonten te verklaren. Hieronder verstaat hij 'de herhalingen van handelingen door actoren in een sociaal systeem in tijd en ruimte'. De naleving en verandering van ruimtelijke normen door de tijd heen is een sociale gewoonte.

In deze theorie staan twee capaciteiten van de mens centraal. De persoonlijke omstandigheden van de actor beïnvloeden deze twee capaciteiten. Deze studie verstaat hieronder: de waarden, emoties en lichamelijk kenmerken van de actor en het doel waarom de actor ergens is.

Allereerst, het handelen van de actor. De actor handelt om bepaalde doelen te bereiken, maar moet de beschikking hebben over macht om dit doel te kunnen bereiken. De actor handelt op basis van een perceptie op de omgeving. Deze perceptie bestaat zowel uit zintuiglijke waarnemingen als uit intersubjectieve communicatie (Holloway & Hubbard, 2001; De Roo, 2013). Volgens Scott (1995) weet de actor de geldende normen pas, na het vormen van een perceptie op de situatie waarin hij/zij zich bevindt.

Ten tweede, de actor bezit de capaciteit om het deel te nemen in sociale systemen, deze sociale systemen hebben structuren. Dit zijn de duurzame regels en middelen van een sociaal systeem. Deze structuren representeren het collectieve verleden van een systeem dat invloed heeft op het handelen van de actor in het hier en nu (Callahan, 2004; Buhr, 2002). Er zijn twee soorten regels. De regels gaan over het toekennen van betekenis en begrip aan gebeurtenissen, objecten en communicatie. Grammatica en jargon vallen onder deze categorie. Daarnaast zijn er regels die gedragsverplichtingen opleggen aan de actor. Wettelijke en sociale regels vallen onder deze categorie. Dit type regels legitimeert de verdeling van middelen in een systeem. Alles waarmee de actor macht kan uitoefenen is een middel. De middelen geven macht om doelen te realiseren (Giddens, 1984).

Giddens onderscheidt in zijn theorie ook nog het modaliteiten-niveau. Deze modaliteiten vertalen de structuren naar voor een situatie toepasbare principes. Het zijn deze modaliteiten die het handelen van de actor op de onderzoekslocaties beïnvloeden. Er zijn drie type modaliteiten: normen, faciliteiten en interpretatiekaders

De constante wisselwerking tussen structuren en handelen wordt 'structuratie' genoemd, hierbij veranderen. Dit leidt in de loop der tijd tot het ontstaan van een sociale gewoontes (Giddens, 1984). Dit gebeurt gedeeltelijk op de automatische piloot en is gedeeltelijk gepland gedrag (Pol et al., 2008).

2.8.2 Beantwoording deelvraag 1: beïnvloeden normen het handelen van de actor?

In deze studie wordt een onderscheid tussen prescriptieve (wat anderen vinden dat moreel juist is) en descriptieve (wat anderen doen) sociale normen, wettelijke en persoonlijke normen. In principe kunnen al deze type normen het handelen van de actor beïnvloeden.

Dit blijkt onder andere uit de structuratietheorie. De actor kan volgens Giddens (1984) niet zonder de structuren, die zijn handelen beperken en mogelijk maken. De normen zijn een concrete en situationele vertaling van de regels van de structuren van een sociaal systeem.

Ook uit de omgevingspsychologie blijkt dat normen in principe het menselijk handelen kunnen beïnvloeden (Cialdini et al., 1990; 1991; Lindenberg & Steg, 2007). De omstandigheden waaronder normen het handelen beïnvloeden verschillen echter per persoon en per type norm. Descriptieve normen beïnvloeden het handelen van de actor eerder dan wettelijke en prescriptieve normen. Controle en sancties zijn volgens Foucault belangrijk (Holloway & Hubbard, 2001). Ook de perceptie op de omgeving, de mate van identificatie met het systeem (zoals een SASV), de middelen en capaciteiten van de actor zijn belangrijke factoren die bepalen of een actor de normen zal volgen.

3 Over lacunes en een nieuwe visie

Nu de structuratietheorie is uitgelegd, vervolgt deze studie met kritiek en aanvullingen op deze theorie. Diverse auteurs hebben lacunes in het werk van Giddens gesignaleerd. In dit hoofdstuk worden verschillende concepten en inzichten uit de complexiteitstheorie en omgevingspsychologie gebruikt om een oplossing te bieden voor de kritiek op Giddens. In paragraaf 3.1 wordt hiertoe inspiratie ontleend aan de zogenaamde complexiteitstheorie. In paragraaf 3.2 zullen enkele inzichten over de rol van de omgeving worden gepresenteerd. Twee theorieën uit de omgevingspsychologie zullen vervolgens gebruikt worden om het handelen van de actor in de omgeving te beschrijven. Dit zijn de 'normfocusstheorie' van Cialdini et al (1990) en de door Lindenberg en Steg (2007) ontwikkelde 'doelframingsstheorie' (paragraaf 3.3 en 3.4). Vervolgens zullen de paragrafen 3.1 tot en met 3.4 worden gekoppeld aan de structuratietheorie en wordt een nieuwe kijk gepresenteerd op de relaties tussen de ruimtelijke normen, het handelen van de actor en de omgeving (paragraaf 3.3). Daarna zal worden ingegaan op de rol van planning (paragraaf 3.6). Als laatste zullen de in het vorige en dit hoofdstuk aangereikte theorieën worden gekoppeld en wordt een conceptueel model opgesteld (paragraaf 3.7). Dit conceptueel model zal in het volgende onderdeel van deze studie op de praktijk worden toegepast.

3.1 Een ander perspectief: de introductie van complexiteit

Behalve de structuratietheorie wordt in deze studie ook gebruik gemaakt van concepten en inzichten uit de complexiteitstheorie. Hier wordt niet beoogd de complexiteitstheorie toe te passen, maar zullen bepaalde elementen uit de complexiteitstheorie gekoppeld worden aan de structuratietheorie. De definities van Giddens worden dan ook zo veel mogelijk gevolgd.¹⁴ Morrison (2005) noemt de structuratietheorie 'een theorie van reproductie', terwijl hij de complexiteitstheorie als 'een theorie van verandering' ziet. Volgens Whittington (1992, 2010) en Staber & Sydow (2002) maakt de structuratietheorie onvoldoende duidelijk op welke wijze structuren veranderen. Daarnaast maakt de structuratietheorie de verhoudingen tussen en binnenin systemen niet duidelijk (Whittington, 2010). In deze studie wordt de complexiteitstheorie gebruikt om de onderlinge beïnvloeding tussen de structuren van verschillende systemen te verklaren.

3.1.1 Een eerste kennismaking

De complexiteitstheorie beschrijft het functioneren van de fysieke en sociale wereld door de tijd heen (Wagenaar, 2007). De kracht van de complexiteitstheorie is dat zij in verschillende wetenschappelijke disciplines kan worden gebruikt, voor de verklaring en ontwikkeling van een groot aantal fenomenen (Manson, 2001). Deze subparagraaf bespreekt de uitgangspunten van de complexiteitstheorie.

¹⁴ De vraag is echter of de complexiteitstheorie zelf een coherente theorie is: Manson (2001) stelt o.a. dat er verschillende theorieën vallen onder de 'paraplu' van de complexiteitstheorie. Er wordt ook wel gesproken over de complexiteitswetenschappen of 'complexity sciences'. Manson onderscheidt drie 'hoofdstromingen' binnen de complexity theorie: 'algorithmic complexity', 'deterministic complexity' en 'aggregate complexity'. De theorie zoals is behandeld, valt onder de categorie 'aggregate complexity' theorie.

Systemen spelen een belangrijke rol in de complexiteitstheorie.¹⁵ Deze systemen bestaan uit diverse subentiteiten of actoren. Deze actoren nemen deel in verschillende systemen (Manson, 2001). Het systeem is onderdeel van een context. Die context valt op zichzelf ook weer aan te merken als een systeem, maar dan op een hoger schaalniveau (De Roo, 2007). Werknemers (actoren) vormen bijvoorbeeld een afdeling (systeem), dat onderdeel is van de gemeente Groningen (context). De context 'gemeente Groningen' is echter een subentiteit van het systeem 'provincie Groningen'.

Tussen deze drie lagen (actor, systeem, context) bestaan allerlei relaties. De actoren en systemen zijn

van elkaar afhankelijk om bepaalde doelen te kunnen realiseren (Manson, 2001). Door deze onderlinge afhankelijkheid vindt interactie plaats tussen actoren en systemen (zie figuur 3.1). Kernelement is volgens Wagenaar (2007) en Manson (2001) dat door de handelingen tussen de actoren in het systeem, het systeem als zodanig bepaalde capaciteiten en/of kenmerken heeft die op basis van de optelsom van de individuele delen niet mogen worden verwacht ($1 + 1 = 3$ -gedachte). Structuren zijn hiervan een voorbeeld: zij ontstaan door handelingen tussen de actoren en beïnvloeden de werking of samenstelling van het systeem.

Volgens Axelrod & Cohen (2008) veranderen de relaties tussen het systeem, de context en de subentiteiten voortdurend. Dit kan meerdere oorzaken hebben. Bijvoorbeeld omdat de doelen die de actor wil realiseren in de loop der tijd wijzigen door de interactie met andere actoren, het systeem of de context. Dit werkt vervolgens door: andere actoren zullen hun handelen aanpassen, omdat zij in een afhankelijke relatie staan tot de actor. Dit heeft weer gevolgen voor het systeemniveau en vervolgens op de context van het systeem.

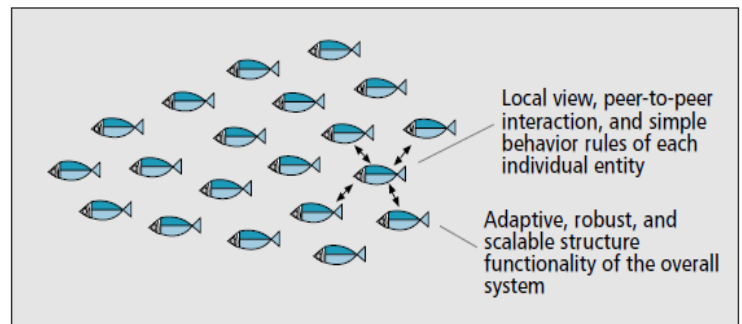
Deze studie haakt aan bij Haken's (2012) 'synergetics'. Dit is een onderdeel van de complexiteitstheorie die de interacties en het samenwerken van actoren/entiteiten in een sociaal systeem beschrijft (De Roo, 2015). Deze stroming binnen de complexiteitstheorie is ontstaan vanuit de natuurkunde. Portugali (2011) heeft deze stroming vertaald naar voor planning toepasbare principes. Synergetics wordt hier gebruikt als verklaring voor het ontstaan van patronen uit chaotische handelingen. Synergetics gaat uit van actoren in een systeem die handelen om doelen te bereiken. Door het handelen ontstaan 'chaotische toestanden'.

In deze studie ontstaat deze chaos door het plaatsen van de fiets door de actor in een systeem (Groningen) en de reactie van andere actoren op dit neerzetten, bijvoorbeeld door de fiets weg te halen. Hoewel dit op zichzelf vrij kleinschalige handelingen zijn, moet hierbij vooral gekeken worden naar het effect van dit handelen en de hoeveelheid handelingen.

Door veranderingen van buitenaf of binnenuit het systeem, veranderen het systeem en de actoren in het systeem. Dit loopt volgens Haken (2012) via een zogenaamde 'controle parameter', waarmee hij doelt op het proces of oorzaak van de aanpassing van het gedrag van de actoren. In Haken's synergetics is deze controle parameter een *externe* oorzaak of proces dat invloed uitoefent op de actoren in het systeem. De controle parameter leidt tot een aanpassing van het gedrag van de actoren in het systeem, waardoor chaos ontstaat. Met Luhmann wordt er hier van uitgegaan dat deze controle-parameter ook van binnenuit het systeem kan ontstaan. Luhmann beschrijft deze veranderingen in de 'autopoiesis-theorie' (Mingers, 2002).

Figuur 3.1: De verhouding tussen de individuele actor (vis) en het systeem (school) en context (zee).

Bron: Prehofer & Bettstetter (2006)

¹⁵ In deze studie worden principes uit de complexiteitstheorie toegepast op de 'actoren' en 'sociale systemen' van de structuratietheorie. De vraag is echter in hoeverre dit mogelijk is doordat de opvattingen in beide theorieën over deze begrippen kan verschillen. Morisson (2005) stelt dat vooral op het punt van non-lineaire veranderingen de verhoudingen lastig zullen zijn en begrippen en principes sterk uiteen lopen.

Volgens Haken zullen uit deze chaos, door de invloed van de controle parameter, patronen zichtbaar worden door het ontstaan van een zogenaamde 'orde parameter' (zie figuur 3.2), ook wel 'power-law' of 'attractor' genoemd (De Roo, 2015). Een orde parameter houdt in dat uit het *effect of gevolg* van het individuele handelen van de actor patronen ontstaan, doordat de overige actoren in het systeem zich in de loop der tijd aanpassen aan de gevolgen van het individuele handelen (dit noemt Haken 'enslaving' of onderwerping). Dit patroon geeft een richting aan het chaotische gedrag van de individuele subentiteiten, waardoor een zekere lijn ontstaat in de ontwikkeling van het systeem. Een systeem kan volgens Haken meerdere 'orde parameters' hebben, waarbij de relatieve invloed van de parameters op het systeem per periode verschilt (Portugali, 2011).

Anders dan Haken (2012), maar in overeenstemming met Giddens, wordt in deze studie gesteld dat macht invloed heeft op de vorming van deze 'orde parameter' (zie figuur 3.2). De actor met meer macht zal waarschijnlijk meer invloed kunnen uitoefenen op de controle parameter en de inhoud van de ordeparameter. Ook kan deze actor, door bijvoorbeeld sancties, de onderwerping van de minder machtige actor verzekeren. Wel kan het zo zijn dat juist de minder machtige actor veel invloed uitoefent op de ordeparameter en de machtiger actor minder. Dit verloopt via het hieronder te bespreken verschijnsel 'non-lineaire ontwikkeling' (subparagraaf 3.1.5).

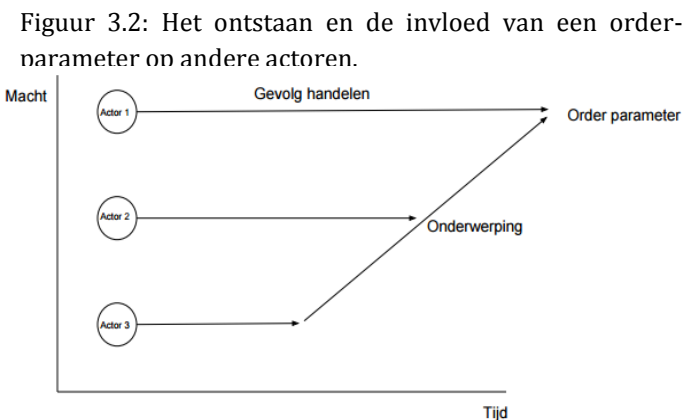
Synergetics beschrijft hiermee het ontstaan van descriptieve normen en hun invloed op het handelen van de actor. Het ontstaan van wettelijke en prescriptieve normen is lastiger te beschrijven door middel van synergetics, vanwege de morele en politieke dimensie die bij dit soort normen een rol speelt. Wel kan het effect van deze twee normen op het handelen van de actor via synergetics worden beschreven.

3.1.2 Schaalniveau

In deze paragraaf wordt de eerste aanvulling besproken van de complexiteitstheorie op het sturcturatieproces: de nadruk van deze theorie op het belang van schaalniveaus (van macro tot micro schaalniveaus). Om vier redenen is verder inzicht in schaalniveaus belangrijk voor het begrijpen van de verhoudingen tussen actoren, structuren en systemen.

De eerste reden is dat de complexiteitstheorie stelt dat systemen op allerlei schaalniveaus elkaar beïnvloeden (zie figuur 3.1). Deze beïnvloeding ontstaat doordat de systemen, subentiteiten en actoren afhankelijk van elkaar zijn en zich aan elkaar aanpassen (Wagenaar, 2007). Zo staat het systeem 'Groningen' (lager schaalniveau) in relatie tot het systeem 'Nederland' (hoger schaalniveau). Het inzicht hebben in het schaalniveau waar de actoren en systemen op opereren kan helpen om standpunten, acties en visies te verklaren. Daarnaast helpt dit bij het creëren van inzicht in het speelveld waarbinnen het systeem of de actor opereert (De Roo, 2013). Drie niveaus van beïnvloeding zijn hierbij van belang:

- Systemen op een hoger schaalniveau oefenen invloed uit op systemen op een lager schaalniveau. Zo beïnvloedt het bezuinigen van de Rijksoverheid op de jaarlijkse uitkering aan de gemeente Groningen, de mogelijkheden van de gemeente Groningen om bepaalde fietsvoorzieningen te plaatsen.
- Het systeem functioneert op een schaalniveau, waar ook andere systemen functioneren. Tussen deze systemen op hetzelfde schaalniveau vindt een uitwisseling plaats. Mensen, middelen en/of gebeurtenissen in het ene systeem hebben invloed op de werking van het andere systeem. Problemen in het dorp Haren beïnvloeden bijvoorbeeld de stad Groningen.

- De actoren of subentiteiten waar het systeem uit bestaat, kunnen de werking van het systeem van binnenuit beïnvloeden, zoals Luhmann beschrijft (Mingers, 2002). Dit kan verschillende redenen hebben. Allereerst, de actor neemt vaak deel in meerdere systemen. De actor kan de structuren van het ene systeem, in het andere systeem toepassen en daarmee nieuwe elementen van buiten introduceren in het systeem. Ten tweede, het aantal subsystemen/actoren in het systeem kan wijzigen. Een derde reden is dat de doelen die de actor wil realiseren wijzigen door verloop van tijd. Hierdoor verandert het handelen van de actor en ook van de andere actoren, omdat zij in een afhankelijke relatie tot elkaar staan (Axelrod & Cohen, 2008).

Naast dat (sub)systemen elkaar beïnvloeden, zijn er nog drie extra redenen om in deze studie aandacht te besteden aan het schaalniveau. Deze redenen worden hieronder verder uitgewerkt.

De tweede reden om het belang van schaalniveaus te onderscheiden hangt samen met het in deze studie gemaakte onderscheid tussen overheidssystemen en samenlevingssystemen (zie bijlage V). Dit onderscheid is gebaseerd op het werk van de Duitse filosoof Habermas (1984). Tussen beide systemen vindt een wederzijds aanpassingsproces plaats. Samenlevingssystemen bestaan uit de inwoners en bezoekers die in een gebied aanwezig zijn en de verbanden die zij hebben gevormd. Dit aantal inwoners, bezoekers en subsystemen wisselt constant. Overheidssystemen zijn een belangrijk onderdeel van samenlevingssystemen. De gemeente Groningen is een overheidssysteem, dat een onderdeel is van en voortkomt uit het samenlevingssysteem 'Stad Groningen'. De gemeente Groningen is dus *niet* de optelsom van die ongeveer 200.000 inwoners en de talloze systemen waarin deze inwoners deelnemen. De gemeente Groningen presenteert zich wellicht als vertegenwoordiger van het systeem 'Stad Groningen' en oefent veel invloed uit op het systeem 'Stad Groningen'. Zij dient hier echter niet één op één mee te worden geïdentificeerd.¹⁶ De werknemers van de gemeente Groningen (actoren) zijn ook onderdeel van het samenlevingssysteem Groningen en van talloze andere systemen, zoals bijvoorbeeld sportverenigingen. Deze systemen overlappen elkaar (Giddens, 1984) en beïnvloeden elkaar (Axelrod & Cohen, 2008). De gemeente Groningen is een onderdeel van het systeem 'Stad Groningen', dat op zichzelf een onderdeel van het systeem 'Nederland' (Whittington, 1992).¹⁷ Al die systemen hebben eigen structuren, waarbij de mate van identificatie met het systeem meespeelt in hoeverre de actor door het systeem wordt beïnvloed (Kagan & Skolnick, 1993; Terry & Hogg, 1996).

Door dit onderscheid te maken tussen overheids- en samenlevingssystemen ontstaat een kloof tussen de structuren van de overheidssystemen en de in de samenlevingssystemen 'ontstane' normen. Het onderscheid valt samen met de indeling in de wettelijke en de descriptieve normen. De wettelijke normen zijn de structuren waarmee overheidssystemen het handelen van actoren in het samenlevingssysteem proberen te sturen. De descriptieve normen geven aan hoe de actoren in het samenlevingssysteem reageren op de overheidssturing. Door dit onderscheid te maken, is een systeem gecreëerd waar de descriptieve structuren bij horen. Normen zijn immers afgeleid van structuren en de structuren behoren tot systemen. Ook descriptieve normen behoren dus bij een systeem: het samenlevingssysteem.

Ten derde, systemen op hoge schaalniveaus sturen het handelen van actoren op een andere manier dan systemen op lagere schaalniveaus. Systemen op hogere schaalniveaus moeten volgens Giddens (1984) vaak een beroep doen op formele regels, controle en sancties om het handelen van actoren te beïnvloeden. Systemen op lagere schaalniveaus zijn afhankelijk van sociale controle en informele sancties om het gedrag van actoren te beïnvloeden (Kagan & Skolnick, 1993). Enige nuancering is echter op zijn plaats. Ook formele regels kunnen bijvoorbeeld door sociale controle en informele sancties worden gehandhaafd (een opmerking

¹⁶ Verkiezingen of inspraak in deze systemen zijn hierbij enerzijds een middel om deze schijn van legitimiteit in stand te houden, maar anderzijds ook een rem op de macht van deze systemen. Ofwel in termen van Giddens: verkiezingen en inspraak legitimeren het bestaan van de dominantie.

¹⁷ Whittington (1992) gebruikt hiervoor de term 'organisations': collectiviteiten die systemen beïnvloeden. Hier is echter gekozen om dergelijke collectiviteiten ook systemen te noemen: zij kennen immers ook een gereproduceerde orde voor hun werknemers (Whittington, 2010). De gemeente Groningen kan ook als systeem worden aangemerkt, maar bevindt zich op een hoger schaalniveau.

van een actor over het stallen van een fiets op een plaats waar dit niet mag). Daarnaast kunnen ook op lage schaalniveaus, wettelijke regels en sancties een uitkomst bieden voor conflicten (twee burgers die naar de civiele rechter gaan). Wel is het zo dat sociale systemen met informele controle en sancties het handelen sterker kunnen beïnvloeden dan formele regels en sancties van overheidssystemen dat doen. Dit ondanks dat de formele sancties mogelijk zwaarder zijn dan informele sancties (Moore, 1973).

Een laatste punt is dat ook het handelen van de actor, invloed uitoefent op verschillende schaalniveaus. Het handelen reproduceert of verandert de structuur van een systeem op bijvoorbeeld een laag schaalniveau en wijkt daarmee af van een structuur op een hoger schaalniveau. Een actor zal immers niet altijd kunnen voldoen aan de verwachte handelingspatronen die verschillende structuren opleggen.

3.1.3 *Tijdsontwikkeling in de structuratietheorie: lineaire veranderingen*

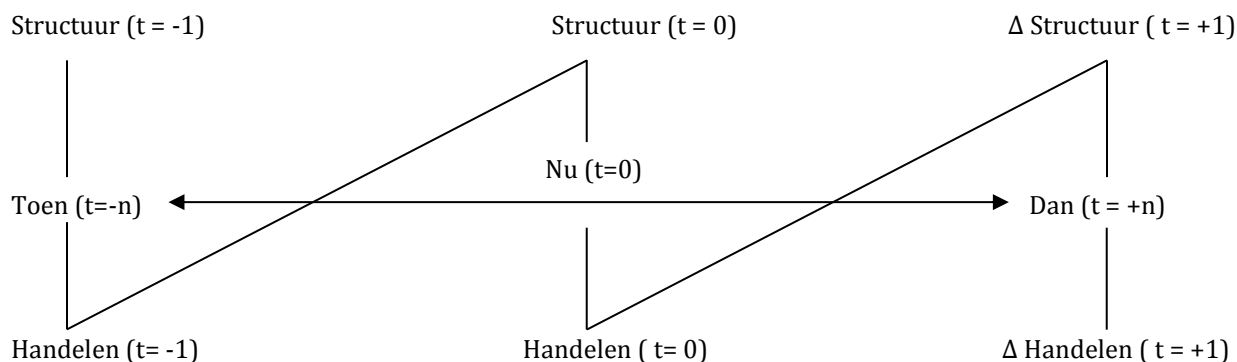
Naast het belang van schaalniveaus, wordt de complexiteitstheorie hier geïntroduceerd vanwege de nadruk op de ontwikkeling van systemen en actoren door de tijd heen. In deze subparagraaf wordt Giddens' visie op tijd en verandering besproken. In subparagraaf 3.1.3 worden elementen uit de complexiteitstheorie geïntroduceerd om een andere visie op tijd en ontwikkeling te presenteren.

Tijd beperkt: elke handeling kost tijd en tijd is schaars. Het besef dat tijd bestaat, maakt volgens Giddens ook handelingen mogelijk. De actor kan handelingen plannen, doordat hij/zij een besef van tijd heeft (Urry, 1991). Actoren kunnen maar een beperkt aantal handelingen verrichten in de beschikbare tijd (Giddens, 1984). In principe klopt dit, alleen is tijd in de ene situatie meer schaars dan in de andere situatie. Een actor die een trein wil halen, voelt waarschijnlijk meer tijdsdruk dan een actor die een middag wil winkelen in de Herestraat. Het doel waarom de actor op de locatie is, beïnvloedt dus mede de beschikbare tijd in een concrete situatie (Canter, 1992).

Het verleden en het anticiperen van systemen en actoren op de toekomst hebben een belangrijke invloed op het handelen door de actor in het heden (Giddens, 1984). Volgens Giddens (1984) is de actor in staat om zijn eigen toekomst vorm te geven, maar zijn de mogelijkheden om dit te doen ongelijk verdeeld binnen een systeem. Giddens volgt hiermee de visie van Karl Marx.

Figuur 3.3 beschrijft de ontwikkeling van het structuratieproces in de loop der tijd (Barley & Tolbert, 1997). In het verleden zijn in een systeem structuren ontstaan die het handelen van de actor in het verleden hebben beïnvloed ($t = -1$). Door het handelen zijn de structuren gereproduceerd of veranderd ($t = 0$). Het handelen van de actor wordt op $t = 0$ beïnvloed door de ge(re)produceerde structuren. Hoewel ze het huidige handelen beïnvloeden (via de modaliteiten), representeren zij verwachte gedragspatronen en bestaande denkconstructies uit het verleden. Door te handelen in het heden, reproduceert of verandert de actor de structuren voor de toekomst ($t = +1$). Dit beïnvloedt vervolgens het toekomstig handelen van de actor zelf (via 'habits'), maar ook het toekomstig handelen van andere actoren, doordat hun handelen door de structuren wordt beïnvloed ($t = +1$). Door dit structuratieproces ontstaan in de loop der tijd de sociale gewoonten.

Figuur 3.3: Het tijdspectrum en structuratieproces (figuur ontleend aan Barley & Tolbert, 1997).

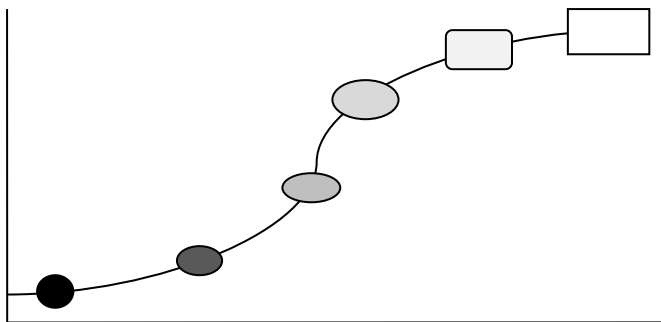
Verandering van de structuren en het handelen via dit proces wordt in deze studie 'lineaire verandering' genoemd. Bij dit type veranderingen verandert de structuur op proportionele wijze door het effect van het handelen van de actor: een kleine verandering van het handelen leidt tot een kleine veranderingen in de structuren, evenals een grote verandering in het handelen leidt tot een grote verandering van de structuren. Bij dit type lineaire veranderingen wordt de context buitenwege gelaten en het structuratieproces binnen een systeem als afzonderlijk beschouwd (Morrison, 2005).

Giddens observatie dat tijd 'beperkt en mogelijk maakt' wordt hier in principe gevolgd. Zij is alleen onvolledig op het gebied van non-lineaire ontwikkelingen. Uit de chaostheorie, een onderdeel van de complexiteitstheorie, worden hier twee nuttige concepten hier geïntroduceerd en geïntegreerd in de structuratietheorie. Dit zijn de concepten 'padafhankelijkheid' (Walby, 2007) en 'non-lineaire ontwikkeling' (Manson, 2002).

3.1.4 Non-lineaire ontwikkeling: verandering volgens de chaostheorie?

Naast Haken's 'synergetics' wordt hier ook een beroep gedaan op de 'chaostheorie', met name omdat het concept 'complex adaptief systeem' interessant is. Systemen ontwikkelen zich volgens de chaostheorie in de loop der tijd van 'orde' naar 'chaos' en van 'chaos' naar 'orde'.¹⁸ Volgens de chaostheorie hebben systemen stabiele en dynamische perioden (Portugali, 2011). In een dynamische periode maakt het systeem grote veranderingen door (Axelrod & Cohen, 2008). Figuur 3.4 (De Roo, 2014) geeft een stabiele (aan de uiteinden van de kromme) en dynamische periode (in het midden van de kromme) van een systeem weer. In de dynamische periode wijzigt de vorm en betekenis van het systeem. Toch kennen deze systemen een zekere mate van robuustheid. Cilliers en Spurrett (1999) definiëren dit als de capaciteit van een systeem om onder wisselende omstandigheden adaptief te kunnen omgaan met veranderingen. Toch blijft het systeem in de kern zichzelf en kan zo blijven bestaan. Een systeem dat zich steeds aanpast aan de omgeving en door veranderingen van binnenuit, maar toch in de kern blijft bestaan, wordt ook wel een 'complex adaptief systeem' genoemd (Hiliers et al., 2012).

Figuur 3.4: De ontwikkeling van systemen door de tijd (De Roo, 2014).

¹⁸ Portugali (2011) stelt dat de door Mandelbrot ontwikkelde 'fractaltheorie' beschrijft hoe uit chaotische systemen 'orde' kan ontstaan.

Een belangrijk kenmerk van deze complexe adaptieve systemen is volgens De Roo & Da Silva (2010) dat de veranderingen een non-lineair karakter hebben. Dit komt doordat de entiteiten in het systeem op elkaar reageren, waardoor het moeilijk is te voorspellen wat het gevolg is van veranderingen. Een kleine verandering kan grote gevolgen hebben en omgekeerd (Anderson, 1999).¹⁹ Portugali (2011) en De Roo (2015) stellen dat wat in eerste instantie oogt als lineaire ontwikkeling, in werkelijkheid een stabiele periode in de ontwikkeling van een systeem kan zijn (zie ter illustratie figuur 3.4).

Echter, hoe het de actor en het systeem zich ontwikkelen en omgaan met deze (non-lineaire) veranderingen, wordt gedeeltelijk beïnvloed door 'padafhankelijkheid' (Walby, 2007; Hilliers et al., 2012). Padafhankelijkheid betekent dat de gemaakte keuzes in het heden, mede worden beïnvloed door bestaande denkbepelden en in het verleden gemaakte keuzes door zowel de actor als door het systeem (Walby, 2007; Hornstein, 2005). Padafhankelijkheid beïnvloedt dus mede de keuzes die worden gemaakt door de actor om te handelen, maar ook om in te spelen op de veranderende toekomst. De actor doet dit ook nog eens op basis van onvolledige en gekleurde informatie (Morgen, 2005). De structuren van de verschillende sociale systemen zijn gedeeltelijk beïnvloed door padafhankelijkheid. De structuren representeren immers een collectief verleden van de systemen, waarin de keuzes en de visies van toen bepalen hoe de inhoud van deze structuren is (Staber et al., 2009).

In een dynamische periode valt, via de principes van 'orde-parameter' en 'onderwerping', in de loop der tijd uit de chaotische individuele handelingen van actoren toch een dominant patroon te ontwaren (zoals het patroon in figuur 3.4). Actoren voegen zich naar de ontwikkeling van het patroon (onderwerping). Binnen een systeem kunnen meerdere van zulke orde-parameters bestaan (Portugali, 2010). Dit patroon is echter ontstaan mede door de invloed van padafhankelijkheid op de individuele actoren van het systeem. De Roo (2001; 2007) merkt op dat wat op een lager schaalniveau zeer complex en moeilijk begrijpelijk is, op een hoger schaalniveau toch een zekere mate van orde blijkt te hebben en dat patronen zichtbaar worden. Dit heet ook wel de chaostheorie (Portugali, 2011).

Vanwege deze grote hoeveelheid non-lineaire interacties en de dynamische context, zijn complex adaptieve systemen veelal onvoorspelbaar en zijn fundamenteel onzeker (Wagenaar, 2007; De Roo, 2007). De complexiteitstheorie reikt bepaalde methoden aan om met deze complexiteit en non-lineaire veranderingen om te kunnen gaan. Belangrijke middelen hierbij zijn zelforganisatie (Portugali, 2011) en actor-participatie (Innes & Booher, 1999; 2004).

3.1.5 *Non-lineaire ontwikkeling: verklaring voor machtsverschillen?*

De toekomst is volgens de complexiteitstheorie in hoge mate onvoorspelbaar, waardoor actoren en systemen moeilijk kunnen inspelen op deze toekomstveranderingen (Klijn, 2008). Ook in deze studie wordt erkend dat de toekomst onvoorspelbaar is en zich non-lineair kan ontwikkelen. Echter, hier wordt non-lineariteit voornamelijk gebruikt om machtsverschillen in de loop der tijd te kunnen verklaren. Non-lineariteit maakt de structuratietheorie dynamischer en komt tegemoet aan de kritiek van onder andere Staber & Sydow (2002) dat de structuratietheorie enkel verklaart wat hier 'lineaire verandering' is genoemd. In deze paragraaf wordt beargumenteerd hoe non-lineaire veranderingen invloed hebben op de (machts)verhoudingen tussen de actor en anderen en tussen verschillende systemen.

Giddens, maar ook bijvoorbeeld Lindenberg & Steg (2007), maken duidelijk dat de actor nadenkt over zijn/haar positie in deze systemen en de controle over zijn/haar middelen op de korte en lange termijn. De structuren beïnvloeden de keuzes van de actor in het heden. Giddens (1984) stelt dat het handelen van de actor door diverse structuren wordt beïnvloed en niet één van deze structuren is zo sterk dat zij het handelen

¹⁹ Dit wordt in de complexity theorie veelal gekoppeld aan het begrip 'causaliteit'. De complexity theorie gaat ervan uit dat A niet meer noodzakelijk leidt tot B, maar ook andere uitkomsten kan hebben. Directe causale verbanden worden dan ook in toenemende mate vervangen door indirecte causale verbanden, aldus De Roo (2007) of Wagenaar (2007).

van de actor volledig kan domineren. De keuzes van de actor in het heden hebben invloed op de toekomst van de actor (Giddens, 1984). Echter, padafhankelijkheid, de middelen en de structuren beïnvloeden gedeeltelijk de keuzes die de actor maakt (Staber et al., 2009). Niet elke keuze in het verleden oefent hierbij evenveel invloed uit. Dit is per persoon en per situatie verschillend (Giddens, 1984). Behalve dat deze keuzes invloed hebben op de actor zelf, beïnvloeden zij ook de structuren. Immers, door (veranderingen in) het handelen van de actor in tijd en ruimte, worden de structuren en systemen veranderd of gereproduceerd (Healey, 1996). Uit al deze individuele handelingen valt inderdaad een zekere lijn te ontdekken in hoe het systeem zich ontwikkelt (zoals Hakens 'synergetics' stelt).

In de toekomst kan blijken dat de macht van de actor is toe- of afgenomen, wat non-lineariteit kan helpen te verklaren. Non-lineaire ontwikkelingen leiden er namelijk toe dat de toekomst zich soms anders zal ontwikkelen dan de actor verwacht (Klijn, 2008). Dit kan er bijvoorbeeld toe leiden dat bestaande problemen niet adequaat zijn opgelost, externe omstandigheden die leiden tot veranderingen in het systeem of dat de middelen van de actor zijn afgenomen. Dit leidt volgens Tyler (2006) tot 'legitimeringsprobleem', wat betekent dat de dominantie van een systeem of de macht van een actor minder geaccepteerd zal worden door de andere actoren. Giddens (1990) stelt dat dit thans plaatsvindt met de dominantie van bijvoorbeeld overheidssystemen, wat gevolgen heeft voor de macht van de actor die werkzaam is in dit type systeem. De invloed van deze actor en dit systeem zullen afnemen, wat gevolgen heeft voor de structuren. Actoren die beter in staat zijn om met veranderingen in de toekomst om te kunnen gaan en problemen op te lossen, zullen meer macht en middelen verkrijgen. Deze nieuwe groep actoren zal vervolgens meer macht kunnen uitoefenen op de gemaakte keuzes in het systeem. Dit heeft gevolgen voor de inrichting van de omgeving en de structuren in een sociaal systeem (Holloway & Hubbard, 2001; Giddens, 1984).

Non-lineaire ontwikkeling van de structuren is te verklaren door de veranderingen in andere systemen in beschouwing te nemen. Gebeurtenissen in andere systemen hebben gevolgen voor de actoren in het systeem, bijvoorbeeld doordat een actor zijn handelen aanpast en andere actoren reageren hierop. De structuren van het systeem wijzigen als gevolg van de gebeurtenissen in een ander systeem. Bijvoorbeeld: de invoering van een nieuwe Wegenverkeerswet door de Rijksoverheid, kan ertoe leiden dat de structuren die de gemeente Groningen heeft vastgesteld veranderen.

De in deze studie gepresenteerde 'middenweg' verklaart de invloed van de overheidssystemen op de samenlevingssystemen, maar ook veranderende machtsverschillen tussen actoren en non-lineaire ontwikkeling van de structuren. Hieronder valt ook de verminderde effectiviteit van overheidsoptreden op sommige terreinen (Wagenaar, 2007; WODC, 2007).

3.2 De omgeving: locatie en context

De omgeving waar de actor de fiets stalt bestaat hier uit twee onderdelen: de locatie en de context. Zowel de locatie als de context hebben een bepaalde inrichting. Deze inrichting ontstaat door interventies op allerlei schaalniveaus. Tussen de onderzoekslocaties en de fysieke context van de locatie vindt constant een wederzijds beïnvloedingsproces plaats. In deze paragraaf worden zowel de locatie als de context beschreven. De grenzen tussen de locatie en context zijn vaag en fluïde (Healey, 2007).

3.2.1 Inrichting & interventies

Deze subparagraaf gaat dieper in op de begrippen 'interventie' en 'inrichting'. In deze studie worden twee soorten interventies onderscheiden: de communicatie tussen actoren (controle) of door actoren geplaatste faciliteiten (een verkeersbord). Interventies hebben als doel de bestaande ruimtelijke normen te reproduceren of te bevestigen door te beïnvloeden waar de actor de fiets stalt. De actor oefent macht uit als hij een interventie ontplooit. Vaak zal de actor namens een overheidssysteem een interventie verrichten: de overheidssystemen leveren vaak de middelen op basis waarvan de actor dit kan doen. De plaatsing van een fiets is geen interventie, maar een vorm van machtsuitoefening.

Nauw verbonden hiermee is het begrip 'inrichting van de openbare ruimte'. In deze studie wordt hiermee de verzameling van faciliteiten die op de locaties aanwezig zijn bedoeld. Het gaat hier om de fysieke inrichting van de onderzoekslocaties. Deze inrichting wordt beïnvloed door de relaties tussen systemen, structuren en actoren, maar ook door de relatie met de context van de locatie (Portugali, 2011).

De inrichting van de omgeving heeft invloed op de ruimtelijke normen en het handelen van actoren. Zo kan de inrichting handelen (on)mogelijk maken of juist faciliteren (Steg & Vlek, 2007). Aan de hand van De Roo (2001; 2003) wordt er hier van uitgegaan dat vijf factoren de inrichting van de omgeving beïnvloeden (figuur 3.5). Deze vijf factoren zijn:

- Veranderingen in de economie. Financiële middelen zijn noodzakelijk om aanpassingen in de omgeving te kunnen realiseren. De economie bepaalt (gedeeltelijk) de allocatie van deze financiële (machts)middelen en daarmee de mogelijkheden voor de actor om de omgeving te wijzigen.
- Veranderingen in de politiek-bestuurlijke dimensie. Om drie redenen zijn veranderingen in dit domein belangrijk: 1) wettelijke structuren stellen eisen aan de inrichting van de omgeving en het handelen van de actor, 2) overheidssystemen zijn vaak de initiator van veranderingen in de inrichting van de omgeving en 3) door belastingen kunnen de financiële middelen worden (her)verdeeld.
- Veranderingen in het sociaal-culturele domein. Veranderingen in de preferenties en de cultuur van systemen kunnen leiden tot een aanpassing van de functie en de betekenis van de inrichting van de omgeving (Healey, 2005).
- Veranderingen in de fysieke en fysieke context. De inrichting van de locaties staat in relatie tot een fysieke context, veranderingen in deze context beïnvloeden de eisen die aan de omgeving gesteld worden. Ook fysieke processen worden onder deze dimensie verstaan, volgens Heinen et al., 2012 heeft met name het weer invloed op het aantal fietsbewegingen en als gevolg daarvan op het aantal gestalde fietsen.
- Technische veranderingen. Veranderingen in de techniek kunnen leiden tot een aanpassing van het handelen en de preferenties van de actor. De opkomst van de elektrische fiets kan bijvoorbeeld leiden tot een sterkere vraag naar bewaakte fietsenstallingen.

Deze vijf factoren beïnvloeden vaak tegelijkertijd de inrichting van de omgeving. Zij hebben echter ook invloed op elkaar en kunnen elkaar versterken of verzwakken. Een daling van de conjunctuur vermindert bijvoorbeeld de inkomsten van de overheid. Dit heeft tot gevolg dat de overheid minder middelen heeft om veranderingen in de omgeving te realiseren. De eerste en tweede factor zijn verbonden met de verdeling en autorisatie van de middelen en daarmee met het element 'dominantie' in een systeem (Giddens, 1984).

De omgeving beïnvloedt echter ook de vijf genoemde factoren door de condities te creëren waarbinnen deze veranderingen merkbaar zijn en versterkt of verminderd kunnen worden. Als voorbeeld kan gedacht worden aan de bouw van een fietsenstalling. Dit kan ertoe leiden dat het aantal gestalde fietsen in de context van de locatie vermindert.

De inrichting heeft een functie en een betekenis. Beide zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De actor kent beide toe aan de faciliteiten in de inrichting van de omgeving. Al wordt het toekennen hiervan wel beïnvloed door de

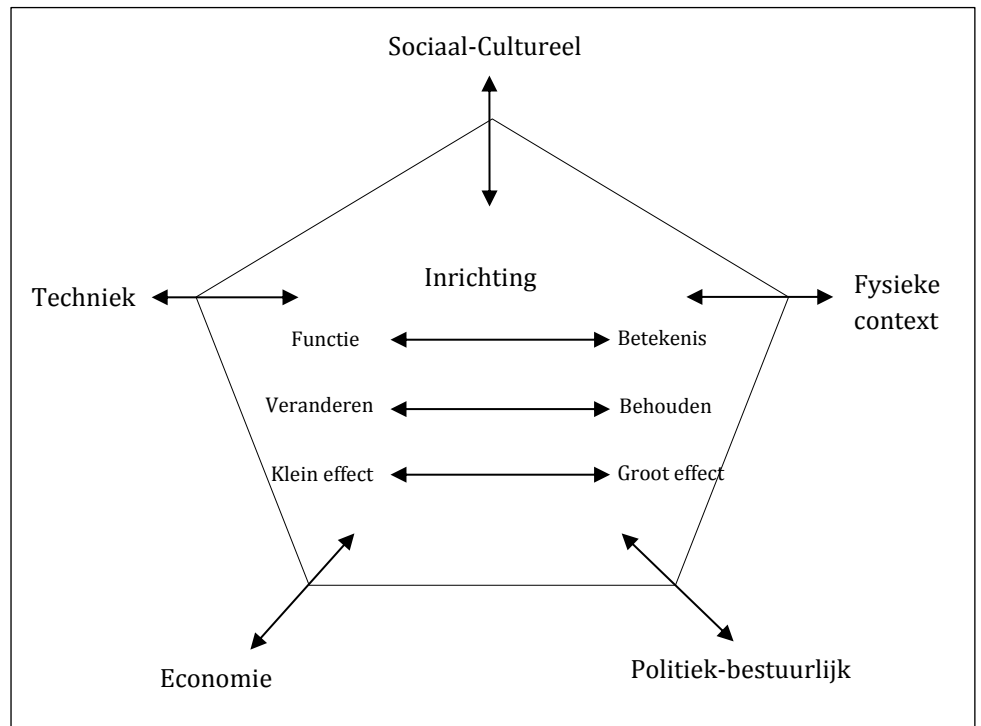
structuren van de systemen (Healey, 2005). De functie verwijst naar het doel van de geplaatste faciliteiten voor de actor (Ditmarr, 1992), de actor kan de faciliteiten gebruiken om zijn/haar doelen te realiseren (bijvoorbeeld: het stallen van de fiets in de fietsenstalling). De inrichting van de omgeving heeft vaak meerdere, soms botsende functies. Welke functies de inrichting van de omgeving heeft, wordt gedeeltelijk beïnvloed door macht. De functies van de inrichting beïnvloeden ook de mogelijkheden om macht uit te oefenen (Holloway & Hubbard, 2001).

De betekenissen verwijzen naar de toegekende emotionele en symbolische waarde door de actor aan faciliteiten in de omgeving (Dittmar, 1992). Deze betekenissen worden echter door communicatie uitgewisseld, De actor gebruikt interpretatiekaders om deze betekenissen te achterhalen (Giddens, 1979). Deze 'betekenissen' behoren *niet* tot het element 'inrichting van de omgeving'. Zij zijn echter wel in figuur 3.5 weergegeven omdat zij noodzakelijk zijn voor het gebruik van de inrichting (Holloway & Hubbard, 2001).

De inrichting van de omgeving ontstaat in de loop der tijd waarbij constant faciliteiten van de inrichting worden behouden of veranderd (bouwen, slopen). De veranderingen aan en het behoud van de faciliteiten in de inrichting van de omgeving vinden plaats door het handelen van de actor. De actor moet wel over macht beschikken om faciliteiten in de omgeving te kunnen behouden of te veranderen. Deze veranderingen kunnen zich voordoen op zowel een hoog als een laag schaalniveau en zowel kortdurend als permanent zijn, wat weer leidt tot een verschuiving richting de categorie 'behouden'. De omgeving is, zoals Massey (2005) het verwoordt, slechts een stabilisatie van de constant veranderende verhoudingen tussen actoren.

De veranderingen, veroorzaakt door processen in de vijf genoemde factoren, kunnen kleine en grote effecten hebben op de inrichting van de omgeving. Sommige veranderingen leiden tot een structurele functiewijziging van een locatie of leiden ertoe dat de hele inrichting van de omgeving verandert, zoals bijvoorbeeld het project 'Groningen Spoorzone'. Ook bestaan er veranderingen die weinig effect hebben op de inrichting van de omgeving, zoals het stallen van de fiets. In deze studie wordt er niet van uitgegaan dat grootschalige veranderingen ook per definitie het meeste effect hebben op het handelen van de actor en de in de ruimte

Figuur 3.5: De inrichting van de omgeving.

bestaande structuren. Aan de hand van het begrip 'non-lineariteit' is aangegeven dat kleine veranderingen, grote gevolgen kunnen hebben en grote veranderingen kleine effecten kunnen hebben (Anderson, 1999).

3.2.2 De context

De context van de locatie bestaat hier uit die gebieden die zijn gelegen *buiten* de locaties en invloed uitoefenen op het handelen op of de inrichting van de locaties (Portugali, 2011). Deze context bestaat in ieder geval uit de andere delen van het centrum van Groningen. Veranderingen in deze context kunnen effect hebben op het handelen van actoren op de locaties (zie ook figuur 3.5). De plaatsing of verwijdering van fietsenstallingen in de context heeft bijvoorbeeld invloed op de hoeveelheid gestalde fietsen op de locaties.

3.2.3 De locatie

Onder 'locatie' wordt in deze studie verstaan de in hoofdstuk 1 beschreven onderzoekslocaties: het stadhuiscomplex aan de Grote Markt, het stadsbalkon bij het Hoofdstation en het politiebureau aan de Rademarkt. Tussen de locatie en de fysieke context bestaan vage fluïde grenzen (Healey, 2007). De actor is op deze locaties met een doel, bijvoorbeeld om de trein te halen. Dit doel beïnvloedt de perceptie op de locatie (Canter, 1992). Om dit doel te bereiken moeten zij hun fiets op de locatie stallen of in de context van de locatie (subdoel). Op de locaties zijn vaak meerdere/veel actoren aanwezig. Ook diegene die het stallen van anderen willen beïnvloeden, worden in deze studie onder de actoren geschaard.

Locaties of faciliteiten kunnen een betekenis hebben voor de actor. Volgens Madanipour (2001) heeft de omgeving vaak verschillende en soms conflicterende betekenissen. Dit kan tot conflicten tussen systemen en actoren leiden. Deze betekenissen kunnen zowel positief als negatief zijn (angst). De emotionele band met de omgeving heeft gevolgen voor het handelen van de actor op deze locaties. De actor draagt bijvoorbeeld meer zorg voor de locatie en zal zich eerder normconform gedragen of juist wegblijven van de locatie (Stedman, 2002; Putnam, 2000). Daarnaast kan de actor waarde toekennen aan faciliteiten op de locaties en aan de faciliteiten die zij zelf bezitten en die onderdeel kunnen uitmaken van de locatie. Dit beïnvloedt volgens Dittmar (1992) de mogelijkheden om te handelen.

3.2.4 Normen en structuren in de complexe omgeving

De vraag is hoe de (typen) normen/structuren van verschillende systemen zich verhouden tot de complexiteitstheorie. In deze studie zijn concepten uit twee stromingen van deze theorie, 'synergetics' en de 'chaostheorie', toegepast. In beide stromingen vervullen normen en structuren een rol.

- Synergetics

In deze studie wordt Haken's synergetics toegepast als middel om uit het effect van het handelen van de actor patronen te kunnen ontwaren. De principes 'controle-parameter', 'orde-parameter' en 'onderwerping' zijn hierbij belangrijk (Haken, 2012). Het ontstaan en de beïnvloeding van het handelen van de actor door de descriptieve, prescriptieve en wettelijke normen van een systeem kan beschreven worden in termen van synergetics. De verschillende type normen ontstaan door *het effect* van het handelen van de actor en de reactie van de andere actoren op dit handelen. De normen hebben hiermee de functie van 'orde-parameter' of 'attractor'. De reproductie van de normen door de actor kan dus gezien worden als 'onderwerping' aan deze orde-parameter.²⁰

- Chaostheorie

Complex adaptieve systemen hebben een zekere mate van robuustheid. Dit is de capaciteit van een systeem om onder wisselende omstandigheden zichzelf te kunnen aanpassen aan de context of door processen van binnenuit en toch te kunnen blijven bestaan (Cilliers & Spurrett, 1999). Door het erkennen van het bestaan

²⁰ Portugali (2010) stelt zelf ook vast dat wettelijke normen een orde-parameter in een systeem kunnen zijn.

van de robuuste kern wordt volgens Hornstein (2005) ook de 'adaptionist fallacy' voorkomen. Hiermee bedoelt Hornstein dat er auteurs zijn die benadrukken dat systemen zich constant moeten aanpassen om te kunnen blijven bestaan. Zij hebben volgens hem te weinig oog voor de langdurige en blijvende principes in systemen. Deze robuuste kern geeft richting aan de veranderingen waarmee het systeem wordt geconfronteerd en beïnvloedt het handelen van de actoren in het systeem (Roe & Bebhuck, 1999). In deze studie worden de structuren van het systeem gezien als een onderdeel van deze robuuste kern van het systeem. De structuren representeren immers het verleden van een systeem dat de actor beïnvloedt en weerspiegelen de betekenissen, verwachte handelingspatronen en machtsverdeling in een sociaal systeem. Dit past in de visie van Miller & Page (2009), die stellen dat deze robuuste kern de duurzame culturele en maatschappelijke principes binnen een systeem bevat. Dit doen de structuren volgens Healey (2005) ook.

3.2.5 Positionering van de normen in de omgeving

Wettelijke normen zijn locatieoverstijgend. Dit type norm ontstaat vanuit een overheidssysteem en probeert het handelen van de actor in het samenlevingssysteem te beïnvloeden. De wettelijke norm is zowel geldend op de onderzoekslocaties, als buiten deze locatie waarin de actor in gelijke omstandigheden verkeert. Descriptieve sociale normen zijn volgens Reno et al (1993) voornamelijk lokaal bepaald, dit type norm geeft aan hoe in een concrete situatie, op een bepaalde plaats, moet worden gehandeld. Dit type norm is afkomstig van een structuur van het samenlevingssysteem. Door communicatie tussen de inwoners of door machtsuitoefening in het verleden die zichtbaar is in het heden ontstaan descriptieve normen (Giddens, 1984). De prescriptieve normen zijn eveneens een onderdeel van het samenlevingssysteem. Deze normen geven aan wat dit systeem als moreel juist handelen vindt. Volgens Reno et al (1993) is ook dit type norm locatieoverstijgend. Wat moreel juist handelen is, geldt vaak ook in andere situaties als moreel juist handelen. Vanuit het waardensysteem van de actor ontstaan persoonlijke normen, die ook het ruimtelijk gedrag beïnvloeden (Matthies et. al, 2012). In deze studie wordt de indeling van Cialdini et al (1990) in prescriptieve, descriptieve, wettelijke en persoonlijke normen niet als statisch, maar veranderbaar gezien. Een persoonlijke norm kan door herhaling bijvoorbeeld een descriptieve norm worden.

3.3 De normfocustheorie: Je kunt maar door één bril tegelijk kijken

De normfocustheorie (The focus theory of normative conduct) beschrijft hoe de omgeving de omgang met ruimtelijke normen beïnvloedt. De *theorie van de normfocus* (Cialdini et al., 1990; 1991) stelt dat een actor een norm zal volgen, als de aandacht van deze actor op de norm is gefocust. Dit is zelfs het geval als andere (typen) normen tot een ander of tegenovergesteld gedrag verplichten. Kallgren et al. (2000) maken een onderscheid tussen een hoge en lage mate van normfocus. In het eerste geval is de aandacht van de actor sterk op de norm gefocust door een interventie (bijvoorbeeld: een actor laat afkeuring blijken over een fout gestalde fiets). In het tweede geval is de aandacht minder op de norm gericht, maar meer gericht op de omgeving of zichzelf (bijvoorbeeld: een actor loopt langs zonder verdere actie).

Door interventies in de omgeving kan normactivering worden gestimuleerd (Cialdini et al., 1990). Het zijn pogingen om een bepaalde norm op de voorgrond te plaatsen, waardoor andere normen als gedragsbeïnvloedende factoren minder belangrijk worden. Priming (korte onopvallende boodschappen, Keizer & Schultz, 2013; Kallgren et al., 2000), opvallend kleurgebruik (Metha & Zhu, 2009) of 'positieve boodschappen' (Metz, 2011) zijn effectieve middelen om normen te helpen activeren. Een voorbeeld zijn verkeersborden die gedrag niet als fout bestempelen, maar juist aangeven wat gewenst gedrag is.

Hierin ligt een taak voor planning. Healey (2005) stelt bijvoorbeeld dat planning een poging is om de verschillende (overlappende en botsende) normen in de omgeving te managen. Planning kan bijdragen aan de reproductie en verandering van normen in de ruimte en zorgen voor de ruimtelijke inpassing van deze interventies in een groter geheel.

Cialdini et al. (1990; 1991) tonen aan dat in principe zowel descriptieve, als prescriptieve of wettelijke normen het handelen kunnen beïnvloeden, zolang de aandacht van de actor maar op de norm gefocust is. In alledaagse situaties wordt het handelen volgens hen met name geleid door descriptieve normen. In alledaagse situaties is de aandacht van de actor *niet* op prescriptieve en wettelijke normen gefocust en deze type normen beïnvloeden daardoor beperkt ons gedrag. Een tweede conclusie van Cialdini et al. is dat als de prescriptieve en descriptieve norm verschillen, prescriptieve normen het gedrag van actoren kunnen beïnvloeden. Zij zetten dan de botsende descriptieve norm 'opzij'. Dit is slechts mogelijk als sprake is van een hoge mate van normfocus bij de actor (Kallgren et al., 2000). Als sprake is van een lage mate van normfocus op de prescriptieve norm, leidt dit niet tot gedragsbeïnvloeding en wordt de descriptieve norm gevolgd. Ten derde, tonen Cialdini et al. aan dat ook indirecte activering kan leiden tot beïnvloeding van het gedrag. Hiervan is sprake als een norm (de doelnorm) wordt gevolgd door een verwant concept of norm te activeren (de aanverwante norm). Minder beïnvloeding van de prescriptieve normen op het handelen van de actor vindt plaats, indien de doelnorm en aanverwante norm verder verwijderd van elkaar zijn. Ten vierde, de onderzoekers tonen aan dat met name prescriptieve normen een situatieoverstijgend effect hebben. De focus op prescriptieve normen leidt ertoe dat ook in andere situaties de kans toeneemt dat de actor de prescriptieve norm volgt. Bij descriptieve normen is dit minder het geval, omdat deze normen vooral gerelateerd zijn aan de locatie waarin de actor zich op dat moment bevindt (Reno et al., 1993).

Cialdini et al. (1991) gaan ook in op de invloed van persoonlijke normen op het gedrag van de actor. Hierbij speelt een fenomeen dat zij 'interne en externe normfocus' noemen een rol. Interne normfocus verwijst naar de situatie waarbij de aandacht van de actor op zichzelf is gericht. De actor zal aan de hand van zijn persoonlijke normen en zijn onderliggende waarden, de situatie waarin hij is beoordelen. Een externe normfocus verwijst naar de situatie waarbij de aandacht van de actor gericht is op gebeurtenissen in de omgeving. Als een actor een externe normfocus heeft, is de invloed van persoonlijke normen op het gedrag van actoren gering. Bij een interne normfocus is de invloed van persoonlijke normen op het gedrag van actoren aanzienlijk groter. Als een actor of systeem de normconformiteit van andere actoren wil vergroten, kunnen zij echter beter geen interventies ontplooiën die persoonlijke normen activeren (Cialdini et al., 1991). Als de persoonlijke normen van de actor anders zijn dan de prescriptieve of wettelijke normen, dan leidt normactivering vooral tot normafwijkend gedrag. Het is volgens de onderzoekers, beredeneerd vanuit het standpunt van de overheid, beter om de interventies te richten op het creëren van een focus op prescriptieve en wettelijke normen (Kallgren et al., 2000).

Indien een overheidssysteem door interventies in de ruimte de mate van normfocus op wettelijke normen probeert te verhogen, kan dit gezien worden als een vorm van 'nudging' (Kahan, 2000). 'Nudging' betekent dat door onopvallende interventies, het handelen van de actor onbewust wordt beïnvloed doordat zijn/haar keuzemogelijkheden worden beperkt (RMO, 2014). Volgens Kahan (2000) is 'nudging' een effectief middel om sociale normen te doorbreken ten gunste van wettelijke normen.²¹ Het neerleggen van rode matten op de Grote Markt is een typisch voorbeeld van 'nudging'. Deze matten hebben als doel de overlast van gestalde fietsen te verminderen en looproutes vrij te houden (Trouw, 2006).

3.4 De doelframings Theorie: een noodzakelijke aanvulling?

Steg en Vlek (2007) geven aan dat de actor verschillende motieven heeft om te handelen. Zij bekritisieren de normfocustheorie voor haar eenzijdige kijk naar normatieve motieven die aan het gedrag ten grondslag liggen. Hoewel het in deze studie juist gaat om deze normatieve motieven, is het wel zo dat ook andere motieven aan gedrag ten grondslag liggen (Etienne, 2011). In aanvulling op de normfocustheorie wordt in

²¹ Nudging is een term bedacht door Thaler & Sunstein. Er is een levendig debat gaande over de moraliteit van het middel 'nudging'. Vragen die hierbij gesteld worden is in hoeverre nudging de persoonlijke levenssfeer en keuzemogelijkheden van de actor aantast. Zie voor een kritische kijk op dit fenomeen: RMO (2014).

deze studie ook gebruik gemaakt van de zogenaamde 'doelframingtheorie' (Steg et al., 2014; Lindenberg & Steg, 2007; Steg & Nordlund, 2013).

De actor heeft diverse behoeften en verlangens waar hij aan wil en soms moet voldoen. Deze behoeften zijn soms strijdig met elkaar (Lindenberg, 2008). De actor wil tegelijkertijd in meerdere van zijn behoeften voorzien. Volgens de doelframingtheorie²² (goal framing theory) kan dit niet altijd. Deze theorie stelt dat de actor niet in staat is om alle kennis die hij/zij bezit toe te passen in het dagelijks leven. De actor gebruikt slechts onderdelen van deze kennis voor het vormen van een perceptie en als basis om te handelen in de omgeving. Drie algemene doelen beïnvloeden welke kennis in een situatie toegankelijk is, hoe de perceptie op de omgeving wordt gevormd en hoe uiteindelijk wordt gehandeld door de actor (Lindenberg & Steg, 2007). Deze drie doelen zijn:

- Normatieve doelen: hierbij staat het voldoen aan de wettelijke en sociale normen die gelden voorop. Normatieve doelen zijn nauw verbonden met prescriptieve normen en het moreel 'juist' handelen volgens een systeem (Lindenberg & Steg, 2007). Het collectief perspectief staat voorop (Etienne, 2011).
- Winstdoelen: deze doelen gaan over het handhaven, beperken van vermindering of het vermeerderen van de eigen middelen. Winstdoelen zijn verbonden met het krijgen van invloed en middelen door de actor op de (middel)lange termijn. Het individueel perspectief staat op de voorgrond (Lindenberg, 2008). Bij dit doel zijn (financiële) sancties een effectief middel om het handelen van de actor te beïnvloeden (Lindenberg & Steg, 2007).
- Hedonische doelen: deze doelen gaan over het handhaven of verbeteren van hoe de actor zich nu voelt. Hedonische doelen zijn voornamelijk gericht op de huidige (gevoelsmatige) situatie waarin de actor zich bevindt. Het individueel perspectief staat op de voorgrond, net als de korte termijn (Etienne, 2011). De hedonische doelen zijn sterk verbonden met de emoties van de actor.

De drie doelen zijn echter niet even 'sterk'. De relatieve sterkte van deze doelen hangt gedeeltelijk samen met het waardensysteem van de actor (Steg et al., 2014). Over het algemeen hebben hedonische doelen de meeste invloed en hebben normatieve doelen de minste invloed op het gedrag. Normatieve doelen hebben ondersteuning nodig van sterke 'cues' uit de omgeving willen zij het gedrag van de actor beïnvloeden (Steg & Nordlund, 2013). De drie doelen zijn altijd tegelijkertijd aanwezig. Het handelen van de actor wordt vervolgens beïnvloed door het doel dat in een situatie op de voorgrond staat.

Als deze doelen het handelen willen beïnvloeden, moeten zij geactiveerd worden. Activering vindt plaats door 'social cues', 'situational cues' of 'environmental cues' (Lindenberg, 2008). Een hongerig gevoel (situational cue) activeert bijvoorbeeld een hedonisch doel. De actor heeft een behoefte die op dit moment zijn handelen kleurt (Steg & Nordlund, 2013). Deze cues en hun relatieve sterkte op het handelen van de actor veranderen voortdurend (Lindenberg, 2013). Veranderingen in de inrichting van de omgeving leiden tot veranderingen in de 'environmental cues' (zie figuur 3.5). Het handelen van de actor, dat wordt beïnvloed door dergelijke 'cues', brengt veranderingen aan in de omgeving en kan voor andere actoren ook weer een 'cues' zijn. Door activering ontstaan verschuivingen in de relatieve invloed van deze doelen. Doordat het geactiveerde doel steeds verandert door de wisselende omstandigheden waarin de actor verkeert, is de invalshoek waaruit de actor de situatie beoordeelt steeds verschillend (Lindenberg, 2008). Dit wordt 'doelframing' genoemd: de situatie wordt dan uit de invalshoek van één van de drie algemene doelen bekeken (Lindenberg, 2009). Het doelframe beïnvloedt de perceptie van de actor op de situatie en bepaalt welke kennis in het brein toegankelijk is (Etienne, 2011). De andere twee doelen zijn op de achtergrond aanwezig en beïnvloeden de sterkte van het doelframe. Zij zorgen dat de relatieve sterkte van het doelframe kan toenemen als zij

²² Deze theorie is een integratie van verschillende concepten uit andere theorieën, waaronder de theorie van het gepland gedrag van Azjen (1985), het norm-activatie model van Schwartz en Howard (1981) en value-belief-norm theorie van Stern (2000).

overeenkomen met het doelframe. Zij kunnen het doelframe ook verzwakken als zij afwijken van het doelframe dat de actor op een gegeven moment heeft (Steg & Vlek, 2007).

De doelframings-theorie besteedt ook aandacht aan 'habits' en gewoontegedrag (Lindenberg, 2008; 2009). Zoals Pol et al (2008) en Aarts & Verplanken (1999) aangeven, spelen habits een belangrijke rol bij het gewoontegedrag. Deze succesvolle en daardoor ingesleten gedragspatronen uit het verleden beïnvloeden hoe de actor zich in de toekomst zal gedragen in soortgelijke situaties als in het verleden. De doelframings-theorie erkent het belang van habits. Deze theorie stelt dat habits verbonden zijn aan één van de drie algemene doelen. De habits die horen bij een van deze doelen, worden geactiveerd als de actor het bijbehorende doelframe heeft. Wel moeten de condities van het huidig handelen gelijk zijn aan de condities van de situatie in het verleden (Lindenberg, 2009).

De doelframings-theorie vestigt ook de aandacht erop dat actoren zowel nadenken over hun positie in systemen, de middelen die zij hebben en hun emoties. Actoren maken hierbij een onderscheid tussen hun positie op de korte (hedonische doelen) als op de lange termijn (winstdoelen). Actoren reflecteren op de middelen die zij hebben en de daarmee verbonden machtsrelaties (Etienne, 2011). Deze reflecterende capaciteiten zijn echter beperkt (Giddens, 1984; Morgan, 2005).

De verhouding tussen beide omgevingspsychologische theorieën moet als volgt worden gezien. Als een actor een normatief doelframe heeft, schetst de normfocustheorie welke norm de actor zal opvolgen in die situatie. De actor zal de geactiveerde norm volgen, ook als andere normen van structuren en systemen andere gedragshandelingen voorschrijven. Echter, als de actor geen normatief doelframe heeft in een situatie, kan de doelframings-theorie verklaren waarom de actor zich normafwijkend gedraagt. Dit komt omdat hedonische of winstdoelen op de voorgrond staan en normconform handelen geen verbetering oplevert van de middelen van een actor of het gevoel van de actor.

3.5 Een nieuwe dualiteit?

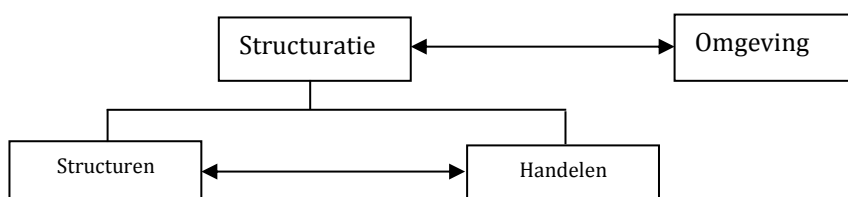
De vraag is nu hoe de structuratietheorie en de complexiteitstheorie gekoppeld kunnen worden aan de omgeving. In deze paragraaf komen de verschillende concepten en theorieën die hierboven zijn besproken samen en worden zij gekoppeld.

3.5.1 Inleiding voor de nieuwe dualiteit

Giddens benadrukt dat zowel de mens, als de door hem gevormde systemen, de vorming van sociale gewoonten verklaren. Volgens Urry (1991) en Staber & Sydow (2002) is Giddens onvolledig op het gebied van de invloed van respectievelijk de omgeving en veranderingen op het structuratieproces. In hoofdstuk 2 en 3 zijn diverse concepten en theorieën besproken die voorzien in een mogelijke aanvulling op deze lacunes. Het gaat hierbij onder andere om normactivering, de persoonlijke omstandigheden, non-lineaire veranderingen en de perceptie op de omgeving. In deze paragraaf zullen deze concepten en theorieën worden verbonden. Door deze verbindingen te leggen wordt een nieuwe invalshoek gepresenteerd op de relaties tussen het structuratieproces, de omgeving en de complexiteitstheorie: de dualiteit van structuratie en omgeving.

In deze studie wordt ervan uitgegaan dat de omgeving invloed heeft op het structuratieproces. Het structuratieproces beïnvloedt op zijn beurt de omgeving. Dit verloopt via wat hier de 'dualiteit van structuratie en omgeving' wordt genoemd (zie

Figuur 3.6: De dualiteit van structuratie en omgeving.

figuur 3.6). Deze nieuwe dualiteit bestaat uit twee niveaus:

- De omgeving is het resultaat van het structuratieproces in het verleden. Actoren hebben in het verleden door te handelen, de omgeving van het hier en nu gecreëerd. Dit handelen werd destijds beïnvloed door de structuren van toen. De structuren uit het verleden bepaalden onder andere wie de middelen bezat om de huidige inrichting van de omgeving te realiseren. De omgeving zoals deze nu is, is hiermee het resultaat van de historische verhoudingen in en tussen systemen, structuren en actoren (Holloway & Hubbard, 2001; Klijn, 2001). Het handelen van de actor in het heden, heeft vervolgens invloed op de toekomst: de inrichting van de omgeving is veranderd en structuren zijn ge(re)produceerd door het handelen. Als andere actoren in de toekomst in dezelfde omgeving zijn, worden deze actoren geconfronteerd met veranderingen in de structuren en de omgeving. Dit proces vindt plaats op allerlei schaalniveaus die elkaar beïnvloeden en samenkomen in de omgeving. Verschuivingen in de machtsverhoudingen tussen actoren en systemen, veroorzaakt door non-lineaire ontwikkelingen, worden uiteindelijk zichtbaar in veranderingen in de omgeving.
- De omgeving beïnvloedt het handelen van de actor op drie manieren. Allereerst, de omgeving heeft een inrichting, (beïnvloed door vijf factoren (zie subparagraaf 3.2.1). Deze inrichting kan het handelen van de actor (on)mogelijk of (on)aantrekkelijk maken. Daarnaast moeten normen geactiveerd worden willen zij het handelen van de actor kunnen beïnvloeden, zo blijkt uit de omgevingspsychologie. De omgeving speelt een zeer belangrijke rol in de activering van normen. Een laatste punt is dat de actor een perceptie heeft op de omgeving en deze perceptie bepaalt of de actor de norm begrijpt en kan opvolgen. Deze punten zullen hieronder nader worden uitgewerkt (subparagraaf 3.5.3).

De dualiteit van structuratie en omgeving heeft betrekking op de vorming van de omgeving en de invloed van de omgeving op het handelen van actoren. De dualiteit vormt het antwoord op de hoofdvraag van deze scriptie en bevat een nieuwe invalshoek die deze studie presenteert op de relaties tussen de omgeving, de actor en de normen. In de volgende subparagrafen worden beide niveaus van de nieuwe dualiteit besproken.

3.5.2 *Tijd en schaalniveau*

In deze subparagraaf worden de invloeden van veranderingen in de tijd (zowel lineaire als niet-lineaire veranderingen) en van de relaties tussen systemen (op verschillende schaalniveaus) op de dualiteit van structuratie en omgeving besproken. Deze factoren zijn ontleend aan de complexiteitstheorie.

- Verleden

In de loop der tijd is door machtsuitoefening de huidige inrichting van de omgeving ontstaan. Vaak is dit een langdurig proces, waarin door de tijd heen faciliteiten zijn behouden, toegevoegd, veranderd en verwijderd. Sommige faciliteiten (gebouwen) staan langer dan andere faciliteiten op de onderzoekslocatie (fietsenstallingen). De actor heeft bepaalde macht nodig om een faciliteit te kunnen plaatsen (Holloway & Hubbard, 2001). Deze veranderingen van de inrichting van de omgeving worden veroorzaakt door (een combinatie van) vijf groepen van factoren en vinden plaats door het handelen van de actor (paragraaf 3.2.1). De mogelijkheden van de actor om een faciliteit te plaatsen, worden beïnvloed door de al aanwezige faciliteiten op de locatie. Er is veelal maar beperkte ruimte beschikbaar en niet aan elke wens kan worden voldaan. Padafhankelijkheid beïnvloedt de inrichting van de locatie (Walby, 2007). De inrichting van de omgeving die al aanwezig was op de locatie, beïnvloedt gedeeltelijk de keuzes die worden gemaakt over de inrichting van de locaties door de actor. Het stationsgebied blijft waarschijnlijk een stationsgebied (locatie 2) en de Grote Markt blijft een centrumfunctie behouden.

- Heden

De actor die zijn fiets wil stallen, komt in een omgeving die ontstaan is door machtsuitoefening in het verleden. Vier groepen van factoren oefenen invloed uit op de actor. Allereerst, de structuren van systemen die regels bevatten over hoe de actor zich zou moeten gedragen. Ook de persoonlijke omstandigheden van de

actor beïnvloeden de mogelijkheden tot handelen, zoals het doel waarom de actor op de locatie is of lichamelijke kenmerken (zie paragraaf 2.2). Het gedrag van de actor in het verleden, oefent invloed uit op het handelen in het heden, bijvoorbeeld via 'habits' en gewoontegedrag. Als laatste stelt deze studie dat ook de omgeving de mogelijke handelingsopties van de actor beïnvloedt. Hoe dit precies werkt, wordt in de volgende subparagraaf besproken.

Het handelen van de actor reproduceert of verandert de structuren (Giddens, 1984). Het handelen is *zichtbaar* doordat de inrichting van de omgeving is veranderd en heeft hierdoor effect op andere actoren. Door de fiets bijvoorbeeld in de stallingsfaciliteit te plaatsen, reproduceert de actor de wettelijke structuur van de gemeente Groningen. De descriptieve norm van het samenlevingssysteem gaat lijken op de wettelijke norm. Een extra faciliteit (de fiets) is aan de inrichting van de locatie toegevoegd. Als de actor de fiets niet stalt in de stallingsfaciliteit, laat de actor zien dat het mogelijk is om de wettelijke structuren te overtreden.

- Toekomst

De plaatsing van de fiets door de actor in het heden, heeft twee effecten in de toekomst. Allereerst, de plaatsing van de fiets kan bij de actor leiden tot het ontstaan of de versterking van een 'habit' en daaruit volgend gewoontegedrag. De kans is groter dat de actor ook in de toekomst dit gedrag zal ontplooiën (Aarts & Verplanken, 1999).

Een tweede effect is dat de plaatsing van de fiets effecten heeft op de inrichting van de omgeving. Door het plaatsen van de fiets in de rekken zijn structuren bevestigd, maar wordt wel stallingsruimte bezet. De plaatsing van de fiets en de verandering van de inrichting van de omgeving, beïnvloeden vervolgens het handelen van andere actoren die in de toekomst op de locatie zullen zijn. De kans neemt toe dat deze actoren hun fietsen in de stalling zullen plaatsen (descriptieve norm) en geen ander normafwijkend gedrag zullen ontplooiën (cross-norm inhibition effect).²³

Uiteindelijk ontstaat zo een constante en wederzijdse beïnvloeding van het structuratieproces en de omgeving in de tijd. Voor sommige actoren/systemen kan de uitkomst van dit proces onwenselijk zijn. Overheden die bijvoorbeeld zien dat de wettelijke structuren steeds worden overtreden, zullen interventies ontplooiën om dit te herstellen. Zo kan het zijn dat als veel fietsen op plaatsen illegaal staan gestald, dit actoren of systemen ertoe aanzet om fietsenstallingen te plaatsen of juist handhavend op te treden.

Door non-lineaire ontwikkelingen vinden machtsverschuivingen plaats (zie subparagraaf 3.1.3). Deze non-lineaire ontwikkelingen leiden ertoe dat de relatieve invloed van de verschillende structuren en systemen per tijdsperiode verschilt. Volgens de dualiteit van structuratie en omgeving zal dit uiteindelijk zichtbaar zijn in de inrichting van de omgeving en de geldende ruimtelijke normen (Holloway & Hubbard, 2001). Deze non-lineaire ontwikkelingen kunnen er bijvoorbeeld toe leiden dat interventies niet het effect hebben dat werd verwacht of dat de interventie niet helpt het probleem adequaat op te lossen (Wagenaar, 2007). Een ander voorbeeld is dat de middelen van een systeem of actor mogelijk zijn afgenomen. Als systemen of actoren niet in staat zijn de problemen in een systeem adequaat op te lossen, kan dit leiden tot een legitimeringsprobleem (Tyler, 2006). De dominantie van een systeem en de macht van actoren worden vervolgens minder geaccepteerd door de andere actoren en de invloed op de inrichting van de omgeving zal afnemen (Giddens, 1990). Actoren en systemen die de problemen beter kunnen oplossen of meer middelen hebben, zullen meer macht kunnen uitoefenen op de inrichting van de omgeving (Wagenaar, 2007).

De hier gevormde dualiteit komt tegemoet aan de kritiek van Canter (1991) op de omgevingspsychologie. Het uitgangspunt in de omgevingspsychologie dat het handelen van actoren voornamelijk wordt gestuurd door de omgeving is volgens hem onjuist. Ook andere factoren spelen een rol bij het bepalen van ons handelen in de

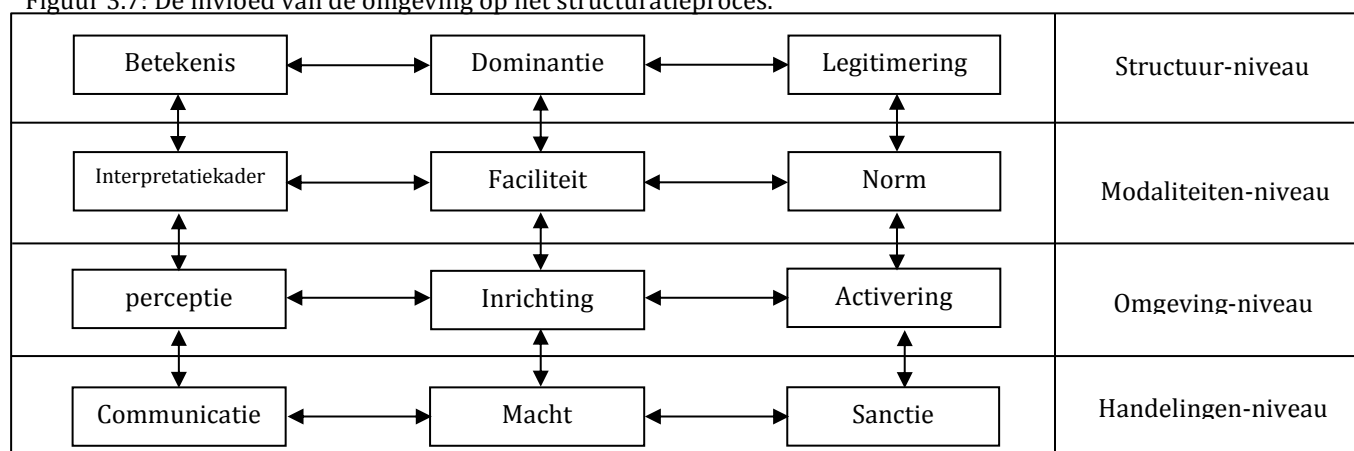
²³ De vraag is in hoeverre dit 'cross-norm inhibition effect' gezien kan worden als een uiting van non-lineariteit binnen een systeem. Hier is helaas weinig over beschreven en deze vraag zal hier in het midden moeten blijven.

ruimte. In de dualiteit van structuratie en omgeving worden door vier factoren genoemd die het handelen van de actor beïnvloeden: de structuren, de persoonlijke omstandigheden, het handelen van de actor (habits) en andere actoren (controle) en natuurlijk de omgeving.

3.5.3 Een nieuw niveau, drie nieuwe elementen

De omgeving beïnvloedt de handelingsmogelijkheden van de actor. Figuur 3.7 beschrijft de invloed van de omgeving op het structuratieproces. Deze figuur bevat de negen elementen die volgens Giddens' sociale gewoonten vormen. Het niveau 'omgeving' is hier aan toegevoegd. Drie nieuwe elementen vertegenwoordigen de invloed van de omgeving op het handelen, 'inrichting', 'activering' en 'perceptie'. Dit nieuwe niveau moet worden begrepen als de invloed van de omgeving op het handelen van de actor en daarmee op de (re)productie van sociale gewoonten. Net als bij Giddens geldt dat ook deze drie nieuwe elementen slechts analytisch te onderscheiden zijn.

Figuur 3.7: De invloed van de omgeving op het structuratieproces.

Deze drie nieuwe elementen zullen hieronder worden besproken. Hierbij zal ook worden aangegeven op basis van welke argumentatie in deze studie ervan wordt uitgegaan dat deze aanvulling noodzakelijk is.

Het element 'perceptie' wordt gevormd door de waarneming van stimuli en de koppeling hiervan aan het interpretatiekader van de actor een rol. Daarnaast wordt deze perceptie gedeeltelijk gevormd door communicatie (de intersubjectieve perceptie, Habermas (1984)). Deze twee onderdelen van de perceptie worden door allerlei factoren beïnvloed; bijvoorbeeld door emoties (Calahan, 2004) of het waardensysteem van de actor (De Groot & Thøgersen, 2013). Door het vormen van een perceptie op de omgeving, weet de actor welke gedragsregels in de ruimte gelden en worden faciliteiten voorzien van een betekenis.

Dit element is een onderdeel van de dualiteit van structuratie en omgeving omdat de perceptie bepaalt of de actor de norm opmerkt en begrijpt (Scott, 1995). Daarnaast vindt het handelen van de actor plaats op basis van de perceptie op de omgeving. De perceptie heeft dus directe gevolgen voor de (re)productie van de normen op de locaties (Cialdini et al., 1990,1991; Steg & Vlek, 2007).

Het element 'inrichting' staat in relatie tot macht en faciliteiten. Faciliteiten worden constant geplaatst, behouden, veranderd en verwijderd van de locatie, sommige van deze faciliteiten (gebouwen) staan langer op de locatie dan andere faciliteiten (fietsen). De actor heeft macht nodig om faciliteiten in de omgeving te kunnen plaatsen. De verandering van de inrichting van de locatie zorgt voor dynamiek in het structuratieproces. Zo worden constant fietsen geplaatst en verwijderd.

Dit element is belangrijk omdat de inrichting van de locatie de condities kan creëren waarbinnen het handelen plaatsvindt en het handelen mogelijk of onmogelijk kan maken (Holloway & Hubbard, 2001). Wat

voor de ene actor 'aantrekkelijk' of 'mogelijk makend' is, is voor een andere actor 'onaantrekkelijk' en 'beperkend'. Een tweede reden om dit element te introduceren is dat hiermee een verbinding wordt gelegd tussen het handelen van de actor en veranderingen van de inrichting van de omgeving. Door te handelen verandert de actor de inrichting van de omgeving. Door dit te erkennen wordt de structuratietheorie dynamischer. Een derde reden is dat de inrichting van de omgeving verschillende en conflicterende kwaliteiten kan hebben. De functie van de inrichting verwijst naar het doel en de mogelijkheden voor de actor. De inrichting kan meerdere (conflicterende) functies hebben. De actor kan een emotionele band hebben met zowel (elementen uit) de omgeving als met de faciliteiten die hij/zij bezit (Dittmar, 1992). Deze emotionele band beïnvloedt het handelen van de actor in de omgeving (Stedman, 2002). In figuur 3.7 valt deze emotionele band onder de elementen 'inrichting' of 'faciliteit'. Dit is afhankelijk van de vraag of de actor de beschikking heeft over deze faciliteiten of dat zij van anderen zijn (inrichting).

Het element 'activering' staat in relatie tot normen en sancties. Normen beïnvloeden het handelen van de actor enkel wanneer zij zijn geactiveerd. Dit betekent dat de aandacht van de actor op de norm moet zijn gefocust (Kallgren et al., 2000). Descriptieve normen worden eerder geactiveerd dan wettelijke en prescriptieve normen (Cialdini et al., 1991). Daarnaast speelt de mate van identificatie van de actor met een systeem een rol (Terry & Hogg, 1996; Barley & Tolbert, 1997). Normen afkomstig van de ene structuur (van een zeer hecht 'SASV') zullen eerder worden geactiveerd, dan de normen die afkomstig van andere structuren (wettelijke regels). Door bijvoorbeeld een bepaalde inrichting te creëren, kan normactivering worden gestimuleerd. Ook het opleggen van een sanctie door een actor, activeert de norm bij de overtreder.

Dit element vormt een onderdeel van de dualiteit van structuratie en omgeving omdat enkel geactiveerde normen beïnvloeden het handelen van de actor (Cialdini et al., 1990; 1991; Steg & Vlek, 2007). Een tweede reden voor opname van dit element in de dualiteit van structuratie en omgeving is dat de omgeving een belangrijke rol speelt als normen 'botsen'. Normen botsen doordat systemen en bijbehorende structuren vaak vage en overlappende grenzen hebben (Giddens, 1984; Healey, 2007). Sewell (1992) en Whittington (2010) stellen dat een belangrijk kenmerk van de actor is dat deze de capaciteit heeft om een keuze te maken tussen deze verschillende botsende structuren. Uit de omgevingspsychologie blijkt dat de capaciteiten van de actor om tussen verschillende botsende structuren te kiezen begrensd zijn (Cialdini et al., 1990; 1991). De vraag of een norm geactiveerd is is hierbij belangrijk. De actor zal de geactiveerde norm volgen, ook al schrijven andere gedragsnormen andere handelingen voor (Cialdini et al., 1990; 1991; Lindenberg & Steg, 2007).

Met deze aanvullingen is de dualiteit van structuratie en omgeving een antwoord op de genoemde kritiek op de structuratietheorie. De vraag is vervolgens hoe deze dualiteit zich verhoudt tot planning en planningsliteratuur. Dit wordt in de volgende paragraaf besproken.

3.6 De rol van planning

Planning gaat over bewuste interventies in de omgeving. Zowel sociale als fysieke interventies leiden tot een verandering in de verhoudingen tussen actoren en in de relaties tussen actoren en de omgeving (De Roo, 2013). Het ingrijpen in de ruimte kan op verschillende schaalniveaus plaatsvinden: van het plannen van grote nieuwbouwwijken tot het fysiek onaantrekkelijk maken om een fiets te stallen. Deze veranderingen in de ruimte zijn gerelateerd aan veranderingen in de verhoudingen tussen structuren en systemen. Giddens' theorie is daarom interessant voor planning. Zo geeft Healey (2003) bijvoorbeeld aan dat Giddens' werk een belangrijke inspiratiebron was voor haar pleidooi voor meer communicatie in planning.

In elke vorm van planning vindt structuratie plaats. De veranderingen die planning in de omgeving aanbrengt, wijzigen de verhoudingen tussen allerlei structuren in de omgeving. Gevolg is dat de ruimtelijke normen op de locaties veranderen. Deze veranderingen in de verhoudingen tussen de structuren beïnvloeden tegelijkertijd het handelen van actoren (Faludi, 2000; Healey, 2005; 1999). Volgens Healey (2005) gaat

planning gedeeltelijk over veranderingen in de delicate machtsrelaties in de openbare ruimte. Planning is volgens haar in staat om bij te dragen aan de reproductie van of verandering in de ruimtelijke normen in de omgeving. Deze veranderingen kunnen zowel fysieke als sociale interventies zijn (Healey, 2005).

Het planologisch karakter van deze studie kan in eerste instantie vraagtekens oproepen. Het planologisch karakter van deze studie blijkt onder andere uit Healey's observatie (2005) dat planning gaat over veranderingen in de verhouding tussen systemen, structuren en actoren door interventies op micro-schaalniveau. Hoewel de onderzoekscasus voornamelijk kijkt naar handelingen op een klein schaalniveau (het stallen van de fiets), hebben deze kleine handelingen effecten op de verhoudingen in de omgeving. Door deze kleine interventies in de ruimte kunnen, dankzij non-lineaire ontwikkelingen, grote effecten worden gecreëerd (Manson, 2002).

Ten tweede, deze studie is ook planologisch als de definitie van De Roo (2013) in het achterhoofd wordt gehouden. Interventies in de omgeving, zoals activeringsfaciliteiten plaatsen, beïnvloeden de verhoudingen tussen systemen, structuren en actoren. Dit zal in deel III worden geïllustreerd aan de hand van de onderzoekscasus (fietsen stallen in Groningen).

Ten derde, de dualiteit van structuratie en omgeving beschrijft de bestaande en veranderende situatie in de ruimte. Zij geeft hiermee aan hoe macht is verdeeld tussen actoren en systemen, welke structuren bestaan en hoe de omgeving is ingericht. De dualiteit beïnvloedt hiermee de plaats van een planningsopgave in het planningspectrum en welke planningsmethode een effectief middel is om de in de ruimte bestaande problemen op te lossen of te verminderen (De Roo, 2013; 2015). Dit punt is uitgebreid uitgewerkt in bijlage V.

Planning is nauw verbonden met de omgevingspsychologie, met name als planning veranderingen wil aanbrengen in de bestaande ruimtelijke normen. Wat betreft dit onderwerp is, vanuit de overheid geredeneerd, de vraag hoe een normatief doelframe kan worden gestimuleerd en hoe een prescriptieve en wettelijke normfocus door interventies kan worden gestimuleerd. Welke interventies dit zijn, in wiens belang zij zijn en hoe deze ruimtelijk ingepast zijn, is bij uitstek een vraag voor planologen.

Welk type interventies effectief zijn in een situatie, is een lastig proces, zoals Steg et al (2014) of Kallgren et al (2000) duidelijk maken. Actoren gebruiken een fietsenstalling dan ook niet omdat een planoloog deze hier heeft laten plaatsen of omdat een jurist heeft bedacht dat dit verplicht is. Actoren gebruiken deze faciliteiten omdat zij een doelframe hebben en de normen geactiveerd zijn. Afhankelijk hiervan komen zij tot de conclusie dat het gebruik van deze faciliteit of opvolgen van het fietsstalverbod noodzakelijk is (of niet).

3.7 Conceptueel model en de deelvragen

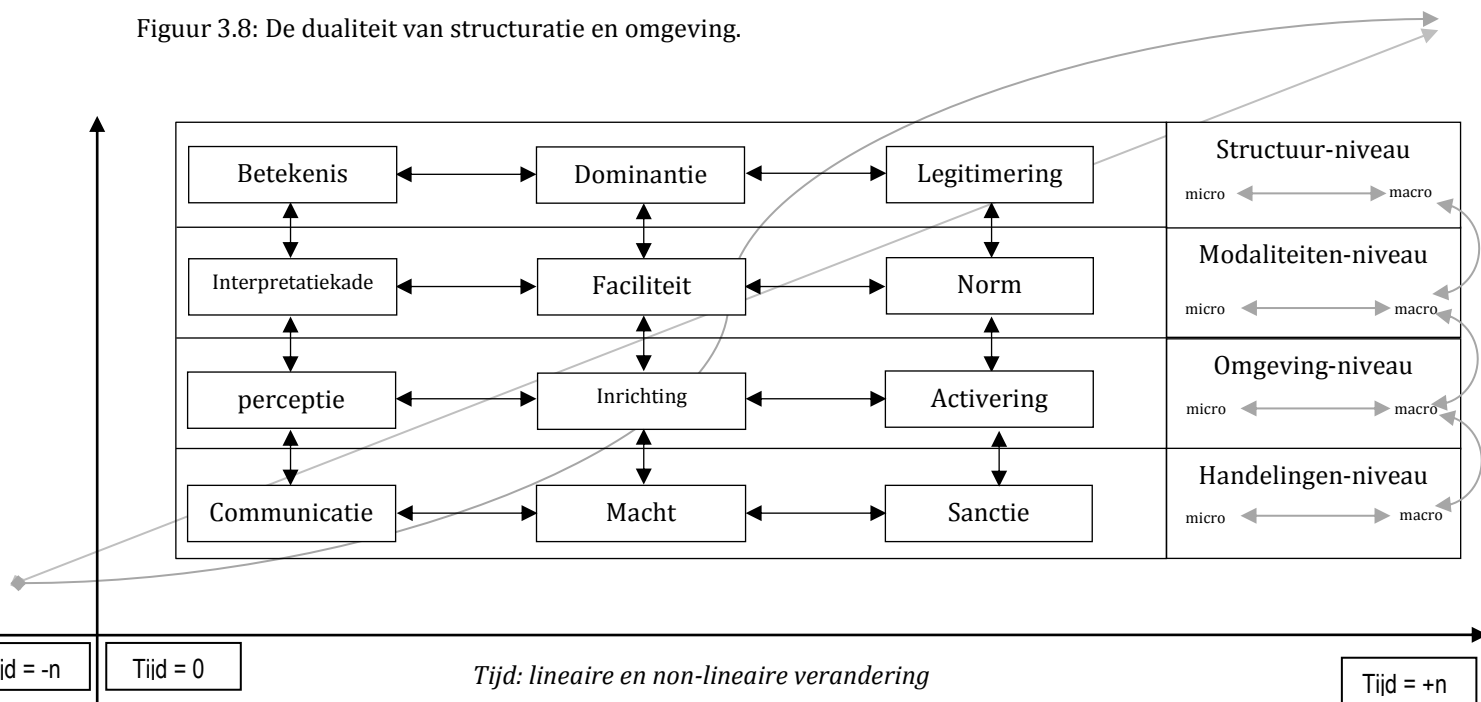
Deze paragraaf bevat het conceptueel model van deze studie. Dit model is de conceptuele weergave van de dualiteit van structuratie en omgeving. Daarnaast zullen in deze paragraaf de tweede en derde deelvraag worden beantwoord.

3.7.1 Conceptueel model

Het conceptueel model van deze studie is weergegeven in figuur 3.8. Dit model is de conceptuele weergave van de dualiteit van structuratie en omgeving. Deze dualiteit is het antwoord op de geformuleerde hoofdvraag en beschrijft hoe het structuratieproces invloed heeft op de omgeving en de omgeving het structuratieproces beïnvloedt. De factoren tijd, schaalniveau en omgeving zijn verbonden met het structuratieproces. Het model bevat de twaalf elementen die van invloed zijn op vorming van sociale gewoonten. Deze twaalf elementen verklaren de reproductie of verandering van ruimtelijke normen. Het conceptueel model bevat twee belangrijke extra aanvullingen. De twaalf elementen zijn geplaatst in het tijdontwikkelingschema van De Roo (2014). Twee typen veranderingen vinden plaats in de tijd: de lineaire veranderingen gesymboliseerd door de rechte lijn en de non-lineaire veranderingen gesymboliseerd door de kromme. Deze lijnen geven de beïnvloeding van het verleden op het heden ($t = -n$) en de invloed van het heden ($t = 0$), via de twaalf

elementen, op de toekomst weer ($t = +n$). Deze veranderingen leiden tot veranderingen in de dualiteit van structuratie en omgeving. De pijlen aan de rechterzijde geven de invloed van het schaalniveau weer op het respectievelijke niveau, dit loopt van een micro-schaalniveau naar invloed op een macroschaalniveau. Zo beïnvloeden de structuren op micro- en macroniveau elkaar constant en wederzijds en staat de omgeving in relatie tot een context of kan zelf worden aangemerkt als context. De vier 'niveaus' beïnvloeden elkaar onderling echter ook, dit wordt gesymboliseerd door de twee verticale pijlen. Samen met de twaalf elementen vormt dit de dualiteit van structuratie en omgeving.

Figuur 3.8: De dualiteit van structuratie en omgeving.

3.7.2 Beantwoording deelvragen

In deze subparagraaf worden de tweede en derde deelvraag van deze studie beantwoord (deelvraag 1 werd in het vorige hoofdstuk beantwoord). Deelvraag twee betrof de vraag of de omgeving invloed heeft op normconformiteit. De derde deelvraag was: hoe handelen actoren als meerdere normen tot ander of tegenovergesteld gedrag verplichten (botsende normen)?

- Deelvraag 2: de invloed van de omgeving op normconformiteit.

De omgeving beïnvloedt op verschillende manieren het structuratieproces en daarmee de vorming en reproductie van ruimtelijke normen. Allereerst, de actor handelt op basis van een perceptie op de omgeving. Het is deze perceptie die bepaalt of de actor de geldende ruimtelijke normen ziet en begrijpt (Scott, 1995). De vorming van deze perceptie is een delicaat proces: de waarden, persoonlijke normen, 'habits' of de emoties van de actor spelen onder andere een rol (Holloway & Hubbard, 2001). Deze perceptie bepaalt of de geldende normen zijn geactiveerd (Scott, 1995). Ten tweede, de inrichting van de omgeving kan handelen (on)mogelijk of (on)aantrekkelijk maken. Daarnaast bevat de omgeving interventies die de normen activeren. Hoe deze omgeving eruit ziet wordt beïnvloed door vijf factoren: de economie, politiek/bestuurlijke processen, sociale-culturele processen, de fysieke context en de techniek. In de loop der tijd is de inrichting van de omgeving ontstaan, onder invloed van een mengeling van behoud en verandering, van functie en betekenis. Ten derde, uit de omgevingspsychologie blijkt dat normen geactiveerd moeten worden, willen zij ons handelen beïnvloeden. Normen (en structuren) beïnvloeden ons handelen dan ook niet per definitie (Cialdini et al., 1991). Bij normactivering speelt de omgeving een belangrijke rol. Door cues en stimuli uit de omgeving

krijgen actoren een beeld van de geldende normen en wordt de aandacht van de actor gefocust op de normen. Als laatste speelt de omgeving een rol als verschillende structuren tot ander gedrag verplichten.

De conclusie is dat de omgeving directe invloed heeft op het structuratieproces via de drie genoemde elementen. Het handelen van de actor heeft echter invloed op de omgeving. Het handelen van de actor kan de inrichting van de omgeving veranderen of reproduceren.

- Deelvraag 3: de actor en botsende normen.

Doordat de actor in verschillende systemen deelneemt, verplichten de structuren soms tot verschillend gedrag. Volgens de structuratietheorie bepaalt de actor welke structuur hij/zij zal volgen en welke andere structuren worden genegeerd (Sewell, 1992; Whittington, 2010). In deze studie is dit uitgangspunt verlaten en is aansluiting gezocht bij de normfocustheorie (Cialdini et al 1990; 1991). Deze theorie geeft aan dat de actor die norm zal opvolgen, waar zijn aandacht op gefocust is, ook al verplichten andere normen tot ander gedrag. Het verschilt echter per type norm en per persoon of deze normfocus eenvoudig kan worden gecreëerd door interventies. Wettelijke en prescriptieve sociale normen hebben ondersteuning nodig van sterkere interventies dan persoonlijke normen en descriptieve sociale normen. In aanvulling hierop is ook de doelframingtheorie besproken (Lindenberg & Steg, 2007; Steg et al., 2014). Deze theorie geeft aan dat ook andere dan normatieve overwegingen een rol spelen bij de bepaling van gedrag. Winstdoelen en hedonische doelen helpen te verklaren hoe de actor handelt als in een situatie geen normatief doelframe en normfocus aanwezig is.

De conclusie is dat de actor de norm zal volgen, die in een bepaalde situatie geactiveerd is. Dit geldt ook als andere (type) normen tot ander gedrag verplichten. De actor moet dan wel een normatief doelframe hebben in de gegeven situatie.

3.7.3 Vooruitblik op deel III

Deel III van deze studie bevat de empirische component waarin de werking van de dualiteit van structuratie en omgeving wordt geïllustreerd. In hoofdstuk 4 wordt het abstracte conceptueel model vertaald naar de praktijk. Doel is om duidelijk te krijgen hoe de dualiteit van structuratie en omgeving precies werkt. De drie onderzoekslocaties zullen meer in detail worden besproken. Vervolgens zullen aan de hand van de besproken theorie diverse stellingen worden geformuleerd.

In hoofdstuk 5 worden de verschillende normen die het fietsstalgedrag van de actor beïnvloeden besproken. Het door Cialdini et al (1990) gemaakte onderscheid tussen verschillende categorieën normen is hierbij aangehouden. Eerst zullen de wettelijke normen van overheidssystemen worden beschreven. Vervolgens wordt ingegaan op de normen die gelden de drie onderzoekslocaties en wordt bekeken of de in hoofdstuk 4 geformuleerde stellingen zichtbaar waren in de praktijk. Een laatste punt dat onderzocht zal worden is de vraag of de omgeving invloed heeft op de omgang van de actor met de normen. De drie genoemde factoren zullen hierbij leidend zijn (inrichting, perceptie en activering).

In hoofdstuk 6 vindt een discussie plaats over de gekozen theorieën, onderzoeksmethoden en resultaten. Op de gekozen theorieën en werkwijzen is immers kritiek mogelijk. Het bespreken van deze kritiek kan inzicht brengen in de sterke en zwakke punten van deze studie.

In hoofdstuk 7 wordt allereerst deze scriptie samengevat. Vervolgens worden de hoofdvraag en de drie deelvragen beantwoord. Hoofdstuk 7 wordt afgesloten met de aanbevelingen van deze studie, voor zowel de wetenschap als de praktijk.

Deel III: 'Doen'

Oh, wonder!
How many goodly creatures are there here!
How beauteous mankind is! O brave new world,
That has such people in 't!
(*The Tempest*". Act V, Scene I. 203–206)

Hoe knap is het dat de mens in al deze regels zijn weg kan vinden en 'doet'.
In dit deel wordt gehandeld, want het 'denken' is gekoppeld aan het 'doen'.
Het 'doen' van anderen wordt geobserveerd en patronen ontdekt.
Het 'doen' is gekoppeld aan de structuren, die ons 'doen' beïnvloeden.
Bewust en onbewust worden structuren bevestigd en veranderd.
Ook tijdens het observeren.

Verwachtingen
Normen
Observaties
Discussie

4 Van theorie naar praktijk

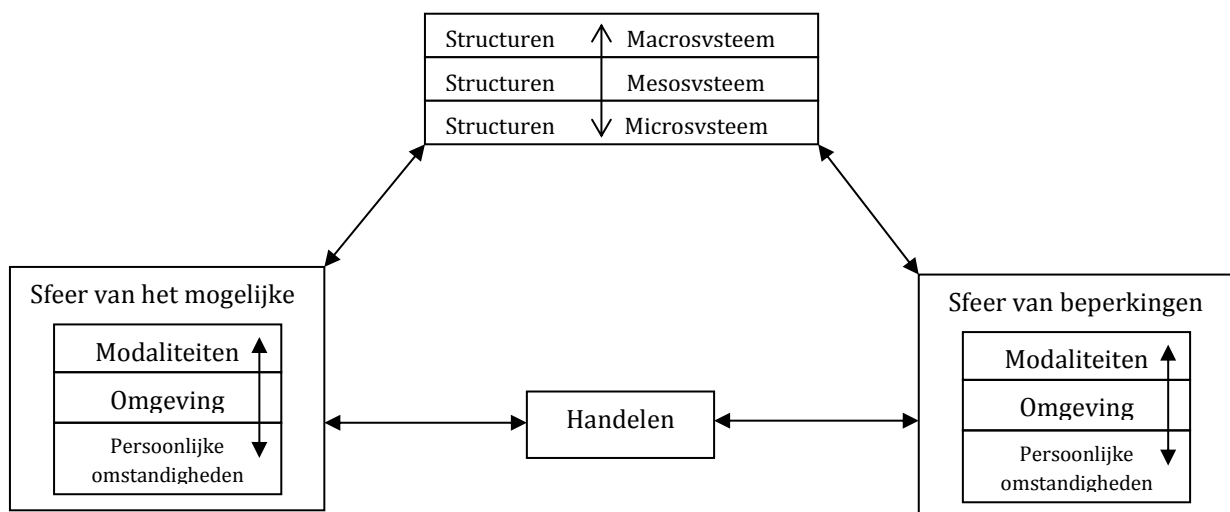
In deel III van deze studie wordt de abstracte theorie van het vorige deel verlaten. Dit hoofdstuk vertaalt het conceptueel model naar de drie onderzoekslocaties in Groningen. In paragraaf 4.1 wordt besproken hoe de dualiteit van structuratie en omgeving het handelen van de actor beïnvloedt. Vervolgens zal de historie van het fietsbeleid in Groningen aan bod komen (paragraaf 4.2). In paragraaf 4.3 wordt de inrichting van de onderzoekslocaties nader bekeken. Dit hoofdstuk wordt in paragraaf 4.4 afgesloten, waarin wordt aangegeven hoe de observaties zijn verricht en welke normen en handelingspatronen verwacht worden aan te treffen (zie ook bijlage II).

4.1 Het bouwen van een brug: de actor in de situatie

Hoe zal de actor handelen en welke effecten heeft dit handelen op de (re)productie van structuren? Het handelingenmodel (figuur 4.1) vertaalt het conceptueel model van het vorige deel naar de situatie waarin een actor een fiets wil stallen in de omgeving. Hiervoor maakt figuur 4.1 een onderscheid tussen 'een sfeer van mogelijke handelingen' en 'een sfeer van beperkingen' die de actor denkt te hebben. Beide zijn slechts analytisch te onderscheiden en zijn afgeleid van Portugali's (2011) werk. Portugali (2011) stelt dat deze mogelijkheden en beperkingen vooral door ervaringen uit het verleden tot stand komen. De eerste sfeer bevat alle mogelijke handelingsopties voor *de actor*. Dit zijn dus alle plekken waar de actor denkt dat het stallen van de fiets mogelijk is. Welke handelingsopties dat zijn, wordt beïnvloed door de vier groepen van factoren en de wisselwerking tussen deze vier groepen factoren. Deze vier factoren zijn de persoonlijke situatie van de actor, de omgeving, het handelen (via habits of controle) en de modaliteiten, afkomstig van diverse structuren van sociale systemen. Deze groepen van factoren zijn in het vorige deel uitgebreid beschreven.

De tweede 'sfeer' verwijst naar de mogelijke beperkingen die de actor stelt aan het handelen. Dit zijn alle plekken waar de actor het stallen van fietsen afkeurt. Deze plekken kunnen overeenkomen met de wettelijke en sociale normen of niet. Welke plekken dit zijn hangt af van dezelfde vier factoren en de wisselwerking tussen deze groepen factoren. Hierbij spelen dus ook de reacties van andere actoren een rol. Deze factoren beperken immers de mogelijkheden tot handelen ook (Giddens, 1979). Welk handelen de actor zal ontplooiën, ontstaat door de wisselwerking tussen de sferen van de handelingsopties en -beperkingen en de beschikbare tijd die de actor heeft.

Figuur 4.1: Het handelingenmodel, met de twee sferen die het handelen mogelijk maken en beperken.

De structuren, afkomstig van systemen op verschillende schaalniveaus, beïnvloeden indirect de beide sferen (figuur 4.1). De structuren en systemen kunnen ook elkaar onderling beïnvloeden. De beïnvloeding van de structuren op de sferen loopt via de modaliteiten (Giddens, 1984). Eveneens worden de structuren via deze modaliteiten gereproduceerd of veranderd (zie figuur 2.2).

De positie die 'handelen' inneemt in de figuur is om meerdere redenen bijzonder. Allereerst, de positie moet duidelijk maken dat hoe de actor zal handelen afhankelijk is van de wisselwerking tussen beide sferen (zoals hierboven is aangegeven). Ten tweede, het handelen door de actor beïnvloedt op zijn beurt ook beide sferen, doordat de beperkingen of mogelijkheden toe- of afnemen. Door te handelen kan de actor bijvoorbeeld de beschikking krijgen over faciliteiten, wat de sferen weer beïnvloedt. Ten derde, het handelen kan leiden tot het ontstaan van 'habits' of een verandering van doelframe en mate van aandacht op de activering van de normen (Aarts & Verplanken, 1999; Lindenberg & Steg, 2007). Het doelframe dat de actor heeft en de vraag of normen geactiveerd zijn beïnvloeden welke beperkingen en mogelijkheden de actor heeft. Of de actor bijvoorbeeld een normatief of hedonisch doelframe heeft, beïnvloedt of de normen geactiveerd worden en daarmee de mogelijkheden om te handelen en zijn fiets te stallen (Etienne, 2011).

Beide sferen van de actor staan in verbinding met de sferen van andere actoren die op de locatie aanwezig zijn. Het handelen van de actor is beïnvloed door en beïnvloedt zelf de handelingen- en beperkingsferen van andere actoren die op de locatie aanwezig zijn of faciliteiten op de locatie hebben geplaatst. Immers, de actor komt op de locatie waar allerlei fietsen al staan gestald. Deze gestalde fietsen beïnvloeden de mogelijkheden van de actor om zelf zijn fiets te plaatsen.

Twee elementen zijn nog belangrijk: het onderscheid tussen drie verschillende soorten faciliteiten en het verschil tussen de daadwerkelijke en visuele stallingscapaciteit.

Faciliteiten zijn objecten waar macht mee wordt uitgeoefend. Faciliteiten beïnvloeden het handelen van de actor (zoals een verkeersbord of fiets). Op de locaties zijn veel faciliteiten aanwezig. De optelsom van faciliteiten resulteert in een bepaalde inrichting van locaties. In deze studie wordt een onderscheid gemaakt tussen drie specifieke type faciliteiten. Allereerst, hier worden de zogenaamde 'stallingsfaciliteiten' onderscheiden. Dit zijn speciaal voor het stallen van de fiets ingerichte voorzieningen die door een systeem of actor op één van de locaties zijn neergezet met als doel de overlast van gestalde fietsen te verminderen. Daarnaast worden hier nog activeringsfaciliteiten onderscheiden. Dit zijn faciliteiten die de actor wijzen op de geldende ruimtelijke normen over het stallen van de fiets op de locatie (zoals een verkeersbord). Een derde faciliteit die in deze studie van belang is, is de fiets die een actor bezit.

Ten tweede, hierboven is het belang van de perceptie op de omgeving besproken, welke bestaat uit objectieve en intersubjectieve waarnemingen. De perceptie hangt in deze studie samen met een onderscheid tussen 'visuele' en 'legale stallingscapaciteit'. Met visuele stallingscapaciteit wordt verwezen naar de visuele mogelijkheden die de actor in de omgeving ziet om zijn fiets te stallen. Dit kan in de fietsenstalling zijn, maar ook de fiets tegen bijvoorbeeld bomen of lantarenpalen aan plaatsen. Het tweede begrip verwijst naar de beschikbare legale stallingsfaciliteiten in een rek of stalling. Het is met name het eerste aspect dat volgens de Fietsersbond (2014) en NVNM (2010) dat zou beïnvloeden waar de actor zijn fiets stalt.

4.2 Historie en heden: structuren en systemen

Systemen hebben net als actoren een heden, een verleden en een toekomst. Het verleden van deze systemen beïnvloedt het heden en de toekomst (padafhankelijkheid bijvoorbeeld), evenals het anticiperen op de toekomst het systeem in het heden zal beïnvloeden. Maatregelen van de gemeente Groningen uit het verleden, beïnvloeden het stallen van fietsen in het samenlevingssysteem in het heden. In deze paragraaf zal de historie van het Groninger fietsenbeleid in kaart worden gebracht.

Naar aanleiding van het Verkeersplan Centrum Groningen uit 1968 zijn de eerste fietsvoorzieningen gerealiseerd. Hieronder vallen bijvoorbeeld de uitzonderingspositie voor fietsers bij veel eenrichtingsstraten

en het aanleggen van doorgaande fietsroutes. Een verdere aanzet voor het ontstaan van specifiek beleid voor de fiets volgde met de 'Doelstellingennota' uit 1972. De nota wilde dat het gebruik van de auto in de binnenstad werd teruggedrongen en het gebruik van de fiets werd gestimuleerd (Fietsberaad, 2007). Naar aanleiding hiervan is het Verkeerscirculatieplan uit 1977 ingevoerd. Hierdoor zijn diverse gebieden in de binnenstad onbereikbaar geworden voor de auto of konden enkel op omslachtige wijze worden bereikt. Deze gebieden bleven wel toegankelijk voor de fiets, waardoor de fiets vaak sneller is dan de auto. Pucher & Buehler (2008) roemen dit Verkeerscirculatieplan als één van de redenen waarom nu zoveel wordt gefietst in de stad. Als ergens veel gefietst wordt, moet de actor de mogelijkheid hebben zijn fietsen ergens te kunnen stallen. Door de invoering van dit Verkeerscirculatieplan ontstond de noodzaak diverse interventies in de publieke ruimte te realiseren, zoals het creëren van stallingsfaciliteiten. De Nota Fietsverkeer uit 1986 bevatte diverse concrete maatregelen om de fietsvoorzieningen in de stad Groningen te verbeteren. Zo is geëxperimenteerd met gratis bewaakte fietsstalling. Thans zijn bewaakte fietsstallingen nog steeds een belangrijk onderdeel van het huidige beleid en het Stadsbalkon (locatie 2) is hiervan een duidelijk voorbeeld (Fietsberaad, 2007).

De gemeente Groningen heeft in 2015 een onderzoek laten verrichten naar de mate van tevredenheid van Groningers over de fietsvoorzieningen in de stad. De respondenten waarden deze voorzieningen positief (rapportcijfer 7,5). Echter, met name het aantal stallingen en de locatie waar deze stallingen zijn, krijgen een krappe voldoende van Groningers. De kwaliteit van de stallingen wordt wel relatief goed beoordeeld (Gemeente Groningen 2015). De Fietsstrategie Groningen 2015-2025 bevat de verwachtingen over de ontwikkeling in het fietsgebruik van Groningen en de maatregelen die de gemeente wil nemen om hierop in te spelen. Het genoemde onderzoek is hierbij als input gebruikt (Gemeente Groningen, 2015a). Specifieke maatregelen uit deze nota die invloed hebben op het stallen van fietsen op de drie locaties zijn de aanleg van extra fietsstallingen rond de Vismarkt en Grote Markt. De gemeente Groningen geeft in de Fietsstrategie aan dat zij in toenemende mate andere systemen en actoren nodig heeft om haar wensen te kunnen realiseren. Daarnaast wil de gemeente Groningen gebruik gaan maken van 'het zelforganiserend en lerend vermogen van fietsers'. Te verwachten is dat deze ontwikkelingen uiteindelijk zichtbaar zullen zijn in de geldende ruimtelijke normen en de inrichting van de locatie (Holloway & Hubbard, 2001; Klijn, 2001). Daarnaast blijkt dat de tweede onderzoekslocatie aan de vooravond staat van een grote structurele verandering. Het Hoofdstation wordt verbouwd, als onderdeel van het project 'Groningen Spoorzone'. Dit is een grote structurele verandering van de ruimte, die effect kan hebben op de ruimtelijke normen die hier gelden (Groningen Spoorzone, 2015).

4.3 Een nieuwe kennismaking

In paragraaf 1.2 is al kort ingegaan op de drie locaties waar de observaties op hebben plaatsgevonden, met name de inrichting van de drie locaties en de interventies die zijn verricht komen aan bod. Hierbij wordt onder andere gekeken welke activeringsfaciliteiten en stallingsfaciliteiten op de drie locaties aanwezig zijn.

4.3.1 Het Stadhuiscomplex

Op de Grote Markt zijn diverse interventies ontplooid om zo de overlast door hinderlijk gestalde fietsen te verminderen. Hierbij kan gedacht worden aan het plaatsen van de rode matten bij de V&D of de plaatsing van extra fietsstallingen tijdens drukte (gemeente Groningen, 2015). Op de onderzoekslocatie zijn echter geen legale stallingsplaatsen beschikbaar.

Het stadhuis staat op een verhoging ten opzichte van de rest van de Grote Markt. Deze verhoging is gebruikt om een onderscheid te maken tussen verschillende mogelijkheden waar de fiets gestald kan worden. Daarnaast wordt in deze studie een onderscheid gemaakt tussen de vier zijden die het stadhuis heeft: de

voorzijde, noordzijde, Waagpleinzijde en de zuidzijde. Dit onderscheid is gemaakt omdat de normen en interventies voor de vier zijden verschillen. Bijlage IV bevat diverse foto's die de interventies illustreren.

- De voorzijde bevat de trap en hoofdingang van het gebouw. Deze zijde bevat diverse stenen palen en tussen die palen in hangen grote metalen kettingen waar de actor de fiets tegenaan kan plaatsen. Ook bevat deze zijde drie deuren. Deze deuren komen direct uit op de Grote Markt. Als er een bruiloft in het stadhuis is, wordt bij de middelste van deze drie deuren een rode mat gelegd. Bij de voorzijde is een onderscheid gemaakt tussen fietsen die zijn gestald aan de linkerzijde en de rechterzijde van de trap, het middelstuk en de buitenkant van de kettingen.

- Aan de noordzijde (bij de V&D) hangen dezelfde metalen kettingen tussen de stenen palen. Deze kettingen omsluiten hier de gehele zijde, waardoor het stallen van de fiets tegen de muur meer moeite kost, omdat de actor de fiets dan over de kettingen heen moet tillen. De vraag was of de actor zijn fiets tegen deze kettingen aan stalt of in het gebied tussen de muur en de ketting in plaatst.

- De Waagpleinzijde bevat twee deuren tot het complex en een hoogteverschil tussen het stadhuis en het Waagplein. Aan deze zijde zijn geen kettingen, maar staan diverse (lantaren)palen. De actor kan de fiets tegen deze palen aan plaatsen. Door het hoogteverschil kost het stallen van de fiets tegen de muur van het stadhuiscomplex meer moeite. De actor moet de fiets op de verhoging tillen. Fietsen konden hier 'bij de deur', 'tegen de palen' of 'op de verhoging' worden gestald.

- Aan de zuidzijde zijn vijf activeringsfaciliteiten geplaatst. Deze faciliteiten melden dat het hier verboden is om fietsen te plaatsen. Deze faciliteiten zijn bevestigd aan de kettingen en aan het stadhuis zelf. Deze faciliteiten geven zelfs een reden voor dit verbod: in verband met de markt mogen hier geen fietsen gestald worden. Volgens Pol et al. (2008) leidt het noemen van een argument voor een verbod tot vergroting van de acceptatie door de actor. Dit kan de reactie uitlokken dat als er geen markt is, de actor denkt dat hier wel fietsen gestald mogen worden. Deze zijde heeft ook een speciale ingang voor gehandicapten tot het complex. Fietsen kunnen hier 'tegen de muur', 'bij de gehandicapteningang' en 'tegen de ketting' worden gestald.

De Grote Markt en het Stadhuis worden voor evenementen gebruikt. Tijdens de observatieperiode was er regelmatig markt, verschillende evenementen (Open Monumentendag bijvoorbeeld) en trouwden regelmatig mensen in het Stadhuis (zie bijlage III). Deze evenementen hadden invloed op de toegankelijkheid van (delen van) de locatie. Sommige delen van de locatie waren dan minder toegankelijk om de fiets te stallen, doordat bijvoorbeeld marktkramen routes blokkeerden. Dit had vervolgens effect op het aantal gestalde fietsen en de plaats waar deze fietsen gestald stonden op de locatie. Dit deed zich met name voor aan de noord-, voor- en zuidzijde van het complex.

4.3.2 *Het Stadsbalkon*

Het Stadsbalkon heeft in totaal een stallingscapaciteit van ongeveer 5.150 legale stallingsplaatsen. In het hele stationsgebied bevinden zich ongeveer 10.000 legale stallingsplekken (Movares, 2014). Op deze locatie bestaat de wettelijke plicht om de fiets in de fietsstallingen te plaatsen. De tweede onderzoekslocatie is de oostzijde van het Stadsbalkon (bij het busstation). Deze locatie bestaat deels uit de rijen I, C, D en E van het Stadsbalkon en de directe aangrenzende ruimte. Aan de zuilen die het Stadsbalkon dragen, zijn twee activeringsfaciliteiten bevestigd die de actor moeten wijzen op de wettelijke normen. Door de vrij strikte formele controle valt te verwachten dat relatief weinig actoren dit verbod overtreden.

Bijzonder is het grote verschil in het gebruik van de locatie. Vooral rond het weekeinde is het erg druk op de locatie en bestaat een tekort aan legale stallingsfaciliteiten. Movares (2014) schat dat de bezettingsgraad van alle stallingsfaciliteiten in het stationsgebied door de week ongeveer 63% is, terwijl zij in het weekeinde 100% is. De reden die zij noemen is dat veel studenten in het weekeinde naar het ouderlijk huis gaan. Zij doen dit vooral per trein of bus en stallen de fiets rond het station. De verwachting is dat met name rond de weekeinden veel fietsen illegaal gestald staan op deze locatie. Rond het weekeinde, van donderdagavond tot

en met zaterdag, wordt de oostzijde van het Stadsbalkon afgesloten door middel van dranghekken. Dit is een extra interventie waardoor het fysiek onaantrekkelijk wordt om de fiets naast de stalling te plaatsen. Er wordt zo een rem gezet op de groei van het aantal fietsen oostwaarts. Daarnaast staan rond het weekeinde werknemers regelmatig rond deze dranghekken te posten om de actor te wijzen op de geldende regels.

Een ander punt is dat op deze locatie blinde geleidelijnen zijn aangelegd. Op deze lijnen mogen geen fietsen staan, de actor wordt hier op gewezen doordat vijfmaal de tekst 'BLINDE GELEIDELIJN' met tegels in het trottoir is aangelegd. Daarnaast is de gemeente een informatiecampagne begonnen om de actor hier op te wijzen (gemeente Groningen, 2015b). De plaatsing van de dranghekken is ook een middel om de groei van het aantal fietsen te beteugelen en deze lijnen vrij te houden. Gelet op dat deze interventies blijkbaar noodzakelijk zijn, is de verwachting dat relatief veel fietsen op of direct naast deze blinde geleidelijnen worden geplaatst. Tijdens de observatieperiode is hier relatief veel aandacht aan besteed.

4.3.3 De Rademarkt

Op de derde locatie zijn weinig stallingsfaciliteiten beschikbaar (maximaal twaalf). Deze stallingsplaatsen zijn bedoeld voor de bezoekers van het politiebureau en de omgeving. De werknemers van het politiebureau hebben een eigen fietsenstalling. Op deze locatie geldt geen wettelijke verplichting om de fiets ergens wel of niet te stallen. De vraag is waar de actor de fiets plaatst, nu er weinig stallingsmogelijkheden zijn op deze locatie. Op de locatie zijn diverse faciliteiten waar fietsen tegenaan kunnen worden geplaatst. Deze objecten zijn hier alleen niet voor bedoeld. Zo bevat de locatie twaalf bomen, vijf lantarenpalen en een lange muur. Daarnaast bevat de locatie nog een kleine parkeerplaats (voor bezoekers van het politiebureau), een kunstwerk en twee zitbankjes. Het plaatsen van de fiets in de stalling kan door het ontstaan van prescriptieve en descriptieve normen wellicht verwacht worden (zie paragraaf 5.2). Er zijn echter geen activeringsfaciliteiten aanwezig die de prescriptieve normen activeren. De vraag is of de aanwezigheid van het politiebureau zorgt voor een verhoogde mate van normfocus (Kallgren et al., 2000) en daardoor tot het voldoen aan de prescriptieve normen.

De ingang tot het politiebureau bevindt zich op een bordes en een korte trap geeft toegang tot de hoofdingang. Voor gehandicapten is een speciale constructie aangebracht die hen de mogelijkheid geeft om het bordes te betreden. Deze constructie is op de straatstenen aangegeven door witte verfstrepen en een geschilderd pictogram van een rolstoel. De hoofdingang wordt voornamelijk door bezoekers van het politiebureau gebruikt, werknemers hebben een eigen ingang tot het gebouw. Opvallend is dat op de locatie een afdak aanwezig is. Dit afdak wordt door de actor gebruikt als stallingsmogelijkheid waar vooral motor- en bromfietsen gestald staan. De vraag zal worden onderzocht waarom hier geen fietsen staan.

4.4 Op naar buiten!

In hoofdstuk 5 zullen de resultaten van de observaties worden besproken. Doel is te onderzoeken welke wettelijke, prescriptieve en descriptieve normen op de locaties gelden en vast te stellen of de omgeving het structuratieproces beïnvloedt. Hier zullen aan de hand van de literatuur eerst diverse stellingen worden geformuleerd. Deze stellingen geven het beeld aan dat verwacht wordt aan te treffen tijdens de observaties (subparagraaf 4.4.1). Vervolgens zal nog enige aandacht worden geschonken aan de doelstelling en regels van deze observatieperiode (subparagraaf 4.4.2). Beide subparagrafen zijn een samenvatting van bijlage II.

4.4.1 Veronderstellingen

Tijdens de observatieperiode zijn de onderstaande veronderstellingen onderzocht. Een onderscheid is gemaakt tussen 'algemene veronderstellingen' die voor alle locaties gelden en 'locatiespecifieke veronderstellingen', geldend voor één van de drie onderzoekslocaties.

- Algemene veronderstellingen

1. De eerste verwachting is dat de actor de fiets daar stalt, waar al andere fietsen staan gestald. Dit handelen kan op grond van de door Cialdini et al. onderscheiden descriptieve normen worden verwacht. Ook Keizer et al (2008) komen tot deze conclusie.
2. De tweede verwachting is dat de actor weinig moeite wil doen om de fiets te stallen. De actor zal de fiets zo dicht mogelijk willen stallen op de locatie waar zij moeten zijn. De actor zal geen lange zoektocht ondernemen naar een beschikbare stallingsplaats, zoals Fukuda & Morichi (2007) en Trouw (2016) duidelijk maken.
3. Een derde verwachting is dat bij het stallen van de fiets voornamelijk de visuele en niet de beschikbare stallingscapaciteit een rol speelt (Fietsersbond, 2014; NVNM, 2010). Dit zou de stelling steunen dat de perceptie die de actor heeft op de omgeving, het handelen van de actor in de omgeving beïnvloedt.
4. Een volgende verwachting is dat de actor bij de ingang, trap of looproutes geen fietsen zal plaatsen. Fujii (2005) stelt dat fietsen vaak looproutes en gebruiksvoorwerpen in de ruimte blokkeren. Deze studie stelt dat de actor zich bij het stallen van hun fiets door de interventies meer zal richten op een prescriptieve norm die aangeeft dat gebouwen en objecten toegankelijk moeten blijven.

- Locatie 1: Stadhuis

1. De verwachting is dat de actor de fiets weinig 'tegen de muur' van het Stadhuis plaatst. Dit kost meer moeite door de aanwezigheid van de kettingen (bij de noord- en zuidzijde) en het hoogteverschil (Waagpleinzijde).
2. Een tweede stelling is dat als er markt is en/of een bruiloft plaatsvindt in het stadhuis, dit van invloed is op het aantal fietsten op deze locatie. Door deze evenementen zijn delen van de locatie minder toegankelijk door bijvoorbeeld blokkades van marktkramen.
3. De gemeente Groningen stelt dat met name zaterdag een piek is wat betreft het aantal bezoekers van de binnenstad en het aantal gestalde fietsen (gemeente Groningen, 2007). De verwachting is dan ook dat zaterdag een piekmoment is.
4. De verwachting is dat de effectiviteit van de activeringsfaciliteiten aan de zuidzijde van de Grote Markt niet groot is. Deze verwachting bestaat omdat er weinig legale stallingsmogelijkheden in de fysieke context zijn en visueel gezien hier veel ruimte is om de fiets te plaatsen.

- Locatie 2: Stadsbalkon

1. De eerste verwachting is dat de actor relatief vaak de fiets plaatst op de blinde geleidelijnen, met name rond het weekeinde. Dit beeld komt overeen met de informatiecampagne van de gemeente Groningen (Gemeente Groningen, 2015).
2. De verwachting is dat met name rond het weekeinde veel fietsen illegaal gestald staan in zowel het stadsbalkon als elders op de locatie. Dit beeld zou overeenkomen met de geschetste situatie door onder andere Movares (2014).
3. De verwachting is dat, als ruimte beschikbaar is in de stalling, weinig fietsen illegaal zullen staan gestald. Door de vrij strikte formele controle van de wettelijke structuren, in combinatie met de hoge formele sancties en de diverse geplaatste activeringsfaciliteiten, zal de actor vooral normconform handelen.

- Locatie 3: Rademarkt

1. De verwachting is dat de aanwezigheid van het politiebureau ertoe leidt dat de actor de wettelijke en prescriptieve normen op locatie 3 relatief goed naleeft. De aanwezigheid van dit gebouw in de omgeving kan zorgen voor een normatief doelframe en een verhoogde normfocus op prescriptieve normen.
2. Gelet op de theorie van Dittmar (1992), wordt verwacht dat fietsen relatief weinig onder het afdak gestald zullen staan. De fietsen die wel onder dit afdak staan, zullen naar verwachting relatief dure of goed onderhouden fietsen zijn.

3. Op deze locatie geldt geen specifieke wettelijke norm die beschrijft waar de actor de fiets moet stallen (zoals op locatie 2). Toch is de verwachting dat er een zekere ordening plaatsvindt in het stalgedrag door de geldende prescriptieve en descriptieve normen op de locatie.

4.4.2 Beschrijving observatie

De observatieronde heeft twee doelen. Allereerst, het eerste doel is vast te stellen welke prescriptieve en descriptieve ruimtelijke normen het fietsstalgedrag van de actor beïnvloeden. Ten tweede, de observaties zijn ook verricht om de invloed van de omgeving op het structuratieproces vast te stellen. De geformuleerde stellingen toetsen de twee doelen en beoordeeld wordt of de verwachtingen in de praktijk zichtbaar waren. Van 1 tot 4 september, van 7 tot 12 september, van 14 tot 25 september zijn de drie onderzoekslocaties geobserveerd. In totaal hebben negentig metingen plaatsgevonden, dertig per locatie. Volgens Baarda & De Goede (2006) zijn observaties geschikt om het feitelijk handelen van de actor te kunnen vaststellen. Dit is de reden dat voor deze onderzoekstechniek is gekozen. Volgens onder andere Allmendinger (2009) is de observatietechniek echter niet zonder risico's. Hij verwijst onder andere naar het subjectieve waarnemings- en interpretatievermogen van de observator. De observator is een mens en mensen maken nou eenmaal fouten. Dit bezwaar is overkomen door veel observaties te verrichten en de uit de observatieronde verkregen ruimtelijke normen te controleren aan de hand van andere onderzoeken (o.a. Fujii, 2005; Fukuda & Morichi, 2007).

Het beeld van de wettelijke normen is verkregen door diverse wetten te bestuderen (zoals de Wegenverkeerswet). Dit is grotendeels gebeurd via internet (www.wetten.overheid.nl). Daarnaast is de juridische literatuur geraadpleegd over het gebruik van de omgeving door de actor (o.a. Damen et al., 2008). De prescriptieve en descriptieve normen zijn verkregen door op de drie onderzoekslocaties te beschrijven waar en hoeveel fietsen ergens gestald staan. Eerst is een observatieprotocol opgesteld (zie bijlage II). Dit protocol beschrijft welke handelingen geobserveerd zijn. Er zijn verschillende manieren onderscheiden waarop en waar de actor de fiets in de ruimte plaatst. Deze variabelen zijn gekozen naar aanleiding van de veronderstellingen die tijdens de observatie onderzocht worden. Een variabele is bijvoorbeeld de vraag of de fiets aan de buitenkant van de ketting of tussen de ketting en de muur stond gestald (wat meer moeite kost). Daarnaast bevat dit protocol belangrijke regels die in acht werden genomen tijdens het observeren, zoals waar de observator zijn eigen fiets neerzet of de regel dat elke fiets eenmaal werd meegeteld.

Baarda & De Goede (2006) stellen dat observaties het beste in wisselende omstandigheden kunnen geschieden. Dit zou een reëel beeld geven van de werkelijke situatie. In deze studie wordt hiernaar gestreefd door tijdens verschillende weersomstandigheden en op wisselende tijdstippen te observeren. Volgens Heinen et al (2010) hebben deze factoren invloed op het aantal (gestalde) fietsen. Deze invloed was met name op de locaties 1 en 3 zichtbaar. Telkens als er een bijzonderheid was, is dit ook genoteerd (zie bijlage III). Vervolgens zijn in de loop van de observatierondes bepaalde patronen zichtbaar geworden, ontstaan. Er blijkt een zekere logica aanwezig te zijn in waar de actor de fiets stalt. Deze patronen zijn gecontroleerd aan de hand van de bevindingen van andere auteurs. Vervolgens zijn de beschreven ruimtelijke normen voor de drie onderzoekslocaties opgesteld.

5 Patronen in de chaos

In dit hoofdstuk worden de ruimtelijke normen op de onderzoekslocaties geïnventariseerd. In de eerste paragraaf worden de wettelijke normen die het fietsstalgedrag van de actor kunnen beïnvloeden beschreven. Deze normen zijn afkomstig van overheidssystemen. De descriptieve en prescriptieve normen zijn een onderdeel van de structuren van het samenlevingssysteem 'Groningen'. Deze normen zijn ontrafeld aan de hand van observaties. In paragraaf 5.2 zal zullen de geldende prescriptieve normen worden beschreven. De ruimtelijke normen voor elke onderzoekslocatie worden in de paragrafen 5.4 tot en met 5.6 beschreven.

Vervolgens wordt in paragraaf 5.6 beschreven hoe deze onderzoeksresultaten zich verhouden tot de dualiteit van structuratie en omgeving. In paragraaf 5.7 wordt dit hoofdstuk afgesloten.

5.1 Op wetten bouwt men een land²⁴

Overheidssystemen proberen door wettelijke structuren het handelen van actoren in het samenlevingssysteem te beïnvloeden. Zij maken onder andere gebruik van formele controle en formele sancties. In concrete situaties worden deze wettelijke structuren vertaald naar wettelijke normen. Het opleggen van sancties of het plaatsen van fietsenstallingen in de ruimte, vindt plaats mede door een beroep op de wettelijke normen. Wettelijke normen zijn hierboven omschreven als gecodificeerde prescriptieve sociale normen (subparagraaf 2.7.2). Zoals Tyler (2006) aangeeft hebben wettelijke normen een bijzondere vorm van legitimiteit over zich. Hierdoor kan de actor in de veronderstelling zijn dat hij/zij deze normen moet volgen. Er kan een wisselwerking plaatsvinden tussen de wetten van verschillende overheidssystemen. Zo beïnvloeden bijvoorbeeld de wettelijke structuren van de Rijksoverheid, de structuren van de gemeente Groningen.²⁵ Hier zijn met name twee wettelijke bronnen van belang: de Wegenverkeerswet 1994 (en bijbehorende regelgeving) en de Algemene plaatselijke verordening Groningen 2009. Daarnaast zal worden ingegaan op de juridische mogelijkheden van actoren om het handelen van fietsers te beïnvloeden door interventies te ontplooiën.

5.1.1 *Wegenverkeerswet 1994*

Elke voor verkeer bestemde weg of pad, met de bijbehorende stoep en berm, valt onder de Wegenverkeerswet 1994 (Wvw). De Wvw verbiedt iedereen zich zodanig op de openbare weg te gedragen, dat hierdoor 'gevaar' kan ontstaan. Het stallen van een fiets mag dus geen gevaar veroorzaken. Dit is een ruim criterium. De Wvw is uitgewerkt in het Reglement verkeersregels en verkeerstekens 1990 (Reglement).²⁶ Dit Reglement bevat regels die het stallingsgedrag van actoren beïnvloeden. Het Reglement definieert 'bestuurders' als alle gebruikers van de openbare weg behalve voetgangers (artikel 1 Reglement). Juridisch gezien zijn fietsers dus de bestuurders van een voertuig. Het is bestuurders verboden om hun voertuig (fiets) onder andere te stallen binnen vijf meter van of op een kruising, langs een gele onderbroken streep, buiten de bebouwde kom op een voorrangsweg of voor een inrit of uitrit (artikel 24 Reglement). Artikel 27 geeft aan dat fietsen geplaatst mogen worden op het trottoir, op het voetpad en in de berm van de weg (als er geen trottoir is). Andere soorten bestuurders mogen dit echter niet. Daarnaast kan het bevoegd gezag (de gemeente Groningen) weggedeelten aanwijzen waar de fiets verplicht in gestald moet worden.

5.1.2 *Het vraagstuk over eigendommen*

Overheidssystemen zijn eigenaar van veel onroerende zaken, zoals de openbare wegen en pleinen. De drie onderzoekslocaties zijn eigendom van de gemeente Groningen. Een belangrijke vraag is of een overheidssysteem, door gebruik van haar privaatrechtelijke bevoegdheden, het handelen van de actor kan verbieden. Zo zou de overheid wellicht kunnen verbieden dat de eigenaar van een gebouw zelf stallingsfaciliteiten creëert op grond van de gemeente. Dit punt is belangrijk omdat de overheid hiermee de inrichting en het gebruik van de omgeving kan bepalen, door inbreuken op het eigendomsrecht van de overheid tegen te gaan. Damen et al (2009) maken een onderscheid tussen 'algemeen' en 'bijzonder gebruik' van de omgeving. Algemeen gebruik van de publieke ruimte kan de overheid niet op grond van haar

²⁴ De titel van deze paragraaf is ontleend aan een aflevering van de Deense televisieserie 'Borgen'.

²⁵ Juridisch gezien is er geen sprake van een doorwerking van beleidsplannen: beleid van de Rijksoverheid verplicht provinciale en gemeentelijke overheden niet om hun beleid te veranderen. In de praktijk is dit echter wel vaak het geval (Boeve et al., 2010).

²⁶ Op grond van artikel 13 WVV kunnen bij algemene maatregel van bestuur nadere regels worden gesteld aan verkeersdeelnemers over het gedrag van deze deelnemers op de openbare weg. Dit is neergelegd in het Reglement verkeersregels en verkeerstekens 1990. Hier is volstaan met het noemen van een aantal verboden gedragingen omtrent het stallen van fietsen, voor een volledig overzicht zie artikel 24 en 27 van het Reglement verkeersregels en verkeerstekens 1990, te raadplegen via www.wetten.overheid.nl.

privaatrechtelijke bevoegdheden verbieden. Onder dit algemeen gebruik vallen bijvoorbeeld het fietsen en het stallen van de fiets in de omgeving (Damen et al., 2009). Bijzonder gebruik kan de overheid wel verbieden en een financiële vergoeding hiervoor vragen (HR, 09-11-2012, NJ 2012/639).²⁷ Onder bijzonder gebruik valt onder andere het creëren van een fietsenstalling voor bijvoorbeeld een bedrijf op grond van de gemeente (Damen et al., 2009). Voor bijzonder gebruik moet soms precariobelasting worden betaald. Dit is een belasting voor het gebruik van gemeentegrond (artikel 228 Gemeentewet).

5.1.3 *Het bouwen van een fietsenstalling*

De mogelijkheid bestaat dat het plaatsen van fietsenstallingen een verkeersbesluit is in de zin van de Wvw en de Algemene wet bestuursrecht (artikel 1:3 Awb jo. 15, lid 2 Wvw). Het criterium aan de hand waarvan dit wordt bepaald is of de plaatsing van de fietsenstalling enig rechtsgevolg heeft. Rechtsgevolg betekent dat een wijziging wordt aangebracht in de rechten of plichten van (een groep) actoren. Actoren mogen meer of juist minder. Een criterium is of door het plaatsen van deze stallingen weggedeelten (juridisch gezien) ontoegankelijk worden voor bepaalde typen verkeer (ABRvS, 2002). Dit is bijvoorbeeld het geval als de fietsenstalling het onmogelijk maakt voor bijvoorbeeld vrachtwagens om nog langer een weg in te rijden.

Een fietsenstalling kan een bouwwerk zijn in de zin van artikel 2, lid 1, onder a van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Om een bouwwerk te bouwen is vaak een omgevingsvergunning vereist. Of dit in het concrete geval ook zo is, is afhankelijk van het bestemmingsplan van de gemeenteraad en de vrijstellingen die in het Besluit omgevingsrecht worden genoemd. De omvang, plaats en type van de stalling zijn hierbij van belang. Het college van burgemeester en wethouders verleent deze omgevingsvergunning.

Het bestemmingsplan 'Binnenstad Groningen' bevat geen regels over fietsen. Dit bestemmingsplan is geldend op de locaties 1 en 3. Het bestemmingsplan zoekt aansluiting bij de normen uit het Bouwbesluit 2012. Van belang is dat het Bouwbesluit (artikel 9.2, lid 4) stelt dat *nieuwe bebouwing* moet zijn voorzien van 'voldoende ruimte' om de fiets te stallen. De Fietsstrategie 2015-2025 benadrukt dit ook (Gemeente Groningen, 2015).

- Algemene plaatselijke verordening Groningen 2009

De Algemene plaatselijke verordening Groningen 2009 (Apvg) bevat één artikel over het stallen van fietsen (artikel 5.12). De gemeenteraad heeft, op grond van de Gemeentewet, de bevoegdheid om verordeningen te maken die zij in het belang van de gemeente nodig vindt (artikel 149 Gemeentewet). Deze verordeningen mogen in principe niet in strijd zijn met hogere regelgeving, zoals de Wvw (121 en 122 Gemeentewet).²⁸ De Apvg geeft aan dat het in principe is toegestaan om overal in Groningen de fiets te stallen (behoudens de verboden uit de Wvw). Er zijn echter drie uitzonderingen op dit artikel:

- Fout gestalde fietsen: fietsen staan fout gestald als de eigenaar van een gebouw uitdrukkelijk aangeeft dat hij/zij niet wil dat hier een fiets wordt geplaatst (bijvoorbeeld door een bordje) of als de ingang tot het gebouw of portiek wordt versperd (artikel 5.12, lid 1). Fietsen staan ook fout gestald als het college van burgemeester en wethouders een zone hebben aangewezen op grond van artikel 5.12, lid 3 Apvg. In deze zone is het voor de actor verboden om de fiets buiten de geplaatste fietsenrekken te stallen. De tweede onderzoekslocatie is een voorbeeld van een dergelijke zone.
- 'Weesfietsen': het stallen van een fiets is altijd verboden, als de fiets in een verwaarloosde toestand verkeert en door de actor is achtergelaten (5.12 lid 5 Apvg). Of dat het geval is kan aan de hand van de Regeling voertuigen worden bepaald. Juridisch gezien is bij een weesfiets sprake van een zogenaamde 'res nullius'. Dat is een faciliteit die geen eigenaar heeft. De actor die een weesfiets

²⁷ Eventueel kan ook zogenaamde 'precariobelasting' worden geheven (artikel 228 Gemeentewet). Of een financiële vergoeding kan worden gevraagd op grond van het privaatrecht of publiekrecht (belasting), wordt beoordeeld aan de hand van het zogenaamde Windmill-arrest (HR 26-01-1990, AB 1990, 408) en de daarin gegeven doorkruisingsleer.

²⁸ Dit is niet per definitie het geval, zo blijkt uit het arrest 'Emmense Baliekluivers' (HR 04-03-1952, NJ 1952, 365). Onder andere het doel van de bepaling is hierbij van belang.

plaatst, geeft uitdrukkelijk aan afstand te doen van het eigendom van de fiets (art. 3:113 lid 1 jo. art. 5:4 BW).

- Te lang gestalde fietsen: voor fietsen die in principe juist gestald zijn, geldt dat zij in door het college van burgemeester en wethouders aangewezen gebieden maximaal twaalf dagen mogen staan gestald (artikel 5.12, lid 5). Een gebied dat op grond van deze bepaling is aangewezen is het Hoofdstation van Groningen en het Broerplein bij het Academieggebouw/UB.

Als een fiets buiten de fietsstallingen staat, in een gebrekkige toestand is of langer dan twaalf dagen staat gestald in de aangewezen zone (het fietsstalverbod), kan een sanctie worden opgelegd. De fiets wordt dan verwijderd door een actor namens het college van burgemeester en wethouders. Dit is de belangrijkste formele sanctie als één van deze normen is overtreden. Aan deze bevoegdheid zijn wel diverse juridische eisen gesteld (Rijksoverheid, 2013). Om de fiets te mogen verwijderen, moet volgens de Algemene wet bestuursrecht (Awb) een begunstigingstermijn worden gegeven (artikel 5.32a, lid 3 Awb). Dit betekent dat de actor de mogelijkheid moet hebben om de fiets op te halen en zo de overtreding ongedaan te maken. Echter, uit een uitspraak van de bestuursrechter blijkt dat in bepaalde omstandigheden (zoals blokkeren van looproutes bij bouwwerkzaamheden) directe verwijdering mogelijk is, zonder dat een begunstigingstermijn moet worden gegeven (ABRvS, 06-02-2008). Het opleggen van een sanctie is een besluit in de zin van de Awb, waartegen het maken van bezwaar en het instellen van beroep mogelijk is. Niet veel mensen doen dit (Rijksoverheid, 2013). Het college moet de (oorspronkelijke) eigenaar van de in beslag genomen fiets de mogelijkheid geven de fiets op te halen (5.29 Awb). Als dit niet binnen dertien weken gebeurt, mag de gemeente de fiets verkopen. De koper krijgt vervolgens het eigendomsrecht van de fiets (artikel 5.30 Awb).²⁹

5.2 'Fatsoenlijk handelen': prescriptieve normen

De categorie sociale normen is hierboven gesplitst in handelen dat door het grootste gedeelte van de actoren op een locatie wordt ontplooid (descriptieve sociale normen) en in prescriptieve sociale normen. Beide type sociale normen zijn een onderdeel van de structuren van het samenlevingssysteem 'Groningen'. Prescriptieve normen geven aan wat (het grootste gedeelte van) een systeem als moreel juist handelen vindt (Cialdini et al., 1991). Volgens Reno et al (1993) zijn prescriptieve normen vaak situatieoverstijgend. Zij gelden ook in soortgelijke omstandigheden op andere locaties. Het is lastig een exacte en uitputtende omschrijving te geven van de prescriptieve sociale normen over het stallen van fietsen. De geldende prescriptieve normen zijn afgeleid uit de observatieronde en door de vergelijking met de literatuur. In deze studie vallen de prescriptieve normen gedeeltelijk samen met de wettelijke normen, dit is ook de reden dat in de omgevingspsychologie wettelijke normen vaak gezien worden als prescriptieve norm (Keizer & Schultz, 2013). Hierboven is echter betoogd dat wettelijke en prescriptieve normen als aparte categorieën onderscheiden dienen te worden (subparagraaf 2.7.2).

Fujii (2005) geeft aan dat de gevolgen van het handelen van belang zijn om te bepalen of het gaat om een descriptieve of prescriptieve norm. Als dit handelen andere actoren geen of weinig hinder toebrengt, zal volgens haar vaak sprake zijn van een prescriptieve norm. Een eerste belangrijk prescriptieve norm is dat andere actoren geen of beperkt hinder mogen ondervinden door het stallen van de fiets door de actor op één van de onderzoekslocaties. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om het blokkeren van de toegang tot faciliteiten of gebieden, maar ook om visuele hinder. Dit is op zichzelf een subjectief criterium. De ene actor vindt een gestalde fiets eerder hinderlijk dan een andere actor. Een belangrijk en meer objectief onderdeel van deze prescriptieve norm zal zijn of de toegang tot locaties wordt versperd. Het versperren van de toegang zal volgens Fujii (2005) vooral worden afgekeurd. Fietsen moeten dus niet staan bij de directe ingang van of voor

²⁹ Juridisch gezien is dit overigens een zeer merkwaardige constructie: de gemeente is immers slechts de houder van de fiets en niet de eigenaar. Slechts de eigenaar is bevoegd om de zaak te verkopen. Het recht van de gemeente dit te doen wordt volgens de wetgever echter gebaseerd op het recht van parate executie en maakt de gemeente bevoegd de fiets te verkopen.

gebouwen, trappen, gebruiksoBJECTEN (bijvoorbeeld OV-incheckpalen, parkeermeters) of op belangrijke (loop)routen worden geplaatst.

Een andere prescriptieve norm is dat ook blinde geleidelijnen vrij moeten blijven van gestalde fietsen. Dit gedrag mag van de actor worden verwacht omdat anders voor blinden en slechtzienden de toegang tot de locaties versperren. Deze norm geldt wat betreft deze studie met name op de tweede onderzoekslocatie en komt hier overeen met de wettelijke norm. In principe zou deze prescriptieve norm ook gelden voor blinde geleidelijnen die ergens anders in de stad zijn aangelegd (en dat zijn er genoeg).

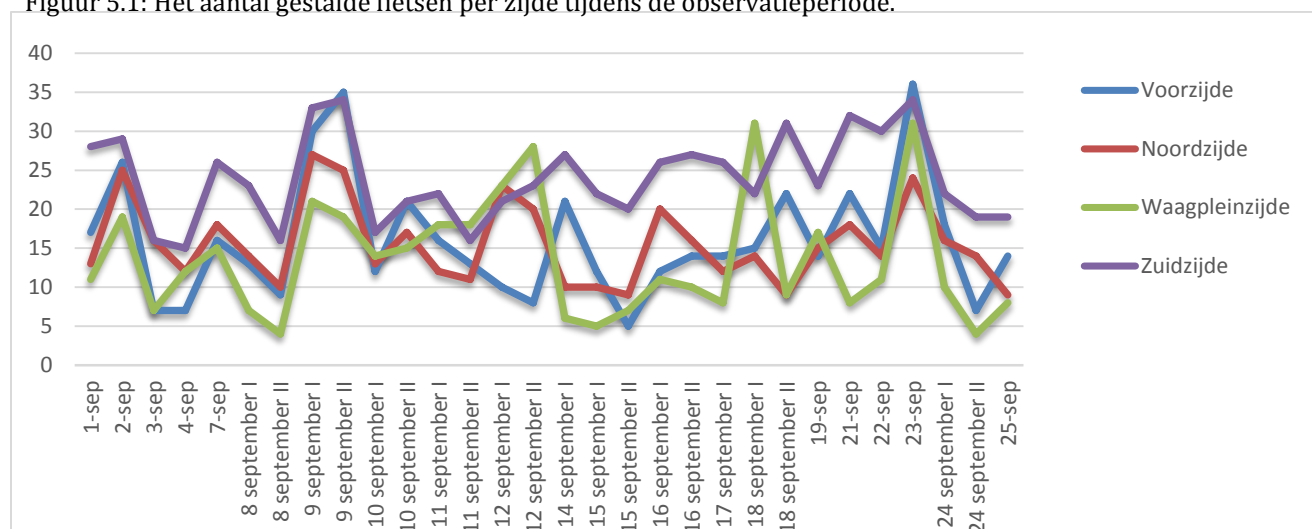
Een volgende prescriptieve norm is dat als op de locatie of in de directe fysieke context van de locatie voldoende beschikbare stallingsfaciliteiten aanwezig zijn, de actor de fiets ook wel in deze stallingen moet plaatsen. De fietsenstallingen zijn immers niet voor niets geplaatst, maar bedoeld om de wildgroei aan fietsen enigszins te ordenen en de hinder van gestalde fietsen te beperken (Fietsersbond, 2014). Door het gebruik van deze fietsenstallingen worden de ruimtelijke normen en de inrichting van de locatie bevestigd of veranderd. Een hiermee verwante prescriptieve norm is dat van de actor enige moeite mag worden verwacht om een beschikbare plek in een stalling te vinden (Fujii, 2005). De vraag welke normen geactiveerd zijn, het doel waarom de actor op de locatie is en de beschikbare tijd die de actor heeft, spelen volgens Fujii (2005) een rol bij de vraag hoe lang de zoektocht van de actor zal zijn. Waarschijnlijk speelt ook het doelframe dat de actor in een situatie heeft een rol hierbij.

De volgende paragrafen bespreken drie onderdelen. Allereerst, gekeken wordt hoe de actor omgaat met de wettelijke en prescriptieve normen in de praktijk en welke normen op de locaties bestaan. Ook zullen de uitkomsten die de observatieronde heeft opgeleverd over de veronderstellingen uit paragraaf 4.4 besproken worden. Ten derde, zal de invloed van de omgeving op het structuratieproces aan bod komen.

5.3 Locatie 1: 'Grote Markt'

Op en rond de Grote Markt zijn veel stallingsfaciliteiten geplaatst. Met name op de hoek van de Grote Markt en de Oude Ebbingestraat staan verschillende fietsenstallingen. Op drukke tijden creëert de gemeente extra stallingsfaciliteiten tussen de Martinitoren en het Stadskantoor (Fietsberaad, 2007). Daarnaast komt in het in aanbouw zijnde Groninger Forum een grote ondergrondse fietsenstalling (Gemeente Groningen, 2015c). Bij het observeren van deze locatie zijn vier zijden onderscheiden: de voorzijde, noordzijde, Waagpleinzijde en de zuidzijde. Deze paragraaf geeft een samenvatting van de conclusies die in bijlage III zijn beschreven.

Figuur 5.1: Het aantal gestalde fietsen per zijde tijdens de observatieperiode.

De eerste algemene veronderstelling stelde dat de actor de fiets plaatst, waar andere actoren hun al fiets hebben geplaatst. Dit was duidelijk zichtbaar op deze locatie. Tijdens de observatieperioden bleek dat relatief veel fietsen bij elkaar stonden, terwijl elders op de locatie weinig fietsen gestald stonden. Hiermee is ook direct een belangrijke descriptieve norm geconstateerd. Fukuda & Morichi (2007), maar ook Fujii (2005), komen tot dezelfde conclusie in hun casestudies. Deze descriptieve norm heeft gevolgen voor de inrichting van de omgeving: het verbindt het handelen van de actor via de norm met (veranderingen in) de inrichting van de locatie. Dit punt komt overeen met de dualiteit van structuratie en omgeving. Twee kanttekeningen moeten echter geplaatst worden. Allereerst, in de observatieronde is niet tot in detail beschreven waar de fietsen stonden gestald. Slechts het aantal gestalde fietsen is geteld en daarbij is slechts globaal aangegeven aan welke zijde zij stonden (in categorieën als 'bij de deur' of 'bij de trap'). Ten tweede, op deze locatie hangt dit descriptief gedrag deels samen met het gebruik van de Grote Markt. Regelmatig was de toegang tot delen van de locatie versperd doordat er een markt, een evenement of een bruiloft was. Hierdoor waren delen van de locatie moeilijker bereikbaar om de fiets te stallen. De actor is dan aangewezen op minder stallingsruimte. Logisch gevolg is bij dat de niet geblokkeerde delen van de locaties meer fietsen gestald stonden.

De stelling dat de actor weinig moeite wil doen bij het stallen van hun fiets, kan gedeeltelijk worden bevestigd (algemene veronderstelling 2). Om dit te onderzoeken is een onderscheid gemaakt tussen 'aan de buitenkant' en 'tegen de muur' stallen. De laatste categorie kost meer moeite dan de eerste categorie. Dit komt door verschillende interventies, zoals de kettingen en het hoogteverschil tussen het stadhuis en het Waagplein (zie bijlage IV voor foto's ter illustratie). De fiets moet over de ketting heen worden getild of op de verhoging. Over het algemeen stonden fietsen vaker 'aan de buitenkant van de ketting' gestald dan in het gebied 'tussen de muur en de ketting' in. Dit lijkt erop te wijzen dat de actor weinig moeite wil doen bij het stallen van de fiets. Dit komt overeen met de tweede en vierde locatiespecifieke verwachting. Dit steunt de stelling dat het fysiek (on)aantrekkelijk maken om ergens de fiets te stallen, beïnvloedt waar de actor zijn of haar fiets stalt. Dit steunt hiermee de beïnvloeding van de omgeving op het structuratieproces. Echter, met name aan de noordzijde stonden veel fietsen 'tegen de muur' gestald. Tien fietsen stonden tijdens de hele observatieperiode 'tegen de muur' gestald. Dit zijn 'weesfietsen' (zie hieronder).

De volgende veronderstelling ging over het blokkeren van de deuren en trappen van het stadhuis. Een prescriptieve norm keurt het blokkeren van de deur en/of de trap af. Drie zijden van het stadhuis bevatten een deur (de voorzijde, Waagpleinzijde en zuidzijde) en enkel de voorzijde bevat een trap. Eén van de variabelen waar de actor de fiets kon stallen was de categorie 'bij de deur' en aan de 'linker-' en 'rechterzijde trap'. Wat opviel is dat tijdens de observatieperiode relatief weinig fietsen bij de verschillende deuren en trappen stonden gestald. De descriptieve en prescriptieve norm komen hier overeen. Dit betekent dat het gedrag dat door de meeste actoren werd ontplooid, ook het gedrag was dat op grond van de prescriptieve normen moreel 'juist' handelen is. Als beide typen sociale normen overeenkomen, is dit een krachtig signaal voor de actor die in de toekomst op de locatie is. De kans is groot dat hij/zij ook zo zal handelen. De stelling lijkt dus te worden ondersteund. Als de gestalde fietsen wel de deuren en trappen blokkeerden, was vaak nog genoeg ruimte beschikbaar om de deur of trap te bereiken: de toegankelijkheid van het stadhuis was niet direct in het geding. Dit was anders bij de Waagpleinzijde. De toegang tot het complex via de twee deuren was hier regelmatig geblokkeerd door één of meerdere fietsen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ook de ruimte direct rond de palen werd gezien als het stallen van een fiets 'bij de deur'. Visueel gezien was dit wel enigszins verwijderd van de deuren (zie bijlage 4). Dit kan de invloed van de perceptie op het handelen van de actor ondersteunen.

Volgens de gemeente Groningen is met name zaterdag een piekmoment in het aantal gestalde fietsen in de binnenstad (derde locatiespecifieke verwachting). Dit bleek niet uit de observaties. Hier bleek uit dat vooral

de woensdag en donderdag piekmomenten waren wat betreft het aantal gestalde fietsen op de locatie. Een mogelijke oorzaak was dat de werknemers van de gemeente Groningen op deze dagen hun fiets bij het stadhuis plaatsen omdat zij werken in het stadhuis. In het weekend wordt het complex minder gebruikt.

Zoals eerder al kort is aangestipt, kent deze locatie een relatief grote hoeveelheid 'weesfietsen'. Om te controleren of het steeds om dezelfde fiets ging, werden foto's gemaakt van mogelijke weesfietsen. In totaal hebben tijdens de observatieperiode op de locaties minstens vijftien weesfietsen gestaan. De weesfietsen stonden voornamelijk aan de noordzijde (8) en zuidzijde (6). Een groot gedeelte van deze weesfietsen stond tussen de ketting en de muur' in gestald (10). Op grond van de Apvg is het verboden om weesfietsen in de publieke ruimte te stallen. De descriptieve norm was dus afwijkend van de wettelijke norm. Geen van deze fietsen is tijdens de observatieperiode verwijderd door de gemeente.³⁰ Het bezwaar tegen de aanwezigheid van weesfietsen is dat dit kan leiden tot een verdere overtreding van het verbod, maar ook van andere verboden (bijvoorbeeld meer vervuiling). De aard en ernst van de overtredingen nemen hierbij toe. Dit heet ook wel het cross-norm inhibition effect (Keizer et al., 2008). Volgens Meerts et al (2012) worden weesfietsen met name achtergelaten omdat zij in een slechte staat verkeren. Een tweede belangrijke reden is dat eigenaren van een weesfiets niet weten hoe ze anders van de fiets af kunnen komen. De actor die in het bezit is van een fiets die in slechte staat is en hiervan afstand wil doen, hoeft de fiets maar bij het stadhuis neer te zetten. De gemeente neemt de fiets na verloop van tijd in beslag.³¹

Het volgende vraagstuk ging over de effectiviteit van de activeringsfaciliteiten aan de zuidzijde. Aan deze zijde is het op grond van de Apvg verboden om fietsen te stallen. De gemeente Groningen heeft vijf bordjes opgehangen die aangeven dat hier geen fietsen gestald mogen worden. Dit verbod is ingevoerd vanwege de markt. Uit de observaties blijkt dat deze bordjes geen effect hebben op het handelen van de actor. Ondanks de activeringsfaciliteiten stonden tijdens de observatieperiode vaak meerdere fietsen tegen deze zijde gestald (o.a. zes weesfietsen). Of op het observatietijdstip markt was (of niet) maakte daarbij weinig verschil. De descriptieve norm is dus afwijkend van de wettelijke norm.

Een mogelijke verklaring is complex. Een eerste reden kan zijn dat de geplaatste activeringsfaciliteiten misschien niet opvallen, met als gevolg dat deze faciliteiten geen invloed hebben op gedrag. Kallgren et al. (2000) noemen opvallend kleurgebruik een middel om normen te activeren. De activeringsfaciliteiten zijn vrij klein en hebben een zwarte kleur, net als de kettingen waar zij aan hangen. Mehta & Zhu (2009) geven aan dat de kleur rood meer geschikt is om de aandacht van de actor te trekken. Volgens Metz (2011) is het aanwijzen van een plaats waar de fiets wel gestald kan worden, een effectief middel om het verbod te laten werken. Een complicerende factor hierbij is dat op deze locatie geen legale stallingsmogelijkheden aanwezig zijn. Een andere factor kan zijn dat de actor gewend is om hier de fiets te stallen. De kans is volgens Aarts & Verplanken (1999) groter dat hij/zij dit gedrag nu en in de toekomst zal herhalen. Een laatste verklaring is dat de zuidzijde dicht bij de belangrijkste winkelstraat en horeca is en er aan deze zijde van het complex geen stallingsfaciliteiten zijn. De actor wil immers de fiets zo dicht mogelijk plaatsen bij de locatie waar hij/zij wezen moet (zie paragraaf 2.1). Het zoeken naar andere stallingsmogelijkheden kost tijd en moeite.

Uit de observatieronde bleek dat een norm was dat fietsen voornamelijk ergens tegenaan worden geplaatst zoals tegen de palen (Waagplein) en de kettingen rond het stadhuis (Noord/Zuidzijde). Fietsen stonden zelden op de standaard los in de ruimte. Deze norm ondersteunt de dualiteit van structuur en omgeving,

³⁰ In principe zou immers, indien men uit de concrete omstandigheden van het geval mag opmaken dat deze fietsen aan niemand toebehoren, eenieder deze fietsen meenemen. Een dergelijke zaak kan juridisch gezien immers gezien worden als een resnullius: een zaak die aan niemand toebehoort.

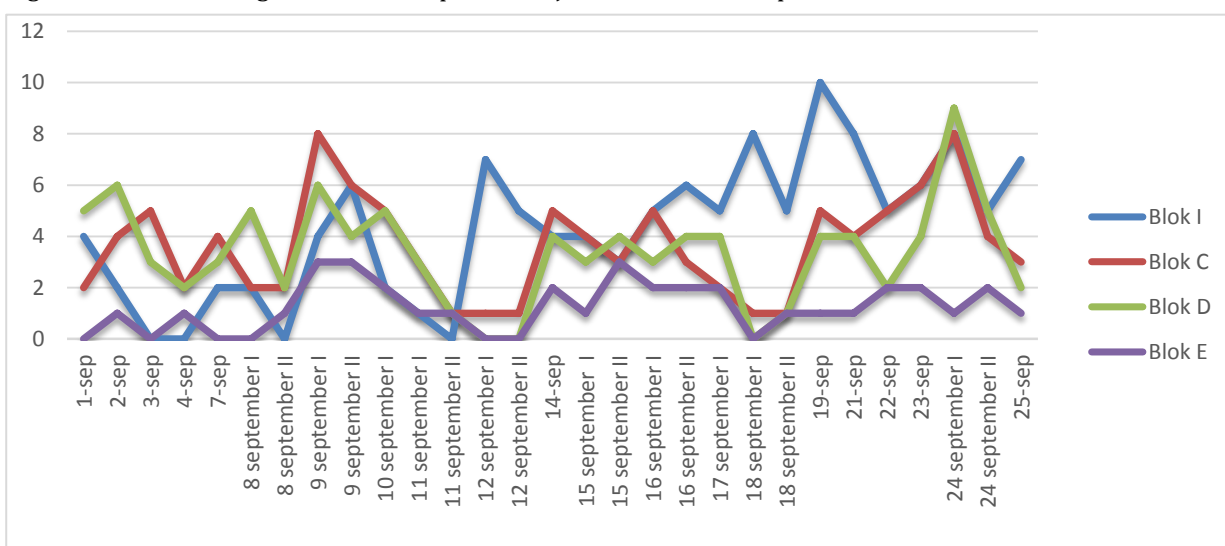
³¹ Dit kan goed omschreven worden in termen van de structuratietheorie: kennis hebben van de wettelijke structuren maakt het voor de actor mogelijk om op eenvoudige wijze van de fiets af te komen. De actor hoeft de weesfiets slechts te plaatsen in de ruimte en de gemeente Groningen neemt hem na verloop van tijd in beslag. Dit toont het tweeledige karakter van de structuren goed aan: het beperken en mogelijk maken van handelen.

omdat de omgeving invloed heeft op het handelen van de actor ten opzichte van de normen. Deze norm werd gezien de verwachtingen niet verwacht te vinden. Desondanks was deze norm zeer herkenbaar aanwezig en beïnvloedde het handelen van de actor sterk. Hier bestaan meerdere verklaringen voor. Een eerste reden kan zijn dat de actor door de fiets ergens tegenaan te stallen, de fiets door middel van een kettingslot aan een object vast kan maken (veiligheid). Ook was mogelijk dat de fiets van een actor geen standaard heeft. De fiets moet dan wel ergens tegen aan worden gezet (functionaliteit). Een derde reden was dat zo looproutes vrij worden gehouden (toegankelijkheid). Een andere verklaring kan zijn dat de actor gewend is om dit te doen (gewoontegedrag). De omgeving maakt handelen hier aantrekkelijk: omdat hier allerlei faciliteiten in staan waar de actor zijn fiets tegen aan kan stallen (gebouwen). Het stallen van de fiets tegen deze faciliteiten aan, heeft echter gevolgen voor de inrichting van de omgeving en de normen hierin.

5.4 Locatie 2: 'Hoofdstation'

Het Stadsbalkon is verdeeld in diverse rijen (rijen A-L), de oostzijde van het stadsbalkon bestaat uit de rijen I, C, D en E. Bij het observeren van deze locatie is dit onderscheid aangehouden. Behalve het stallen van de fiets in deze vier rijen, bestond ook de mogelijkheid dat de fiets elders op de locatie werden gestald. Op deze locatie gelden diverse wettelijke normen. Ook zijn diverse activeringsactiviteiten aanwezig die de actor

Figuur 5.2: Het aantal gestalde fietsen per blok tijdens de observatieperiode.

wijzen op de geldende wettelijke structuren. Deze paragraaf geeft een samenvatting van conclusies die in bijlage III zijn beschreven.

Een eerste vaststelling is dat de visuele aspecten voor de actor van belang zijn bij het stallen van hun fiets. Dit houdt verband met het onderscheid tussen visuele en beschikbare stallingscapaciteit (Fietsersbond, 2014). De eerste vorm gaat over de perceptie van de actor op de omgeving en gaat over de beschikbare ruimte die de actor ziet om de fiets te stallen. De tweede vorm gaat over de door een overheidssysteem geplaatste stallingsfaciliteiten en de vraag of de actor zijn fiets in deze faciliteiten plaatst. Dit onderscheid helpt te verklaren waarom het verbod om fietsen neer te zetten rond de zuilen waar het dak van het Stadsbalkon op steunt, relatief vaak werd overtreden. Rond deze zuilen zijn geen beschikbare stallingsfaciliteiten geplaatst. Visueel gezien is hier ruimte om meerdere fietsen te stallen (zie bijlage IV). Relatief vaak stonden tijdens de observatieperiode fietsen rond deze zuilen gestald. Dit past ook in het beeld dat onder andere de Fietsersbond (2014) en NVNM (2010) schetsen. Beide geven aan dat de actor vooral op basis van de visuele

stallingscapaciteit de fiets stalt. Dit steunt het belang van de perceptie op de omgeving en de opname van dit element in de dualiteit van structuratie en omgeving.

Doordat de visuele capaciteit groter is dan de legale capaciteit, is het niet vreemd dat de derde locatiespecifieke stelling in de praktijk *niet* waarneembaar is. Op vrijwel elk observatietijdstip werd, ondanks de dagelijkse controle en hoge sancties door de actor namens de gemeente Groningen, de wettelijke norm overtreden (figuur 5.2). De descriptieve norm is dus afwijkend van de wettelijke norm. Met name wat betreft de rijen C en I zijn vrij veel overtredingen waargenomen. De rijen D en E kenden minder overtredingen van het fietsstalverbod. Een verklaring is dat bij de rijen E en D er geen of minder visuele stallingscapaciteit is dan bij de andere twee rijen. Het relatief hoge aantal overtredingen bij de rijen C en I was gedeeltelijk het gevolg van fietsen die rond de zuilen van het stadsbalkon waren gestald. Deze cijfers moeten wel in perspectief worden geplaatst. Zo gaat het gaat om relatief kleine aantallen ten opzichte van het totaal aantal fietsen op deze locatie en het stationsgebied (ongeveer 10.000 legale stallingsplaatsen maximaal, waarvan 5.400 in het Stadsbalkon, aldus de Movares (2014)).

Rond en in het weekeinde worden dranghekken geplaatst om het plaatsen van de fiets naast de stalling te voorkomen. Om de effecten van deze extra interventies te beoordelen, is een onderscheid gemaakt tussen de genoemde blokken en de andere delen van de locatie. Wat betreft de gestalde fietsen in de rijen C, D en E, handelt de actor nog redelijk conform het fietsstalverbod op dit piekmoment. Dit komt waarschijnlijk mede door de beperkte toegankelijkheid van deze rijen door de geplaatste hekken. Bij rij I (die gedeeltelijk niet wordt afgesloten) en de delen van de locatie die niet vallen onder het Stadsbalkon is juist een stijging te zien van het aantal overtredingen van het fietsstalverbod tijdens het weekeinde. Een derde conclusie is dus dat met name rond het weekeinde veel fietsen fout staan gestald op de andere delen van de locatie. Deze conclusie is een bevestiging van de invloed van de omgeving op de (re)productie van de structuren door de actor. Juist door het moeilijker bereikbaar maken van de rijen C, D en E, valt te verwachten dat de actor reageert op deze veranderingen in de inrichting van de ruimte. Dit was in de praktijk zichtbaar en daarbij komen enkele hierboven gesignaleerde handelingspatronen terug. Zo is allereerst zichtbaar dat de actor de fiets bij voorkeur tegen op de locatie geplaatste faciliteiten aan plaatst (zoals de stationsklok, de verkeersborden of de muur van het stationsgebouw). Ten tweede, te zien is dat de actor de fiets vaak plaatst waar al andere fietsen staan gestald. Ten derde, de actor plaatst de fiets tegen de dranghekken aan op het piekmoment. Hierdoor worden de blinde geleidelijnen geblokkeerd.

Een volgende te onderzoeken element gaat over het blokkeren van de blinde geleidelijnen (de derde locatiespecifieke stelling). Volgens de gemeente Groningen en stelling 3 zouden relatief vaak deze blinde geleidelijnen geblokkeerd worden door illegaal gestalde fietsen. Tijdens de observatieperiode zijn relatief weinig fietsen op deze lijnen geplaatst. Slechts incidenteel is vastgesteld dat de lijnen ook daadwerkelijk geblokkeerd werden. Deze blokkade duurde vaak relatief kort (1 dag). Als de lijnen bezet waren, viel niet direct een patroon te ontwaren: bij zowel de lijnen C, D en E kwam het voor dat de lijnen werden bezet. Mogelijk verklaringen zijn de informatiecampagne van de gemeente, de activeringsfaciliteiten in het trottoir of de plaatsing van de dranghekken.

De gemeente Groningen geeft aan dat handhavend optreden niet de voorkeur heeft (Gemeente Groningen, 2015). De gemeente Groningen probeert de fietser zoveel mogelijk 'op te voeden' met zachtere maatregelen, zoals informeren (Fietsberaad, 2007). Het handhavend optreden beperkt zich vooral tot het verplaatsen van fietsen en het attenderen van de actor op de geldende regels door flyers aan de fiets te hangen. Deze flyers geven aan dat de fiets verkeerd staat gestald en de regels die op deze locatie gelden worden herhaald. Zo leert de actor de geldende wettelijke normen en kan, althans in theorie, in de toekomst foutief stallen worden

voorkomen. Ook verplaatsen werknemers van het Stallingsbedrijf van de gemeente Groningen fout gestalde fietsen. Echter, het aan- of afleren van bepaalde handelingen is niet eenvoudig. Het is de vraag in hoeverre dit effectief is, omdat uitleg vooral bij gepland gedrag werkt (Pol et al., 2004). Wellicht zijn 'nudges' een effectieve vervanging voor dit beleid (Kahan, 2000).

5.5 Locatie 3: 'Rademarkt'

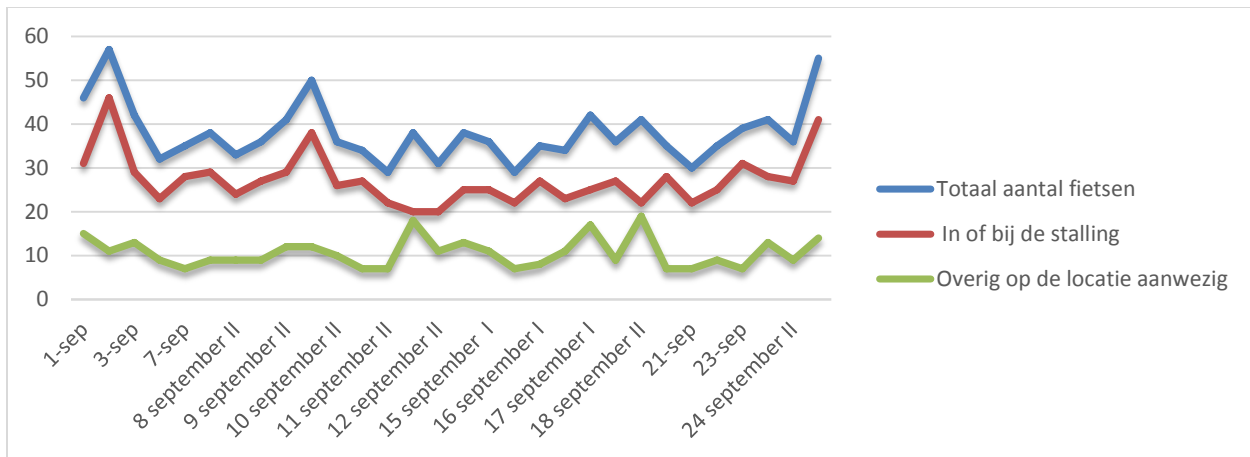
Op deze locatie zijn twaalf beschikbare stallingsplekken. Tijdens de observatieperiode viel op dat hier een tekort aan legale stallingsfaciliteiten is. Eén weesfiets bezette ook nog eens één van deze twaalf plaatsen. De vraag is waar de actor de fiets vervolgens zal stallen, nu de stallingsfaciliteiten bezet zijn. Wat opviel is dat 's ochtends en 's middags de fiets relatief vaker in of bij de fietsenstalling werd geplaatst en 's avonds relatief vaak de fiets niet bij de stalling in de buurt werd geplaatst. Deze paragraaf geeft een samenvatting van conclusies die in bijlage III zijn beschreven.

Een eerste veronderstelling ging over de vraag of de aanwezigheid van het politiebureau leidt tot meer normconform handelen van de actor. Deze stelling wordt onderzocht omdat de associatie met orde en controle wellicht kan leiden tot een hogere mate van normfocus door de actor en het creëren van een normatief doelframe (Holloway & Hubbard, 2001). Uit de observaties blijkt dat deze veronderstelling in de praktijk niet duidelijk waarneembaar is. Dit kan worden afgeleid uit dat op deze locatie, maar ook in de context van de locatie, veel weesfietsen stonden gestald. In totaal stonden op de locatie gedurende de observatieperiode minstens twaalf weesfietsen en in de directe context van de locatie minstens tien weesfietsen. Het plaatsen van een weesfiets is verboden op grond van de Apvg. De descriptieve norm is afwijkend van de geldende wettelijke norm.

Ten tweede, wat opviel is dat de actor de fiets vaak bij de volle fietsenstalling plaatst en niet ergens anders op de locatie (figuur 5.3). Dit gedrag kan gezien worden als een prescriptieve sociale norm. Een belangrijk kenmerk van deze normen is dat de actor zodanig moet handelen, dat anderen geen of beperkt hinder van zijn/haar handelen ondervinden (Fujii, 2005). Door het plaatsen van de fiets bij de fietsenstalling, is de kans minder groot dat anderen hier last van hebben. Deze bevinding steunt hiermee (opnieuw) de eerste algemene veronderstelling. Soms stonden meer dan dertig fietsen direct naast de fietsenstalling (2 september), maar meestal schommelde dit tussen tien tot twintig fietsen. Naast de stalling stonden constant acht weesfietsen gestald, waarvan zes zijn gecontroleerd maar niet verwijderd worden. Zij bezetten de beschikbare ruimte rondom de stalling.

Het is dus niet duidelijk of een verhoogde normfocus ontstaat door de aanwezigheid van het politiebureau op de locatie. Aan de ene kant wordt de wettelijke norm uit de Apvg relatief vaak overtreden, zowel op de locatie als in de context. Echter, de prescriptieve norm wordt wel (redelijk) nageleefd. Een conclusie is dus moeilijk te trekken en voorzichtigheid blijft op dit punt geboden. Hier is dus niet duidelijk zichtbaar dat de omgeving het structuratieproces beïnvloedt.

Figuur 5.3: Het aantal gestalde fietsen tijdens de observatieperiode.

Ondanks de afwezigheid van wettelijke normen die de actor verplichten om ergens zijn fiets (niet) te stallen, worden de fietsen die niet in de stalling staan toch volgens bepaalde patronen gestald. Deze patronen vallen voor een gedeeltelijk samen met de normen die ook op de andere locaties zichtbaar waren. Allereerst, de actor plaatst zijn fiets vaak bij de volle fietsenstalling in de buurt. Dit is descriptief handelen: de fiets wordt geplaatst waar al andere fietsen staan gestald. Ten tweede, als de fiets niet in/bij de fietsenstalling staat, wordt de fiets bijna altijd tegen de faciliteiten op de locatie aan gestald. Het aantal fietsen dat elders op de locatie stond is over het algemeen relatief laag ten opzichte van het aantal fietsen dat in of bij de stalling stond. Vier fietsen stonden tijdens de observatieperiode constant op de overige delen van de locatie. Deze fietsen zijn dus een 'weesfietsen', wat een schending van de Apvg betekent. Op de locatie zijn diverse faciliteiten aanwezig waar de fiets tegenaan kan worden gezet. Zo bestond de mogelijkheid om de fiets te stallen tegen de muur van het politiebureau of bij het kunstwerk/parkeerplaats. In deze twee categorieën werden relatief weinig fietsen geplaatst. Ook is gekeken of de gestalde fietsen de toegang tot het gebouw blokkeerden. Vastgesteld kan worden dat de gestalde fietsen zelden de toegang tot het gebouw blokkeerden. Weliswaar stonden af en toe fietsen bij de ingang, maar blokkeerden de toegang tot het gebouw nooit volledig. Dit komt overeen met de wettelijke en prescriptieve normen (zie de paragrafen 5.1 en 5.2). De fietsen die op de andere delen van de locatie gestald werden, bevestigen de stelling dat fietsen bij voorkeur tegen objecten geplaatst worden en de faciliterende rol die de inrichting van de omgeving kan hebben in de keuze waar de actor zijn fiets stalt.

De tweede locatiespecifieke stelling gaat over het onderscheid tussen de locatie waar fietsen en andere voertuigen worden gestald. Zoals de verwachting was worden voornamelijk motor- en bromfietsen geplaatst onder het afdak. Dit komt overeen met de stelling. Dit onderscheid is niet (wettelijk) voorgeschreven, in principe zou de actor de fiets hier (ook) mogen stallen. Die enkele keer dat hier wel een fiets werd geplaatst, was dit geen bijzondere soort fiets, wat niet overeenkomt met de stelling.

5.6 Bevestigen of verwerpen?

De vraag is vervolgens of deze studie heeft kunnen vaststellen of de omgeving het structuratieproces beïnvloedt en het structuratieproces de omgeving beïnvloedt. Uit zowel de theorie als naar aanleiding van de observaties blijkt dat de omgeving inderdaad een belangrijke rol speelt bij de vorming en reproductie van sociale gewoonten. Dit is in overeenstemming met een deel van de dualiteit van structuratie en omgeving. Drie aspecten beschrijven deze invloed: de perceptie van de actor, de inrichting van de omgeving en de vraag of normen geactiveerd zijn.

Door de observaties is vastgesteld dat de visuele beschikbaarheid van een stallingsplaats voor een belangrijk deel bepaalt waar de actor zijn of haar fiets plaatst. Dit was met name zichtbaar op de eerste en tweede onderzoekslocatie, bij respectievelijk de situatie rond de zuidzijde en zuilen. Hierbij speelt de perceptie op de omgeving een belangrijke rol. Daarnaast speelt deze perceptie een belangrijke rol of de actor de ruimtelijke normen ziet en begrijpt. Enkel dan zal de actor normconform kunnen handelen (Scott, 1995). Dit was in deze studie zichtbaar door de activeringsfaciliteiten op locatie 2 waardoor weinig fietsen op de blinde beleidlijnen werden geplaatst. Beide conclusies ondersteunen de opname van het element 'perceptie' in de dualiteit van structuratie en omgeving.

Ook is vastgesteld dat de inrichting van de omgeving invloed heeft op de (re)productie van sociale gewoonten. Het plaatsen van stallingsfaciliteiten of activeringsfaciliteiten kan effect hebben op het stallingsgedrag van de actor. Zo was duidelijk zichtbaar dat de plaatsing van fietsenstallingen op de derde locatie een ordenende functie had op het stallingsgedrag: relatief vaak werden fietsen bij deze faciliteit gestald. Deze spontane ordening in de omgeving komt mede door het bestaan van prescriptieve en descriptieve normen. De actor plaatst de fiets bij of naast deze stallingen, ondanks dat de stalling vol was. De inrichting van de omgeving kan het handelen van de actor fysiek (on)aantrekkelijk maken. Dit was zichtbaar op de eerste en tweede locatie. Het plaatsen van kettingen of dranghekken leidt ertoe dat de actor de fiets minder snel plaatst tegen de muur van het stadhuis of op de blinde geleidelijn. De inrichting van de omgeving kan ook helpen bij het activeren van de normen (door activeringsfaciliteiten bijvoorbeeld).

Normen beïnvloeden enkel ons handelen als zij zijn geactiveerd. Dit betekent dat de aandacht van de actor op de norm moet zijn gevestigd. De omgeving beïnvloedt de activering van de normen bijvoorbeeld via activeringsfaciliteiten en 'environmental cues' (Cialdini et al., 1991). Normactivering en de invloed van het doelframe op het gedrag, zijn in die zin wat onderbelicht gebleven tijdens de observaties. In deze studie is voornamelijk gekeken naar het *effect* van het handelen (het stallen van de fiets) en is dit effect gerelateerd aan de normen/structuren van systemen. Niet in kaart is gebracht of dit handelen door normactivering en doelframing is beïnvloed, zoals in de theorie wordt gesteld.

Uit zowel de observaties als de theorie blijkt dat zowel de wettelijke, de prescriptieve en de descriptieve normen het handelen kunnen beïnvloeden (Cialdini et al., 1991). Wel is uit de observaties gebleken dat vooral de descriptieve normen het handelen beïnvloeden. Diverse veronderstellingen bleken te kloppen. De actor plaatst de fiets waar al andere fietsen staan en bij voorkeur hun fiets tegen faciliteiten in de omgeving aan. Uit de observaties blijkt dat ook prescriptieve normen het handelen beïnvloeden. Zo plaatst de actor de fiets meestal niet bij de deuren en/of trappen en bleek dat gestalde fietsen zelden niet de looproutes blokkeerden. Daarnaast bleek uit de observaties dat met name de wettelijke normen relatief vaak worden overtreden. Op de eerste en derde locaties stonden relatief veel weesfietsen en op de eerste locaties stonden vaak fietsen gestald tegen de zuidzijde (wat wettelijk verboden is). Op de tweede locaties is het fietsstalverbod (wettelijke norm) redelijk goed nageleefd, al stonden ook hier vaak enkele fietsen illegaal of op/naast de lijn gestald. Tijdens de observatieperiode bleek dat aan de hand van het literatuuronderzoek, bepaalde verwachte handelingspatronen niet of zeer beperkt plaatsvonden. Dit maakt het moeilijk om hier conclusies aan te verbinden. Dit gold met name voor het aantal fietsen dat op de blinde geleidelijn stond (locatie 2) en het onderscheid tussen het stallen van fietsen en motoren bij het politiebureau (locatie 3).

Het handelen van de actor verandert de omgeving. In deze studie is het handelen bijvoorbeeld zichtbaar doordat door de actor een fiets aan de inrichting van de locatie wordt toegevoegd. Deze handeling heeft vervolgens effect op het handelen van andere actoren op de locaties. Allereerst, omdat de actor de fiets plaatst, waar al fietsen van andere actoren staan gestald. Dit was duidelijk zichtbaar op alle locaties. Ten tweede, de plaatsing van de fietsstallingsruimte vermindert de ruimtelijke mogelijkheden om een fiets te stallen. Zeker als er weinig legale stallingscapaciteit is, zoals rond het weekeinde bij het hoofdstation en het politiebureau, kan dit ertoe leiden dat normen overtreden worden. Ten derde, ook was zichtbaar dat de actor

reageert op de interventies en gebeurtenissen in de omgeving. De vraag of er markt was (locatie 1) en de plaatsing van extra dranghekken (locatie 2), veroorzaken een verandering van de inrichting van de locatie. Dit leidde tot veranderingen in de handelingspatronen van de actor. Deze veranderende omgeving beïnvloedt vervolgens het structuratieproces door handelen (on)mogelijk of (on)aantrekkelijk te maken.

Tot zo ver lijkt de invloed van de omgeving op het structuratieproces en omgekeerd te zijn bevestigd. Echter, de dualiteit van structuratie en omgeving gaat echter ook over de invloed van het verleden op het heden en de toekomst. Deze toekomst kan zich non-lineair ontwikkelen (De Roo & Silva, 2010). Dit type veranderingen leiden tot machtsverschillen tussen actoren en systemen, zo wordt in deze studie beargumenteerd. Ook beïnvloeden de structuren van systemen op verschillende schaalniveaus elkaar en het handelen van de actor. Deze noodzakelijke aanvullingen zijn ontleend aan de complexiteitstheorie. Dit punt is slechts gedeeltelijk onderzocht. Zo kan worden vastgesteld dat systemen op verschillende schaalniveaus elkaar beïnvloeden. De Wvw oefent bijvoorbeeld invloed uit op de Apvg en het overheidssysteem gemeente Groningen krijgt geld van de Rijksoverheid voor fietsbeleid.

Met name de beïnvloeding van het verleden op het heden en het anticiperen op de toekomst in het heden en de non-lineaire veranderingen zijn in deze studie relatief onbesproken gebleven. Weliswaar is aangegeven dat hoe de locaties er nu uitzien, ontstaan is door verhoudingen in het verleden, veroorzaakt door vijf processen. Vervolgens zijn dit verleden en de verhoudingen tussen actoren en systemen nauwelijks in beeld gebracht. Slechts beperkt is hier aandacht aan besteed, zoals bij het Verkeerscirculatieplan. Ook is niet in beeld gebracht welke invloed deze interventies nou precies hebben op het gebruik van de fiets in het samenlevingssysteem. Op basis van het literatuuronderzoek kunnen deze twee elementen wel gezien worden als een onderdeel van de dualiteit van structuratie en omgeving.

5.7 Historie en toekomst

In hoofdstuk 5 zijn verschillende soorten wettelijke en sociale normen onderscheiden die het fietsstalgedrag van de actor verklaren. Deze verschillende normen zijn gerelateerd aan de structuren van samenlevings- en overheidssystemen. Inmiddels kan worden vastgesteld dat normen het handelen van de actor beïnvloeden. Wel blijkt uit de observaties dat met name de descriptieve normen het handelen beïnvloeden. Wettelijke normen werden relatief vaak overtreden. Prescriptieve normen vallen wat betreft de mate van invloed op het handelen van de actor tussen deze twee type normen in.

In hoofdstuk 6 zullen de bevindingen van het literatuuronderzoek en de observaties in perspectief worden geplaatst door middel van een kritische discussie. In hoofdstuk 7 wordt deze studie afgesloten door een antwoord te geven op de hoofdvraag en zullen diverse aanbevelingen voor theorie en praktijk worden gedaan.

Deel IV: ‘Besluiten’

- “*Die Grenzen meiner Sprache,*
- *bedeuten die Grenzen meiner Welt.*”
- *Wittgenstein,*
LUDWIG WITTGENSTEIN *Tractatus Logico-philosophicus*, 1918

Taal maakt mogelijk en beperkt door grenzen te stellen, ook in deze studie.
Niet alles kan door taal worden beschreven en verwarring kan ontstaan.
In dit deel valt een besluit over de beantwoording van de hoofdvraag,
Over de invloed van de omgeving op het structuratieproces,
Over de aanbevelingen voor de praktijk en wetenschap.
En daarmee besluiten we deze studie en ik mijn opleiding.
Besluiten, een woord met meerdere betekenissen.

Discussie
Conclusie
Aanbevelingen

6 Discussie

Dit hoofdstuk plaatst de bevindingen van het literatuuronderzoek en de observaties in breder perspectief. De focus van Giddens en deze studie op macht en de gevolgen daarvan, wordt bediscussieerd in paragraaf 6.1. In paragraaf 6.2 wordt kritiek gegeven op de keuze om bepaalde theorieën te gebruiken en de gevolgde werkwijze bij het observeren. Paragraaf 6.3 worden enkele kritiekpunten uit paragraaf 6.3 weerlegd.

6.1 Giddens, macht en deze studie

'De sociologische wereld weet niet wat men van Giddens moet vinden. Giddens is te belangrijk om te negeren, maar staat in zijn denken vaak alleen', zo karakteriseren Bryant & Jary (1991) Giddens' werk. De verhouding tussen de structuratietheorie en andere wetenschappelijke stromingen is soms moeizaam. Giddens' werk past niet altijd goed binnen de bestaande wetenschappelijke sociologische stromingen (Bryant & Jary, 1991). Eén van de verschillen is de nadruk die Giddens legt op macht. Deze paragraaf verbindt Giddens' opvattingen over macht met die van andere auteurs (6.1.1). Vervolgens wordt beschreven wat macht betekent in het kader van deze studie (6.1.2).

6.1.1 Discussie over macht

Macht is een beladen en veel beschreven onderwerp (Heywood, 2007). In deze subparagraaf wordt inzichtelijk gemaakt dat Giddens' visie op macht beperkt is en wat het belang van dit concept is in het algemeen en in deze studie in het bijzonder.

Hobbes, Machiavelli, Heywood en Lukes hebben een andere kijk op macht dan Giddens. In Hobbes' natuurtoestand, waarin samenleven onmogelijk is en het credo 'ieder voor zich' geldt, wordt macht bijvoorbeeld verbonden met de uitoefening van fysieke kracht. Wie sterk is kan zijn wil opleggen aan anderen. Echter, Hobbes wijst er op dat zelfs de sterkste en dus machtigste mens moet slapen en oud zal worden (waardoor hij zwak wordt). Machiavelli verbindt macht vooral met het behendig zijn in het politieke spel. De machthebber moet behendig zijn in de politiek en vooral niet bang zijn om beloften te breken of gekweld worden door het geweten: het doel heiligt de middelen om de macht te kunnen behouden (Van der Pot et al., 2006). Heywood (2007) verbindt macht met het hebben van invloed op het besluitvormingsproces in een systeem. De actor kan door uitoefening van macht voorkomen dat voor hem negatieve besluiten worden genomen. Een laatste hier genoemde visie is die van Lukes (2004). Volgens hem kan macht ook gaan over *waarom* de actor doelen wil bereiken, het gaat daarbij om het hebben van controle over de achterliggende motieven die de condities van het handelen bepalen. Dit type macht heeft betrekking op het hebben van controle over het denken en de emoties van de actor.

Deze vier visies van respectievelijk Hobbes, Machiavelli, Heywood en Lukes verschillen op diverse punten en maken duidelijk dat macht vanuit diverse invalshoeken kan worden bekeken. Giddens visie verbindt macht aan de controle over middelen. Gelet op de andere mogelijke definities is dit een beperkt visie en kan macht breder (Lukes) of beperkter (Hobbes, Machiavelli) worden opgevat.

De vraag die Morriss (2002) stelt is: 'waarom gebruiken we überhaupt dit concept'? Morriss geeft drie antwoorden op deze vraag. Het eerste antwoord van Morriss is dat, macht gaat over het bereiken van doelen door het gebruik van middelen door de actor en anderen (praktische dimensie). In het tweede antwoord gaat macht gaat over de verdeling van verantwoordelijkheid en het waarom van die machtsverdeling (morele dimensie). Ten derde: , macht gaat over het beoordelen van de verhouding tussen actoren in een systeem (evaluatie dimensie).

Twee concepten spelen hierbij volgens Hayward & Lukes (2008) ook nog een rol: de machtsbron en het verdelingsmiddel. Machtsbronnen vormen de basis waar de actor macht aan ontleend, dit kunnen middelen zijn, maar ook capaciteiten (charisma) of kennis. Ook Giddens (1984) verbindt macht met het hebben van

controle over een machtsbron: de middelen. Volgens Heywood (2007) is macht gerelateerd aan schaarste. Doordat tijd, energie en de middelen beperkt zijn, moeten keuzes worden gemaakt en deze schaarse eenheden worden verdeeld tussen actoren. Macht is gekoppeld aan verdelingsmechanismen (Hayward & Lukes, 2008). De genoemde omschrijvingen van macht hebben een element van schaarste in zich en geven een verdelingsmiddel aan zoals bijvoorbeeld brute kracht of politieke behendigheid.

Afhankelijk van een definitie/visie in een context wordt een fenomeen, gebeurtenis of handeling als 'machtsuitoefening' bestempeld door de actor. Giddens' definitie op macht is dus slechts *één van de vele visies* op macht. Deze discussie maakt duidelijk dat machtsbronnen, schaarste en verdelingsmiddelen belangrijke concepten zijn. De vraag is vervolgens wat dit betekent voor deze studie.

6.1.2 Macht en deze studie

In deze subparagraaf wordt de discussie uit de vorige paragraaf gerelateerd aan de bevindingen van deze studie. Op drie punten kwam in het voorgaande de rol van macht sterk naar voren:

- . Het vermogen van de actor om bepaalde doelen te realiseren,

De discussie over macht maakt duidelijk dat de doelen die de actor wil bereiken, afhankelijk van de definitie van macht, onder invloed van machtsuitoefening ontstaan. In Lukes' visie wordt macht verbonden met het hebben van controle over de gedachten, de waarden en de emoties van de actor. Als de actor invloed heeft op deze persoonlijke kenmerken van anderen, heeft de actor ook de controle over de doelen die andere actoren willen realiseren. Dit type invloed gaat nog vooraf aan de vraag of deze doelen te realiseren zijn.

Om doelen te bereiken heeft de actor controle over middelen nodig. De fiets is in Giddens' visie een faciliteit en het stallen hiervan is zoals Lindenberg (2008) aangeeft vaak een subdoel om een ander doel te bereiken (bijvoorbeeld: de trein halen of het politiebureau bezoeken). In deze studie wordt duidelijk gemaakt dat diverse factoren dit stallingsproces beïnvloeden en dat een groot deel van ons handelen gewoontegedrag is. Macht wordt vaak onbewust uitgeoefend. Giddens erkent dit en stelt dat ook dit onbewuste handelen effect heeft op de structuren en daarom kan worden geschaard onder het uitoefenen van macht. Stone (2001) weerlegt deze zienswijze met het argument dat het in zulke situaties niet gaat om macht, omdat niet wordt beoogd machtsrelaties te beïnvloeden.

- Het vermogen om door handelen de structuren van systemen te veranderen,

Macht beïnvloedt de inhoud en betekenis van structuren (Barley & Tolbert, 1991). Deze structuren hebben invloed op de (re)productie van de machtsrelaties in een systeem. Macht creëert, onder andere via de omgeving, de condities waarbinnen de actor handelt. Door de uitoefening van macht kunnen activeringsfaciliteiten, 'nudges' worden geplaatst of kan handelen fysiek (on)mogelijk worden gemaakt. In deze studie was dit zichtbaar op locatie 1 en 2, waar activeringsfaciliteiten de actor moesten wijzen op de geldende ruimtelijke normen. Het handelen van de actor wordt in deze gevallen alleen indirect beïnvloed.

Macht kan ook het handelen van de actor direct beïnvloeden. In de communicatie tussen actoren wordt macht uitgeoefend (controle bijvoorbeeld), wat eventueel met een beroep op sancties wordt ondersteund. In deze studie was dit zichtbaar als de werknemers van de gemeente Groningen de actor wezen op de geldende regels rond het stallen van de fiets bij het stadsbalkon. Deze medewerkers ontleen aan wettelijke structuren de macht om andere actoren te corrigeren.

- Het vermogen om faciliteiten aan de omgeving toe te voegen, te behouden of te veranderen.

Giddens gaat beperkt in op hoe de inrichting van de omgeving ontstaat en welke invloed deze heeft op het structuratieproces (Urry, 1991). Aan de hand van Foucault is hier beargumenteerd dat de inrichting van de omgeving het resultaat is van machtsuitoefening in het verleden. In deze studie is niet duidelijk geworden hoe dit is geschied en welke systemen en/of actoren hun stempel op deze inrichting hebben kunnen drukken. Weliswaar is hier ingegaan op de rol van politieke instituties (Gemeente Groningen), die een belangrijke rol

spelen via het eigendom van de locatie of, de wettelijke structuren (Wabo, Wro). Maar deze systemen bepalen zeker niet volledig de inrichting van de omgeving. In dit onderzoek is dit bijvoorbeeld zichtbaar doordat de gemeente Groningen ook interventies moet nemen naar aanleiding van het handelen van de actoren. Doordat veel inwoners fietsen, noodzaakt dit tot de aanleg van allerlei voorzieningen. De actor heeft hiermee invloed op het systeem.

Allerlei processen komen samen in de omgeving en stellen eisen aan de inrichting. De omgeving is geen kaart waaruit dergelijke relaties afgelezen kunnen worden. Deze relaties zijn slechts gedeeltelijk zichtbaar, maar voor een belangrijk gedeelte ook onzichtbaar omdat zij besloten liggen in de betekenis van faciliteiten (zoals het politiebureau en orde) of de normen in de omgeving. Deze relaties zijn ook nog eens constant in verandering, op zowel lineaire als non-lineaire wijze. De omgeving is, zoals Massey aangeeft (2005) slechts een tijdelijke stabilisatie van deze relaties die bestaan op allerlei schaalniveaus en invloed op elkaar en de omgeving hebben.

6.3 Geen conclusie, zonder kritiek

In deze paragraaf wordt de discussie voortgezet door kritisch te kijken naar de in deze studie gebruikt theorieën en de wijze waarop de observaties hebben plaatsgevonden. Hierbij wordt niet naar volledigheid gestreefd. Deze punten zijn verdeeld in kanttekeningen op de gekozen theorieën en op de gevolgde werkwijze.

6.3.1 Kanttekeningen bij gebruikte theorieën

Giddens (1990) probeert de vorming en reproductie van sociale gewoonten op allerlei schaalniveaus te verklaren met één theorie: de structuratietheorie. De vraag is alleen of deze sociale gewoonten zich door één theorie laten verklaren. In deze studie wordt beargumenteerd dat dit niet het geval is en dat wat betreft de (re)productie van normen, de omgeving een belangrijke rol speelt. Giddens' theorie is hier aangevuld met theorieën en concepten uit de omgevingspsychologie en de complexiteitstheorie om tot een nieuwe visie te komen op de ontwikkeling van de relaties tussen de structuren, de actor en de omgeving. Echter, er zijn kanttekeningen te plaatsen bij de gebruikte theorieën en de gevormde dualiteit van structuratie en omgeving. Drie kanttekeningen zullen hier worden uitgewerkt.

Allereerst, de gebruikte theorieën en concepten verschillen soms vrij fundamenteel van elkaar. Dit kan tot mogelijke bezwaren leiden als wordt geprobeerd deze theorieën aan elkaar te koppelen, zoals dat in deze studie is gebeurd. Een systeem in de zin van de structuratietheorie is bijvoorbeeld anders dan een systeem in de complexiteitstheorie (Morrison, 2005), net als dat Giddens' opvatting over regels verschilt met die van de omgevingspsychologie.

Daarnaast zijn de relaties tussen en de relatieve sterkte van de diverse factoren die het handelen van de actor beïnvloeden niet duidelijk in beeld gebracht. Dit was ook niet het doel van deze studie. Wel zijn in deze studie diverse factoren beschreven die het menselijk handelen beïnvloeden. De relatieve sterkte van deze factoren verschilt waarschijnlijk per situatie en per actor.

Een laatste punt is dat de structuratietheorie beperkt in de praktijk toepasbaar en toetsbaar is (Bryant & Jary, 1991). Ook de hier gevormde dualiteit van structuratie en omgeving kent dit probleem. De dualiteiten van Giddens en deze studie hebben daarom vooral een functie als denkkader of analyse middel voor sociale gewoonten (De Roo, 2013). De empirische component is hier gebruikt als middel om te illustreren hoe de dualiteit van structuratie en omgeving functioneert. Het handelingenmodel is meer op de praktijk gericht, maar mist de koppeling met veranderingen in de tijd en beïnvloeding van schaalniveau.

6.3.2 Kanttekeningen bij de observaties

De werking van de dualiteit van structuratie en omgeving is in deze studie geïllustreerd door als casus het stallen van de fiets in de stad Groningen te nemen. Door middel van observaties zijn de geldende ruimtelijke

normen geïnventariseerd en is de invloed van de omgeving op het handelen en de normen vastgesteld. Deze studie beoogde *niet* om causale relaties of de sterkte van verbanden te toetsen. Ondanks dat de empirische component slechts was bedoeld ter illustratie van de dualiteit, zijn toch een aantal kanttekeningen mogelijk over de wijze waarop het empirisch onderzoek heeft plaatsgevonden.

Een eerste kanttekening is dat op de verschillende locaties andere factoren een rol spelen die het handelen van actoren beïnvloeden. Dit maakt het onderling vergelijken van de locaties soms lastig, met name omdat de inrichting van de locatie en de ruimtelijke normen verschillen (alleen al de wettelijke normen verschillen). Ook wat betreft het aantal actoren en als gevolg daarvan het aantal gestalde fietsen op de locaties, zijn verschillen te zien. Zo staan op de derde onderzoekslocatie minder fietsen gestald dan op de eerste en tweede locatie.

Ten tweede kanttekening, het is de vraag of de onderscheiden variabelen helpen bij de vaststelling van de ruimtelijke normen en de invloed van de omgeving op het structuratieproces. In deze studie is er aan de hand van literatuuronderzoek van uitgegaan dat er een verband bestaat tussen het handelen van de actor en het effect van de interventies. Zo is ervan uitgegaan dat als er minder fietsen ergens gestald staan doordat een locatie minder toegankelijk is geworden door een fysieke interventie, dit te relateren is aan de interventie. Een dergelijk causaal verband hoeft echter niet te bestaan.

Een laatste punt is dat er bij observaties rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat het waarnemingsvermogen van de observator en de interpretator subjectief gekleurd is. De geïnventariseerde normen zijn door interpretatie van de gegevens van de observatieronde vastgesteld. Dit kan een mogelijk risico zijn doordat de onderzoeksgegevens verkeerd kunnen zijn geïnterpreteerd of vastgesteld (Allmendinger, 2009).

6.3 Een antwoord

In paragraaf 6.3 worden de belangrijkste van deze kanttekening weerlegd. Belangrijk hierbij is dat deze studie niet beoogt (causale) verbanden of relaties vast te stellen, maar een nieuwe kijk op de relaties tussen structuren, actoren en de omgeving presenteert.

Een theorie is een manier om de werkelijkheid te kunnen beschrijven en te verklaren. Een theorie is per definitie onvolledig, omdat de werkelijkheid te veelomvattend en te dynamisch is om goed te kunnen beschrijven. In de sociale wetenschappen wordt erkend dat het bestaan van universele theorieën niet mogelijk is (Allmendinger, 2009). De kritiek dat de dualiteit van structuratie en omgeving niet in staat is om bepaalde fenomenen te verklaren, is inherent aan theorie(vorming). Wel kan aan de hand van deze dualiteit een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag en kunnen de relaties tussen de actor, de structuren en de omgeving inzichtelijk worden gemaakt.

In deze studie is de structuratietheorie van Giddens als uitgangspunt gekozen. Steeds is duidelijk aangegeven op welke punten hiervan wordt afgeweken, zoals bijvoorbeeld bij de verschillende type normen waar de omgevingspsychologie is gevolgd.

Hierboven is aangegeven dat een aantal elementen niet of beperkt nader in kaart zijn gebracht in het empirische gedeelte van deze studie. Dit behoeft geen probleem te zijn. Deze studie integreert diverse theorieën en concepten in een nieuwe 'meta-theorie'. Een meta-theorie is een expansionistische wijze van theorievorming waarin de verhoudingen tussen verschillende theorieën, concepten en disciplines worden beschreven (Bhaskar & Danermark, 2006). De onderdelen waar deze meta-theorie op gebaseerd zijn, zoals de normfocustheorie, doelframings-theorie of 'synergetics', zijn al empirisch onderzocht.

De kanttekening

De mogelijkheden voor toepassing van de gepresenteerde meta-theorie komen in deze studie niet uitgebreid aan de orde. Vervolgstudies kunnen zich focussen op de relaties tussen de verschillende factoren van de

meta-theorie en de relatieve sterkte van deze factoren. Wellicht kan deze meta-theorie worden gekoppeld aan het planningspectrum van De Roo (2013) en de planningsmethoden die daaruit volgen (zie bijlage V).

7 Conclusie en aanbevelingen

Dit laatste hoofdstuk bevat drie onderdelen. De drie deelvragen zullen eerst (opnieuw) beantwoord worden (paragraaf 7.1). In paragraaf 7.2 wordt vervolgens de hoofdvraag van deze studie beantwoord. In paragraaf

7.3 worden diverse aanbevelingen voor de theorie en de praktijk gedaan. In paragraaf 7.4 wordt deze studie afgesloten.

7.1 Antwoorden op de deelvragen

In deze paragraaf worden de drie gestelde deelvragen opnieuw beantwoord. De beantwoording van deze drie deelvragen vormt de opmaat voor de beantwoording van de hoofdvraag in de volgende paragraaf.

7.1.1 Deelvraag 1: beïnvloeden normen het handelen?

In deze studie is aan de hand van Cialdini et al. (1990; 1991) een onderscheid gemaakt tussen drie typen normen: wettelijke, prescriptieve (wat moreel juist is) en descriptieve (wat de meeste actoren doen) normen. Deze normen zijn afkomstig van de structuren van systemen, twee type systemen zijn hierbij belangrijk: overheidssystemen en samenlevingssystemen. Het overheidssysteem probeert door wettelijke normen het handelen van de actor in het samenlevingssysteem te beïnvloeden. De mate waarin dit succesvol is, kan afgeleid worden door de descriptieve norm van het samenlevingssysteem te vergelijken met de wettelijke norm van het overheidssysteem. Als beide type normen overeenkomen is dit een teken dat de wettelijke norm goed wordt nageleefd.

In deze studie wordt de structuratietheorie van Giddens (1984) gebruikt om de invloed van normen op het handelen van de actor te verklaren. Normen zijn in deze theorie een concrete vertaling van de structuren van sociale systemen. Deze structuren beïnvloeden het handelen van de actor. De actor kan niet handelen zonder gebruik te maken van de structuren. Het handelen van de actor beïnvloedt op zijn beurt weer de structuren. Dit proces wordt 'structuratie' genoemd.

Daarnaast blijkt uit de omgevingspsychologie dat deze drie type normen het handelen van de actor kunnen beïnvloeden. Hiervoor moet wel de aandacht van de actor op de norm zijn gefocust. Als de aandacht van de actor niet op de norm gefocust is, beïnvloeden normen het handelen niet. Normactivering geschiedt door 'cues' in de omgeving, door communicatie of door de persoonlijke situatie waarin de actor zich bevindt. Descriptieve normen worden eerder geactiveerd dan prescriptieve en wettelijke normen.

Het doelframe van de actor in een situatie is hierbij van belang. Uitgangspunt van de doelframingstheorie is dat de actor niet alle kennis die hij/zij bezit kan toepassen. De doelframetheorie beschrijft dat die kennis wordt toegepast, die hoort bij een doelframe dat de actor heeft. Volgens deze theorie liggen drie algemene doelen aan het handelen van de actor ten grondslag: normatieve, hedonische en winstdoelen. Een doelframe beïnvloedt de perceptie van de actor en de keuzes die hij/zij maakt over het handelen (Lindenberg & Steg, 2007). Met name als de actor een normatief doelframe heeft, zal hij/zij normconform handelen. Bij een hedonisch doelframe zal door de actor slechts normconform worden gehandeld, wanneer dat een verbetering oplevert van zijn gevoelsmatige toestand. Bij een winstdoel handelt de actor normconform als deze handeling tegen zo min mogelijke kosten kan worden verricht (Etienne. 2011).

Daarnaast blijkt uit de observaties dat normen het handelen van de actor beïnvloeden. Vooral descriptieve normen hebben een sterke invloed op het handelen van de actor, zo blijkt uit de observatieronde. Wettelijke normen hebben slechts beperkt invloed op het handelen van de actor.

7.1.2 Deelvraag 2: de rol van de omgeving?

De omgeving heeft invloed op het handelen van de actor. Drie elementen uit de omgeving beïnvloeden de wisselwerking tussen de structuren en het handelen: de inrichting van de omgeving, de perceptie en de vraag of normen geactiveerd zijn.

De inrichting van de omgeving is het product van het verleden. Door het handelen van de actor zijn in de loop der tijd faciliteiten verwijderd, veranderd, behouden en toegevoegd aan deze inrichting. De machtsverhoudingen bepalen welke actor een faciliteit aan de locatie kan en mag toevoegen. Het behouden en veranderen wordt beïnvloed door vijf factoren: de economie, politiek-bestuurlijke factoren, sociaal-culturele factoren, technische veranderingen en de fysieke context. Deze studie gaat er niet vanuit dat grote veranderingen in de inrichting van de omgeving ook het meeste effect hebben op het handelen van de actor en de in de omgeving geldende normen.. De inrichting van de omgeving kan het handelen van de actor (on)mogelijk maken en helpen normen te activeren (door bijvoorbeeld activeringsfaciliteiten en 'nudges'). Ten tweede, de actor heeft een perceptie op de omgeving en handelt op basis van deze perceptie. Deze perceptie ontstaat door communicatie (intersubjectieve waarneming) en de waarneming van stimuli uit de omgeving (objectieve waarneming), aldus De Roo (2013). De perceptie beïnvloedt of de actor de geldende normen op een locatie opmerkt en begrijpt. De actor moet de locatie eerst interpreteren, voordat hij/zij begrijpt welke normen gelden en al dan niet besluit om normconform te handelen (Scott, 1995). Op basis van deze perceptie worden ook betekenissen toegekend aan faciliteiten in de omgeving (Steg & Vlek, 2007). Normen moeten geactiveerd worden, willen zij het menselijk handelen beïnvloeden. Dit punt is in de vorige subparagraaf reeds aan bod gekomen en zal hier niet verder worden besproken.

Met deze drie el zijn er vier groepen van factoren vastgesteld die het handelen van de actor ten opzichte van de ruimtelijke normen beïnvloeden. Allereerst, de persoonlijke situatie van de actor. Ten tweede, de structuren die de duurzame regels en middelen van een sociaal systeem representeren. principes (Buhr, 2002). Ten derde, de omgeving, die via de perceptie, de inrichting van de omgeving en de activering van normen, die invloed uitoefent op de inhoud van de ruimtelijke normen en de vraag of de actor de ruimtelijke norm ziet, begrijpt en hoe de actor handelt. Als laatste punt, het handelen van de actor oefent invloed uit op de omgeving, de structuren, andere actoren (controle) en zichzelf (habits worden bevestigd, doelframes veranderen).

7.1.3 Deelvraag 3: hoe handelt de actor bij normen die botsen?

De actor zal volgens de normfocustheorie in die situatie de norm volgen die is geactiveerd. Dit geldt ook als andere normen tot ander gedrag verplichten (Cialdini et al., 1990; 1991). Hierbij is de mate van normfocus (hoog vs. laag) belangrijk. Descriptieve normen kunnen enkel door een hoge mate van normfocus op prescriptieve of wettelijke normen worden 'opzij' gezet (Kallgren et al., 2000). Uit het empirische gedeelte blijkt dat de actor niet vaak een dergelijke

7.2 Beantwoording hoofdvraag

In deze paragraaf wordt de hoofdvraag van deze studie beantwoord. De hoofdvraag was: *'hoe beïnvloeden ruimtelijke normen het gedrag van actoren en hoe verhouden deze verschillende normen zich tot elkaar in de openbare ruimte?'*

Het antwoord op deze vraag is in deze studie beschreven door de dualiteit van structuratie en omgeving. Deze nieuwe dualiteit beschrijft de voortdurende wisselwerking tussen het structuratieproces en de omgeving. Deze nieuwe dualiteit komt hiermee tegemoet aan de kritiek op Giddens dat hij weinig aandacht besteedt aan de invloed van de omgeving op het structuratieproces (Urry, 1991) en voornamelijk herhaling verklaart en geen (non-lineaire) veranderingen (Morrison, 2005).

In de omgeving bestaan diverse normen, afkomstig van diverse sociale systemen op allerlei schaalniveaus. De dualiteit beschrijft hoe door de normactivering en het doelframe van de actor het handelen wordt beïnvloed. Normactivering speelt ook een belangrijke rol in het geval dat normen 'botsen'. De omstandigheden waaronder een norm wordt geactiveerd hangt af van verschillende factoren, zoals de mate van identificatie

met een systeem, het type norm en het waardensysteem (Steg & Vlek, 2007). Door normactivering 'onderwerpt' de actor zijn handelen aan bepaalde in de omgeving bestaande normen en overtreedt hij/zij mogelijk andere normen. De actor moet hiervoor wel, op basis van zijn objectieve en intersubjectieve perceptie op de omgeving, de normen interpreteren en begrijpen (Scott, 1992).

Allerlei factoren die in deze studie zijn behandeld spelen een rol bij normactivering, zoals communicatie (controle), sancties, 'habits' en interventies in de inrichting van de omgeving (fysieke interventies). Planning heeft door interventies in de omgeving gedeeltelijk invloed op normactivering: zoals 'nudges', 'priming' of fysieke interventies. Deze interventies bepalen echter nooit volledig het handelen (Healey, 2005).

Het handelen heeft tegelijkertijd effect op zowel de inrichting en betekenis van de omgeving als de hierin bestaande structuren. Door te handelen wordt voor andere actoren duidelijk dat normen (niet) overtreden kunnen worden, wat effect heeft op het handelen van deze andere actoren. Dit proces levert een constante verandering op van het handelen van de actoren, de omgeving en de structuren. Dit wordt hier lineaire verandering genoemd.

Voor bepaalde systemen of actoren kan de uitkomst van dit proces onwenselijk zijn. Zij zullen door interventies proberen te bewerkstelligen dat de actor bepaalde structuren zal volgen en andere structuren zal negeren. Door non-lineaire veranderingen is de toekomst onzeker en onvoorspelbaar. Gevolg is dat kan blijken dat de interventies niet werken of de macht van de actor is afgenomen door bijvoorbeeld externe omstandigheden. Volgens de dualiteit van structuratie en omgeving zal dit uiteindelijk zichtbaar zijn in de inrichting van de omgeving.

7.3 Aanbevelingen

Op basis van deze studie worden op twee type aanbevelingen worden gedaan; aanbevelingen die gericht zijn op de planningstheorie en aanbevelingen voor de praktijk. Beide type aanbevelingen worden in afzonderlijke subparagrafen besproken.

7.3.1 Aanbevelingen voor planning

Behalve de in deze studie beargumenteerde dualiteit van structuratie en omgeving (zie vorige paragraaf), doet deze studie nog een aantal aanbevelingen voor de planningsliteratuur.

Planning zou volgens deze studie zich om vier redenen meer moeten richten op de relaties tussen de actor, de structuren en de omgeving. Allereerst, het handelen van de actor kan non-lineaire effecten hebben op de structuren, systemen en de omgeving (Wagenaar, 2007). Een tweede reden is dat de interventies die genomen moeten worden om gewoontegedrag en gepland gedrag te veranderen verschillend zijn. Ook het onderscheid naar type norm is hierbij belangrijk: de interventies om descriptieve normen te veranderen verschillen van de interventies die prescriptieve normen kunnen veranderen (Kallgren et al., 2000). Ten derde, bepaalde (type) normen in de omgeving en het effect hiervan op het handelen de actoren, kunnen redenen zijn waarom interventies soms niet werken. Sterke descriptieve normen in de omgeving kunnen bijvoorbeeld als gevolg hebben dat planologische interventies niet werken of slechts weinig effect hebben. Ten vierde, kennis over de verschillende type veranderingen kan gebruikt worden als een middel om het handelen van de actor te sturen. Dit punt zal in de volgende subparagraaf nader worden uitgewerkt.

Daarnaast zijn er nog een aantal nuttige inzichten die verband houden met het inter-disciplinaire karakter van deze studie.

Een eerste punt, deze studie stelt dat de persoonlijke omstandigheden, structuren, het handelen van de actor en de omgeving, de twee capaciteiten van de actor beïnvloeden. Dit is waarschijnlijk *ook* het geval in communicatieve planning en netwerkplanning. De opstelling, visies en waarden van de actor, waaronder de planoloog, in alle vormen van planning, zijn mede afhankelijk van deze drie groepen van factoren. Holloway &

Hubbard (2001) stellen bijvoorbeeld dat de inrichting van de plaats waar communicatieve processen worden gevoerd, invloed heeft op de inhoud van het overleg en de verhoudingen tussen betrokkenen. Dit argument is verder uitgewerkt in bijlage V.

Ten tweede, structuren en normen moeten geactiveerd worden willen zij het handelen beïnvloeden. Het onderscheid tussen wettelijke, prescriptieve en descriptieve normen is hierbij belangrijk, omdat deze type normen refereren aan verschillende motieven die aan het handelen ten grondslag liggen (Kallgren et al., 2000). Planologie kan bijdragen aan het stimuleren van normconformiteit door de condities waarbinnen de activering van normen plaatsvindt zo gunstig mogelijk te maken (Healey, 2005). De theorie van de normfocus en de doelframings-theorie zijn hierbij nuttige middelen om te beschrijven waarom de actor wel of niet de structuren reproduceert.

In deze studie werd macht verbonden met non-lineaire ontwikkelingen, een koppeling die niet gebruikelijk is maar helpt om veranderende machtsrelaties en structuren te verklaren. Actoren en systemen die beter in staat zijn om met veranderingen om te kunnen gaan, zullen machtiger worden ten koste van andere systemen en actoren. Dit heeft vervolgens zijn weerslag op de inrichting van de omgeving.

Het gemaakte onderscheid tussen overheidssystemen en samenlevingssystemen kan helpen te verklaren waarom wettelijke en descriptieve normen bestaan en verschillen. Het maakt duidelijk dat interventies door het ene systeem, niet altijd effect hebben zoals was gepland en gewenst door andere systemen. Daarnaast is door dit onderscheid te maken op analytische wijze een systeem gecreëerd waar de descriptieve normen deel van uitmaken. Immers, ook descriptieve structuren horen bij een systeem.

Planologie is gericht op bewuste veranderingen in de leefomgeving. Een planologische opgave begint vaak met een schets van hoe de situatie nu is en welke knelpunten hierin worden ervaren (De Roo, 2013). Deze inrichting wordt volgens deze studie beïnvloed door vijf factoren. Deze vijf factoren beïnvloeden of de actor veranderingen in de omgeving kan realiseren. Figuur 3.5 is hierbij een nuttig hulpmiddel dat dit proces beschrijft. De actor voorziet de inrichting van een functie en een betekenis en door te handelen worden elementen in de inrichting behouden en/of veranderd. Deze studie benadrukt dat kennis over de inrichting van de omgeving noodzakelijk is om het handelen van actoren hierin te begrijpen.

7.3.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Deze studie beveelt allereerst aan om de verschillende (type) ruimtelijke normen op de locaties in kaart te brengen. Observaties zijn hiervoor de beste methode (Baarda & De Goede, 2006). Door het in kaart brengen van de ruimtelijke normen en effecten van veranderingen, kunnen interventies doelgerichter en effectiever worden ingezet om veranderingen in het gedrag van de actor te bewerkstelligen. Het inzicht in de geldende descriptieve normen kan door de actor of een systeem (de gemeente Groningen bijvoorbeeld) gebruikt worden om doelen te realiseren. Het besef dat de actor vaak de fiets neerzet, waar al een fiets staat, kan door het overheidssysteem gemeente Groningen worden gebruikt om overlast van fout gestalde fietsen te voorkomen. Als een actor, namens de gemeente Groningen, ergens enkele fietsen plaatst, kan dit leiden tot het ontstaan van een descriptieve norm en zullen andere actoren de fiets vaak bij deze expres geplaatste fietsen zetten. Zo kan worden voorkomen dat actoren op andere plekken (waar dit ongewenst is) fietsen stallen.

Een tweede aanbeveling voor de praktijk is dat de actor voornamelijk een faciliteit/fiets plaatst op basis van de perceptie op de omgeving. Dit beeld bleek ook te worden bevestigd in de literatuur (NVNM, 2010; Fietsersbond, 2014). Deze conclusie gaat met name op als op een locatie veel fietsen zijn gestald. De actor plaatst in die situatie de fiets, waar hij/zij ruimte ziet. Door interventies te verrichten, kan de visuele capaciteit toe- of afnemen. Hierbij kan gedacht worden aan het neerleggen van een rode mat (zoals bij de V&D, Trouw (2007)). Dit voorkomt overlast door gestalde fietsen, doordat de visuele mogelijkheden om de fiets te stallen zijn verkleind.

Verskillende type interventies zijn in deze studie besproken. Hieronder waren vooral fysieke interventies, maar ook een sociale interventie is besproken. Sommige interventies zijn effectiever gebleken dan andere. Het plaatsen van activeringsfaciliteiten is weinig effectief gebleken. Dit bleek met name uit de situatie rond het stadhuis en het stationsgebied, waar, ondanks deze faciliteiten, veel fietsen illegaal gestald stonden. Interventies gericht op het fysiek onaantrekkelijk maken om ergens een fiets te plaatsen (zoals de kettingen of het hoogteverschil bij het Waagplein), bleken effectiever te zijn dan het gebruik van wettelijke normen als sturingsmiddel. Echter, dit kan een verschuivingseffect hebben (locatie 2). Sociale interventies (controle) waren eveneens een effectief middel. Als een medewerker van het Stadsbalkon de actor wees op de wettelijke normen, stalde de actor de fiets niet fout.

Een laatste punt is dat in deze studie wordt gesteld dat de vorming, naleving en verandering van ruimtelijke normen een constant proces is. De (re)productie van ruimtelijke normen vindt plaats door het effect van het alledaagse handelen van actoren op de locaties. Dit noodzaakt ook een focus op de lange termijn. Een interventie moet constant herhaald worden, wil zij een descriptieve norm kunnen wijzigen. Ook is mogelijk dat de interventie een groot ontregelend effect heeft, waarin de actor 'anxious' wordt (Farall & Bowling, 1999). De descriptieve norm kan dan niet meer worden herhaald en de actor zal zich bezinnen op zijn gedrag. De actor vormt een nieuwe perceptie op de omgeving en de hierin geldende normen (Scott, 1995). Daarbij kunnen 'habits' worden doorbroken en kan gewoontegedrag veranderen in gepland gedrag.

7.4 Bestemming bereikt

Na zeven hoofdstukken is deze studie afgelopen. Het waren misschien niet altijd even makkelijk te volgen hoofdstukken, wat wellicht komt door het abstracte karakter van deze studie. In deze studie is aan de hand van interdisciplinair literatuuronderzoek een nieuwe meta-theorie opgesteld; de dualiteit van structuratie en omgeving. Hopelijk heeft u na 86 bladzijden zelf ideeën over hoe en waarom u handelt, normen bevestigt en de omgeving verandert. Deze ideeën komen wellicht overeen met de dualiteit van structuratie en omgeving, de structuratietheorie of de complexiteitstheorie, of u heeft uw eigen afwijkende mening hierover gevormd. Een theorie is niet 'goed' of 'fout', maar een perspectief om een fenomeen of probleem helpen te begrijpen en te verklaren (Allmendinger, 2009).

Elke theorie is ooit begonnen met een idee.

Bronnenlijst

- Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State. (2008). *Uitspraak 200703327/1*. Geraadpleegd op 4-10-2015 via: <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/zoeken-in-uitspraken/tekst-uitspraak.html?id=22134>.
- Allmendinger, P. (2009). *Planning theory*. Tweede Editie. New York: Palgrave Macmillan. pp. 6-7, 19, 128, 177-179, 185.
- Anderson, P. (1999). Perspective: Complexity theory and organization science. *Organization science*, 10(3), 216-232.
- Axelrod, R., & Cohen, M. D. (2008). *Harnessing Complexity*. New York: Basic Books, 3-11, 62-66.
- Baarda, D.B. & Goede, M.P.M. de. (2006). *Basisboek Methoden en Technieken*. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.
- Barley, S.R. & Tolbert, P.S. (1997). Institutionalization and structuration: studying the links between the interaction and the institution. *Organization Studies*, 18 (1), 93-117.
- Bebchuk, L. A., & Roe, M. J. (1999). A theory of path dependence in corporate ownership and governance. *Stanford law review*, 52 (1), 127-170.
- Blokland, T. (2009). 'Oog voor elkaar, veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad.' Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Boelens, L. (2010), 'Theorizing and practice and practising theory: outlines for an actor relational-approach in planning'. *Planning Theory*, 9 (1), 28-62.
- Bolderdijk, J.W., Lehman, P.K. & Geller, E.S. (2013). 'Encouraging pro-environmental behaviour with rewards and penalties', In: Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de (Red.). (2013). *Environmental psychology, an introduction*. Chichester: BPS Blackwell, 233-242.
- Bryant, C. G. A., & Jary, D. (1991). Giddens' theory of structuration: a critical appreciation. *International library of sociology*. Abington: Routledge.
- Buhr, N. (2002). A structuration view on the initiation of environmental reports. *Critical Perspectives on Accounting*, 13(1), 17-38.
- Callahan, J. L. (2004). 'Reversing a conspicuous absence: Mindful inclusion of emotion in structuration theory.' *Human Relations*, 57(11), 1427-1448.
- Cialdini, R. B., Reno, R. R., & Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1015-1026.
- Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., & Reno, R. R. (1991). A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behavior. *Advances in experimental social psychology*, 24(20), 1-243.

- Cilliers, P. & Spurrett, D. (1999). 'Complexity and post-modernism: Understanding complex systems'. *South African Journal of Philosophy*, 18(2), 258-274.
- Dittmar, H. (1992). 'The social psychology of material possessions: To have is to be.' Hemel Hempstead, UK/New York: Harvester Wheatsheaf/St. Martin's Press.
- Ellickson, R. C., & Ellickson, R. C. (2009). *Order without law: How neighbors settle disputes*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Etienne, J. (2011). Compliance theory: A goal framing approach. *Law & Policy*, 33(3), 305-333.
- Faludi, A. (2000). The performance of spatial planning. *Planning practice and Research*, 15(4), 299-318.
- Farrall, S. & Bowling, B. (1999). 'Structuration, human development and desistance from crime'. *British Journal of Criminology*, 39(2), 253-268.
- Fietsberaad. (2009). *Het fietsbeleid van de Europese toppers: langdurig en integraal*. Gouda: Ligtermoet & Partners.
- Fietsersbond. (2014). *Fietsen? In de rekken?! Onderzoek naar het gebruik van de stallingsvoorzieningen in de Zwolse Binnenstad en aanbevelingen voor verbetering*. Zwolle: Fietsersbond.
- Fujii, S. (2005). Reducing inappropriate bicycle parking through persuasive communication. *Journal of Applied Social Psychology*, 35(6), 1171-1196.
- Fukuda, D. & Morichi, S. (2007). Incorporating aggregate behavior in an individual's discrete choice: an application to analyzing illegal bicycle parking behavior. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 41(4), 313-325.
- Gemeente Groningen. (2014). *Bestemmingsplan Binnenstad Groningen*. Geraadpleegd op 12-08-2015 via: <http://archieff11.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20151119140752/http://gemeente.groningen.nl/bestemmingsplan/overzicht-bestemmingsplannen>. Gemeente Groningen: Groningen.
- Gemeente Groningen. (2015). *Fietsstrategie Groningen 2015-2025*. Geraadpleegd op 05-08-2015 via: <http://gemeente.groningen.nl/algemeen-nieuws/2015-3/fietsstrategie-groningen-2015-2025>.
- Gemeente Groningen. (2015a). *Stadgers over fietsen in Groningen*. Geraadpleegd op 05-08-2015 via: http://www.os-groningen.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=293.
- Gemeente Groningen. (2015b). *Parkeer fiets niet op blinde geleide strook*. Geraadpleegd op 05-08-2015 via: <http://gemeente.groningen.nl/fietsen/parkeer-je-fiets-niet-op-de-blindengeleidestrook>.
- Gemeente Groningen. (2015c). *Grote Markt Oostzijde*. Geraadpleegd op 17-09-2015 via: <https://gemeente.groningen.nl/grote-markt-oostzijde>.
- Giddens, A. (1976). *New Rules of Sociological Method*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1979). 'Central Problems in Social Theory'. Berkeley: University of California Press, p. 9-13, 65-66, 100.

- Giddens, A. (1984). *'The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration'*. Cambridge: Polity Press, p. XXII-XXIV, 2-30, 281-282, 290-291.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge MA: Polity, pp. 19-21.
- Gregory, D. (1989). Presences and absences: time-space relations and structuration theory. In: Held, D. & Thompson, J.B. (1989). In: *'Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and His Critics'*. pp. 185-214.
- Griffiths, J. (2005). *De sociale werking van het recht*. In: Griffiths, J., & Weyers, H. (2005). *De sociale werking van recht: een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie*. Vierde druk. Nijmegen: ArsAequi Libri, 13-15.
- Groot, J.I.M. De & Thøgersen, J. (2013). 'Values and pro-environment behaviour'. In: Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de. (2013). *'Environmental psychology, an introduction'*. Chichester: BPS Blackwell, p. 144-146.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action, Vol. I. Boston: Beacon*.
- Habermas, J. (1987). *The philosophical discourse of modernity. Twelve lectures*.
- Haken, H. (2012). Complexity and Complexity Theories: Do These Concepts Make Sense? In: *Complexity Theories of Cities Have Come of Age* (pp. 7-20). Springer Berlin Heidelberg.
- Hayward, C. & Lukes, S. (2008). Nobody to shoot? Power, structure, and agency: A dialogue. *Journal of Power*, 1(1), 5-20.
- Healey, P. (1996). Consensus-building across difficult divisions: new approaches to collaborative strategy making. *Planning Practice and Research*, 11(2), 207-216.
- Healey, P. (1999). 'Institutionalist analysis, communicative planning, and shaping places'. *Journal of planning education and research*, 19(2), 111-121.
- Healey, P. (2003). 'Collaborative planning in perspective'. *Planning theory*, 2(2), 101-123.
- Healey, P. (2005). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies. Second Edition*. UBC Press.
- Healey, P. (2007). Re-thinking Key Dimensions of Strategic Spatial Planning: Sustainability and Complexity. In: Roo, G. de & Porter, G. (2007). *'Fuzzy planning'*. Aldershot: Ashgate.
- Heinen, E., Wee, B. van, & Maat, K. (2010). Commuting by bicycle: an overview of the literature. *Transport reviews*, 30(1), 59-96.
- Held, D. & Thompson, J. B. (1989). *Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heywood, A. (2007). *Politics*. Derde druk. Basingstoke: Pallgrave Macmillan.
- Hillier, J., Van Wezemael, J., & Roo, G. de (Eds.). (2012). *Complexity and planning: Systems, assemblages and simulations*. Ashgate Publishing, Ltd.

- Hoge Raad der Nederlanden. (2012). *Hoogheemraadschap der Rijnlanden tegen verweerder*. Geraadpleegd op 4-11-2015 via: <http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2012:BX0736&keyword=BX0736>.
- Holloway, L., & Hubbard, P. (2001). *'People and place: the extraordinary geographies of everyday life'*. Harlow (Essex): Pearson Education.
- Hoogerwerff, A. & Herweijer, M. (2008). *'Overheidsbeleid: een inleiding in de bestuurskunde'*. Derde druk. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Hornstein, D.T. (2005). Complexity Theory, Adaptation and Administrative Law. *Duke Law Journal*, 54 (4), pp. 913-960.
- Innes, J.E. and Booher, D.E. (2004) Reframing public participation: strategies for the 21st century. *Planning Theory and Practice*, 5(4), 419-436.
- Innes, J.E. & Booher, D.E. (1999). 'Consensus Building and Complex Adaptive Systems'. *Journal of the American Planning Association*, 65(4), 412-423.
- Jacobs, J. (1961). *'Dood en leven van grote Amerikaanse steden'*. Amsterdam: Sun Trancity. p. 64.
- Kagan, R. A. & Skolnick, J.H. (1993). 'anning smoking: compliance without enforcement. *Smoking Policy: Law, politics, and culture*, 69, pp. 69-95.
- Kahan, D. M. (2000). Gentle nudges vs. hard shoves: Solving the sticky norms problem. *The University of Chicago Law Review*, 607-645.
- Kallgren, C. A., Raymond R. R. & Cialdini, R.B. (2000). "A focus theory of normative conduct: When norms do and do not affect behavior." *Personality and social psychology bulletin*, 26(8), 1002-1012.
- Keizer, K. & Schultz, P.W. (2013). 'Social norms and pro/environmental behaviour'. In: Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de. (2013). *'Environmental psychology, an introduction'*. Chichester: BPS Blackwell, p. 154-157.
- Keizer, K., Lindenberg, S., & Steg, L. (2008). 'The spreading of disorder'. *Science*, 322(5908), pp. 1681-1685.
- Klijn, E.H. (2008). 'Complexity Theory and Public Administration: What's New?' *Public Management Review*, 10 (3), pp. 299-317.
- Klijn, E.H. (2001). 'Rules as Institutional Context for Decision Making in Networks'. *Administration & Society*, 33 (2), pp. 133-164.
- Klöckner, C.A. & Verplanken, B. (2013). 'Yesterday's habits preventing change for tomorrow? The influence of automaticity on environmental behaviour'. In: Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de. (2013). *'Environmental psychology, an introduction'*. Chichester: BPS Blackwell, p. 197-210.
- Law, J. (1992). Notes on the theory of the actor-network: Ordering, strategy, and heterogeneity. *Systems practice*, 5 (4), pp. 379-393.
- Lindenberg, S. (2013). 'How cues in the environment affect normative behaviour. In: Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de. (2013). *'Environmental psychology, an introduction'*. Chichester: BPS Blackwell, p. 120-129.

- Lindenberg, S. (2009). *Why framing should be all about the impact of goals on cognitions and evaluations*. na.
- Lindenberg, S. (2008). Social rationality, semi-modularity and goal-framing: What is it all about. *Analyse & Kritik*, 30(2), 669-687.
- Lindenberg, S. & Steg, L. (2007). 'Normative, gain and hedonic goal-frames guiding environmental behavior.' *Journal of Social Issues*, 63(1), pp. 117-137.
- Lukes, S. (2005). Power and the Battle for Hearts and Minds. *Millennium-Journal of International Studies*, 33(3), 477-493.
- Madanipour, A. (2001). Multiple Meanings of Space and the Need for a Dynamic Perspective. In: Madanipour, A., Hull, A. & Healey, P. (2001). *The governance of place: space and planning processes*. Aldershot: Ashgate Publishing, p. 155-157.
- Manson, S. M. (2001). Simplifying complexity: a review of complexity theory. *Geoforum*, 32(3), 405-414.
- Matthies, E., Selge, S. & Klöckner, C. A. (2012). The role of parental behaviour for the development of behaviour specific environmental norms—The example of recycling and re-use behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 32(3), 277-284.
- Mathiesen, T. (1997). The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- Meerts, A., Ettema, D. & Boggelen, O. van. (2012). Weesfietsen: wie, waar, waarom?. Geraadpleegd op 16-12-2015 via: <http://www.fietsberaad.nl/index.cfm?lang=nl&repository=Fietsberaadpublicatie+22.+Weesfietsen:+wie,+waar,+waarom>.
- Mehta, R. & Zhu, R. J. (2009). Blue or red? Exploring the effect of color on cognitive task performances. *Science*, 323(5918), 1226-1229.
- Meštrović, S. G. (1998). *Anthony Giddens: the last modernist*. Londen: Taylor & Francis. p. 99.
- Metz, F. & Kennisplatform CROW (2011). Hier geen fietsen plaatsen. Geraadpleegd op 16-12-2015 via: <http://www.crow.nl/mobiliteit-en-gedrag/weblog/februari-2013/hier-geen-fietsen-plaatsen>.
- Miller, J. H., & Page, S. E. (2009). *Complex adaptive systems: An introduction to computational models of social life*. Princeton university press.
- Mingers, J. (2002). Can social systems be autopoietic? Assessing Luhmann's social theory. *The Sociological Review*, 50(2), 278-299.
- Moore, S. F. (1973). Law and social change: the semi-autonomous social field as an appropriate subject of study. *Law and Society Review*, 7(4), 719-746.
- Morgan, G. (2005). *Images of organization*. London: Sage Publications, pp. 15, 76, 134, 163-165.
- Morriss, P. (2002). *Power: a philosophical analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Morrison, K. (2005). Structuration theory, habitus and complexity theory: Elective affinities or old wine in new bottles?. *British Journal of Sociology of Education*, 26(3), 311-326.

- NVNM. (2010). *Onderzoek naar stalgedrag onder gebruikers van fietsenstallingen in de omgeving van station Leiden centraal*. Geraadpleegd op 6-09-2015 via:
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge university press. 1-5.
- Pol, B. & Swankhuizen, C. (2008). *Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie: mythen, misverstanden en mogelijkheden*. Bussum: Coutinho.
- Pot, van der C. W., Elzinga, D. J., & Lange, R. de (2006). *Handboek van het Nederlandse staatsrecht*. Deventer: Kluwer.
- Pucher, J., & Buehler, R. (2007). At the frontiers of cycling: policy innovations in the Netherlands, Denmark, and Germany. *World Transport Policy and Practice*, 13(3), 8-57.
- Pucher, J., Dill, J., & Handy, S. (2010). Infrastructure, programs, and policies to increase bicycling: an international review. *Preventive medicine*, 50, S106-S125.
- Putnam, R.D. (2000). *'Bowling alone: the collapse and revival of American community'*. New York: Simon & Schuster Paperbacks. pp 145-147, 204.
- Portugali, J. (2011). *Complexity, cognition and the city*. Springer Science & Business Media.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (2014). *De verleiding weerstaan Grenzen aan beïnvloeding van gedrag door de overheid*. Den Haag: Raad Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Reed, M. I. (1997). 'In praise of duality and dualism: rethinking agency and structure in organizational analysis'. *Organization Studies*, 18(1), pp. 21-42.
- Reno, R. R., Cialdini, R. B., & Kallgren, C. A. (1993). The transsituational influence of social norms. *Journal of personality and social psychology*, 64(1), 104- 112.
- Rijksoverheid. (2012). *Structuurvisie infrastructuur en ruimte. Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig*. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Milieu.
- Rijksoverheid. (2009). *Handboek Weesfiets*. Geraadpleegd op 12-8-2015 via: <http://www.fietsberaad.nl/?lang=nl&repository=Handboek+weesfietsen>.
- Rijken, K. (2009). 'Fietsen naast de rode loper'. Binnenlands Bestuur: 07-08-2009. Geraadpleegd op 05-08-2015 via: <http://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/achtergrond/achtergrond/fietsen-naast-de-rode-loper.124603.lynkx>.
- Roo, D. de. (2015). Framing the planners game. In: Portugali, J. & Stolk, E. (2015). *Complexity, Cognituin Urban Planning and Design*. Heidelberg: Springer.
- Roo, G. de & Voogd, H. (2013). *'Abstracties van planning'*. Groningen: In Planning, 57-60, 64, 69, 78-82, 237-239.
- Roo, G. de (2010). Being or becoming> That's the question! In: De Roo, G., & Silva, E. A. (Eds.). (2010). *'A planner's encounter with complexity'*. Aldershot: Ashgate Publishing, Ltd. p. 19-36.

- Roo, G. de. (2007). 'Shifts in Planning Practice and Theory: from a Functional towards a Communicative Rationale. p. 103-115
- Roo, G. de. (2007). 'Understanding Fuzziness in Planning'. In: Roo, G. de & Porter, G. (2007). *'Fuzzy planning'*. Aldershot: Ashgate, p. 29-31, p. 115-130.
- Roo, G. de. (2007). 'Understanding Fuzziness in Planning'. In: Roo, G. de & Porter, G. (2007). *'Fuzzy planning'*. Aldershot: Ashgate, p. 29-31, p. 115-130.
- Roo, G. de. (2007). 'Understanding Fuzziness in Planning'. In: Roo, G. de & Porter, G. (2007). *'Fuzzy planning'*. Aldershot: Ashgate, p. 29-31, 103-140.
- Roo, G. de. (2003). *'Environmental planning in the Netherlands: Too good to be true'*. Aldershot: Ashgate.
- Roo, G. de. (2001). *'Planning per se, planning per saldo: over conflicten, complexiteit en besluitvorming in de milieuplanning'*. Derde druk. Den Haag: SDU Uitgevers, pp 130-142.
- Schnabel, P. (2004). *Het zestiende sociaal en cultureel rapport kijkt zestien jaar vooruit*. p. 55.
- Schwartz, R. D. (1957). Democracy and Collectivism in the Kibbutz. In: Griffith, J., & Weyers, H. (2005). *De sociale werking van recht: een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie*. Vierde druk. Nijmegen.
- Schwartz, S. H. (1977). Normative influence on altruism. In: Berkowitz, L. (Ed.). (1977). *'Advances in experimental social psychology'*. New York: Academic Press. Vol. 10, 221-279.
- Schwartz, S., & Howard, J. (1981). A normative decision-making model of altruism. In J. Macaulay, *Altruism and helping behavior. Social psychological studies of some antecedents and consequences*. New York, NY: Acad. Press. pp. 189-211.
- Scott, J. (1995). *'Sociological Theory: Contemporary Debates'*. Cheltenham (UK)/Lyme (VS):Edgar Elgar Publishing.
- Sewell, W. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. *American Journal of Sociology*, 98, 1-29.
- Shanks, G. (1997). The challenges of strategic data planning in practice: an interpretive case study. *The Journal of Strategic Information Systems*, 6(1), pp. 69-90.
- Staber, U. & Sydow, J. (2002). Organizational Adaptive Capacity: A Saturation Perspective. *Journal of Management Inquiry*, 11 (4), pp. 408-424.
- Stedman, R.C. (2002). 'Toward a Social Psychology of Place Predicting Behavior from Place-Based Cognitions, Attitude, and Identity'. *Environment and behaviour*, Vol. 34 (5), pp. 561-581.
- Steg, L. & Vlek, C. (2009). 'Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda'. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 309-317.
- Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de. (2013). *'Environmental psychology, an introduction'*. Chichester: BPS Blackwell, 185-196.
- Steg, L. & Nordlund, A. (2013). 'Models to explain environmental behaviour'. In: Steg, L., Berg, A.E. van den & Groot, J.I.M. de. (2013). *'Environmental psychology, an introduction'*. Chichester: BPS Blackwell, 185-196.

- Steg, L., Bolderdijk, J. W., Keizer, K., & Perlaviciute, G. (2014). An integrated framework for encouraging pro-environmental behaviour: The role of values, situational factors and goals. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 104-115.
- Stone, D. (2001). *Policy Paradox: the art of political decision making*. Derde editie. London: W.w. Norton & Co.
- Suchman, M. C. & Edelman, L. B. (1996). Legal rational myths: The new institutionalism and the law and society tradition. *Law & Social Inquiry*, 21 (4), 903-941.
- Sydow, J., Schreyögg, G., & Koch, J. (2009). Organizational path dependence: Opening the black box. *Academy of Management Review*, 34(4), 689-709.
- Terry, D. J., & Hogg, M. A. (1996). Group norms and the attitude-behavior relationship: A role for group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(8), 776-793.
- The Guardian (2015). 'How Groningen invented a cycling template for cities all over the world'. Geraadpleegd op 5 september 2015 via: <http://www.theguardian.com/cities/2015/jul/29/how-groningen-invented-a-cycling-template-for-cities-all-over-the-world>.
- Trouw. 2007. *Groningen struikelt over fietsen*. Geraadpleegd op 15-8-2015 via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1658445/2007/07/27/Groningen-struikelt-over-fietsen.dhtml>.
- Trouw. 2009. *De dagelijkse strijd om de lege klem*. Geraadpleegd op 17-8-2015 via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1153643/2009/07/28/De-dagelijkse-strijd-om-eeen-lege-klem.dhtml>.
- Trouw. 2016. *Waarom blijven al die fietsenstallingen leeg?* Geraadpleegd op 22-01-2016 via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/4230151/2016/01/22/Waarom-blijven-al-die-fietsenstallingen-leeg.dhtml>.
- Turner, J. H., Maryanski, A., & Fuchs, S. (1991). *The structure of sociological theory*. Vijfde Editie Belmont, CA: Wadsworth.
- Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press, 161-169.
- Urry, J. (1991). Time and space in Giddens' Social Theory. In: Bryant, C. & Jary, D. (2014). *Giddens' theory of structuration: a critical appreciation*. Abington: Routledge.
- Verheugt, J.W.P. (2007). *Inleiding in het Nederlands recht*. Dertiende Druk. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Verplanken, B. & Aarts, H. (1999). Habit, Attitude, and Planned Behaviour: Is Habit an Empty Construct or an Interesting Case of Goal directed Automaticity? *European Review of Social Psychology*, 10(1), 101-134.
- Wagenaar H. (2007). Governance, Complexity, and Democratic Participation: How Citizens and Public Officials Harness the Complexities of Neighborhood Decline. *The American Review of Public Administration*, 37(1), 17-50.
- Walby, S. (2007). Complexity theory, systems theory, and multiple intersecting social inequalities. *Philosophy of the Social Sciences*, 37 (4), 449-470.

- Weyers, H. & Hertogh, M. (2007). *Legitimiteit betwist*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Winters, M., Davidson, G., Kao, D., & Teschke, K. (2011). Motivators and deterrents of bicycling: comparing influences on decisions to ride. *Transportation*, 38(1), 153-168.
- Whittington, R. (1992). Putting Giddens into action: social systems and managerial agency. *Journal of management studies*, 29(6), 693-712.
- Whittington, R. (2010). Giddens, structuration theory and strategy as practice. In: Golsorkhi, D., Rouleau, L., Seidl, D., & Vaara, E. (Eds.). (2010). *Cambridge handbook of strategy as practice*. Cambridge University Press.
- Zimbardo, P. G. (1973). On the ethics of intervention in human psychological research: With special reference to the Stanford prison experiment. *Cognition*, 2(2), 243-256.

Bijlage I: Begrippen

Deze bijlage bevat een lijst van definities en kenmerken van diverse belangrijke begrippen (op alfabetische volgorde). Deze begrippen zijn reeds in de hoofdtekst omschreven en toegepast.

Actor: de mens die zijn fiets wil stallen op één van de locaties en hierbij wordt beïnvloed door verschillende structuren of de mens die invloed probeert uit te oefenen op het 'fietsstalgedrag' van actoren.

Complex adaptief systeem (Innes & Booher, 1999): een systeem dat bestaat uit diverse complexe subsystemen dat in staat is zich aan te passen aan en te leren van veranderingen in de context en van binnenuit het systeem. Volgens Hillier et al (2012) hebben deze systemen drie kenmerken: coevolutie, zelforganisatie en 'autonome kenmerken van het systeem' (= robuuste kern).

Complexiteitstheorie (Manson, 2002): het stelsel van diverse theorieën dat de ontwikkeling van systemen in de loop der tijd bestudeert. In deze studie is vooral gebruik gemaakt van Haken's synergetics en de chaostheorie.

'Cues' (Holloway & Hubbard, 2001): elementen die informatie overdragen of emoties oproepen. Er bestaan drie typen cues: 'environmental', 'situational' en 'social', afhankelijk van de herkomstbron (respectievelijk de omgeving, actor of communicatie).

Doelframe/doelframingstheorie (Steg & Vlek, 2007; Lindenberg & Steg, 2007): de theorie die stelt dat het handelen van de actor wordt geleid door drie algemene doelen (Winstdoelen, Hedonische doelen en Normatieve doelen). Deze drie doelen beïnvloeden hoe de actor de omgeving waarneemt, welke kennis toegankelijk is en daarmee hoe actoren handelen. Doelframing is het fenomeen dat de situatie wordt beoordeeld vanuit een van deze drie algemene doelen.

Dualiteiten:

- Dualiteit van structuren (Allmendinger, 2009): deze dualiteit beschrijft de wijze waarop structuren handelen mogelijk maken en beperken, maar het handelen van de actor verandert of bevestigt deze structuren.

- Dualiteit van structuren en handelingen (Giddens, 1984): het proces waarbij in de loop der tijd, door de wisselwerking tussen het handelen van de actor en de invloed van de structuren op dit handelen, sociale gewoonten worden gevormd.

- Dualiteit van structuratie en omgeving: deze dualiteit beschrijft de invloed van de omgeving op het structuratieproces en erkent dat het structuratieproces de omgeving beïnvloedt. Deze dualiteit koppelt elementen uit de omgevingspsychologie (perceptie, inrichting en activering) en complexiteitstheorie (non-lineaire ontwikkeling en schaalniveaus) aan de structuratietheorie. Deze dualiteit vormt volgens deze studie het antwoord op de vraag hoe ruimtelijke normen ontstaan en waarom de actor deze normen naleeft.

'Habit' (Aarts & Verplanken, 1999): mentale constructies die de huidige situatie waarin de actor is, relateren aan het handelen van de actor in het verleden in soortgelijke omstandigheden. De actor zal, afhankelijk van o.a. de sterkte van de 'habit', dit handelen in het heden herhalen. Habits spelen een rol bij gewoontegedrag.

Handelen: de waarneembare uitoefening van energie om bepaalde doelen te realiseren. In deze studie gaat het bij dit handelen om het stallen van de fiets.

Inrichting van de omgeving: de optelsom van de faciliteiten aanwezig in de omgeving, die wordt beïnvloed door de fysische processen. Deze inrichting wordt beïnvloed door vijf processen en door het handelen van de actor worden elementen uit deze inrichting behouden en veranderd.

Interventies: het geheel van de maatregelen door een actor (evt. namens een systeem) genomen om de wijze waarop andere actoren hun fietsen stallen te beïnvloeden.

Lineaire veranderingen/ontwikkelingen: veranderingen waarbij de handeling/interventie en het effect hiervan op de structuren of de omgeving even groot zijn. Giddens verklaart met name dit type veranderingen.

Locatie: één van de drie locaties (Grote Markt, Hoofdstation en Politiebureau) waar de observaties hebben plaatsgevonden en waar de actor interventies heeft ontplooid om het handelen van andere actoren te beïnvloeden. De locaties hebben fluïde en vage grenzen.

Macht (Giddens, 1984): het vermogen van actoren om bepaalde doelen te realiseren. Hangt samen met de dominantie over objecten ('allocative resources') en personen ('authoritative resources').

Middel (Giddens, 1984): alles waarmee macht kan worden uitgeoefend. Middelen zijn echter geen fysieke objecten in tijd en ruimte (het gaat bij de middelen vooral om het effect van het tastbare object).

Non-lineaire ontwikkeling (Anderson, 1999): veranderingen waarbij de proportionaliteit tussen het handelen of de interventies en de effecten daarvan niet duidelijk zijn. In deze studie wordt non-lineaire ontwikkeling gebruikt als middel om machtsverschillen te verklaren. Non-lineaire veranderingen zijn een kenmerk van complex adaptieve systemen (De Roo & Silva, 2010).

Normfocus: de mate waarin de aandacht van de actor gefocust is op een norm (Cialdini et al., 1990; 1991). Kallgren et al (2000) maken een onderscheid tussen een hoge en lage mate van normfocus. .

Omgeving: de locatie en fysieke context en de wederzijdse beïnvloeding tussen beide. De exacte grenzen tussen beiden zijn veelal vaag, fluïde en afhankelijk van het gekozen schaalniveau (Healey, 2007).

Padafhankelijkheid (Walby, 2007; Hilliers et al., 2012): het verschijnsel dat de keuzes en visies die de actor in het heden maakt en heeft, worden beïnvloed door keuzes of visies uit het verleden.

Perceptie: het beeld dat de actor heeft van een situatie en omgeving. Deze perceptie ontstaat door de waarneming van stimuli uit de omgeving en door intersubjectieve communicatie (Habermas, 1984).

Persoonlijke omstandigheden: de waarden, emoties, lichamelijke kenmerken van de actor, alsmede het doel waarom de actor op de locatie aanwezig is. Deze persoonlijke omstandigheden beïnvloeden de capaciteiten van de actor om te handelen en deel te nemen in sociale systemen.

Orde-parameter (ook wel attractor genoemd) (Portugali, 2011): het verschijnsel dat de actoren in een systeem zich onderwerpen aan het effect van een handeling van een actor ('enslaving'). Deze orde/parameter domineert het handelen van de individuele actoren. Deze studie betoogt dat de macht die een actor heeft van invloed is op de vraag hoe deze orde-parameter eruit ziet. Vaak zijn er meerdere van deze orde-parameters die het handelen beïnvloeden.

Planning (De Roo, 2013): de voorbereiding van bewuste fysieke en sociale interventies in de leefomgeving. Planning brengt wijzigingen aan in de relaties tussen actoren betrokken bij de leefomgeving.

Regels (Giddens, 1979): de in het verleden door het handelen ontstane en generieke verwachte handelingspatronen door bepaalde sociale systemen van de actor. Deze regels kunnen zowel wettelijke als informele regels zijn.

Ruimtelijke normen: de regels van de verschillende sociale systemen waarin de actor participeert die in een bepaalde situatie het handelen van de actor beïnvloeden. In dit onderzoek is op basis van Cialdini et al (1990; 1991) een onderscheid gemaakt tussen drie typen ruimtelijke normen:

- Prescriptieve normen: die normen die door het grootste gedeelte van een sociaal systeem als moreel juist worden aangemerkt.
- Descriptieve normen: de handelingen die door het grootste gedeelte van de op een locatie aanwezige actoren worden ontplooid.
- Wettelijke normen: gecodificeerde prescriptieve normen.

Situatie: de actor die zich op één van de locaties bevindt en zijn fiets hier wil stallen of geconfronteerd wordt met gestalde fietsen die zijn handelen beperken.

Sociaal systeem of 'Social system' (Giddens, 1984): 'de door communicatie ge(re)produceerde orde tussen actoren'.

Sociale gewoonten of 'Social practices' (Giddens, 1984): 'constante herhalingen van handelingen door actoren in tijd en ruimte'. De structuratieproces probeert deze sociale gewoonten te verklaren.

Structuratie of 'structuration' (Giddens, 1984): het proces waarbij actoren, in tijd en ruimte door het handelen van de actor, structuren worden gevormd en veranderd.

Structuren of 'Structure' (Giddens, 1984): 'de enigszins duurzame *regels* en *middelen* die ter beschikking staan van een (sociaal) systeem, die het toekomstig handelen van actoren beïnvloeden'.

Bijlage II: Methodes

Bijlage 2 verklaart hoe het onderzoek om deze studie te schrijven heeft plaatsgevonden. Zoals aangegeven is dit in drie stappen gebeurd: literatuuronderzoek, selectie onderzoekslocaties/casus en observaties. Deze drie stappen zullen hieronder worden uitgewerkt.

2.1 Literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek is begonnen met het kijken in mijn eigen boekenkast omstreeks januari 2015. In de loop van mijn studiercarrière heb ik diverse boeken gelezen over regels en de vraag waarom mensen normconform handelen. De werken van Stone (2001), Pol et al (2008), Heywood (2009), Tyler (2006), Morgan (2005) en Hoogerwerf & Herweijer (2008) waren verplichte literatuur voor diverse vakken in de opleiding 'Recht & Bestuur'. Zij vormden een eerste basis voor de literatuurstudie. Veel literatuur is ook direct of indirect afkomstig uit het vak 'Inleiding Rechtssociologie'. De rechtssociologie bestudeert de invloed van het recht op de samenleving (Griffits, 2005). De literatuur van dit vak bleek een goede aanvulling te zijn op de bestuurskundige-juridische literatuur. Diverse artikelen zijn dan ook gebruikt, zoals Kagan & Skolnik (1993), Moore (1971), Ellickson (2009) en Cialdini et al (1991). Via dit laatste artikel kwam ik op het spoor van de omgevingspsychologie terecht. Bij de bibliotheek van de faculteit gedragswetenschappen is vervolgens een inleidend boek gehaald over de omgevingspsychologie. Dit boek, 'Environmental psychology: an introduction' (Steg, Van den Berg & De Groot 2013), bleek een goede inleiding te zijn en aan dit zijn is onder andere het gebruik van de normfocustheorie, 'habits', 'cues' en de doel framingtheorie ontleend. Dit inleidende boek was de aanzet om op bepaalde onderdelen de kennis en theorieën uit deze tak van de psychologie te verdiepen. Zo besprak dit boek globaal de doel framingtheorie, maar door diverse artikelen (Steg et al 2014; Etienne, 2011) is pas werkelijk inzicht verkregen in hoe deze theorie werkt. Dit wordt door Baarda & De Goede de zogenaamde 'sneeuwbal methode' genoemd.

Hoewel een eerste versie met conceptueel model relatief snel geschreven was, kwam hier rond april 2015 van mijn scriptiebegeleider de terechte kritiek op dat dit model weinig planologisch was, maar vooral psychologisch. Helaas volgde ik vrij veel vakken in deze semesters en schoot het werken aan de scriptie er een beetje bij in. In een poging het geheel meer planologisch te maken, is eerst geprobeerd de studie meer te relateren aan de complexiteitstheorie. Deze theorie komt in de master 'sociale planologie' erg naar voren. Echter, via het boek 'Abstracties van Planning' van De Roo (2013) is uiteindelijk de structuratietheorie gebruikt als belangrijkste leidraad en is de keus gemaakt om de structuratietheorie, aan te vullen met elementen uit de complexiteitstheorie. De reden hiervoor is dat de structuratietheorie het handelen van de actor verbindt met 'macht'. Macht(sverschillen) zijn een belangrijk bij normen en de structuratietheorie beschrijft de verdeling en het gebruik van macht in een sociaal systeem. De complexiteitstheorie gaat minder in op deze machtsverschillen. Het gebruiken van de structuratietheorie maakte het lezen van grote delen van Giddens' (1984) 'Constitution of society' noodzakelijk. Dit was geen gemakkelijk te begrijpen boek en het duurde vrij lang om dit door te lezen. Tijdens het lezen is ondersteuning gezocht bij diverse auteurs die Giddens' werk bespreken (waaronder: Sewell, 1992; Whittington, 1991; 2010; Barley & Tolbert, 1997; Healey, 1997; Buhr, 2002; Staber & Sydow, 2002, Shankes, 2001 en De Roo, 2013).

Maar op de structuratietheorie is kritiek mogelijk. Op twee belangrijke punten is de structuratietheorie aangevuld. Een eerste een nuttige aanvulling is de complexiteitstheorie. Met name omdat de structuratietheorie een theorie van reproductie is, of zoals hier gezegd: van lineaire verandering (subparagraaf 3.1.4), terwijl de complexiteitstheorie een theorie van (non-lineaire) ontwikkeling is. Deze non-lineaire veranderingen werden hier verbonden met verschuivende machtsverhoudingen in een systeem. Deze machtsverschillen hebben gevolgen voor de inhoud van de structuren en de inrichting van de omgeving. Ten tweede, Giddens beschrijft beperkt de rol van de omgeving in het structuratieproces, aldus Urry (1991). Hiervoor bood de omgevingspsychologie een goede aanvulling. De theorieën die in het eerste conceptueel model stonden, konden gedeeltelijk terugkomen. Hoewel de omgevingspsychologie het handelen van actoren in de omgeving wil verklaren, gaat deze discipline beperkt in op het ontstaan van de inrichting en interventies. De omgevingspsychologie is, door het element 'inrichting van de omgeving', in verband gebracht met macht. Wie macht heeft kan deze inrichting gedeeltelijk beïnvloeden, maar ook andere veranderingen

bepalen de inrichting van de omgeving. Deze inrichting beïnvloedt vervolgens deels het handelen van actoren. De omgevingspsychologie mist deze verbinding met macht. Het conceptueel model is een mengeling geworden van de structuratietheorie, complexiteitstheorie en de omgevingspsychologie.

2.2 Casusselectie en onderzoekslocaties

Nadat het conceptueel model is opgesteld, is nagedacht over hoe dit goed geïllustreerd kon worden aan de hand van de praktijk. Er is gezocht naar een onderzoekscasus en op welke onderzoekslocaties het conceptueel model kan worden toegepast.

2.2.1 Onderzoekscasus

Als casus is gekozen voor het stallen van fietsen in Groningen. Deze casus is om drie redenen gekozen. Allereerst, de relatie tussen de fiets en de omgeving is heel nauw. In de omgeving staan allerlei voorzieningen voor fietsers en de omgeving beïnvloedt wellicht de mogelijkheden om de fiets te stallen. De inrichting van de omgeving kan alleen ook de mogelijkheden om de fiets te stallen verminderen. Interventies in de omgeving kunnen helpen de normen te activeren ('activeringsfaciliteiten'). De plaatsing van de fiets in deze omgeving verandert de inrichting van de omgeving en (re)produceert normen. Door de fiets te plaatsen worden structuren bevestigd of juist veranderd.

Ten derde, er bestaan diverse normen over het stallen van de fiets, zowel wettelijke als sociale (prescriptieve en descriptieve) normen. Deze normen zijn ook nog eens afkomstig van verschillende systemen, wat eveneens een interessante factor in dit onderzoek kan zijn. De wettelijke normen zijn gedeeltelijk afkomstig van de gemeente Groningen en gedeeltelijk van de regering (Wegenverkeerswet). De sociale normen zijn weer afkomstig uit het samenlevingssysteem. Interessant is om te kijken welk type norm op welke locatie het handelen van de actor beïnvloedt en waarom dit het geval is. Deze studie kiest ervoor om de persoonlijke normen niet in kaart te brengen. De persoonlijke normen zijn in principe individuele normen en vallen daarom niet onder het begrip ruimtelijke normen.

Een derde reden is dat de fiets een belangrijk vervoersmiddel is in de stad Groningen en de gemeente Groningen door normen en beleid probeert het gebruik van de fiets door actoren te beïnvloeden (gemeente Groningen, 2015). Op de drie locaties zijn diverse faciliteiten geplaatst door actoren namens de gemeente Groningen die dit doel hebben. Per locatie verschillen de interventies en de uitwerking op het samenlevingssysteem. Te denken valt aan de plaatsing van fietsenstallingen of activeringsfaciliteiten. Dit maakt het interessant om de verbinding tussen de inrichting van de omgeving en de normen die hierin bestaan te onderzoeken.

Na het kiezen van de onderzoekscasus is het beleid van de gemeente Groningen over fietsen in kaart gebracht. Dit was ook noodzakelijk, omdat de dualiteit van structuratie en omgeving (het conceptueel model van deze studie) aangeeft dat het verleden belangrijk is bij de vraag hoe in het heden door actoren wordt gehandeld. Al deze beleidsdocumenten zijn te vinden op de gemeentelijke webpagina (www.gemeente.groningen.nl). Helaas heeft maar een klein gedeelte hiervan de uiteindelijke studie gehaald (in paragraaf 4.2).

Ook is het fietsbeleid van de Rijksoverheid en de provincie Groningen in kaart gebracht. Het fietsenbeleid van de Rijksoverheid is beperkt. De Rijksoverheid heeft vooral een financierende rol en neemt zelf weinig maatregelen die het stallen van fietsen beïnvloeden. Wel gaat de Structuurvisie Ruimte en Infrastructuur kort in op de fiets (Rijksoverheid, 2012). De Rijksoverheid ziet de fiets voornamelijk als een belangrijk en milieuvriendelijk vervoersmiddel voor woon-werkverkeer en wil de realisering van fietsnelwegen faciliteren. Het zijn voornamelijk lokale overheden die deze maatregelen nemen. Enkel voor het stallen van fietsen rond stations oefent de Rijksoverheid via ProRail en de Nederlandse Spoorwegen nog enige invloed uit op de mogelijkheden om de fiets te stallen (Trouw, 2009). De provincie Groningen (2012) heeft twee beleidsnota's over het gebruik van de fiets. De provincie Groningen wil vooral goede verbindingen tussen de

plaatsen in de provincie Groningen stimuleren. Daarnaast is de provincie Groningen betrokken bij het creëren van goede fietsroutes tussen de stad Groningen en de directe omgeving. Ook deze beide punten hebben de studie helaas niet gehaald, maar zij kunnen wel invloed uitoefenen op het aantal (gestalde) fietsen in de Stad. Nadat een onderzoekscasus was geselecteerd, zijn de drie onderzoekslocaties gekozen.

2.2.2 *Selectie van onderzoekslocaties*

De drie onderzoekslocaties zijn echter niet zomaar gekozen. Bij de keuze voor deze drie onderzoekslocaties is op meerdere criteria gelet. Het eerste criterium was dat de locaties in het centrum van de stad Groningen waren gelegen. Het tweede selectiecriterium was dat op de te kiezen locaties redelijk veel geparkeerde fietsen stonden. Het derde criterium was dat op de drie locaties verschillende interventies waren verricht door de actor (namens de gemeente Groningen). Dit konden juridische verboden zijn (Stationsgebied) of de plaatsing van stallingsfaciliteiten (Politiebureau) of een combinatie tussen beide (locatie 1). Door deze interventies is geprobeerd om de hinder van verkeerd geparkeerde fietsen te verminderen of overlast bij voorbaat te voorkomen. Een vierde selectiecriterium was dat de locaties redelijk intensief worden gebruikt. Het laatste criterium was dat de effecten van de interventies verschillend zijn. Dit maakte het mogelijk om te kijken waardoor deze verschillen in normconformiteit ontstaan en deze te relateren aan de fysieke inrichting van de locaties en de verschillende type normen.

De locaties zijn gekozen na een korte observatieronde van 5 tot 10 augustus 2015. In deze ronde zijn de drie onderzoekslocaties bepaald. Locatie 1 is als eerste gekozen. Het stadhuis is gekozen omdat het een drukke locatie is, waar aan de vier zijden verschillende fysieke interventies hebben plaatsgevonden die het stallen van de fiets aantrekkelijk en minder aantrekkelijk maken, zoals bijvoorbeeld hoogteverschillen. Ook is het stallen aan één zijde van het stadhuis verboden. Een andere reden is dat het stadhuis gebruikt wordt voor markten, bruiloften en andere evenementen. Interessant is om te kijken hoe deze evenementen het fietsstalgedrag van actoren beïnvloeden.

Locatie 2 (Hoofdstation) was ook vrij snel gekozen. Locatie 2 is interessant omdat hier vrij strikte wettelijke normen bestaan over het stallen van de fiets door de actor. Deze wettelijke normen worden door formele controle en formele sancties gehandhaafd. Met name rond het weekeinde is het ook extra druk bij het Hoofdstation (Movares, 2014). Het Stadsbalkon is dan vol en wordt afgesloten door hekwerken (een extra interventie). Interessant is te bekijken hoe de actor omgaat met de normen wanneer door fysieke interventies (de hekken) delen van de fietsenstalling zijn afgesloten.

Locatie 3 is als laatste gekozen na de week rondwandelen door de Stad. Hoewel verschillende locaties 'kandidaat' waren om gekozen te worden (waaronder het Harmoniecomplex/Academiegebouw, de Zwanestraat en de Westerhaven), is uiteindelijk voor deze locatie gekozen. De eerste reden hiervoor is dat de aanwezigheid van het politiebureau kan zorgen voor een verhoogde mate van. Dit zou onder andere de stelling ondersteunen dat de omgeving invloed heeft op het structuratieproces. Een tweede reden is dat een fietsenstalling aanwezig, die vaak vrij vol is (wat de vraag opwerpt waar actoren dan hun fiets plaatsen).

De observaties hebben dus als doel de ruimtelijke normen in kaart te brengen en vast te stellen of de omgeving het structuratieproces beïnvloedt (en omgekeerd). Dit zijn gedeeltelijk wettelijke normen. Deze normen zijn niet in kaart gebracht door observaties, maar door literatuuronderzoek. Het beeld over de bestaande wettelijke normen is ontstaan door het bestuderen van de Algemene plaatselijke verordening Groningen, de Wegenverkeerswet en de bijbehorende regelgeving (beide te raadplegen via: www.wetten.overheid.nl). Ook de besproken rechterlijke uitspraken zijn door literatuuronderzoek in kaart gebracht (www.rechtspraak.nl).

2.3 Stellingen

Hoofdstuk 4 sloot af met het formuleren van verschillende stellingen. Deze stellingen beschrijven aan de hand van de theorie welke normen op de locaties verwacht worden aan te treffen. In deze paragraaf worden deze stellingen verder uitgewerkt. Het onderscheid tussen 'algemene stellingen' en 'locatiespecifieke stellingen' is hierbij aangehouden.

2.3.1 Algemene veronderstellingen

1. De eerste verwachting is dat de actor de fiets plaatst, waar al andere fietsen gestald staan. Deze stelling is gebaseerd op de door Cialdini et al (1990; 1991) onderscheidde descriptieve normen. Descriptieve normen worden sneller geactiveerd dan prescriptieve en wettelijke normen, waardoor zij relatief veel invloed uitoefenen op ons handelen. Keizer et al. (2008) komen tot een vergelijkbare conclusie dat de fiets vooral wordt gestald, waar al andere fietsen staan.
2. Ten tweede, de verwachting is dat de actor weinig moeite wil doen om hun fiets te stallen. Interventies die bepaald handelen onaantrekkelijk maken, zullen naar verwachting dan ook effect hebben op het fietsstalgedrag van de actor. De actor is met een bepaalde reden op de locaties of gebruikt deze locaties om ergens te komen (bijvoorbeeld de trein te halen). De bestemming en de tijd die de actor heeft, bepaalt waar de actor hun fiets zullen plaatsen. Over het algemeen zal de actor de fiets zo dicht mogelijk willen stallen op de locatie waar hij of zij wezen moet. De actor zal geen langdurige zoektocht ondernemen naar een beschikbare legale stallingsplaats, zoals onder andere Fukuda & Morichi (2007) en Trouw (2016), duidelijk maken.
3. Een derde verwachting is dat bij het stallen van de fiets voornamelijk de visuele en niet de beschikbare stallingscapaciteit een rol speelt (Fietzersbond, 2014). Deze visuele stallingscapaciteit is gerelateerd aan de perceptie van de actor. Deze studie stelt dat de perceptie op de omgeving van invloed is op het handelen van de actor ten opzichte van de ruimtelijke normen (Holloway & Hubbard, 2001). De actor ziet ergens ruimte om zijn fiets te stallen en de verwachting is dat hij op basis hiervan zijn fiets zal gaan stallen. Deze perceptie ontstaat door stimuli uit de omgeving en communicatie met anderen (De Roo, 2013).
4. Een volgende verwachting is dat de actor bij de ingang en trap tot een complex of op looproutes geen fietsen zullen plaatsen. Fujii (2005) stelt dat fietsen juist vaak looproutes en gebruiksvoorwerpen in de ruimte blokkeren. Deze studie gaat ervan uit dat de actor zich bij het stallen van hun fiets meer zullen richten op een prescriptieve norm die aangeeft dat gebouwen en objecten toegankelijk moeten blijven.

2.3.2 Stellingen locatie 1

1. Relatief weinig zal de actor de fiets in de categorie 'tegen de muur' van het Stadhuis plaatsen. Dit kost meer moeite door de aanwezigheid van de kettingen (bij de noord- en zuidzijde). Daarnaast is de verwachting dat, door het hoogteverschil, de fiets minder snel op de verhoging waar het stadhuis op staat gestald zal worden. De fiets zal eerder tegen de palen die aan de Waagpleinzijde staan worden neergezet.
2. Verwacht wordt dat het voor de hoeveelheid fietsen die op de locatie staat van belang is of er markt is en/of een bruiloft plaatsvindt in het stadhuis. Dit omdat delen van de locatie moeilijker toegankelijk worden en zowel de beschikbare als de visuele stallingscapaciteit afneemt, waardoor de actor zijn fiets elders zal (moeten) plaatsen.
3. De gemeente Groningen stelt dat met name zaterdag een piek is wat betreft het aantal bezoekers van de binnenstad en het aantal gestalde fietsen (gemeente Groningen, 2007). De verwachting is dan ook dat zaterdag een piekmoment is, waarbij relatief veel fietsen op de locatie gestald zullen zijn.
4. De verwachting is dat de effectiviteit van de activeringsfaciliteiten aan de zuidzijde van de grote markt niet groot is. Deze verwachting bestaat omdat er weinig legale stallingsmogelijkheden in de directe omgeving zijn en hier visueel gezien veel ruimte hier is om de fiets te plaatsen. Daarnaast vallen de activeringsfaciliteiten niet goed op: zij hebben een zwarte kleur en zijn klein.

2.3.3 *Stellingen locatie 2*

1. De verwachting is dat relatief weinig fietsen illegaal staan gestald als er ruimte in het Stadsbalkon beschikbaar is. Dit omdat het Stadsbalkon een vrij strikte formele controle en strenge formele sancties van de structuren van de gemeente Groningen kent, die ook algemeen bekend is onder de inwoners/bezoekers van de Stad.
2. De verwachting is dat met name rond het weekeinde veel fietsen illegaal gestald staan, zowel in het stadsbalkon als elders op de locatie. Deze verwachting bestaat omdat, volgens Movares (2014), de bezettingsgraad in het weekend honderd procent is en er geen ruimte meer is om de fiets legaal te kunnen stallen. De oorzaak hiervan is dat de studentenpopulatie rond het weekeinde (gedeeltelijk) richting het ouderlijk huis gaat en zij dit vooral via het openbaar vervoer doen. Zij stallen hun fiets dan vaak op of rond het station, aldus Movares (2014).
3. De verwachting is dat relatief veel actoren plaatsen hun fiets op de blinde geleidelijnen. De gemeente Groningen zal waarschijnlijk geen informatiecampagne beginnen en activeringsfaciliteiten plaatsen (de letters in het trottoir), als dit niet een vrij regelmatig terugkerend probleem is. Met name rond het weekeinde is, gezien de vorige stelling, de verwachting dat veel fietsen deze lijnen blokkeren. Er zullen dan weinig plaatsen beschikbaar zijn in het Stadsbalkon, waardoor actoren zijn aangewezen op andere mogelijkheden om hun fiets te stallen.

2.3.4 *Stellingen locatie 3*

1. De verwachting is dat de aanwezigheid van het politiebureau, ervoor zorgt dat de actor de wettelijke en prescriptieve sociale normen op locatie 3 relatief goed worden nageleefd. De aanwezigheid van dit gebouw in de omgeving zorgt wellicht voor een normatief doelframe en een verhoogde mate van normfocus op wettelijke en prescriptieve normen. Volgens Holloway & Hubbard (2001) leidt de associatie met 'orde(handhaving) en controle' tot meer naleving van de regels.
2. Gelet op de theorie van onder andere Dittmar (1992), wordt verwacht dat fietsen relatief weinig onder het afdak gestald zullen staan, omdat de emotionele en symbolische waarde van de fiets vaak lager is dan die van een motor- of bromfiets. De fietsen die wel onder dit afdak staan, zullen naar verwachting relatief dure of goed onderhouden fietsen betreffen (vanwege de hogere emotionele en symbolische waarde voor de actor).
3. Op deze locatie geldt geen specifieke wettelijke norm waar de actor de fiets moet stallen (zoals op locatie 1 en 2). Toch is de verwachting dat er een zekere ordening plaatsvindt in het stalgedrag. Allereerst vanwege het mogelijke bestaan van bepaalde descriptieve normen, maar ook door bepaalde prescriptieve normen die hier zullen gelden.

2.4 **Observeren**

De observatietechniek is volgens Baarda & De Goede (2006) met name geschikt om het gedrag van de actor te kunnen achterhalen, zoals de vraag of normen het handelen van de actor zullen beïnvloeden. Benadrukt dient te worden dat de verzamelde informatie soms subjectief geladen kan zijn. Hoewel dit per definitie het voornaamste bezwaar is van de observatietechniek (Allmendinger, 2009; Baarda & De Goede, 2006), is geprobeerd dit bezwaar te overkomen door de informatie te vergelijken met die van andere casestudies en veel observaties op verschillende tijdstippen te verrichten. Deze paragraaf bespreekt hoe, wanneer en wat is geobserveerd.

2.4.1 *Doel*

Het doel van de observatieronde was om inzichtelijk te maken welke (typen) ruimtelijke normen op de locaties gelden en vast te stellen of de omgeving het structuratieproces beïnvloedt. Van 1 tot 4 september en van 7 tot 12 september en van 14 tot 25 september hebben deze observaties plaatsgevonden op de drie onderzoekslocaties. In totaal hebben er negentig metingen plaatsgevonden, dertig per locatie (soms is meermaals op één dag geobserveerd). De observatiehandelingen bestonden voornamelijk uit het rondlopen

op de locatie en het verrichten van tellingen van het gestalde fietsen. Deze zijn vervolgens direct genoteerd in een schrift en later die dag verwerkt (zie bijlage III). Geprobeerd is hierbij om op verschillende tijdstippen te observeren, zodat een redelijk compleet beeld is ontstaan hoe de diverse locaties gedurende een dag worden gebruikt. Dit wordt ook aanbevolen door de methodologie (Baarda & De Goede, 2006).

Tabel 2.1: tijdsschema van de observaties

Datum	Locatie Stadhuis	Locatie Hoofdstation	Locatie Politiebureau
1 september 2015	Tijd: 12:56-13:27	Tijd: 15:43-15:56	Tijd: 14:04-14:15
2 september 2015	Tijd: 15:10-15:23	Tijd: 15:52-15:58	Tijd: 15:35-15:44
3 september 2015	Tijd: 11:15-11:22	Tijd: 11:56-12:02	Tijd: 11:35-11:40
4 september 2015	Tijd: 15:03-15:11	Tijd: 15:33-15:39	Tijd: 15:20-15:26
7 september 2015	Tijd: 14:52-14:59	Tijd: 12:47-12:52	Tijd: 15:06-15:10
8 september 2015	Tijd: 14:03-14:11	Tijd: 14:44-14:48	Tijd: 14:19-14:25
8 september 2015	Tijd: 18:54-19:01	Tijd: 19:16-19:20	Tijd: 19:07-19:11
9 september 2015	Tijd: 13:44-14:53	Tijd: 14:13-14:19	Tijd: 14:02-14:07
9 september 2015	Tijd: 14:49-14:56	Tijd: 15:14-15:18	Tijd: 15:03-15:08
10 september 2015	Tijd: 1:45-11:52	Tijd: 12:11-12:16	Tijd: 11:59-12:03
10 september 2015	Tijd: 16:19-16:24	Tijd: 12:39-12:43	Tijd: 16:30-16:34
11 september 2015	Tijd: 12:17-12:24	Tijd: 16:24-16:28	Tijd: 12:31-12:35
11 september 2015	Tijd: 14:42-14:50	Tijd: 15:09-15:14	Tijd: 16:14-16:18
12 september 2015	Tijd: 16:39-16:46	Tijd: 17:04-17:08	Tijd: 15:02-15:06
12 september 2015	Tijd: 16:39-16:46	Tijd: 14:09-14:13	Tijd: 16:52-16:57
14 september 2015	Tijd: 13:42-13:50	Tijd: 9:42-9:45	Tijd: 13:59-14:03
15 september 2015	Tijd: 9:21-9:26	Tijd: 18:21-18:25	Tijd: 9:31-9:35
15 september 2015	Tijd: 18:01-18:06	Tijd: 14:31-14:35	Tijd: 18:12-18:15
16 september 2015	Tijd: 14:08-14:14	Tijd: 16:37-16:41	Tijd: 14:20-14:24
16 september 2015	Tijd: 16:23-16:30	Tijd: 18:58-19:02	Tijd: 16:11-16:17
17 september 2015	Tijd: 18:37-18:43	Tijd: 15:21-15:24	Tijd: 18:50-18:53
18 september 2015	Tijd: 14:58-15:06	Tijd: 19:13-19:16	Tijd: 15:15-15:20
18 september 2015	Tijd: 18:49-18:56	Tijd: 14:17-14:21	Tijd: 19:02-19:06
19 september 2015	Tijd: 13:56-14:01	Tijd: 15:56-15:59	Tijd: 14:07-14:11
21 september 2015	Tijd: 16:13-16:19	Tijd: 13:32-13:36	Tijd: 16:05-16:08
22 september 2015	Tijd: 13:07-13:15	Tijd: 14:23-14:27	Tijd: 13:22-13:25
23 september 2015	Tijd: 14:09-14:07	Tijd: 14:55-14:58	Tijd: 14:23-14:27
24 september 2015	Tijd: 14:40-14:47	Tijd: 19:01-19:04	Tijd: 14:55-14:58
24 september 2015	Tijd: 18:42-18:47	Tijd: 11:12-11:16	Tijd: 18:53-18:56
25 september 2015	Tijd: 10:50-10:56	Tijd: 15:43-15:56	Tijd: 11:02-11:06

2.4.2 Inventarisatie van de locaties

Nadat de locaties waren geselecteerd, is vervolgens de inrichting van deze locatie in kaart gebracht. Dit was een eenmalige handeling, die noodzakelijk was om de verschillende variabelen op te stellen. Deze variabelen zijn de mogelijkheden waar de actor zijn fiets op de locatie kan stallen. Subparagraaf 2.4.4 van deze bijlage bespreekt deze verschillende variabelen.

- Allereerst, beoordeeld is hoeveel legale stallingsplaatsen beschikbaar zijn op de locatie. Hierbij wordt mede gebruik gemaakt van informatie van de gemeente Groningen (met name over locatie 2 was dit noodzakelijk). Een stallingsplaats is hier gedefinieerd als een faciliteit, geplaatst door een actor (soms namens een systeem), specifiek bedoeld voor *het plaatsen van fietsen*, met als doel de overlast of wildgroei van gestalde fietsen tegen te gaan. Het gaat hierbij met name om fietsenrekken, klemmen of stallingen. De definitie maakt duidelijk dat het plaatsen van een fiets op de stoep of tegen een boom niet gezien wordt als een stallingsplaats, zij zijn immers niet specifiek bedoeld voor het plaatsen van fietsen. Het niet stallen van een fiets in een dergelijke

stallingsplaats terwijl deze nog capaciteit heeft, is in deze studie gezien als normafwijkend prescriptief handelen van de actor.

- Welke activeringsfaciliteiten op de locaties door de actor zijn geplaatst om het normatief handelen van andere actoren te versterken. Deze activeringsfaciliteiten moeten de ruimtelijke normen activeren, door bijvoorbeeld opvallend kleurgebruik kan de aandacht van de actor worden getrokken. Enkel geactiveerde normen beïnvloeden het handelen.

- Als laatste punt is gekeken welke andere faciliteiten op de locatie aanwezig zijn die invloed kunnen uitoefenen op de vraag waar de actor de fiets plaatst. Fietsen worden namelijk vaak geplaatst tegen objecten aan. In kaart is derhalve gebracht welke objecten nog meer op de locatie staan, zoals lantarenpalen, bomen, verkeersborden enz.

2.4.3 *Regels in achtgenomen bij het observeren*

Op de verschillende observatietijdstippen zijn de onderstaande regels in acht genomen. Deze regels zijn gedeeltelijk overgenomen uit Baarda & De Goede (2006) en moeten de mogelijke minpunten van de observatietechniek beperken.

- Het tijdstip waarop de locatie werd geobserveerd, is steeds als eerste en als laatste genoteerd. Hierbij is de tijd op een mobiele telefoon (locatie 1 en 3) of de tijd op de stationsklokken (locatie 2) aangehouden. Geprobeerd is zo veel mogelijk om op verschillende tijdstippen de locaties te observeren.

- De toestand van het weer is vervolgens beschreven. Het weer heeft immers invloed op het aantal mensen dat de binnenstad met de fiets bezoekt en daarmee de diverse locaties gebruikt (Winters et al., 2011). Hierbij is gebruik gemaakt van een weer-app op de mobiele telefoon. Het weer dat deze app aangaf op het moment van de observatie is steeds genoteerd. Echter, wanneer er duidelijke verschillen waren tussen het weer ter plaatse en de weer-app (in werkelijkheid: 'regen', volgens app: 'bewolkt'), is de werkelijke situatie op dat moment aangehouden en niet de weer-app.

- Baarda & De Goede (2006) waarschuwen dat de actor niet de indruk moet krijgen dat hij/zij wordt geobserveerd. De observator heeft daarom steeds 'de notatieblok-app' op een mobiele telefoon gebruikt bij het tellen. Vervolgens zijn de gegevens buiten de locatie of op de locatie op een moeilijk zichtbare plaats genoteerd. De reden voor deze aanpak is dat verwacht wordt dat dit minder opvalt: tegenwoordig lopen veel mensen immers met een mobiele telefoon in de handen. Ook is de fiets van de observator nooit op of rond de locatie geplaatst. De fiets is altijd in een zijstraat of een ander deel van het Stadsbalkon gestald. Zo wordt gewaarborgd dat de gestalde fiets, de actor niet beïnvloedt in het stallen van de fiets (Baarda & De Goede, 2006).

- Elke gestalde fiets is in principe eenmaal meegeteld. De mogelijkheden voor de actor op de locaties om een fiets te stallen, zijn gedekt door het onderscheiden van de variabelen. De uitzondering hierop zijn fietsen die zijn beoordeeld door de gemeente (maar die staan steeds in een aparte tabel in bijlage III).

- Een andere regel is dat als een gestalde fiets voor een stallingsplek stond, maar hier niet in stond, de fiets is meegeteld als 'het bezetten van een stallingsplek'. De reden hiervoor is dat deze fiets het gebruik van deze specifieke stallingsplek onmogelijk maakt voor andere fietsen. Dit speelde met name op locatie 2 en 3. Locatie 1 heeft immers geen stallingsfaciliteiten.

- Fietsen die dubbel zijn gestald zijn elk apart meegeteld (dit kwam vooral voor op locatie 1).

- Alle tellingen zijn minstens tweemaal verricht om de kans op telfouten te verminderen. Echter, als op een bepaald moment ergens veel fietsen stonden, is nog vaker dan tweemaal geteld. Dit vanwege de onoverzichtelijke situatie en de kans op telfouten (verder) te verkleinen.

- Het kwam voor dat tijdens het verrichten van de tellingen nieuwe fietsen werden geplaatst of juist zijn opgehaald door de bezitters. Als deze fietsen werden weggehaald op het moment dat het tellen nog moest plaatsvinden of bezig was, zijn deze fietsen meegerekend. Echter, als de telling net verricht was, zijn deze fietsen niet meer meegeteld.

2.4.4 Variabelen

Deze subparagraaf bespreekt voor de verschillende locaties afzonderlijk welke variabelen zijn onderscheiden tijdens de observaties. Deze variabelen zijn de verschillende mogelijkheden op de locatie waar de actor de fiets kan stallen. Deze variabelen zijn weer gerelateerd aan de diverse stellingen (paragraaf 2.3 van deze bijlage of paragraaf 4.4 van de hoofdtekst).

Op elke locatie is ook bekeken of een werknemer van de gemeente Groningen de staat (of zij geen 'weesfietsen' zijn) en/of stallingstermijn van de geplaatste fietsen heeft beoordeeld. Dit werd beoordeeld aan de hand van de stickers die de gemeente op deze fietsen plaatst. De gemeente mag immers een fiets niet direct weghalen maar dient op grond van de Algemene wet bestuursrecht de bezitter ervan eerst de gelegenheid te geven de overtreding te herstellen (i.v.m. de begunstigingstermijn). Deze termijn duurt in Groningen drie weken.

Locatie 1: Stadhuis

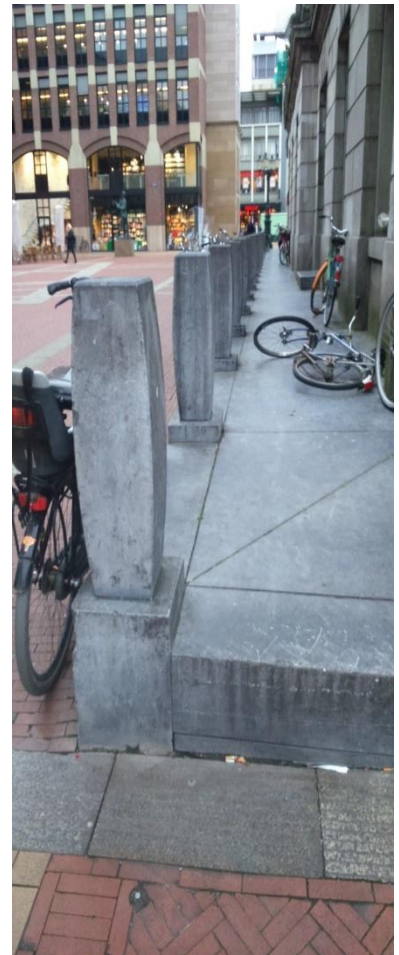
Locatie 1 was lastig te observeren, omdat het gebouw vier zijden heeft. Hierdoor duurde met name de eerste keer observeren vrij lang. Bij de observatie is steeds voor elke zijde apart gekeken waar en hoeveel fietsen hier stonden gestald. Er is een onderscheid gemaakt tussen de 'voorzijde', 'noordzijde', 'Waagpleinzijde' en 'zuidzijde' van het gebouw. Begonnen is altijd bij de noordzijde of V&D-zijde van het gebouw en vervolgens zijn de Waagpleinzijde, zuidzijde en voorzijde geobserveerd. Hieronder wordt dit onderscheid nader uitgewerkt. Het Stadhuis staat op een soort licht verhoogde plaat ten opzichte van de rest van de omgeving (zie ook foto 2.1). Deze plaat is gebruikt om een onderscheid te maken waar fietsen zijn gestald.

Wat betreft de voorzijde is er een onderscheid gemaakt tussen 'de linker'- en 'de rechtertrapzijde' en 'de middenzijde', gerekend met de Grote Markt in de rug. De kettingen die hangen tussen de trap en de palen vormen de grens tussen deze drie categorieën (zie bijlage 4 ter illustratie). Genoteerd is ook of er fietsen stonden die de trap blokkeren: zij zijn onder deze drie categorieën (linker- en rechterzidetrapp en middenstuk) geschreven bij het uitwerken van de resultaten (zie bijlage III). Dit kwam slechts weinig voor tijdens de observaties. Daarnaast is er een tweede onderscheid gemaakt tussen 'aan de buitenkant ketting' stallen. Onder deze laatste categorie vallen alle fietsen die niet op de 'verhoging' zijn gestald waarop het Stadhuis staat. De grens tussen de 'buitenkant'-categorie en de andere drie genoemde categorieën zijn de metalen kettingen tussen de palen.

De noordzijde (de zijde van de V&D) is helemaal afgeschermd door de kettingen. Er is een onderscheid gemaakt tussen 'tegen de buitenkant ketting' en 'tegen de muur' gestalde fietsen. Fietsen zijn 'tegen de ketting' gestald als zij aan de ketting vast zitten of hier tegenaan staan en richting de V&D staan gestald. De grens hierbij is de verhoging van het plateau waarop het Stadhuis staat. Fietsen zijn 'tegen de muur' gestald indien zij tussen de muur van het Stadhuis en de kettingafscheiding staan gestald. Hier stonden constant acht weesfietsen zo bleek uit de observaties.

Bij de Waagpleinzijde van het Stadhuis, is een onderscheid gemaakt tussen 'tegen de muur' en 'op het plein' stallen van de fiets. Het onderscheid is de verhoging die hier is aangebracht (foto 2.1). Fietsen die aan de lage

Foto 2.1: Waagpleinzijde. Fietsen die staan op de verhoging (grijze gedeelte) staan 'tegen de muur' gestald, fietsen die op de rode stenen staan 'bij de palen'. Let op het hoogteverschil hier.

kant staan (op het Waagplein) vallen in de categorie 'op het plein' gestalde fietsen, fietsen die op de verhoging staan, vallen in de categorie 'tegen de muur'. Het stallen tegen de muur kost meer moeite, omdat de fiets op de verhoging moet worden getild. Specifiek is hier ook nog de categorie 'bij de deur' onderscheiden. De Waagpleinzijde bevat namelijk twee deuren tot het Stadhuis. Met het oog op een mogelijke prescriptieve norm in het samenlevingssysteem Groningen die zoiets luidt als 'we keuren het af om fietsen te stallen, waar zij deuren blokkeren' is dit onderscheid gemaakt. Fietsen vielen in de categorie 'bij de deur' als zij tussen paal 5 en 7 (deur 1) en paal 14 en 16 (deur 2) stonden gestald (gerekend vanaf de noordzijde). Het maakte daarbij niet uit of zij op de verhoging of op het Waagplein stonden.

De lastigste zijde om te observeren bleek 'de zuidzijde' van het Stadhuis te zijn. Deze kant bevat de vijf activeringsfaciliteiten. Drie kleine, zwarte bordjes die aan de kettingen zijn bevestigd en twee koperkleurige plaquettes die aan de muur zijn bevestigd. Deze faciliteiten geven aan dat het aan deze zijde van het stadhuis verboden is om fietsen te plaatsen tegen de muur en tegen de kettingen. Daarnaast bevat deze zijde een gebied dat geheel omsloten is door kettingen en een gedeelte waar wel kettingen hangen, maar open is gelaten waardoor fietsen makkelijker in de categorie 'tegen de muur' gestalde fietsen geplaatst konden worden. Verwacht kan dan ook worden dat hier relatief veel fietsen in deze categorie vallen aan deze zijde, in ieder geval meer dan aan de andere zijden van het complex. Als laatste punt bevat deze zijde een deur en een toegangsconstructie voor gehandicapten. Hier is een onderscheid gemaakt tussen 'legaal gestalde fietsen', 'bij de deur gestalde fietsen', 'tegen de muur gestalde fietsen' en 'tegen de ketting gestalde fietsen'. 'Legaal gestalde fietsen' staan in het grensgebied tussen de Waagpleinzijde en de zuidzijde, bij de historische lantarenpaal of tegen de korte kant van de ketting. 'Bij de deur gestalde fietsen' staan op de gehandicapteningang van het complex of de looproute naar deze gehandicapteningang. 'Tegen de muur gestalde fietsen' staan tussen de kettingen en de muur in gestald. In het niet-omsloten gedeelte, kost het wel minder moeite om hier de fiets te stallen. 'Tegen de ketting gestalde fietsen' staan aan de buitenkant van de kettingen, op de rode stenen van de Grote Markt.

Locatie 2: Hoofdstation

Wat betreft locatie 2 is gekozen voor de oostzijde van het Stadsbalkon, het gedeelte dat grenst aan het busstation, het betreft hier de rijen I, C, D en E en de omliggende ruimten. Gelet op de website van de gemeente Groningen worden hier veel fietsen gestald op of direct naast de blinde geleidelijnen. Hierdoor blokkeren deze fietsen, de blinde geleidelijnen en verminderen daarmee de toegankelijkheid van het station voor blinden en slechtzienden (gemeente Groningen, 2015). Dit was een belangrijk punt wat betreft de observatie. Ten tweede, vanwege de verwachte grote wisselingen in het gebruik van de geplaatste fietsstalfaciliteiten is de vraag waar de actor zijn fiets plaatst als er geen legale stallingsruimte meer beschikbaar is. Movares (2014) geeft aan dat door de week de bezettingsgraad iets meer dan zestig procent is, terwijl zij in het weekend de honderd procent passeert. De verwachting is dan ook dat met name in het weekeinde veel fietsen illegaal gestald zijn, omdat er geen legale stallingsruimte meer beschikbaar is.

Op deze locatie is het onderscheid dat de gemeente Groningen heeft gemaakt aangehouden: de rijen I, C, D en E en de overige delen van de locatie. Steeds is per rij apart gekeken hoeveel fietsen *fout* gestald stonden. De telgrens die hierbij werd aangehouden de letters die aan het dak van het Stadsbalkon hangen. Wat betreft deze foutief gestalde fietsen is er een onderscheid gemaakt tussen 'op de lijn' en 'naast de lijn' en 'illegaal' gestalde fietsen. Een fiets kan slechts in één categorie worden meegeteld. Fietsen vallen in de categorie 'op de lijn' als zij de blinde geleidelijn blokkeerden. Volgens de gemeente Groningen zou dit handelen relatief vaak voorkomen (Gemeente Groningen, 2015b). 'Naast de lijn' gestalde fietsen zijn illegaal gestalde fietsen waarvan een gedeelte hangt over de blinde geleidelijn (zie bijlage IV). De lijn zelf blijft echter bij deze categorie vrij. 'Illegaal' gestalde fietsen zijn die fietsen die niet in een legale stallingsplek zijn geplaatst, maar niet op of naast de lijn zijn gestald. Daarnaast is telkens gekeken in hoeverre fietsen te lang stonden gestald

(wat op grond van de Apvg is verboden). Hierbij werden de controles van de gemeente Groningen omtrent de maximale twaalf dagen stallingstermijn van de fietsen aangehouden. Het aantal beschikbare stallingsplaatsen is omwille van tijd en moeite niet geteld, maar overgenomen van de informatieschermen die de gemeente heeft geplaatst. Deze schermen geven de actor informatie over hoeveel legale stallingsplekken in een bepaalde rij nog beschikbaar zijn, zodat hij/zij niet lang hoeft te zoeken naar een legale stallingsplaats. Daarnaast is telkens gecontroleerd of ook op de andere delen van de locatie geen fietsen stonden. Op de locatie zijn diverse faciliteiten aanwezig waartegen de actor de fiets kan plaatsen, zoals een klok, informatiepaneel en verkeersborden. Deze staan in bijlage III in een aparte tabel uitgewerkt (tabel 3.2.7). Ook hierbij is een onderscheid gemaakt tussen 'illegaal', 'op de lijn' en 'naast de lijn' gestalde fietsen. Met name rond het weekend stonden op de rest van de locatie fietsen gestald. De fietsen die rond het weekeinde tegen de dranghekken vallen ook onder de categorie 'overige delen van de locatie'.

Locatie 3: politiebureau

Het politiebureau is gevestigd op de Rademarkt. Drie punten worden hier onderzocht. Allereerst, redelijk centraal op dit plein staan twaalf stallingsfaciliteiten. Op deze locatie bestaat niet de plicht om de fiets in deze stallingsfaciliteiten te plaatsen. Het aantal fietsen dat op deze locatie staat gestald is echter groter dan het aantal beschikbare stallingsplaatsen. Door deze hoge bezettingsgraad is het interessant te kijken waar de actor de fiets stalt als er geen plaats is in de stalling. Ten tweede, door de prominente aanwezigheid van het politiebureau op de locatie is de verwachting dat een normatief doelframe en een hoge mate van normfocus wordt gestimuleerd. Doordat de aandacht van de actor op de prescriptieve en wettelijke normen wordt gevestigd, zal hij/zij zich eerder normconform gedragen. Verwacht wordt dan ook dat een groot gedeelte van de geplaatste fietsen in of bij de fietsenstallingen staan, trappen en looproutes niet geblokkeerd zullen zijn en dat weinig weesfietsen aanwezig zullen zijn. Ten derde, op deze locatie wordt aan de hand van de theorie van Dittmar (1992) gekeken waardoor het onderscheid naar stallingslocatie wordt veroorzaakt.

Op de locatie is allereerst het aantal fietsen dat in de stallingsfaciliteiten geteld (max. twaalf) en genoteerd hoeveel stallingsplaatsen nog beschikbaar zijn in de stalling. Vervolgens is steeds geteld hoeveel fietsen naast of bij de fietsenstalling in de buurt staan.

Behalve in of bij de fietsenstalling zijn op de locatie nog diverse andere 'mogelijkheden' onderscheiden om de fiets neer te zetten. Deze te onderscheiden mogelijkheden hangen samen met de andere objecten op deze locatie. Deze categorieën hadden geen duidelijke afbakening: dit bleek ook geen groot bezwaar te zijn tijdens de observaties. Immers, alle faciliteiten op de locatie waren wel ingedeeld in een categorie en de actor plaatst zijn fiets vooral tegen faciliteiten aan en niet door middel van de standaard los in de ruimte.

De eerste mogelijkheid is dat fietsen gestald stonden 'bij de deur' van het politiebureau, waarmee bedoeld werd de twee lantarenpalen vlak naast de ingang van het politiebureau en op de gehandicatenstrook. Daarnaast is hier nog de variabele 'onder het afdak' onderscheiden, waarmee werd bedoeld dat de fiets bij de motorfietsen onder het afdak van het politiebureau gestald werd. Dit kwam zelden voor. Een derde mogelijkheid was de categorie 'bij de bomen', waaronder de hoek van de Rademarkt en de Kostergang wordt bedoeld. Ook de twee bankjes en een verkeersbord vielen hieronder. Ook konden fietsen 'tegen de muur' worden gestald: deze fietsen stonden tegen de lange zijde van het politiebureau aan gestald. Als laatste mogelijkheid is er de categorie 'bij het kunstwerk' onderscheiden. Hieronder vallen alle ruimten die tussen de fietsenstalling en de Radebinnensingel in stonden geplaatst. Onder deze ruimte vallen fietsen die rond de autoparkeerplaats, het kunstwerk, de vijf bomen, parkeermeter of verkeersborden staan gestald. Hier stonden ook vrij weinig fietsen gestald.

2.5 Kritiekpunten op het onderzoek

Benadrukt dient te worden dat de verzamelde informatie en het ontdekken van patronen hierin, sterk subjectief geladen is. Hoewel dit per definitie het voornaamste bezwaar is van de observatietechniek (Allmendinger, 2009), is dit getracht dit bezwaar te overkomen door de conclusies ten aanzien van de stellingen te relateren aan andere studies en veelvuldig te gaan observeren. Zo worden in hoofdstuk 5 de bevindingen van de observatieronde vergeleken met die uit andere casestudies (o.a. in Delft, Leiden, Zwolle en Kyoto). Contextverschillen moeten hierbij alleen niet worden uitgesloten. Immers, de normen in Kyoto zullen waarschijnlijk heel anders zijn dan in Groningen. Zeker ook omdat de descriptieve normen sterk gebonden zijn aan de locatie waarin de actor zich bevindt en de inrichting van de omgeving in Groningen anders is dan in de genoemde steden het geval is (Kallgren et al., 2000).

Een mogelijk tweede bezwaar is dat hier geen statistische technieken zijn gebruikt om de interne en externe validiteit van de gegevens en gevonden verbanden vast te stellen. Hierdoor is het moeilijk om exacte uitspraken te doen en causale verbanden vast te stellen. Dit was zoals is aangegeven ook niet het doel van deze studie en de observaties.

Bijlage III: Resultaten

Aan de hand van het observatieprotocol zijn vervolgens de drie onderzoekslocaties in de maand september 2015 geobserveerd. Deze bijlage bevat de uitwerking en interpretatie hiervan. Dit zal allereerst gebeuren voor het Stadhuis (3.1), vervolgens voor het Hoofdstation (3.2) en als laatste voor het politiebureau (3.3). De informatie is uitgewerkt in verschillende tabellen. Onder deze tabellen staat steeds vermeld wat wordt geconcludeerd op basis van de verkregen informatie.

3.1 Uitwerking observaties locatie 1

Deze eerste paragraaf bevat de uitwerkingen van de observaties van de eerste onderzoekslocatie. Eerst is de locatie in kaart gebracht (tabel 3.1.1) en vervolgens zijn de verschillende zijden van het complex geobserveerd.

Tabel 3.1.1: Gegevens interventies.

Aantal legale stallingsfaciliteiten:	Geen, maar in de directe omgeving wel.
Aantal geplaatste activeringsfaciliteiten:	5 faciliteiten: 3 bordjes aan de kettingen bevestigd, 2 plaquettes aan de muren van het stadhuis. Op deze faciliteiten staat de tekst: 'verboden fietsen te plaatsen aan deze zijde'.
Overige faciliteiten:	4 lantarenpalen, 4 lichtmasten, diverse deuren (voorzijde: 3, Waagpleinzijde: 2, zuidzijde: 1), 3 trappen (2 voorzijde, 1 zuidzijde), borstbeeld 'Carl von Rabenhaupt' (1971), Bevrijdingsplaquette (1970).

Tabel 3.1.2: Totaal aantal fietsen.

Datum en tijd observatie	Totaal aantal fietsen alle zijden
1 september 2015, 12:56-13:27	60 fietsen
2 september 2015, 15:10-15:23	101 fietsen
3 september 2015, 11:15-11:22	46 fietsen
4 september 2015, 15:03-15:11	46 fietsen
7 september 2015, 14:52-14:59	73 fietsen
8 september 2015, 14:03-14:11	57 fietsen
8 september 2015, 18:54-19:01	39 fietsen
9 september 2015, 13:44-13:53	111 fietsen
9 september 2015, 14:49-14:56	113 fietsen
10 september 2015, 11:45-11:52	56 fietsen
10 september 2015, 16:19-16:24	74 fietsen
11 september 2015, 12:17-12:24	68 fietsen
11 september 2015, 16:01-16:07	65 fietsen
12 september 2015, 14:41-14:50	77 fietsen
12 september 2015, 16:39-16:46	79 fietsen
14 september 2015, 13:42-13:50	64 fietsen
15 september 2015, 9:21-9:26	49 fietsen
15 september 2015, 18:01-18:06	41 fietsen
16 september 2015, 14:08-14:14	69 fietsen
16 september 2015, 16:23-16:30	67 fietsen
17 september 2015, 18:37-18:43	49 fietsen

18 september 2015, 14:58-15:06	82 fietsen
18 september 2015, 18:49-18:56	71 fietsen
19 september 2015, 13:56-14:01	69 fietsen
21 september 2015, 16:13-16:19	80 fietsen
22 september 2015, 13:07-13:15	76 fietsen
23 september 2015, 14:09-14:07	125 fietsen
24 september 2015, 14:40-14:47	66 fietsen
24 september 2015, 18:42-18:47	44 fietsen
25 september 2015, 10:50-10:56	50 fietsen

Interpretatie

Wat allereerst opvalt zijn de grote verschillen tussen sommige van de momenten van observatiemomenten en het aantal gestalde fietsen. Het minimumaantal fietsen was 41 (15 september), met als piek 125 fietsen (23 september). Daarnaast is opvallend dat met name op de woensdagen (2, 9, 16 en 23 september) veel fietsen rond het Stadhuis gestald staan. Dit beeld komt niet overeen met dat van de gemeente Groningen. De gemeente stelt immers dat zaterdagmiddag een piekmoment is wat betreft het aantal gestalde fietsen in de binnenstad. Wellicht heeft dit te maken met dat het stadhuis voornamelijk door de week wordt gebruikt en in het weekend vaak gesloten is of met de mogelijkheid dat er op woensdag geen markt is op de Grote Markt (waardoor de visuele stallingscapaciteit groot is).

Tabel 3.1.3: Gebeurtenissen op de Grote Markt.

Datum en tijd observatie	Markt?	Trouwen?
1 september 2015, 12:56-13:27	Ja	Neen
2 september 2015, 15:10-15:23	Neen	Ja
3 september 2015, 11:15-11:22	Ja	Neen
4 september 2015, 15:03-15:11	Ja	Ja
7 september 2015, 14:52-14:59	Neen	Ja
8 september 2015, 14:03-14:11	Ja	Ja
8 september 2015, 18:54-19:01	Neen	Neen
9 september 2015, 13:44-13:53	Neen	Neen
9 september 2015, 14:49-14:56	Neen	Neen
10 september 2015, 11:45-11:52	Ja	Neen
10 september 2015, 16:19-16:24	Ja	Neen
11 september 2015, 12:17-12:24	Ja	Neen
11 september 2015, 16:01-16:07	Ja	Ja
12 september 2015, 14:41-14:50	Ja	Neen
12 september 2015, 16:39-16:46	Ja	Neen
14 september 2015, 13:42-13:50	Neen	Neen
15 september 2015, 9:21-9:26	Ja	Neen
15 september 2015, 18:01-18:06	Neen	Neen
16 september 2015, 14:08-14:14	Neen	Neen
16 september 2015, 16:23-16:30	Neen	Ja
17 september 2015, 18:37-18:43	Neen	Neen
18 september 2015, 14:58-15:06	Ja	Ja
18 september 2015, 18:49-18:56	Neen	Neen
19 september 2015, 13:56-14:01	Ja	Neen
21 september 2015, 16:13-16:19	Neen	Neen
22 september 2015, 13:07-13:15	Neen	Neen
23 september 2015, 14:09-14:07	Neen	Neen
24 september 2015, 14:40-14:47	Ja	Neen
24 september 2015, 18:42-18:47	Neen (afbouw markt)	Neen

25 september 2015, 10:50-10:56	Ja	Neen
--------------------------------	----	------

Interpretatie

Wat opvalt, in combinatie met de onderstaande informatie, is dat de aanwezigheid van de weekmarkt ervoor zorgt dat delen van de locatie niet goed toegankelijk zijn. Dit geldt met name voor de voorzijde en noordzijde van het complex. Marktkramen verminderen dan zowel de visuele als de beschikbare stallingsruimte. De actor moet hierdoor ergens anders de fiets stallen. Er is met name sprake van een verschuivende werking: het aantal gestalde fietsen is niet zozeer minder, maar deze fietsen worden op andere delen van de locatie en in de fysieke context geplaatst. Of mensen trouwen in het stadhuis heeft slechts beperkt invloed op het aantal gestalde fietsen en de plaats waar zij hun fiets stallen. Dit omdat dan slechts een klein gedeelte van de voorzijde wordt afgesloten. Tijdens de observatieperiode waren ook diverse evenementen op de Grote Markt. Hieronder waren een anti-look actie (22 september) en Open monumentendag (10 en 11 september). Een duidelijk effect van deze andere evenementen op het stalgedrag is niet waargenomen.

Tabel 3.1.4: Voorzijde (hoofdingang).

Datum en tijd observatie	Aantal fietsen Grote Marktzijde	Linkerzijdetrap	Rechterzijdetrap	Middenstuk	Buiten aan de kettingen (alle delen)
1 september 2015, 12:56-13:27	17 fietsen	0 fietsen	7 fietsen, waarvan 1 de trap blokkeerde	2 fietsen	8 fietsen
2 september 2015, 15:10-15:23	28 fietsen	2 fiets (1 blokkeerde de trap)	2 fiets (1 blokkeerde de trap)	2 fietsen	22 fietsen
3 september 2015, 11:15-11:22	7 fietsen	0 fietsen	4 fietsen (1 blokkeerde de trap)	0 fietsen	3 fietsen
4 september 2015, 15:03-15:11	7 fietsen	0 fietsen	5 fietsen	0 fietsen	2 fietsen
7 september 2015, 14:52-14:59	14 fietsen	3 fietsen	6 fietsen (1 blokkeerde de trap)	0 fietsen	5 fietsen
8 september 2015, 14:03-14:11	13 fietsen	0 fietsen	9 fietsen (1 blokkeerde de trap)	1 fiets	3 fietsen
8 september 2015, 18:54-19:01	9 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	0 fietsen	7 fietsen
9 september 2015, 13:44-13:53	30 fietsen	5 fietsen	11 fietsen	1 fiets	13 fietsen
9 september 2015, 14:49-14:56	35 fietsen	3 fietsen	10 fietsen	0 fietsen	22 fietsen
10 september 2015, 11:45-11:52	12 fietsen	1 fiets	7 fietsen	0 fietsen	4 fietsen
10 september 2015, 16:19-16:24	21 fietsen	1 fiets	8 fietsen	8 fietsen	4 fietsen

11 september 2015, 12:17- 12:24	16 fietsen	3 fietsen	9 fietsen	0 fietsen	4 fietsen
11 september 2015, 16:01- 16:07	13 fietsen	2 fietsen	6 fietsen	0 fietsen	5 fietsen
12 september 2015, 14:41- 14:50	10 fietsen	2 fietsen	4 fietsen	0 fietsen	4 fietsen
12 september 2015, 16:39- 16:46	8 fietsen	2 fietsen	4 fietsen	0 fietsen	2 fietsen
14 september 2015, 13:42- 13:50	21 fietsen	4 fietsen	11 fietsen	1 fiets	5 fietsen
15 september 2015, 9:21-9:26	12 fietsen	2 fietsen	8 fietsen	0 fietsen	2 fietsen
15 september 2015, 18:01- 18:06	5 fietsen	0 fietsen	3 fietsen	0 fietsen	2 fietsen
16 september 2015,14:08- 14:14	12 fietsen	2 fietsen	5 fietsen	0 fietsen	5 fietsen
16 september 2015,16:23- 16:30	14 fietsen	2 fietsen	6 fietsen	0 fietsen	6 fietsen
17 september 2015,18:37- 18:43	14 fietsen	2 fietsen	3 fietsen	0 fietsen	9 fietsen
18 september 2015, 14:58- 15:06	15 fietsen	1 fiets	6 fietsen	0 fietsen	8 fietsen
18 september 2015, 18:49- 18:56	22 fietsen	0 fietsen	1 fiets	2 fietsen	19 fietsen
19 september 2015,13:56- 14:01	14 fietsen	0 fietsen	3 fietsen	1 fiets	10 fietsen
21 september 2015, 16:13- 16:19	22 fietsen	2 fietsen	7 fietsen	0 fietsen	13 fietsen
22 september 2015, 13:07- 13:15	15 fietsen	0 fietsen	7 fietsen	1 fietsen	7 fietsen
23 september 2015, 14:09- 14:07	36 fietsen	2 fietsen	5 fietsen	2 fietsen	27 fietsen
24 september 2015, 14:40- 14:47	18 fietsen	0 fietsen	8 fietsen	2 fietsen	8 fietsen
24 september 2015, 18:42- 18:47	7 fietsen	0 fietsen	1 fiets	1 fiets	5 fietsen

25 september 2015, 10:50- 10:56	14 fietsen	3 fietsen	6 fietsen	2 fietsen	4 fietsen
---------------------------------------	------------	-----------	-----------	-----------	-----------

Interpretatie

Wat wederom als eerste opvalt zijn de grote schommelingen tussen de verschillende observatietijden: van 5 gestalde fietsen aan deze zijde op 15 september tot 36 gestalde fietsen op 23 september. Ten tweede, ook valt op dat relatief weinig fietsen gestald stonden aan de linkerzijde van de trap en het middenstuk. Met name het middenstuk is moeilijk bereikbaar door de fysieke interventies die hier zijn (kettingen). Vrij veel fietsen staan aan de rechterzijde van de trap en aan de buitenkant van de kettingen/palen. Gelet op de prescriptieve normen kan verwacht dat er weinig fietsen bij de trap worden gestald. Dit was ook zichtbaar aan deze zijde, de trappen en de deuren werden relatief weinig geblokkeerd en wanneer dat wel gebeurde was de trap/deur nog goed bereikbaar. Dit is een bevestiging van de prescriptieve normen. Echter, hierbij dient opgemerkt te worden dat aan de kettingen wel relatief veel fietsen stonden, die de (loop)routes blokkeerden naar de deuren en/of de trap.

Tabel 3.1.5: Waagpleinzijde (achterkant).

Datum en tijd observatie	Aantal fietsen	Aan de (lantaren)palen	Bij de deur	Tegen de muur
1 september 2015, 12:56- 13:27	11 fietsen	11 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
2 september 2015, 15:10- 15:23	19 fietsen	16 fietsen	1 fiets	2 fietsen
3 september 2015, 11:15- 11:22	7 fietsen	6 fietsen	0 fietsen	1 fiets
4 september 2015, 15:03- 15:11	12 fietsen	8 fietsen	1 fiets	3 fietsen
7 september 2015, 14:52- 14:59	15 fietsen	9 fietsen	0 fietsen	6 fietsen
8 september 2015, 14:03- 14:11	7 fietsen	4 fietsen	0 fietsen	3 fietsen
8 september 2015, 18:54- 19:01	4 fietsen	2 fietsen	0 fietsen	2 fietsen
9 september 2015, 13:44- 13:53	21 fietsen	16 fietsen	1 fiets	4 fietsen
9 september 2015, 14:49- 14:56	19 fietsen	14 fietsen	1 fiets	4 fietsen
10 september 2015, 11:45- 11:52	14 fietsen	10 fietsen	1 fiets	3 fietsen
10 september 2015, 16:19- 16:24	15 fietsen	11 fietsen	1 fiets	3 fietsen

11 september 2015, 12:17- 12:24	18 fietsen	12 fietsen	2 fietsen	4 fietsen
11 september 2015, 16:01- 16:07	18 fietsen	11 fietsen	3 fietsen	4 fietsen
12 september 2015, 14:41- 14:50	23 fietsen	15 fietsen	3 fietsen	5 fietsen
12 september 2015, 16:39- 16:46	28 fietsen	18 fietsen	4 fietsen	6 fietsen
14 september 2015, 13:42- 13:50	6 fietsen	4 fietsen	0 fietsen	2 fietsen
15 september 2015, 9:21-9:26	5 fietsen	3 fietsen	1 fiets	1 fiets
15 september 2015, 18:01- 18:06	7 fietsen	5 fietsen	1 fiets	1 fiets
16 september 2015, 14:08- 14:14	11 fietsen	5 fietsen	2 fietsen	4 fietsen
16 september 2015, 16:23- 16:30	10 fietsen	6 fietsen	1 fiets	3 fietsen
17 september 2015, 18:37- 18:43	8 fietsen	4 fietsen	3 fietsen	1 fiets
18 september 2015, 14:58- 15:06	31 fietsen	26 fietsen	1 fiets	4 fietsen
18 september 2015, 18:49- 18:56	9 fietsen	4 fietsen	3 fietsen	2 fietsen
19 september 2015, 13:56- 14:01	17 fietsen	15 fietsen	1 fiets	1 fiets
21 september 2015, 16:13- 16:19	8 fietsen	5 fietsen	2 fietsen	1 fiets
22 september 2015, 13:07- 13:15	11 fietsen	8 fietsen	1 fiets	2 fietsen
23 september 2015, 14:09- 14:07	31 fietsen	26 fietsen	3 fietsen	2 fietsen
24 september 2015, 14:40- 14:47	10 fietsen	5 fietsen	3 fietsen	2 fietsen
24 september 2015, 18:42- 18:47	4 fietsen	3 fietsen	0 fietsen	1 fiets
25 september	8 fietsen	6 fietsen	0 fietsen	2 fietsen

2015, 10:50-10:56				
-------------------	--	--	--	--

Interpretatie

Allereerst, ook hier vallen de grote schommelingen tussen de verschillende observatietijden: van maximaal 31 gestalde fietsen (23 september) tot minimaal 4 gestalde fietsen (8 en 24 september) tijdens de observatieperiode. Ten tweede blijkt dat 'tegen de (lantaren)palen' stallen vaker geschiedt dan stallen 'tegen de muur'. Dit lijkt een bevestiging te impliceren van de stelling dat de actor weinig moeite wil doen om de fiets te stallen en vooral visueel kijkt waar stallingsruimte beschikbaar is. Immers, als de actor de fiets 'tegen de muur' wil stallen, dient hij of zij de fiets op de verhoging te tillen. Ten derde, de prescriptieve norm over 'het blokkeren van de deuren en trappen' lijkt op deze locatie minder goed te worden nageleefd. Relatief vaak stonden fietsen gestald 'bij de deur'. Hierbij dient echter wel te worden opgemerkt dat deze categorie relatief ruim werd gedefinieerd (zie hierboven). Ook fietsen die niet op de verhoging stonden, maar op het Waagplein stonden tussen de genoemde palen werden onder deze categorie gerekend. Hierdoor bevond de in- of uitgang van het complex zich wel enigszins op afstand van de fietsen. Echter, de fietsen in de categorie 'bij de deur' stonden juist relatief vaak op het Waagplein. Hierdoor wordt de prescriptieve norm wellicht onvoldoende geactiveerd: de actor is zich niet bewust zijn van de aanwezigheid van de deur tot het complex. Daarnaast kan meespelen dat de actor de indruk kan hebben dat hij/zij de gebruikers van deze deur niet hindert. Ten vierde, op deze locatie was gedurende de observatieperiode één weesfiets aanwezig. Deze weesfiets, die door de actor namens de gemeente Groningen was gecontroleerd, staat in de categorie 'bij de (lantaren)palen'.

Tabel 3.1.6: Noordzijde (V&D-zijde)

Datum en tijd observatie	Aantal fietsen	Aan de buitenkant ketting	Tegen de muur
1 september 2015, 12:56-13:27	13 fietsen	4 fietsen	9 fietsen
2 september 2015, 15:10-15:23	25 fietsen	17 fietsen	9 fietsen
3 september 2015, 11:15-11:22	16 fietsen	7 fietsen	9 fietsen
4 september 2015, 15:03-15:11	12 fietsen	4 fietsen	8 fietsen
7 september 2015, 14:52-14:59	18 fietsen	10 fietsen	8 fietsen
8 september 2015, 14:03-14:11	14 fietsen	6 fietsen	8 fietsen
8 september 2015, 18:54-19:01	10 fietsen	2 fietsen	8 fietsen
9 september 2015, 13:44-13:53	27 fietsen	19 fietsen	8 fietsen
9 september 2015, 14:49-	25 fietsen	17 fietsen	8 fietsen

14:56			
10 september 2015, 11:45- 11:52	13 fietsen	8 fietsen	8 fietsen
10 september 2015, 16:19- 16:24	17 fietsen	9 fietsen	8 fietsen
11 september 2015, 12:17- 12:24	12 fietsen	2 fietsen	10 fietsen
11 september 2015, 16:01- 16:07	11 fietsen	2 fietsen	9 fietsen
12 september 2015, 14:41- 14:50	23 fietsen	15 fietsen	8 fietsen
12 september 2015, 16:39- 16:46	20 fietsen	12 fietsen	8 fietsen
14 september 2015, 13:42- 13:50	10 fietsen	2 fietsen	8 fietsen
15 september 2015, 9:21-9:26	10 fietsen	2 fietsen	8 fietsen
15 september 2015, 18:01- 18:06	9 fietsen	1 fiets	8 fietsen
16 september 2015, 14:08- 14:14	20 fietsen	12 fietsen	8 fietsen
16 september 2015, 16:23- 16:30	16 fietsen	8 fietsen	8 fietsen
17 september 2015, 18:37- 18:43	12 fietsen	4 fietsen	8 fietsen
18 september 2015, 14:58- 15:06	14 fietsen	5 fietsen	9 fietsen
18 september 2015, 18:49- 18:56	9 fietsen	1 fiets	8 fietsen
19 september 2015, 13:56- 14:01	15 fietsen	7 fietsen	8 fietsen
21 september 2015, 16:13- 16:19	18 fietsen	10 fietsen	8 fietsen
22 september 2015, 13:07- 13:15	14 fietsen	4 fietsen	10 fietsen
23 september 2015, 14:09- 14:07	24 fietsen	16 fietsen	8 fietsen

24 september 2015, 14:40- 14:47	16 fietsen	8 fietsen	8 fietsen
24 september 2015, 18:42- 18:47	14 fietsen	6 fietsen	8 fietsen
25 september 2015, 10:50- 10:56	9 fietsen	0 fietsen	9 fietsen

Interpretatie

Bij deze zijde van de locatie stonden relatief gezien de minste fietsen gestald. Wat opvalt is dat tijdens de gehele observatieperiode acht fietsen tegen de muur van het stadhuis gestald staan. Zij worden hier beschouwd als weesfietsen, wat een overtreding betekent van de Apvg (een wettelijke structuur). Daarnaast valt op te maken dat de meeste actoren hun fiets tegen de ketting plaatsen en niet tegen de muur van het Stadhuis. Het stallen tegen de ketting kost minder moeite dan tegen de muur. Deze resultaten passen in het beeld dat hierboven is geschetst. Ten derde valt op met name de vraag of er markt was invloed heeft op het aantal fietsen dat aan deze zijde gestald stond.

Tabel 3.1.7: Historische zijde.

Datum en tijd observatie	Aantal fietsen Historische-zijde	Legaal gestalde fietsen	Aan de buitenkant ketting	Tegen de muur	Bij de deur
1 september 2015, 12:56- 13:27	28 fietsen	1 fiets	21 fietsen	5 fietsen	1 fiets
2 september 2015, 15:10- 15:23	29 fietsen	2 fietsen	22 fietsen	5 fietsen	0 fietsen
3 september 2015, 11:15- 11:22	16 fietsen	2 fietsen	7 fietsen	7 fietsen	0 fietsen
4 september 2015, 15:03- 15:11	15 fietsen	2 fietsen	9 fietsen	3 fietsen	1 fiets
7 september 2015, 14:52- 14:59	26 fietsen	2 fietsen	20 fietsen	4 fietsen	0 fietsen
8 september 2015, 14:03- 14:11	23 fietsen	2 fietsen	17 fietsen	2 fietsen	2 fietsen
8 september 2015, 18:54- 19:01	16 fietsen	1 fiets	13 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
9 september 2015, 13:44- 13:53	33 fietsen	3 fietsen	18 fietsen	11 fietsen	1 fiets
9 september 2015, 14:49- 14:56	34 fietsen	2 fietsen	23 fietsen	9 fietsen	0 fietsen
10 september 2015, 11:45-	17 fietsen	0 fietsen	11 fietsen	5 fietsen	1 fiets

11:52					
10 september 2015, 16:19- 16:24	21 fietsen	1 fiets	13 fietsen	7 fietsen	0 fietsen
11 september 2015, 12:17- 12:24	22 fietsen	2 fietsen	11 fietsen	6 fietsen	3 fietsen
11 september 2015, 16:01- 16:07	16 fietsen	1 fiets	9 fietsen	5 fietsen	1 fiets
12 september 2015, 14:41- 14:50	21 fietsen	1 fiets	15 fietsen	2 fietsen	3 fietsen
12 september 2015, 16:39- 16:46	23 fietsen	1 fiets	19 fietsen	2 fietsen	1 fietsen
14 september 2015, 13:42- 13:50	27 fietsen	1 fiets	18 fietsen	8 fietsen	0 fietsen
15 september 2015, 9:21-9:26	22 fietsen	1 fiets	12 fietsen	8 fietsen	1 fiets
15 september 2015, 18:01- 18:06	20 fietsen	2 fietsen	11 fietsen	7 fietsen	0 fietsen
16 september 2015, 14:08- 14:14	26 fietsen	0 fietsen	16 fietsen	9 fietsen	1 fiets
16 september 2015, 16:23- 16:30	27 fietsen	0 fietsen	20 fietsen	7 fietsen	0 fietsen
17 september 2015, 18:37- 18:43	26 fietsen	1 fiets	18 fietsen	7 fietsen	1 fiets
18 september 2015, 14:58- 15:06	22 fietsen	2 fietsen	13 fietsen	6 fietsen	1 fiets
18 september 2015, 18:49- 18:56	31 fietsen	1 fiets	24 fietsen	6 fietsen	0 fietsen
19 september 2015, 13:56- 14:01	23 fietsen	2 fietsen	17 fietsen	4 fietsen	0 fietsen
21 september 2015, 16:13- 16:19	32 fietsen	1 fiets	21 fietsen	6 fietsen	2 fietsen
22 september 2015, 13:07- 13:15	30 fietsen	2 fietsen	21 fietsen	5 fietsen	2 fietsen
23 september 2015, 14:09- 14:07	34 fietsen	2 fietsen	20 fietsen	10 fietsen	2 fietsen
24 september 2015, 14:40- 14:47	22 fietsen	2 fietsen	9 fietsen	9 fietsen	3 fietsen

24 september 2015, 18:42-18:47	19 fietsen	2 fietsen	7 fietsen	8 fietsen	2 fietsen
25 september 2015, 10:50-10:56	19 fietsen	1 fietsen	10 fietsen	8 fietsen	0 fietsen

Interpretatie

De zuidzijde is relatief gezien de meest drukke zijde van het Stadhuis, op bepaalde dagen afgewisseld met de voorzijde. Allereerst valt op dat, hoewel hier een verbod geldt om aan deze zijde fietsen te plaatsen, dit verbod altijd werd overtreden. Bij elk van de dertig observaties is vastgesteld dat het verbod meermaals is overtreden (het minimum is 15 gestalde fietsen, het maximum 34 gestalde fietsen). Ten tweede, tevens valt op dat de geformuleerde prescriptieve norm opnieuw bevestigd lijkt te worden: relatief weinig fietsen worden bij de deur gestald en blokkeren de toegang tot het complex. Dit werd hierboven ook al gesignaleerd (Waagpleinzijde, voorzijde). Ten derde, aan deze zijde stonden de meeste fietsen tegen de kettingen gestald: dit is voor actoren ook relatief gezien de minste moeite om een fiets tegenaan te stallen. Zoals hierboven werd verwacht stonden ook relatief veel fietsen in de categorie 'tussen de ketting en de muur'. Dit kan mede verklaart worden uit het feit dat het hoogteverschil hier beperkt is en de kettingen het gebied tussen de muur en ketting niet geheel omsluiten. Hierdoor is deze categorie makkelijker bereikbaar dan aan de noord- en Waagpleinzijde. Bijzonder is de verhouding tussen beide getallen: soms is de verhouding tussen beide variabelen 1:1 (3 en 24 september), maar is maximaal 19:2 (12 september). De verhouding schommelt tussen deze twee uitersten. Ten vierde, in de ruimte die geheel met kettingen afgescheiden was, stonden steeds maar twee fietsen. Een laatste punt is dat tijdens de gehele observatieperiode altijd vier fietsen tegen de ketting stonden gestald. Deze fietsen worden hier beschouwd als weesfietsen, wat opnieuw een overtreding is van de Apvg.

Tabel 3.1.8: Beoordeling van gestalde fietsen door gemeente Groningen.

Datum en tijd observatie	Beoordeling?	Aantal fietsen?
1 september 2015, 12:56-13:27	Ja	1 fiets, Waagpleinzijde
2 september 2015, 15:10-15:23	Neen	Zelfde fiets staat er nog
3 september 2015, 11:15-11:22	Neen	Zelfde fiets staat er nog
4 september 2015, 15:03-15:11	Neen	Zelfde fiets staat er nog
7 september 2015, 14:52-14:59	Neen	Zelfde fiets staat er nog
8 september 2015, 14:03-14:11	Neen	Zelfde fiets staat er nog
8 september 2015, 18:54-19:01	Neen	Zelfde fiets staat er nog
9 september 2015, 13:44-13:53	Neen	Zelfde fiets staat er nog
9 september 2015, 14:49-14:56	Neen	Zelfde fiets staat er nog
10 september 2015, 11:45-11:52	Neen	Zelfde fiets staat er nog
10 september 2015, 16:19-16:24	Neen	Zelfde fiets staat er nog
11 september 2015, 12:17-12:24	Neen	Zelfde fiets staat er nog
11 september 2015, 16:01-16:07	Neen	Zelfde fiets staat er nog
12 september 2015, 14:41-14:50	Neen	Zelfde fiets staat er nog
12 september 2015, 16:39-16:46	Neen	Zelfde fiets staat er nog
14 september 2015, 13:42-13:50	Neen	Zelfde fiets staat er nog
15 september 2015, 9:21-9:26	Neen	Zelfde fiets staat er nog
15 september 2015, 18:01-18:06	Neen	Zelfde fiets staat er nog
16 september 2015, 14:08-14:14	Neen	Zelfde fiets staat er nog
16 september 2015, 16:23-16:30	Neen	Zelfde fiets staat er nog
17 september 2015, 18:37-18:43	Neen	Zelfde fiets staat er nog
18 september 2015, 14:58-15:06	Neen	Zelfde fiets staat er nog
18 september 2015, 18:49-18:56	Neen	Zelfde fiets staat er nog

19 september 2015, 13:56-14:01	Neen	Zelfde fiets staat er nog
21 september 2015, 16:13-16:19	Neen	Zelfde fiets staat er nog
22 september 2015, 13:07-13:15	Neen	Zelfde fiets staat er nog
23 september 2015, 14:09-14:07	Neen	Zelfde fiets staat er nog
24 september 2015, 14:40-14:47	Neen	Zelfde fiets staat er nog
24 september 2015, 18:42-18:47	Neen	Zelfde fiets staat er nog
25 september 2015, 10:50-10:56	Neen	Zelfde fiets staat er nog

Interpretatie

Hoewel op deze locatie relatief veel weesfietsen staan gestald (minstens 15), is slechts één fiets door werknemers van de gemeente Groningen beoordeeld. Deze fiets is tijdens de observatieperiode niet weggehaald (= formele sanctie). De wettelijke norm wordt dus vrij veel overtreden. De formele controle en formele sancties zijn blijkbaar niet effectief hier. De andere weesfietsen zijn niet verwijderd of beoordeeld. Zij zijn wel éénmaal verplaatst.

Conclusie locatie 1

Op deze locatie is vastgesteld dat prescriptieve en descriptieve sociale normen het handelen van de actor kunnen beïnvloeden. De actor stalt relatief weinig fietsen bij de deuren en trappen van het stadhuis, ondanks dat hier visueel gezien wel stallingsmogelijkheden beschikbaar waren. Een prescriptieve norm zou dit gedrag volgens Fujii (2005) ook afkeuren en deze norm wordt relatief goed nageleefd. Echter, met name aan de waagpleinzijde lijkt deze prescriptieve norm niet altijd goed te worden nageleefd. Daarnaast viel op dat ook de prescriptieve norm dat enige loopruimte beschikbaar moet blijven voor andere actoren, redelijk goed werd nageleefd. Op drukke tijden was vaak wel (enige) ruimte beschikbaar om te kunnen lopen. De bereikbaarheid van delen van de locatie was niet in het geding.

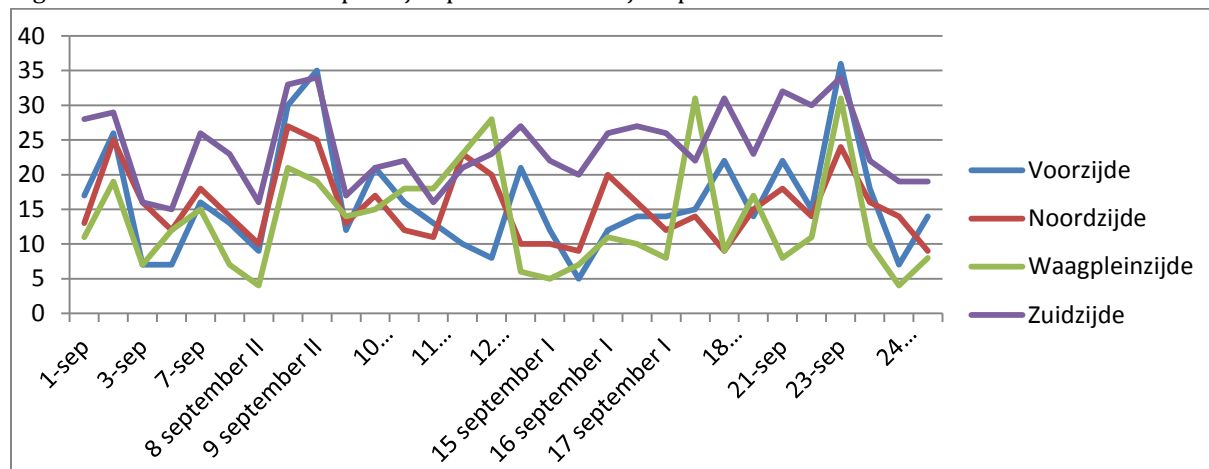
Wat betreft de descriptieve normen op de locatie viel op dat de normen die Fujii (2005) en Fukuda & Morichi (2007) noemen zichtbaar waren. Zij stellen dat fietsen daar worden gestald, waar ook al andere fietsen staan. Dit was duidelijk zichtbaar: fietsen stonden vaak geklonterd gestald. Dergelijk handelen toont volgens hen aan wat efficiënt gedrag is. Omgekeerd geredeneerd: dat ergens veel fietsen staan gestald, kan dus duiden op het bestaan van een descriptieve norm. Voorts kan worden vastgesteld dat de actor relatief moeite wil doen om de fiets te stallen. Dit wordt hier afgeleid uit het feit dat relatief weinig fietsen 'tegen de muur' stonden gestald: het stallen tegen de muur van het Stadhuis kost relatief meer moeite dan het stallen 'tegen de ketting/palen'. Actoren moeten immers hun fiets over de ketting heen tillen (noord-, voorzijde en zuidzijde), op de verhoging tillen (Waagpleinzijde) of omslachtig rond de kettingen heen cirkelen (zuidzijde).

De wettelijke normen kwamen er op deze locatie redelijk bekaaid van af. De wettelijke norm dat het verboden is aan de zuidzijde verboden is om fietsen te stallen werd altijd overtreden en handhavend optreden namens de gemeente Groningen vond tijdens de observatieperiode niet plaats. Dit heeft een versterkende werking. Als de wettelijke norm relatief veel is overtreden doordat hier fietsen illegaal staan, is de kans groter dat ook andere actoren ook in de toekomst hun fiets illegaal stallen door de descriptieve normen. Hier is ook zichtbaar dat het handelen van de actor invloed heeft op de inrichting van de locatie en de ruimtelijke normen hierin.

Ook de wettelijke norm dat het verboden is om weesfietsen in de openbare ruimte te plaatsen werd overtreden. Tijdens de observatieperiode waren er ongeveer vijftien weesfietsen aanwezig op de gehele locatie, verspreid over de noord-, zuid- en Waagpleinzijde. Dit is verboden op grond van de Apvg, de descriptieve norm wijkt af van de wettelijke norm. Slechts één van deze fietsen is beoordeeld door een werknemer van de gemeente Groningen (= formele controle). De fiets is echter niet verwijderd (= formele sanctie).

Daarnaast valt op dat het aantal fietsen per zijde sterk wisselt (figuur 3.1). Met name de voorzijde en zuidzijde van het complex zijn drukker dan de overige zijden. Woensdag is het piekmoment wat betreft het aantal gestalde fietsen. Dit komt niet overeen met de gegevens van de gemeente Groningen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het Stadhuis door de week wordt gebruikt door werknemers van de gemeente Groningen. Bij gebrek aan fietsenstallingen zullen zij de fiets ook rond het stadhuis moeten plaatsen (of een stuk moeten lopen). Evenementen, zoals de markt, kunnen een verschuivende werking hebben op het aantal gestalde fietsen aan een zijde. Dit omdat bepaalde delen (visueel gezien) ontoegankelijk worden voor het stallen van de fiets.

Figuur 3.1: het aantal fietsen per zijde per observatietijdstip.

3.2 Uitwerking observaties locatie 2

Paragraaf 3.2 werkt de informatie van de observaties van de tweede onderzoekslocatie uit. Op deze locatie zijn drie aspecten onderzocht. Allereerst, de omgang door de actor met de blinde geleidelijnen. Ten tweede is hier bekeken of er grote verschillen zijn tussen het aantal beschikbare stallingsplaatsen door de week en in het weekeinde (zoals Movares stelt). Ten derde, de vraag waar de actor de fiets stalt, als de legale stallingsmogelijkheden vol zijn (met name rond het weekeinde) zal onderzocht worden.

Tabel 3.2.1: De inrichting van de omgeving.

Aantal legale stallingsfaciliteiten:	4.150 plaatsen (Gemeente Groningen, 2015). In de directe context van de locatie extra 4.400 plaatsen.
Aantal geplaatste activeringsfaciliteiten:	5 geplaatste faciliteiten: 3 keer in het territorium ingelegd: BLINDEGELEIDELIJN, 2 keer aan de palen de huisregels van het Stadsbalkon bevestigd, 2 keer aan lantarenpalen/muur bevestigd dat het verboden is hier buiten de rekken/klemmen fietsen te stallen.
Overige faciliteiten:	Stationsklok, 'kaart van het busstation', 2 keer informatiepaneel voor de vertrektijden van de bus, 2 richtingaanwijzers voor fietsers/lopers, 3 lantarenpalen en 3 verkeersborden.

Tabel 3.2.2: Maatregelen bij stallingspiek.

Datum en tijd observatie	Extra maatregelen genomen tegen
--------------------------	---------------------------------

	fietsenoverlast
1 september 2015, 15:43-15:56	Neen
2 september 2015, 15:52-15:58	Neen
3 september 2015, 11:56-12:02	Neen
4 september 2015, 15:33-15:39	Ja: hekken geplaatst
7 september 2015, 12:47-12:52	Neen
8 september 2015- 14:44-14:48	Neen
8 september 2015, 19:16-19:20	Neen
9 september 2015, 14:13-14:19	Neen
9 september 2015, 15:14-15:18	Neen
10 september 2015, 12:11-12:16	Neen
11 september 2015, 12:39-12:43	Ja: hekken geplaatst
11 september 2015, 16:24-16:28	Ja: hekken geplaatst
12 september 2015, 15:09-15:14	Ja: hekken geplaatst
12 september 2015, 17:04-17:08	Ja: hekken geplaatst
14 september 2015, 14:09-14:13	Neen
15 september 2015, 9:42-9:45	Neen
15 september 2015, 18:21-18:25	Neen
16 september 2015, 14:31-14:35	Neen
16 september 2015, 16:37-16:41	Neen
17 september 2015, 18:58-19:02	Ja: hekken geplaatst
18 september 2015, 15:21-15:24	Ja: hekken geplaatst
18 september 2015, 19:13-19:16	Ja: hekken geplaatst
19 september 2015, 14:07-14:11	Ja: hekken geplaatst
21 september 2015, 15:56-15:59	Neen
22 september 2015, 13:32-13:36	Neen
23 september 2015, 14:23-14:27	Neen
24 september 2015, 14:55-14:58	Neen
24 september 2015, 19:01-19:04	Neen
25 september 2015, 11:12-11:16	Ja: hekken geplaatst

Interpretatie

Rond het weekeinde worden extra maatregelen genomen om de uitbreiding van het aantal gestalde fietsen aan deze zijde van het Stadsbalkon tegen te gaan. Werknemers plaatsen dranghekken, een extra fysieke interventies die het stallen van de fiets onaantrekkelijk maakt, vlak naast de blinde geleidelijnen. Wat ook opviel is dat regelmatig sociale controle plaatsvindt. Een werknemer staat dan aan deze zijde van het stadsbalkon en kijkt of andere actoren de fiets niet illegaal stallen elders op de locatie.

Tabel 3.2.3: Blok I.

Datum en tijd observatie	Illegaal	Op de lijn	Naast de lijn	Plekken beschikbaar
1 september 2015, 15:43-15:56	2 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	34 Plekken beschikbaar
2 september 2015, 15:52-15:58	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	25 Plekken beschikbaar
3 september 2015, 11:56-12:02	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	7 Plekken beschikbaar
4 september 2015, 15:33-15:39	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
7 september 2015, 12:47-12:52	1 fiets	0 fietsen	1 fiets	30 plekken beschikbaar
8 september 2015-	1 fiets	0 fiets	1 fiets	14 Plekken

14:44-14:48				beschikbaar
8 september 2015, 19:16-19:20	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	plekken beschikbaar
9 september 2015, 14:13-14:19	3 fietsen	1 fiets	0 fietsen	10 Plekken beschikbaar
9 september 2015, 15:14-15:18	5 fietsen	1 fiets	0 fietsen	8 Plekken beschikbaar
10 september 2015, 12:11-12:16	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	25 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 12:39-12:43	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 16:24-16:28	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 15:09-15:14	7 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 17:04-17:08	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
14 september 2015, 14:09-14:13	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	21 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 9:42-9:45	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	23 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 18:21-18:25	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	49 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 14:31-14:35	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	23 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 16:37-16:41	6 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	21 Plekken beschikbaar
17 september 2015, 18:58-19:02	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	26 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 15:21-15:24	8 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 19:13-19:16	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
19 september 2015, 14:17-14:21	10 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	4 Plekken beschikbaar
21 september 2015, 15:56-15:59	8 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	12 Plekken beschikbaar
22 september 2015, 13:32-13:36	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	23 Plekken beschikbaar
23 september 2015, 14:23-14:27	6 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	15 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 14:55-14:58	8 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	4 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 19:01-19:04	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	38 Plekken beschikbaar
25 september 2015, 11:12-11:16	7 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar

Interpretatie

Blok I is relatief gezien het meeste gebruikt van de vier geobserveerde blokken. Relatief vaak stonden hier fietsen niet in de stalling. De descriptieve norm wijkt hiermee af van de wettelijke norm uit de Apvg. Hier wordt gesteld dat dit gedeeltelijk te maken heeft met het in hoofdstuk 4 beschreven verschil tussen 'visuele' en 'beschikbare' stallingscapaciteit. De actor, zo was de veronderstelling, zou bij het stallen van de fiets voornamelijk letten op de eerste en de tweede speelt minder een rol bij het stallen van de fiets. Dit was goed waarneembaar en helpt te verklaren waarom relatief veel fietsen in dit blok illegaal gestald staan. Met name bij de zuilen die het stadsbalkon dragen, stonden vaak fietsen illegaal gestald (hier zijn geen beschikbare legale stallingsmogelijkheden). Visueel gezien is hier echter voldoende ruimte beschikbaar voor het stallen van meerdere fietsen (zie bijlage IV ter illustratie).

Daarnaast kan meespelen dat dit blok beter toegankelijk is tijdens de weekeinden: de blokken C, D en E worden afgesloten door middel van dranghekken, terwijl blok I wel gedeeltelijk toegankelijk blijft. Het fysiek moeilijk toegankelijk maken van het stadsbalkon werkt bij dit blok slechts deels.

Bij deze foutief gestalde fietsen blijft het handhavend optreden vaak beperkt tot het verplaatsen van fietsen naar legale stallingsruimte of het hangen van een flyer aan het stuur van de foutief gestalde fiets. Op deze flyer staat dat de fiets foutief is gestald en staan de geldende wettelijke normen uitgelegd. De fiets wordt niet direct in beslag genomen door de gemeente.

In dit blok stonden weinig fietsen 'op de lijn' of 'naast de lijn' gestald, slechts incidenteel was hier sprake van. Dit ondersteunt de geformuleerde stelling niet. Wellicht komt dit gedeeltelijk door de plaatsing van dranghekken, waardoor de groei van het aantal fietsen richting het busstation een halt toe wordt geroepen, of de activeringsfaciliteiten. Wat opvalt is overigens dat bepaalde legaal gestalde fietsen de blinde geleidestroken bijna blokkeren. Deze fietsen zijn echter niet als 'naast de lijn' of 'op de lijn' gerekend, omdat zij legaal gestald staan.

De door onder andere Movares (2014) gesignaleerde 'piek' in het gebruik van het stadsbalkon rond het weekeinde was wel zichtbaar. Met name rond en in het weekeinde werden relatief veel fietsen illegaal gestald in dit blok.

Tabel 3.2.4: Blok C.

Datum en tijd observatie	Illegaal	Op de lijn	Naast de lijn	Plekken beschikbaar
1 september 2015, 15:43-15:56	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	24 Plekken beschikbaar
2 september 2015, 15:52-15:58	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	12 Plekken beschikbaar
3 september 2015, 11:56-12:02	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
4 september 2015, 15:33-15:39	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
7 september 2015, 12:47-12:52	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	20 plekken beschikbaar
8 september 2015-14:44-14:48	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	19 Plekken beschikbaar
8 september 2015, 19:16-19:20	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	39 plekken beschikbaar
9 september 2015, 14:13-14:19	7 fietsen	0 fietsen	1 fiets	23 Plekken beschikbaar
9 september 2015, 15:14-15:18	5 fietsen	1 fiets (iemand heeft deze fiets	0 fietsen	10 Plekken beschikbaar

		verplaatst)		
10 september 2015, 12:11-12:16	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	19 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 12:39-12:43	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 16:24-16:28	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 15:09-15:14	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 17:04-17:08	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
14 september 2015, 14:09-14:13	4 fietsen	0 fietsen	1 fietsen	6 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 9:42-9:45	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	38 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 18:21-18:25	2 fietsen	0 fietsen	1 fietsen	52 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 14:31-14:35	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	5 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 16:37-16:41	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
17 september 2015, 18:58-19:02	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	22 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 15:21-15:24	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 19:13-19:16	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
19 september 2015, 14:17-14:21	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
21 september 2015, 15:56-15:59	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	22 Plekken beschikbaar
22 september 2015, 13:32-13:36	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	23 Plekken beschikbaar
23 september 2015, 14:23-14:27	6 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	8 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 14:55-14:58	6 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	0 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 19:01-19:04	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	31 Plekken beschikbaar
25 september 2015, 11:12-11:16	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar

Interpretatie

Na blok I, stonden in blok C de meeste fietsen illegaal gestald (dit varieert tussen de 1 en 7 illegaal gestalde fietsen). Ook hier was zichtbaar dat met name rond de zuilen veel illegaal gestalde fietsen stonden. Visueel gezien bestond hier de mogelijkheid om een fiets te stallen, ondanks dat dit wettelijk gezien verboden is. Dit werd zelfs door de actor gedaan als elders in de stalling of in hetzelfde blok nog voldoende beschikbare stallingsruimte was. Hierdoor is dit ook strijdig met de in hoofdstuk 5 geformuleerde prescriptieve norm dat van actoren enig zoekwerk mag worden verwacht naar een beschikbare stalling. Zeker op het Hoofdstation, waar de gemeente door middel van schermen aangeeft of en waar nog legale stallingsruimte beschikbaar is, mag enig zoekwerk verwacht worden, omdat het illegaal stallen hier wettelijk verboden is. De opmerkingen over de handhaving onder de bespreking van blok I, zijn ook hier van toepassing.

Wat opvalt is dat de piek in dit blok niet ligt rond het weekeinde, maar met name de woensdag en donderdag zijn. Een mogelijke verklaring hiervoor is de verminderde toegankelijkheid van dit blok door de plaatsing van dranghekken rond en in het weekeinde, waardoor de actor enkel via een omslachtige wijze dit gedeelte van de locatie kan bereiken. Specifiek voor deze rij geldt dat hier één fiets te lang stond gestald. Deze fiets stond in een legale stallingsplaats gestald.

Ook in deze rij wordt het verbod om niet op of naast de blinde geleidelijnen te stallen relatief goed nageleefd. De verwachte relatief grote hoeveelheid overtredingen van dit verbod werd niet gesignaleerd. Slechts incidenteel stond een fiets gestald op of naast de deze lijnen.

Tabel 3.2.5: Blok D

Datum en tijd observatie	Illegaal	Op de lijn	Naast de lijn	Plekken beschikbaar
1 september 2015, 15:43-15:56	4 fietsen	0 fietsen	1 fiets	27 Plekken beschikbaar
2 september 2015, 15:52-15:58	5 fietsen	1 fiets	0 fietsen	14 Plekken beschikbaar
3 september 2015, 11:56-12:02	2 fietsen	0 fietsen	1 fiets	0 Plekken beschikbaar
4 september 2015, 15:33-15:39	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
7 september 2015, 12:47-12:52	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	36 plekken beschikbaar
8 september 2015-14:44-14:48	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	7 Plekken beschikbaar
8 september 2015, 19:16-19:20	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	66 plekken beschikbaar
9 september 2015, 14:13-14:19	6 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	12 plekken beschikbaar
9 september 2015, 15:14-15:18	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 plekken beschikbaar
10 september 2015, 12:11-12:16	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	2 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 12:39-12:43	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 16:24-16:28	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 15:09-15:14	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 17:04-17:08	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
14 september 2015, 14:09-14:13	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	45 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 9:42-9:45	2 fietsen	0 fietsen	1 fiets	28 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 18:21-18:25	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	64 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 14:31-14:35	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 16:37-16:41	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
17 september 2015, 18:58-19:02	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	75 Plekken beschikbaar

18 september 2015, 15:21-15:24	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 19:13-19:16	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
19 september 2015, 14:17-14:21	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
21 september 2015, 15:56-15:59	3 fietsen	0 fietsen	1 fiets	25 Plekken beschikbaar
22 september 2015, 13:32-13:36	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
23 september 2015, 14:23-14:27	4 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 14:55-14:58	7 fietsen	1 fietsen	1 fietsen	0 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 19:01-19:04	5 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	47 Plekken beschikbaar
25 september 2015, 11:12-11:16	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	3 Plekken beschikbaar

Interpretatie

Net als blok C wordt ook in blok D relatief vaak het fietsstalverbod overtreden. De illegaal gestalde fietsen stonden hier voornamelijk bij de zuilen. Dit komt overeen met de verwachtingen: enerzijds omdat het visueel gezien mogelijk is om hier fietsen te plaatsen. De opmerkingen omtrent de handhaving van het verbod bij blok I, zijn ook op dit blok van toepassing. De descriptieve norm omtrent het stallen van fietsen wijkt hiermee vaak af van de wettelijke norm.

Bij dit blok valt eveneens op dat het piekmoment op woensdag en donderdag is en niet in het weekeinde, net als hierboven is geconstateerd bij blok C. Hierboven zijn een aantal verklaringen hiervoor gegeven: deze verklaringen zijn ook op dit blok van toepassing.

Geconcludeerd kan worden op basis van de tabel, dat ook bij dit blok het aantal fietsen dat op of naast de blinde geleidelijn vrij gering is. Dit kan komen door de interventies van de gemeente Groningen. Hierboven zijn een aantal verklaringen hiervoor gegeven, deze verklaringen zijn ook op dit blok van toepassing.

Tabel 3.2.6: Blok E

Datum en tijd observatie	Illegaal	Op de lijn	Naast de lijn	Plekken beschikbaar
1 september 2015, 15:43-15:56	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	21 Plekken beschikbaar
2 september 2015, 15:52-15:58	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	3 Plekken beschikbaar
3 september 2015, 11:56-12:02	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	28 Plekken beschikbaar
4 september 2015, 15:33-15:39	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
7 september 2015, 12:47-12:52	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	32 Plekken beschikbaar
8 september 2015, 14:44-14:48	0 fietsen	1 fietsen	0 fietsen	6 Plekken beschikbaar
8 september 2015, 19:16-19:20	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	62 Plekken beschikbaar
9 september 2015, 14:13-14:19	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	9 Plekken beschikbaar
9 september 2015, 15:14-15:18	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	12 Plekken beschikbaar
10 september 2015,	1 fiets	1 fiets	0 fietsen	2 Plekken

12:11-12:16				beschikbaar
11 september 2015, 12:39-12:43	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	6 Plekken beschikbaar
11 september 2015, 16:24-16:28	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	9 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 15:09-15:14	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
12 september 2015, 17:04-17:08	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
14 september 2015, 14:09-14:13	1 fietsen	1 fietsen	0 fietsen	43 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 9:42-9:45	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	7 Plekken beschikbaar
15 september 2015, 18:21-18:25	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	57 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 14:31-14:35	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	9 Plekken beschikbaar
16 september 2015, 16:37-16:41	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	10 Plekken beschikbaar
17 september 2015, 18:58-19:02	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	70 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 15:21-15:24	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
18 september 2015, 19:13-19:16	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
19 september 2015, 14:17-14:21	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
21 september 2015, 15:56-15:59	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	30 Plekken beschikbaar
22 september 2015, 13:32-13:36	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
23 september 2015, 14:23-14:27	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 14:55-14:58	0 fietsen	1 fiets	0 fietsen	6 Plekken beschikbaar
24 september 2015, 19:01-19:04	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen	55 Plekken beschikbaar
25 september 2015, 11:12-11:16	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen	0 Plekken beschikbaar

Interpretatie

Vergeleken met de andere blokken, kent blok E relatief gezien de minste overtredingen van het fietsstalverbod. Het aantal overtredingen varieerde van nul tot maximaal drie fietsen. Enerzijds is dit te wijten aan het feit dat dit blok de helft kleiner is dan de andere blokken en er geen zuilen zijn die het stadsbalkon dragen, waardoor visueel gezien geen ruimte beschikbaar is om fietsen te plaatsen. Indien de actor een fiets illegaal stalt, dient de actor de fiets dus tussen twee al bezette legale stallingsplaatsen in te zetten, wat visueel gezien onaantrekkelijk is. Mede hierdoor waren er relatief weinig overtredingen. De opmerkingen omtrent de handhaving van het fietsstalverbod onder I zijn ook op deze rij van toepassing. Ook op deze locatie is het aantal fietsen dat op of naast de blinde geleidelijn staat vrij gering te noemen. Vaak stond op de genoemde tijdstippen geen fiets op of naast de lijnen.

Tabel 3.2.7: Fietsen niet staande in of bij het Stadsbalkon

Datum:	Illegaal	Op de lijn	Naast de lijn
1 september 2015,	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen

15:43-15:56			
2 september 2015, 15:52-15:58	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
3 september 2015, 11:56-12:02	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
4 september 2015, 15:33-15:39	2 fietsen	1 fietsen	0 fietsen
7 september 2015, 12:47-12:52	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen
8 september 2015, 14:44-14:48	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen
8 september 2015, 19:16-19:20	1 fiets	0 fietsen	0 fietsen
9 september 2015, 14:13-14:19	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
9 september 2015, 15:14-15:18	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
10 september 2015, 12:11-12:16	2 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
11 september 2015, 12:39-12:43	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
11 september 2015, 16:24-16:28	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
12 september 2015, 15:09-15:14	9 fietsen	3 fietsen	0 fietsen
12 september 2015, 17:04-17:08	5 fietsen	1 fietsen	0 fietsen
14 september 2015, 14:09-14:13	1 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
15 september 2015, 9:42-9:45	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
15 september 2015, 18:21-18:25	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
16 september 2015, 14:31-14:35	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
16 september 2015, 16:37-16:41	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
17 september 2015, 18:58-19:02	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
18 september 2015, 15:21-15:24	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
18 september 2015, 19:13-19:16	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
19 september 2015, 14:07-14:11	3 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
21 september 2015, 15:56-15:59	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
22 september 2015, 13:32-13:36	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
23 september 2015, 14:23-14:27	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
24 september 2015, 14:55-14:58	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen
24 september 2015,	0 fietsen	0 fietsen	0 fietsen

19:01-19:04			
25 september 2015, 11:12-11:16	2 fietsen	1 fiets	0 fietsen

Interpretatie

Wat uit deze tabel kan worden geconcludeerd is dat met name rond het weekeinde, de periode waarin het stadsbalkon door dranghekken was afgesloten, fietsen op de overige ruimten van de locatie stonden gestald. Dit is een overtreding van de norm uit de Apvg. Deze fietsen zijn vrijwel steeds gecontroleerd. Bij overtreding van het verbod wordt een flyer aan het stuur gehangen, waarin de geldende wettelijke normen worden uitgelegd. Voorts valt op dat de actor de fiets aan de geplaatste dranghekken vastmaakt: dit gedrag komt overeen met de norm dat de actor de fiets bij voorkeur tegen objecten aan plaatst. Echter, dan moeten er in de omgeving wel faciliteiten zijn om de fiets tegenaan te plaatsen.

Tabel 3.2.8: Heeft de gemeente de staat van de geplaatste fietsen beoordeeld?

Datum en tijd observatie	Beoordeling?	Aantal fietsen
1 september 2015, 15:43-15:56	Ja	2 fietsen, 2 keer tijd
2 september 2015, 15:52-15:58	Ja	1 fiets, tijd
3 september 2015, 11:56-12:02	Ja	1 fiets, tijd
4 september 2015, 15:33-15:39	Neen	
7 september 2015, 12:47-12:52	Neen	
8 september 2015, 14:44-14:48	Neen	
8 september 2015, 19:16-19:20	Neen	
9 september 2015, 14:13-14:19	Neen	
9 september 2015, 15:14-15:18	Neen	
10 september 2015, 12:11-12:16	Ja	1 fiets
11 september 2015, 12:39-12:43	Neen	
11 september 2015, 16:24-16:28	Neen	
12 september 2015, 15:09-15:14	Ja	
12 september 2015, 17:04-17:08	Ja	
14 september 2015, 14:09-14:13	Neen	
15 september 2015, 9:42-9:45	Ja	2 fietsen: eenmaal tijd, eenmaal fout gestald
15 september 2015, 18:21-18:25	Ja	2 fietsen: eenmaal tijd, eenmaal fout gestald
16 september 2015, 14:31-14:35	Neen	
16 september 2015, 16:37-16:41	Neen	
17 september 2015, 18:58-19:02	Neen	
18 september 2015, 15:21-15:24	Ja	1 fiets, tijd
18 september 2015, 19:13-19:16	Neen	
19 september 2015, 14:07-14:11	Neen	
21 september 2015, 15:56-15:59	Neen	
22 september 2015, 13:32-13:36	Ja	2 fietsen, tijd
23 september 2015, 14:23-14:27	Neen	
24 september 2015, 14:55-14:58	Neen	
24 september 2015, 19:01-19:04	Neen	
25 september 2015, 11:12-11:16	Neen	

Conclusie interpretatie locatie 2

Een eerste belangrijke bevinding op deze tweede locatie is dat het fietsstalverbod regelmatig en vaak door meerdere illegaal gestalde fietsen wordt overtreden. De descriptieve norm is hiermee afwijkend van de wettelijke norm. Wellicht een belangrijke reden hiervoor is het onderscheid tussen visuele en beschikbare stallingsplekken. Op deze locatie was goed waarneembaar dat de fiets werd gestald in de ruimten waar geen legale stallingsmogelijkheden waren, maar wel visueel ruimte was om de fiets te plaatsen. Dit onderscheid is

van belang omdat de stelling wordt bevestigd dat de perceptie die actoren hebben op de omgeving, een belangrijke rol speelt waar fietsen worden gestald. Met name rond de zuilen, het verkeersbord en soms tussen twee legaal gestalde fietsen in, waren actoren van mening dat er klaarblijkelijk een mogelijkheid bestond om hun fiets te stallen. Hiermee is dit, behalve een afwijking van de wettelijke norm, ook afwijkend van de geldende prescriptieve normen over het zoeken naar een mogelijke stallingsplaats.

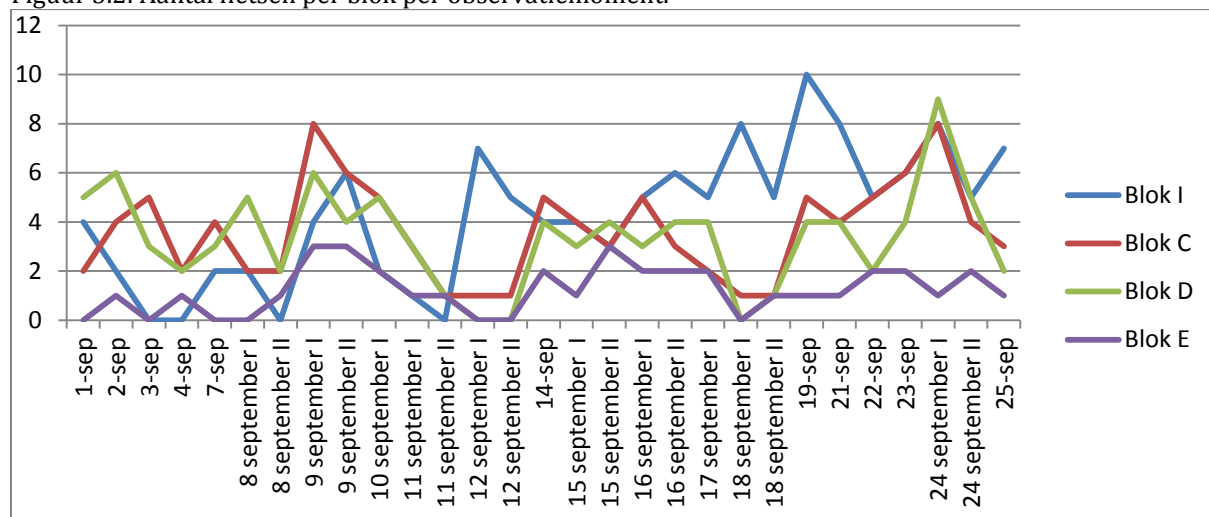
Het handhavend optreden beperkt zich tot het wijzen van actoren op de geldende normen door middel van flyers. In termen van het conceptueel model kan dit gezien worden als het door middel van faciliteiten (de flyer) macht uitoefenen op het handelen van de actor door hiermee structuren van het overheidssysteem gemeente Groningen te bevestigen. Dit komt niet echt overeen met de verwachtingen. Verwacht werd juist dat op deze locatie relatief streng zou worden gehandhaafd en gesanctioneerd.

Vastgesteld is, ten tweede, dat met name blok I te kampen heeft met het door Movares (2014) gesignaleerde piekmoment in het weekeinde. Bij de overige blokken ligt dit piekmoment eerder op de woensdag en donderdag. Dit laatste komt wellicht door de extra faciliteiten die de gemeente laat plaatsen rond het weekeinde (dranghekken en sociale controle). Hierdoor zijn de blokken C, D en E minder goed toegankelijk voor fietsers en worden wellicht de geldende normen geactiveerd (ook omdat deze werknemers actoren wijzen op de normen). Dit is een goed voorbeeld van de werking van de structuratietheorie: in de communicatie tussen actoren (werknemer en fietser) wordt macht uitgeoefend (de werknemer beroept zich op de regels van een structuur om macht uit te kunnen oefenen) en sancties worden gebruikt (informele sanctie: terechtwijzen), om de actor terecht te wijzen.

Voorts speelt dat door het plaatsen van dranghekken, een verschuiving plaatsvindt wat betreft de illegaal gestalde fietsen. Fietsen worden vervolgens elders op de locatie of tegen de dranghekken aan geplaatst. Hierbij worden de fietsen vooral tegen de lantarenpalen, verkeersborden, de stationsklok of de muur van het stationsgebouw geplaatst. Dit komt overeen met de gesignaleerde norm dat actoren bij voorkeur hun fiets tegen iets aan plaatsen.

Een derde belangrijke bevinding is dat het aantal gestalde fietsen op of naast de blinde geleidelijn erg meevalt. Of dit komt door de plaatsing van dranghekken, extra toezicht rond de weekeinden, de informatiecampagne van de gemeente Groningen of een mogelijke andere oorzaak heeft, moet hier in het midden blijven (dit was ook niet het doel van de observatie). Hiermee wijkt deze bevinding af van de geformuleerde these (zie bijlage II).

Figuur 3.2: Aantal fietsen per blok per observatiemoment.

3.3 Uitwerking observaties locatie 3

Deze paragraaf werkt de informatie van de observaties van de derde onderzoekslocatie uit. De vraag waar de actor de fiets plaatst nu de stalling (vaak) vol is, of het politiebureau zorgt voor een hogere mate van

normfocus en normatief doelframe en waarom het onderscheid bestaat tussen de plaats waar de fiets en motoren worden gestald, worden op deze locatie onderzocht.

Tabel 3.3.1: inrichting van de omgeving

Aantal legale stallingsfaciliteiten:	12 legale stallingsfaciliteiten.
Aantal geplaatste activeringsfaciliteiten:	0 geplaatste activeringsfaciliteiten.
Overige faciliteiten:	Vijf lantarenpalen, twaalf bomen, een kunstwerk (Untieled, (1971) van A. Volten), acht autoparkeerplaatsen, een parkeerautomaat, vier verkeersborden.

Tabel 3.3.2: Totaal aantal fietsen op de locatie

Datum en tijd observatie	Totaal aantal fietsen
1 september 2015, 14:04-14:15	46 fietsen
2 september 2015, 15:35-15:44	57 fietsen
3 september 2015, 11:35-11:40	42 fietsen
4 september 2015, 15:20-15:26	32 fietsen
7 september 2015, 15:06-15:10	35 fietsen
8 september 2015, 14:19-14:25	38 fietsen
8 september 2015, 19:07-19:11	33 fietsen
9 september 2015, 14:02-14:07	36 fietsen
9 september 2015, 15:03-15:08	41 fietsen
10 september 2015, 11:59-12:03	50 fietsen
10 september 2015, 16:30-16:34	36 fietsen
11 september 2015, 12:31-12:35	34 fietsen
11 september 2015, 16:14-16:18	29 fietsen
12 september 2015, 15:02-15:06	38 fietsen
12 september 2015, 16:52-16:57	31 fietsen
14 september 2015, 13:59-14:03	38 fietsen
15 september 2015, 9:31-9:35	36 fietsen
15 september 2015, 18:12-18:15	29 fietsen
16 september 2015, 14:20-14:24	35 fietsen
16 september 2015, 16:11-16:17	34 fietsen
17 september 2015, 18:50-18:53	42 fietsen
18 september 2015, 15:15-15:20	36 fietsen
18 september 2015, 19:02-19:06	41 fietsen
19 september 2015, 14:07-14:11	35 fietsen
21 september 2015, 16:05-16:08	30 fietsen
22 september 2015, 13:22-13:25	35 fietsen
23 september 2015, 14:23-14:27	39 fietsen
24 september 2015, 14:55-14:58	41 fietsen
24 september 2015, 18:53-18:56	36 fietsen
25 september 2015, 11:02-11:06	55 fietsen

Interpretatie

Wat opvalt is dat tijdens de gehele observatieperiode het aantal fietsen relatief stabiel was, in ieder geval stabiel dan op de andere twee locaties. Het aantal fietsen op deze locatie fluctueert van 29 tot 57 fietsen. Daarnaast is opmerkelijk dat met name op woensdag en donderdag een piek bestond in het aantal gestalde fietsen. Dit past in het beeld dat is geschetst op locatie 1, ook daar waren woensdag en donderdag de drukste dagen. Dit komt niet overeen met de bevindingen van de gemeente Groningen, welke stelt dat juist zaterdag de drukste dag is wat het aantal bezoekers in het centrum betreft.

Op 16 september 2015 voerde de Nederlandse politie actie in het kader van de onderhandelingen voor een CAO. Deze staking had weinig effect op het aantal fietsen dat op de locatie aanwezig was. Op 17 september 2015 waren er rellen in het stadscentrum van Groningen vanwege een voetbalwedstrijd tussen FC Groningen en Olympique Marseille. Tijdens het observatiemoment stond de locatie daardoor vol met politieauto's en ME-busjes, wat de stallingsmogelijkheden wellicht kan beperken.

Tabel 3.3.3: Fietsen in stalling

Datum en tijd observatie	In stalling (max. 12 plaatsen)	Direct naast stalling	Aantal plekken beschikbaar in de fietsenstalling
1 september 2015, 14:04-14:15	10 fietsen	21 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
2 september 2015, 15:35-15:44	12 fietsen	36 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
3 september 2015, 11:35-11:40	12 fietsen	15 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
4 september 2015, 15:20-15:26	12 fietsen	11 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
7 september 2015, 15:06-15:10	10 fietsen	18 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
8 september 2015, 14:19-14:25	12 fietsen	17 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
8 september 2015, 19:07-19:11	12 fietsen	12 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
9 september 2015, 14:02-14:07	11 fietsen	16 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
9 september 2015, 15:03-15:08	12 fietsen	17 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
10 september 2015, 11:59-12:03	12 fietsen	26 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
10 september 2015, 16:30-16:34	11 fietsen	15 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
11 september 2015, 12:31-12:35	11 fietsen	16 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
11 september 2015, 16:14-16:18	11 fietsen	11 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
12 september 2015, 15:02-15:06	10 fietsen	10 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
12 september 2015, 16:52-16:57	10 fietsen	10 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
14 september 2015, 13:59-14:03	10 fietsen	15 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
15 september 2015, 9:31-9:35	10 fietsen	15 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
15 september 2015, 18:12-18:15	11 fietsen	11 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
16 september 2015, 14:20-14:24 Staking	12 fietsen	15 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
16 september 2015, 16:11-16:17 Staking	10 fietsen	13 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
17 september 2015, 18:50-18:53	12 fietsen	13 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling

Rellen			
18 september 2015, 15:15-15:20	12 fietsen	15 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
18 september 2015, 19:02-19:06	10 fietsen	12 fietsen	2 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
19 september 2015, 14:07-14:11	11 fietsen	17 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
21 september 2015, 16:05-16:08	11 fietsen	11 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
22 september 2015, 13:22-13:25	11 fietsen	14 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
23 september 2015, 14:23-14:27	12 fietsen	19 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling
24 september 2015, 14:55-14:58	11 fietsen	17 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
24 september 2015, 18:53-18:56	11 fietsen	16 fietsen	1 plek beschikbaar in de fietsenstalling
25 september 2015, 11:02-11:06	12 fietsen	29 fietsen	0 plekken beschikbaar in de fietsenstalling

Interpretatie

Interessant is dat, hoewel er relatief weinig stallingsfaciliteiten beschikbaar zijn, de actor de fiets vervolgens wel bij of naast de geplaatste stallingsfaciliteiten plaatst en niet elders op de locatie. Dit duidt op het bestaan van een descriptieve norm (Fujii, 2005). Het aantal fietsen dat op de rest van de locatie stond was hierdoor relatief gering (zie volgende tabel). Indien er wel plaats vrij was in de fietsenstalling, was visueel gezien de fietsenstalling vaak vol. Dit ondersteunt de stelling dat de actor voornamelijk op basis van de visuele beschikbaarheid bepaalt waar hij/zij de fiets stalt. De actor plaatst de fiets vervolgens bij de stalling in de buurt, zoals de prescriptieve normen voorschrijven. Hierdoor wordt immers de overlast voor anderen verminderd. Dit past in de veronderstelling dat de actor door de aanwezigheid van het politiebureau op de locatie, de geldende prescriptieve sociale normen eerder zal naleven.

Wat nog opgemerkt dient te worden is dat bij en in de stalling negen 'weesfietsen' stonden tijdens de hele observatieperiode, acht naast de stalling en één in de stalling. Deze weesfietsen zijn gecontroleerd namens de gemeente Groningen, maar niet verwijderd. Dit is hiermee een schending van de Apvg en duidt erop dat het descriptief handelen afwijkend is van de wettelijke normen: dit past juist weer niet in de geformuleerde veronderstelling. Deze weesfietsen zorgen er echter wellicht voor dat actoren hun fiets relatief vaak bij de fietsenstalling zetten (via descriptieve normen).

Tabel 3.3.4: Waar staan de overige fietsen dan?

Datum en tijd observatie	Lantaarnpalen/bomen	Voor de ingang, op de gehandicaptenstrook	Muur politiebureau	Bij kunstwerk /parkeerplaats
1 september 2015, 14:04-14:15	13 fietsen	1 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
2 september 2015, 15:35-15:44	8 fietsen	2 fietsen	1 fiets	0 fietsen
3 september 2015, 11:35-11:40	7 fietsen	4 fietsen	1 fiets	1 fiets
4 september 2015, 15:20-15:26	6 fietsen	0 fietsen	1 fiets	0 fietsen

7 september 2015, 15:06- 15:10	6 fietsen	0 fietsen	1 fiets	0 fietsen
8 september 2015, 14:19- 14:25	7 fietsen	0 fietsen	1 fiets	1 fiets
8 september 2015, 19:07- 19:11	7 fietsen	0 fietsen	1 fiets	1 fiets
9 september 2015, 14:02- 14:07	6 fietsen	1 fiets	1 fietsen	1 fiets
9 september 2015, 15:03- 15:08	7 fietsen	3 fietsen	1 fiets	0 fietsen
10 september 2015, 11:59- 12:03	7 fietsen	0 fietsen	5 fietsen	0 fietsen
10 september 2015, 16:30- 16:34	6 fietsen	1 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
11 september 2015, 12:31- 12:35	5 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
11 september 2015, 16:14- 16:18	5 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
12 september 2015, 15:02- 15:06	12 fietsen	2 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
12 september 2015, 16:52- 16:57	7 fietsen	2 fietsen	2 fietsen	0 fietsen
14 september 2015, 13:59- 14:03	5 fietsen	3 fietsen (1 ervan stond ook onder het afdak)	2 fietsen	0 fietsen
15 september 2015, 9:31-9:35	6 fietsen	1 fiets	1 fietsen	1 fiets
15 september 2015, 18:12- 18:15	6 fietsen	0 fietsen	1 fietsen	0 fietsen
16 september 2015, 14:20- 14:24	5 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	1 fiets
16 september 2015, 16:11- 16:17 Staking	7 fietsen	0 fietsen	3 fietsen	0 fietsen
17 september 2015, 18:50- 18:53 Rellen	12 fietsen	1 fietsen	1 fietsen	2 fietsen
18 september 2015, 15:15-	6 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	0 fietsen

15:20				
18 september 2015, 19:02-19:06	15 fietsen	2 fietsen	1 fietsen	0 fietsen
19 september 2015, 14:07-14:11	5 fietsen	0 fietsen	1 fietsen	0 fietsen
21 september 2015, 16:05-16:08	5 fietsen	0 fietsen	1 fiets	0 fietsen
22 september 2015, 13:22-13:25	5 fietsen	0 fietsen	3 fietsen	0 fietsen
23 september 2015, 14:23-14:27	4 fietsen	0 fietsen	2 fietsen	1 fietsen
24 september 2015, 14:55-14:58	6 fietsen	0 fietsen	5 fietsen	1 fietsen
24 september 2015, 18:53-18:56	7 fietsen	1 fiets	0 fietsen (werd geblokkeerd door container)	0 fietsen
25 september 2015, 11:02-11:06	7 fietsen	4 fietsen	2 fietsen	0 fietsen

Interpretatie

Allereerst valt op dat het aantal fietsen dat elders op de locatie staat gestald ten opzichte van de fietsenstalling, meestal relatief klein is in verhouding tot het totaal aantal fietsen dat op de locatie staat gestald. Echter, er waren wel grote verschillen: met name op 1, 15, 16 en 18 september stonden veel fietsen gestald tegen de bomen/lantarenpalen (minstens 12), terwijl op 23 september slechts vier fietsen gestald stonden tegen de bomen (4 weesfietsen).

Hierboven (locatie 1) is vastgesteld dat de actor waarschijnlijk prefereert om de fiets ergens tegen aan te plaatsen. Dat is met name op deze locatie goed zichtbaar: de fiets stonden nooit 'los' in de ruimte, maar bijna altijd tegen een object in de ruimte aan gestald. Juist hierom is het onderscheid gemaakt tussen de vier genoemde categorieën. Dit object kan zowel een boom/lantarenpaal inhouden, als een verkeersbord of tegen de blinde muur van het politiebureau.

De prescriptieve norm die Fujii (2005) onderscheidt lijkt ook hier bevestigd te worden: er staan relatief weinig fietsen gestald bij de hoofdingang van het complex en op de gehandicaptenstrook. De fietsen die hier gestald waren, waren van een dergelijk gering aantal dat de toegankelijkheid tot het gebouw nooit in het geding was. Daarnaast valt op dat er weinig fietsen gestald waren bij het kunstwerk en de autoparkeerplaatsen.

Deze locatie heeft met locatie 1 gemeen dat ook hier een grote hoeveelheid weesfietsen stonden. Vier weesfietsen stonden tegen de bomen en latenpalen aan en één fiets stond 'onder het afdak' (deze is later versleept). Hoewel deze fietsen door de gemeente waren gecontroleerd, zijn zij tijdens de hele observatieperiode blijven staan. Deze constatering past niet in de veronderstellingen: verwacht werd juist dat door de aanwezigheid van het politiebureau, de actor beter de wettelijke en prescriptieve normen zou naleven (zie bijlage II).

Tabel 3.3.5: Heeft de gemeente de staat van de geplaatste fietsen beoordeeld?

Datum en tijd observatie	Beoordeling/verwijderd?	Aantal
1 september 2015, 14:04-14:15	Ja	8 fietsen
2 september 2015, 15:35-15:44	Nee	Zelfde aantal staat hier nog

		steeds
3 september 2015, 11:35-11:40	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
4 september 2015, 15:20-15:26	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
7 september 2015, 15:06-15:10	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
8 september 2015, 14:19-14:25	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
8 september 2015, 19:07-19:11	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
9 september 2015, 14:02-14:07	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
9 september 2015, 15:03-15:08	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
10 september 2015, 11:59-12:03	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
10 september 2015, 16:30-16:34	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
11 september 2015, 12:31-12:35	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
11 september 2015, 16:14-16:18	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
12 september 2015, 15:02-15:06	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
12 september 2015, 16:52-16:57	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
14 september 2015, 13:59-14:03	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
15 september 2015, 9:31-9:35	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
15 september 2015, 18:12-18:15	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
16 september 2015, 14:20-14:24	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
16 september 2015, 16:11-16:17	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
17 september 2015, 18:50-18:53	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
18 september 2015, 15:15-15:20	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
18 september 2015, 19:02-19:06	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
19 september 2015, 14:07-14:11	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
21 september 2015, 16:05-16:08	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
22 september 2015, 13:22-13:25	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
23 september 2015, 14:23-14:27	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
24 september 2015, 14:55-14:58	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds
24 september 2015, 18:53-18:56	Nee	Zelfde aantal staat hier nog

		steeds
25 september 2015, 11:02-11:06	Nee	Zelfde aantal staat hier nog steeds

Interpretatie

Hoewel de gemeente Groningen op deze locatie een aantal fietsen heeft beoordeeld (8), zijn niet alle weesfietsen beoordeeld. De beoordeelde fietsen zijn in de hele observatieperiode niet verwijderd of verplaatst van de locatie. Hiermee lijkt de descriptieve norm afwijkend van de wettelijke norm (artikel 5.12 lid 4). Deze bevinding weerlegt ook de stelling dat het politiebureau leidt tot een hogere mate van normfocus bij de actor, in ieder geval voor de overtreding van dit verbod. De aanwezigheid van het politiebureau leidt dus niet tot meer normconform handelen (wat betreft het aantal weesfietsen op de locatie). Ook in de context van de locatie viel op dat hier vrij veel weesfietsen stonden. Deze fietsen waren beoordeeld door de gemeente. Zij zijn echter niet geteld, maar kunnen wel invloed uitoefenen op het aantal weesfietsen op de locatie.

Tabel 3.3.6: Aantal fietsen onder het afdak

Datum en tijd observatie	Aantal fietsen onder het afdak
1 september 2015, 14:04-14:15	1 fiets
2 september 2015, 15:35-15:44	0 fietsen
3 september 2015, 11:35-11:40	0 fietsen
4 september 2015, 15:20-15:26	2 fietsen:
7 september 2015, 15:06-15:10	0 fietsen
8 september 2015, 14:19-14:25	0 fietsen
9 september 2015, 14:02-14:07	0 fietsen
9 september 2015, 15:03-15:08	0 fietsen
10 september 2015, 11:59-12:03	0 fietsen
10 september 2015, 16:30-16:34	0 fietsen
11 september 2015, 12:31-12:35	0 fietsen
11 september 2015, 16:14-16:18	0 fietsen
12 september 2015, 15:02-15:06	0 fietsen
12 september 2015, 16:52-16:57	0 fietsen
14 september 2015, 13:59-14:03	1 fiets
15 september 2015, 9:31-9:35	1 fiets
15 september 2015, 18:12-18:15	1 fiets
16 september 2015, 14:20-14:24 Staking	1 fiets
16 september 2015, 16:11-16:17 Staking	1 fiets
17 september 2015, 18:50-18:53 Rellen	1 fiets
18 september 2015, 15:15-15:20	1 fiets
18 september 2015, 19:02-19:06	1 fiets
19 september 2015, 14:07-14:11	1 fiets
21 september 2015, 16:05-16:08	1 fiets
22 september 2015, 13:22-13:25	1 fiets
23 september 2015, 14:23-14:27	1 fiets
24 september 2015, 14:55-14:58	1 fiets
24 september 2015, 18:53-18:56	1 fiets
25 september 2015, 11:02-11:06	1 fiets

Interpretatie

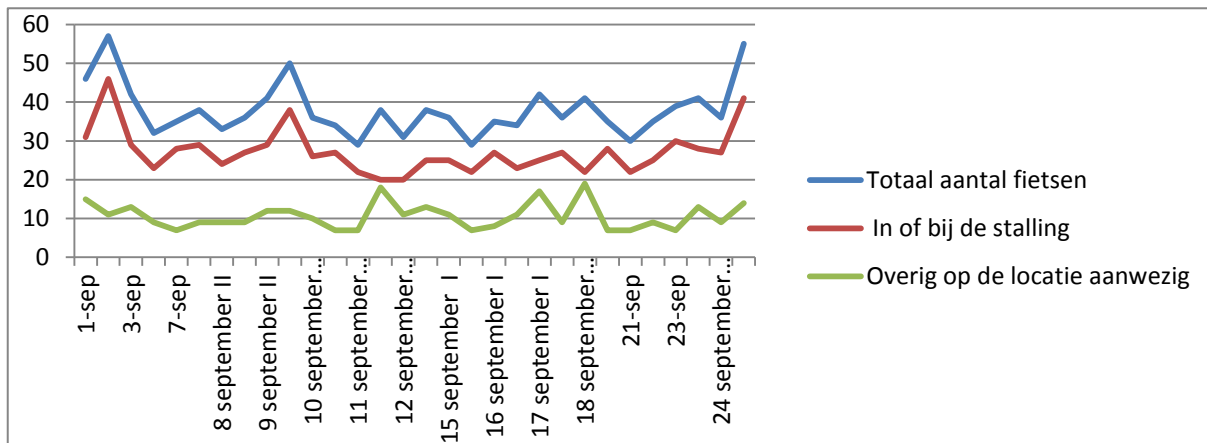
Wat opvalt is dat weinig fietsen gestald staan onder het afdak. Dit komt overeen met de stellingen. Wat niet overeenkomt is dat ook relatief normale fietsen onder het afdak stonden. Op grond van de theorie van

Dittmar was dit niet verwacht. Zijn theorie zegt juist dat actoren meer aandacht besteden aan het behoud van hun bezittingen als zij speciaal zijn en een bepaalde emotionele waarde hebben.

Uitkomsten derde locatie

Op deze locatie zijn in principe geen wettelijke normen die het actoren verbieden om een fiets te plaatsen. Hierdoor neemt enerzijds het belang van prescriptieve normen toe: .

De eerste constatering is dat, ondanks dat hiertoe geen plicht bestaat, de actor relatief vaak de fiets in of bij de fietsenstalling plaatst. Dit is het geval ook als er geen ruimte beschikbaar is in de fietsenstalling. De vraag is waardoor dit proces wordt gestuurd: mogelijke verklaringen betreffen de reeds aanwezige fietsen waardoor descriptieve normen worden geactiveerd, de aanwezigheid van een bepaalde habit of wellicht de verhoogde normfocus vanwege de aanwezigheid van het politiebureau op de locatie. De constatering is dus dat de plaatsing van de fietsenstalling een ordenende functie heeft op het aantal gestalde fietsen op de locatie.

De tweede constatering is dat de wettelijke norm over weesfietsen en de descriptieve norm afwijken. Op deze locatie zijn relatief veel weesfietsen geplaatst. Dit was op grond van de veronderstellingen uit bijlage II niet verwacht. Verwacht werd juist dat de actor zich (beter) aan de wettelijke normen zal houden vanwege de aanwezigheid van het politiebureau op de locatie. Mogelijk is het plaatsen van een weesfiets bij het politiebureau een uiting van de actor om de bestaande machtsrelaties uit te dagen en te veranderen (Holloway & Hubbard, 2001).

Ten derde, de scheiding tussen de stallingsplaats van fietsen en motorvoertuigen (brommers, motoren) was goed waarneembaar. Zeer weinig fietsen stonden gestald onder het afdak. De fiets die hier gestald stond, was een weesfiets die verplaatst was door de actor (deze stond voorheen in de categorie 'bij de bomen'). Echter, de theorie van Dittmar was niet direct waarneembaar: ook relatief normale fietsen stonden een enkele keer onder het afdak. Dit aantal is echter zo laag dat hier moeilijk een conclusie uit te trekken valt.

Daarnaast zijn ook bepaalde reeds gesignaleerde patronen bevestigd, zoals de descriptieve norm dat de actor de fiets bij voorkeur plaatst tegen bepaalde objecten aan. Tijdens de observatie stonden er zelden fietsen die de actor door middel van de standaard in de open ruimte plaatst. Ook de descriptieve norm dat de actor de fiets daar plaatsen, waar al andere fietsen gestald staan, was op deze locatie goed zichtbaar.

Bijlage IV: Foto's

Bijlage IV bevat foto's van de locaties en de interventies op deze locaties. Deze foto's zijn gemaakt op woensdag 2 december 2015 (locatie 1 twee maanden na de observaties en 3) en vrijdag 4 december (locatie 2). Een aantal van deze foto's zijn ook terug gekomen in bijlage II. Deze foto's zijn gemaakt ter illustratie van de verschillende variabelen die zijn onderscheiden en de geplaatste activerings- en stallingsfaciliteiten in de omgeving. Per locatie zijn meerdere foto's genomen.

4.1 Foto's Grote Markt (locatie 1)

Hieronder volgen diverse foto's die de onderscheiden variabelen illustreren en aangeven welke interventies zijn verricht op deze locatie. Het onderscheid tussen de vier zijden van het Stadhuis is hierbij aangehouden.

4.1.1 Voorzijde

Foto 4.1.1: Linkerzijdetrap.

Foto 4.1.2: rechterzijdetrap. De witte fiets staat 'aan de buitenkant ketting/palen'. De zwarte en groene fiets vallen nog onder de categorie rechterzijdetrap'. De ketting is de grens tussen de 'voorzijde' en 'noordzijde'.

Foto 4.1.3: Rechterzijdetrap en 'aan de palen/kettingen gestalde fietsen.'

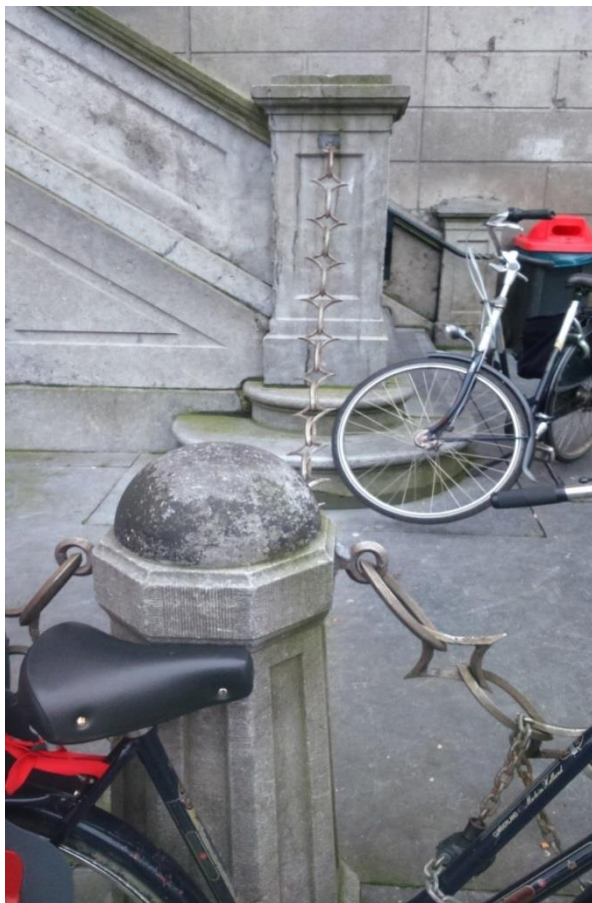
Foto 4.1.4: middenstuk voorzijde (met de drie deuren). Tijdens bruiloften wordt voor de middelste deur een rode mat gelegd en worden de fietsen verplaatst. Al deze fietsen staan echter 'aan de buitenkant palen/kettingen' gestald. Zij staan op de Grote Markt en niet bij het stadhuiscomplex (donkergrijze gedeelte).

Foto 4.1.5: Zicht op het middenstuk van het stadhuis. De drie deuren bevinden zich links. Op deze foto vallen twee fietsen in deze categorie.

Foto 4.1.6: grenslijn tussen 'middenstuk' en 'rechterzijdetrap' (zelfde grens is ook aangehouden aan de linkerzijde van de trap).

4.1.2 Noordzijde/V&D-zijde

Foto 4.1.7: Deze twee fietsen horen nog bij de voorzijde, meer specifiek vallen zij in de categorie 'rechterzijdetrap'.

Foto 4.1.8: Noordzijde van het stadhuis. Fietsen kunnen hier 'tegen de muur' of 'aan de ketting' gestald staan. Er staan nu geen fietsen 'tegen de muur'. Tijdens de observatieperiode stonden tussen de kettingen en de muur acht weesfietsen illegaal gestald.

Foto 4.1.9: De noordzijde van het stadhuis. Al deze fietsen staan aan de buitenkant van de ketting gestald. Dit kost minder moeite dan het stallen tegen de muur, dit wordt dan ook minder gedaan.

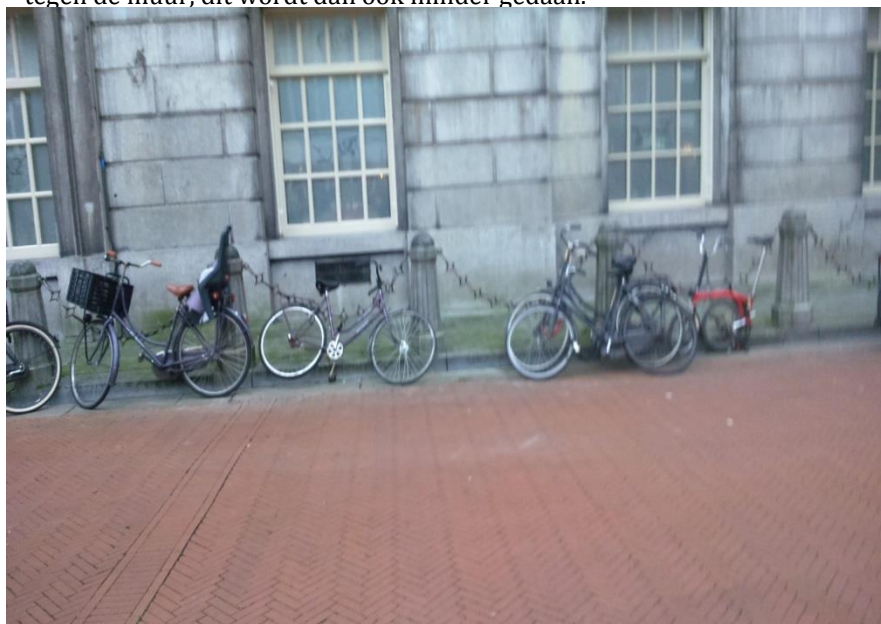

Foto 4.1.10: Noordzijde van het complex. Fietsen die binnenin staan zijn 'tegen de muur' gestald, fietsen die op de rode stenen staan

4.1.3 Waagpleinzijde

Foto 4.1.11: Waagpleinzijde. Dit is één van de twee deuren tot dit complex. De fiets rechts staat 'bij de deur' gestald en blokkeert de toegang tot het complex. Fietsen staan in deze categorie als zij in tussen vierde en zevende paal (gerekend vanaf de noordzijde) of de veertiende en zestiende paal staan, ongedacht of zij op de verhoging stonden (grijze deel) of niet (rode gedeelte).

Foto 4.1.12: Waagpleinzijde. Fietsen die staan op de verhoging (grijze gedeelte) staan 'tegen de muur' gestald, fietsen die op de rode stenen staan 'bij de palen'. Let op het hoogteverschil hier.

4.1.4 Zuidzijde

Foto 4.1.13: Zuidzijde en een gedeelte van de Waagpleinzijde. Een gedeelte van de zuidzijde is omsloten door kettingen. De twee fietsen in dit gebied zijn 'tegen de muur' gestald, de fietsen aan de andere fietsen 'aan de buitenkant kettingen'. De fiets op de voorgrond blokkeert de gehandicapteningang tot het complex.

Foto 4.1.14: zicht op de zuidzijde. Dit is het gedeelte van deze zijde dat niet omsloten is met kettingen. Het onderscheid tussen 'bij de muur' en 'aan de ketting' stallingen vormen de palen en het hoogteverschil.

Foto 4.1.14: Activeringsplaquette (hangt aan het stadhuis).

Foto 4.1.16: 'Stallen bij de trap/deur'.

Foto 4.1.17: De deur bij de zuidzijde. Links (moeilijk zichtbaar) de gehandicapteningang tot het complex. Fietsen die tussen deze palen in staan (zowel op het grijze als het rode gedeelte) en op de gehandicaptenstrook vallen in de categorie 'bij de deur' gestalde fietsen. De twee fietsen op de voorgrond vallen binnen deze categorie (omdat zij de ingang gedeeltelijk blokkeren).

Foto 4.1.18: Zuidzijde. Zicht op het gedeelte van deze zijde dat geheel is omsloten met kettingen en de gehandicapteningang.

Foto 4.1.19: Activeringsfaciliteit aan de zuidzijde van het stadhuis. Drie van zulke bordjes hangen aan de kettingen aan de zuidzijde van het stadhuis.

Foto 4.1.209: de deur bij de zuidzijde. Links (moeilijk zichtbaar) de gehandicapteningang tot het complex. Fietsen die tussen deze palen in staan (zowel op het grijze als het rode gedeelte) en op de gehandicaptenstrook vallen in de categorie 'bij de deur' gestalde fietsen. De twee fietsen op de voorgrond vallen binnen deze categorie (omdat zij de ingang gedeeltelijk blokkeren).

4.2 Hoofdstation

4.2.1 Activeringsfaciliteiten

Foto 4.2.1: Overige delen van de locatie waar fietsen gestald konden worden. Ook zijn hier twee 'activeringsfaciliteiten' zichtbaar (tegen de muur en de wegwijzer links).

Foto 4.2.2: De activeringsfaciliteit die hangt aan de draagpalen van het Stadsbalkon.

Foto 4.2.3: De activeringsfaciliteit met op de achtergrond twee illegaal gestalde fietsen.

Foto 4.2.4: De activeringsfaciliteit voor de normen over het stallen op/bij de blinde geleidelijn.

Foto 4.2.5: De activeringsfaciliteit en een fiets die aantoont dat overtreding van het fietsstalverbod mogelijk is.

Foto 4.2.6: De activeringsfaciliteit voor de normen over het stallen op/bij de blinde geleidelijn.

4.2.1 Foto's fietsenstallingen (rijen I,C,D en E).

Foto 4.2.7: Overzicht van de verschillende rijen (genomen vanaf rij I).

Foto 4.2.8: Rij I. Deze rij is deels toegankelijk ondanks de plaatsing van het dranghek.

Foto 4.2.9: Rij I. Veel fietsen worden rond de palen gestald. Hier zijn geen legale stallingsplaatsen maar visueel gezien is hier wel ruimte beschikbaar.

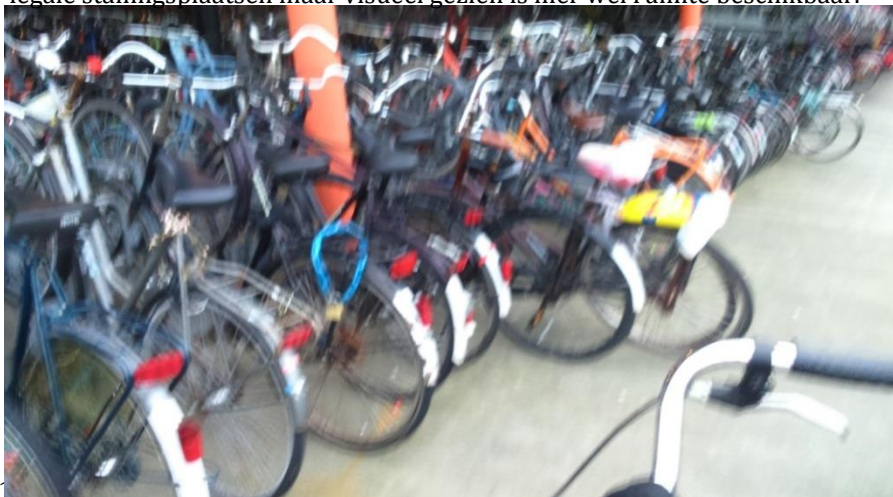

Foto 4.2.10: Rij C (let op de illegaal gestalde fietsen rond de palen).

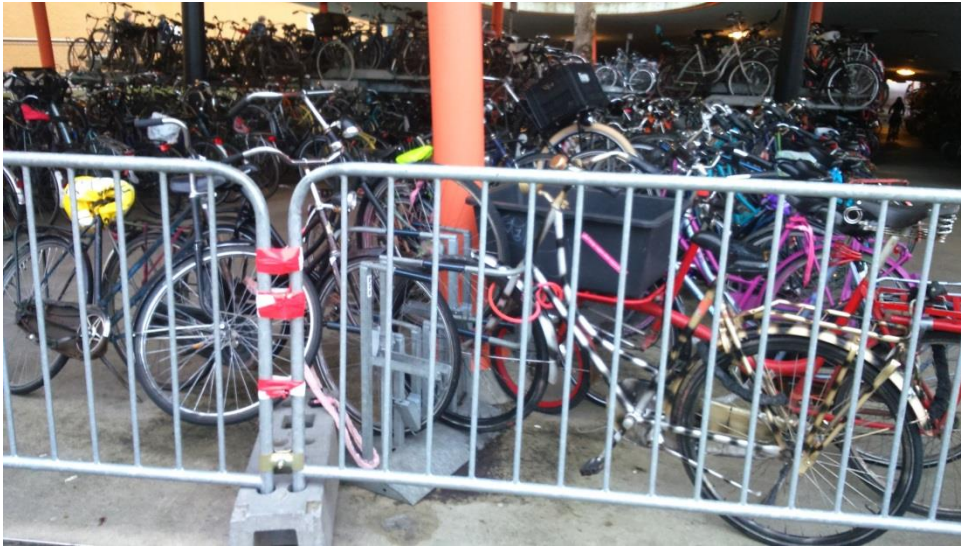

Foto 4.2.11: Rij D (let op de extra fietsen rond de palen).

Foto 4.2.12: Rij E van het stadsbalkon. Let op: deze rij bevat minder stallingsruimte dan de andere rijen.

4.2.3 Overige foto's van de andere delen van de locatie

Foto 4.2.13: Dit behoort ook nog tot de locatie. Hier werden weinig fietsen gestald.

Foto 4.2.14: Overzichtsfoto van de tweede onderzoekslocatie.

Foto 4.2.15: Middel waarmee werd bijgehouden of er nog plaats was in het Stadsbalkon.

4.3 Politiebureau

Foto 4.3.1: De fietsenstalling bij het politiebureau. Zoals zichtbaar is, is deze druk en is zij te klein.

Foto 4.3.2: Fietsenstalling bij het politiebureau en de fietsen die naast deze stalling zijn geplaatst.

Foto 4.3.3: De lange muur van het politiebureau. Fietsen die hier tegenaan gestald zijn, vallen in de categorie 'bij de muur'.

Foto 4.3.3: Fietsen onder dit afdak stonden vallen in de categorie 'onder het afdak gestalde fietsen'. Behalve de fietsen die op de gehandicaptenstrook stonden, deze vallen onder de categorie 'bij de deur' gestalde fietsen.

Foto 4.3.4: De ingang van het politiebureau. De rechterboom en de twee lantarenpalen (en de ruimten daartussenin), vallen hier onder de categorie 'bij de deur' stallen van de fiets.

Foto 4.3.5: Dit onderdeel van de locatie vormt de categorie 'bij de bomen'. Het verkeersbord hoort ook bij deze categorie. Hier stonden tijdens de observatieperiode twee weesfietsen.

Foto 4.3.6: Fietsen die bij deze bomen stonden en het kunstwerk, vallen in de categorie 'bij het kunstwerk/parkeerplaatsen'.

Foto 4.3.7: Andere foto van de ruimte die werd gerekend tot de categorie 'bij het kunstwerk/parkeerplaatsen'. Het kunstwerk bevindt zich links (niet op de foto). De lantarenpalen behoren bij deze categorie.

Bijlage V: De dualiteit gelinkt aan planning

Hoewel de dualiteit van structuratie en omgeving (hierna ook wel: 'de dualiteit') inmiddels uitgebreid is besproken, zal in deze paragraaf nog op twee punten nader worden ingegaan. Het gaat daarbij allereerst om de vraag waarom de dualiteit van structuratie en omgeving een beter middel is om de naleving van normen in de ruimte te beschrijven dan de structuratietheorie. Ten tweede, de verhouding tussen de dualiteit van structuratie en omgeving en planning zal aan bod komen.

5.1 Waarom een nieuwe dualiteit?

De dualiteit van structuratie en omgeving vormt volgens deze studie het antwoord op de vraag hoe normen in de ruimte ontstaan en waarom de actor deze normen naleeft. Deze dualiteit is hiertoe meer geschikt dan Giddens' dualiteiten, omdat zij de invloed van de omgeving, de (non-lineaire) tijdsontwikkeling van de actor en systemen op verschillende schaalniveaus toevoegt aan het werk van Giddens. De invloed van de omgeving op het structuratieproces is volgens Urry (1992) juist een onderbelicht punt in Giddens werk. Door de koppeling te maken met de complexiteitstheorie, kan tevens de (non-lineaire) ontwikkeling van de structuren beter worden verklaard. Dit punt blijft volgens Staber en Sydow (2002) onderbelicht in de structuratietheorie. Een laatste punt is dat Giddens beperkt ingaat op de persoonlijke situatie waarin de actor verkeert, waaronder in deze studie de emoties, waarden, lichamelijke kenmerken van de actor vielen. Deze persoonlijke situatie beïnvloedt de capaciteiten van de actor om te handelen.

Volgens deze studie zijn deze drie groepen van factoren wel belangrijk bij de (re)productie van de structuren door het handelen van de omgeving. Daarom is de hier beargumenteerde dualiteit opgesteld en is zij door opname van deze drie factoren een beter middel dan Giddens' dualiteiten om de omgang met ruimtelijke normen te beschrijven. Waarom deze drie factoren van belang zijn, wordt hieronder verder uitgewerkt.

- De omgeving

De omgeving is om diverse redenen een belangrijke factor in de (re)productie van normen en structuren. Ten eerste, in de omgeving komen veel (botsende) structuren en modaliteiten samen. Het handelen van de actor in de omgeving is wat betreft de gekozen casus zichtbaar: de plaatsing van een fiets is overeenkomstig de normen geschied (of juist niet). De omgeving speelt een belangrijke rol in de vraag hoe de actor zal handelen als structuren en modaliteiten botsen. Normfocus en doelframing zijn hierbij zeer belangrijke concepten. Ten tweede, zoals bleek uit de observaties kan de omgeving handelen (on)mogelijk of (on)aantrekkelijk maken. Giddens maakt niet duidelijk hoe de inrichting van de omgeving ontstaat en de rol die deze inrichting heeft op de structuren en het handelen van de actor. Fysieke interventies die ertoe leiden dat de actor (meer) moeite moet doen om ergens de fiets te plaatsen, bleken een effectief middel te zijn om te voorkomen dat ergens fietsen worden gestald. Ten derde, de perceptie die de actor op de omgeving en de situatie heeft. Deze perceptie ontstaat door intersubjectieve communicatie en door interpretatie van stimuli (De Roo, 2013). De perceptie bepaalt of de actor de normen in de ruimte opmerkt, begrijpt en of de ruimtelijke normen worden geactiveerd. Op basis van deze perceptie wordt vervolgens door de actor gehandeld.

- Complexiteitstheorie

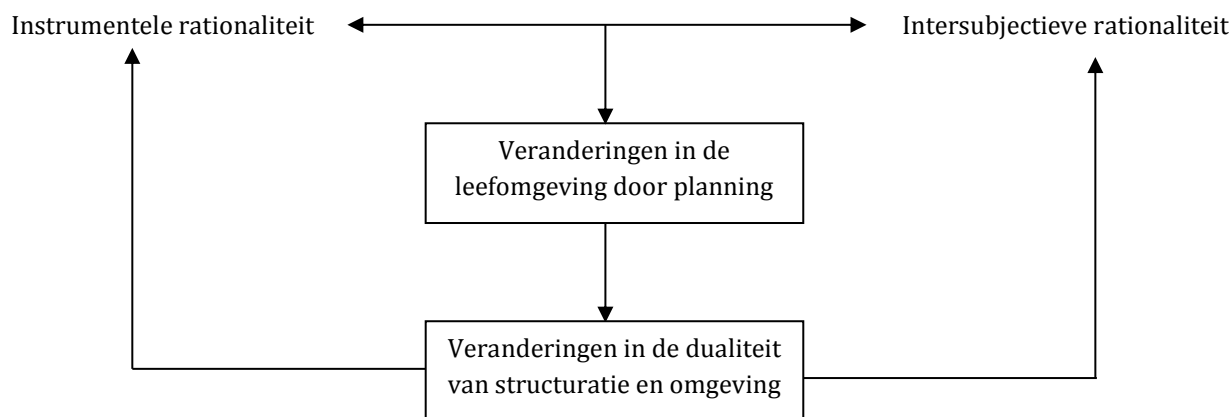
Giddens' structuratietheorie verklaart vooral lineaire veranderingen, zo geeft de hoofdttekst aan. Echter, volgens De Roo (2015) verandert veel in de omgeving en samenleving zich op non-lineaire wijze. Giddens (1990) geeft aan dat het optreden van overheidssystemen minder effectief is dan vroeger het geval was. Ook Wagenaar (2007) signaleert deze ontwikkeling en koppelt dit aan de stelling dat representatieve democratie minder effectief kan omgaan met complexiteit en non-lineaire ontwikkelingen. In de hoofdttekst gebruikt non-lineaire veranderingen om machtsverschillen in de loop der tijd te verklaren. In deze studie en

hun wensen te kunnen realiseren. De uiteinden van het spectrum zijn ideaaltypen die in werkelijkheid vrijwel nooit te vinden zijn (De Roo, 2013). De meeste planningsopgaven bevinden zich tussen beide uitersten in en verenigen elementen van beide typen 'rationaliteiten' in zich. Waar een planningsopgave valt op het spectrum wordt bepaald door de *mate van ingewikkeldheid* van het geval. Aan de hand van de kenmerken van het geval en de context, wordt een planningsopgave geplaatst ergens op het spectrum. Bij deze plaats op het spectrum behoort een planningsmethode die aangeeft hoe efficiënt en effectief met de opgave kan worden omgegaan. Als de context bijvoorbeeld stabiel is en directe causale verbanden bestaan, is volgens het planningspectrum een top-down benadering effectief. Bij een dynamische en onzekere omgeving wordt juist een netwerkbenadering geadviseerd. In situaties die vallen tussen de twee uitersten wordt bijvoorbeeld een scenario-benadering of actor-participatie voorgesteld (De Roo, 2013; 2015).

De vraag is nu hoe dit planningspectrum zich verhoudt tot de hier opgestelde dualiteit. Het eerste wat hierbij van belang is te beseffen, is dat beide concepten een ander doel hebben. Het planningspectrum is volgens De Roo (2015) een middel om planningsopgaven te beoordelen. De dualiteit beschrijft het handelen van de actor ten opzichte van normen in de ruimte. Dit handelen wordt beïnvloed door de omgeving, het handelen van de actor in het verleden, persoonlijke situatie en de structuren.

Figuur 5.2 beschrijft de verhoudingen tussen beide concepten. Zoals aangegeven gaat planning over het voorbereiden van veranderingen in de ruimte en de verhoudingen tussen actoren. Dit kunnen zowel fysieke veranderingen als sociale veranderingen zijn. Het planningspectrum beschrijft onder andere door middel van welke methode dit efficiënt en effectief kan worden gedaan (De Roo, 2013). Als deze veranderingen worden uitgevoerd, beschrijft de dualiteit het effect hiervan op de actor, de vorming en reproductie van de structuren en de omgeving. De dualiteit beschrijft dus de effecten van de methode die bij een planningsopgave het meest geschikt is om problemen op te lossen of veranderingen te bewerkstelligen.

Figuur 5.1: De verhouding tussen het planningspectrum en de dualiteit.

Echter, zoals figuur 5.2 duidelijk maakt beïnvloedt de dualiteit op diverse wijzen ook het planningspectrum en omvat elementen uit het planningspectrum. Allereerst, de vraag waar een situatie valt in het planningspectrum is afhankelijk van de bestaande situatie in de omgeving en de bestaan relaties tussen actoren (De Roo, 2013). De dualiteit beschrijft deze bestaande situatie en de relaties tussen actoren, systemen en structuren hierin. De activiteit planning vindt plaats doordat bepaalde actoren en systemen ontevreden zijn over de bestaande situatie in de ruimte (De Roo, 2013). De dualiteit geeft hiermee de redenen weer waarom interventies noodzakelijk kunnen zijn, waaruit de planningsopgave bestaat en waar de situatie valt op het planningspectrum.

Ten tweede, om te handelen en interventies te ontplooiën heeft de actor macht nodig. Macht wordt verkregen door het hebben van controle over middelen of mensen (Giddens, 1984). Giddens en de dualiteit beschrijven de invloed van macht en de verdeling hiervan tussen actoren en systemen. structuren representeren deze machtsverdeling tussen allerlei actoren en beïnvloeden de verdeling van de middelen in een systeem (Barley

& Tolbert, 1997). De dualiteit beschrijft dan ook welke actor (systeem) interventies in de ruimte kan ontplooiën of kan deelnemen aan het planningsproces door het hebben van controle over middelen.

Ten derde, concepten uit de planologie zijn volgens Faludi (2000) te typeren als de modaliteit 'interpretatiekader'. Interpretatiekaders zijn modaliteiten die bestaan uit de aanwezigheid in het verleden opgebouwde en gewaardeerde kennis van de actor (Giddens, 1979). Zij *typeren* of *framen* een bepaalde situatie en dragen betekenissen over aan de actor. Ook het planningspectrum is een dergelijk interpretatiekader, waarmee situaties worden begrepen en betekenissen worden overgedragen.

Ten vierde, hoe het planningsproces plaatsvindt, is mede afhankelijk van de dualiteit van structuratatie en omgeving zelf. Tijdens het planningsproces planning vindt namelijk constant structuratatie plaats (Faludi, 2000) alsmede de beïnvloeding tussen het structuratatieproces en de omgeving. Dit punt wordt hieronder nader uitgewerkt.

- Planningsproces

Vervolgens is de vraag of de dualiteit van structuratatie en omgeving ook het planningsproces beïnvloedt. Uitgangspunt voor deze bespreking is de observatie van Faludi (2000) dat tijdens het planningsproces 'structuratatie' plaatsvindt. Structuratatie betekent dat een constante wisselwerking plaatsvindt tussen het handelen van de actor, waarbij structuren worden gevormd, veranderd en bevestigd, en de beïnvloeding ervan door de structuren (Giddens, 1979). In planning vindt een wisselwerking plaats tussen de bij het planningsproces betrokken actoren (burgers, planologen) en de structuren van systemen (Faludi, 2000), zoals wetten of de informele regels van het netwerk waarin planning plaatsvindt.

Deze studie stelt zich op het standpunt dat de omgeving waar het planningsproces beïnvloedt, maar de of de dualiteit een geschikt middel is om dit te beschrijven is de vraag. Wel is het zo dat de factoren die een rol spelen in de dualiteit, een rol spelen en invloed uitoefenen op het planningsproces. De dualiteit gaat immers vooral over het handelen van de actor op openbare plaatsen en is daarmee geschikt om de effecten van de vruchten van planning te beschrijven in de zin van veranderingen in de normen, inrichting van de omgeving of machtsrelaties.

Allereerst, het handelen en de visies van de actor in het planningsproces worden beïnvloed door de persoonlijke situatie. Emoties en waarden kunnen worden veroorzaakt door en spelen een rol in planning en het planningsproces. Factoren als macht, legitimiteit, sancties, controle spelen een rol gedurende het planningsproces.

Ten tweede, op basis van Holloway & Hubbard (2001) valt te constateren dat de omgeving waar het planningsproces geheel of gedeeltelijk plaatsvindt (zoals een gemeentehuis of restaurant), invloed heeft op het planningsproces zelf. Uit het werk van Baldry en Barker (1968) blijkt dat de inrichting van de locatie waar het planningsproces is, invloed heeft op de mate en inhoud van de communicatie tussen de betrokkenen bij dit proces en het handelen van de actor. Dit zou vervolgens terug te vinden zijn in de verhoudingen tussen de actoren, de structuren en besluitvorming van het planningsysteem.

Door het handelen van de diverse betrokken actoren tijdens het planningsproces worden structuren gecreëerd, bevestigd of veranderd. Echter, anders dan bij de hier gekozen casus, verandert de inrichting van de omgeving niet direct en zijn de gevolgen van het handelen op de structuren niet direct zichtbaar in de ruimte. Dit leidt ertoe dat het handelen van andere actoren niet direct wordt beïnvloed.

Bijlage VI: Overige schrijfsels

Deze bijlage bevat diverse teksten over het onderwerp van deze studie. Deze onderwerpen zijn niet in de hoofdtekst terug gekomen, maar verdiepen de hoofdtekst op bepaalde punten.

6.1 Verhouding wettelijke en sociale normen

6.1.1 *Botsing tussen deze soorten normen?*

Wat betreft de verhouding tussen beiden typen normen, dient te worden opgemerkt dat het recht geen statisch gesloten bolwerk van regels en procedures is. Het recht staat, zij het onder bepaalde condities, wel degelijk open voor beïnvloeding van sociale normen. Allereerst moet hier worden benadrukt dat in de juridische wereld 'gewoonterecht' wordt geaccepteerd als rechtsbron, waaruit rechten en verplichtingen voor actoren kunnen voortvloeien (Verheugt, 2007). Van belang hierbij is dat de sociale norm in de praktijk wordt toegepast (= *usus*), alsmede dat er enige mate van overeenstemming dient te zijn over de inhoud van de norm (= *opinio juris*), wil zij gewoonterecht kunnen worden (Verheugt, 2007). Ten tweede wordt bij de interpretatie van bepaalde wettelijke normen gekeken naar de context en de ter plaatse geldende sociale normen. Ook bij het afwegen van verschillende belangen die in een bepaalde situatie een rol spelen, kan het zo zijn dat sociale normen een rol spelen (zie bijv. 6:248, lid 1 of 7:618 BW). Ten derde kan, in bijzondere omstandigheden het gewoonterecht, de gelding van een bepaalde wettelijke normen opzij zetten. De sociale norm gaat dan voor op de wettelijke norm. Een bekend voorbeeld is het auteursrecht over een wetenschappelijk artikel, volgens de auteurswet hoort dat eigenlijk bij de werkgever (de universiteit bijvoorbeeld). In de praktijk berust het auteursrecht echter bij de schrijver ervan.

6.1.2 *Rechtssociologie*

De verhouding tussen wettelijke normen en sociale normen heeft veel pennen in beweging gezet, in deze paragraaf zal een aantal klassieke artikelen uit de rechtssociologie worden besproken, welke deze verhouding betreffen en aangeven hoe actoren in geval van een normbotsing een keuze maken tussen één der normen. De rechtssociologie focust op de Deze artikelen geven aanknopingspunten bij de vraag welk type norm de actor zal volgen.

- Law in action, law in books (Aubert)

Aubert (1971) stelt in zijn klassieke rechtssociologische artikel dat een onderscheid gemaakt kan worden tussen 'law in books' en 'law in action'. De eerste categorie bevat wettelijke normen die *niet* overeenstemmen met de gangbare in de maatschappij levende moraal en derhalve onbekend blijven bij de actoren die deze betreffen. De laatste categorie bevat wettelijke normen die overeenstemmen met de in de maatschappij gangbare moraal, deze normen zijn dan een explicitering van deze moraal. Het is met name in deze eerste situatie waarin volgens Aubert problemen met betrekking tot normconformiteit zijn te verwachten. Aubert stelt dat het vermogen van normen om de gewoonte te veranderen beperkt is: in zijn studie beschrijft hij twee factoren die van invloed zijn op de vraag of normnaleving (of afwijking) plaatsvindt. Ten eerste zijn dat de inhoudelijke en procedurele belangen van de wet en ten tweede de (juridische) taal die in de wetten wordt gebezigd, waardoor de gemiddelde actor niet goed in staat is de inhoud van de wetteksten te doorgronden.

- Coase & Ellickson

Ellickson (2009) bespreekt de verhouding tussen juridische en sociale normen waar het verschillende actoren betreft. Waar de rechtseconomie ervan uitgaat dat actoren in een conflictsituatie hun positie bepalen aan de hand van de geldende wettelijke normen (= *rationele-actor benadering*), stelt Ellickson dat dit in de praktijk niet het geval is. Actoren laten hun gedrag voornamelijk bepalen door sociale normen, zelfs indien zij kennis hebben over de geldende wettelijke normen. Volgens hem is er dan ook geen indicatie dat juridische normen invloed hebben op het gedrag van actoren, met name omdat de transactiekosten van een beroep op juridische normen dermate hoog zijn, zal er veelal op informele normen een beroep worden gedaan. Conflicten worden in zijn visie dan ook vooral door informele procedures en sancties (roddel, sabotage) opgelost. Hierbij is van groot belang, ook voor dit onderzoek, het type relatie tussen de actoren: indien dit een

langdurige relatie betreft wordt de invloed van informele normen groter dan indien deze relatie kortstondig en oppervlakkig is. Dit punt komt overeen met de bevindingen van Putnam (2000), welke aangeeft dat hechte sociale netwerken de noodzaak verminderen om een beroep te doen op formele geschilbeslechtingsmethoden (de rechter). Kagan en Skolnick daarentegen stellen dat wettelijke normen weldegelijk sociale normen kunnen wijzigen, maar dat dit afhankelijk is van twee factoren: de sociale organisatie en de cultuur van de handhaving.

- Semi-autonome sociale velden (Moore)

Moore (1978) vestigt de aandacht op het feit dat actoren participeren in sociale verbanden welke worden gekenmerkt door eigen rituelen, taal, symbolen, normen en instrumenten om de naleving van deze normen af te dwingen. Dergelijke sociale verbanden hebben in de woorden van Weber 'een eigen rechtsorde'. Moore gebruikt de term semi-autonome sociale velden (SASV) voor die sociale verbanden welke:

- regels voortbrengen die het gedrag van de in deze velden participerende actoren beïnvloeden,
- handhavingsmechanismen bevatten die een effectieve naleving van de regels van het semi-autonome sociale veld waarborgen.

Mensen maken veelal deel uit van een divers aantal van dergelijke SASV's. Echter, deze verbanden zijn slechts *semi-autonoom*: overheden en andere actoren proberen dergelijke verbanden 'binnen te treden' en te beïnvloeden, door middel van wetgeving of beïnvloeding van de besluitvorming van het SASV. Per SASV verschilt in hoeverre een dergelijk sociaal verband open staat voor binnendringing van normen van buiten het sociale veld. De figuur van de SASV, vestigt de aandacht erop dat de sociale verhoudingen en normen opgelegd door het SASV in de praktijk sterker kunnen zijn dan de wetgeving van de overheid, waardoor normafwijkend gedrag plaatsvindt en wettelijke normen dus botsen met de normen van de SASV.

Deze drie artikelen vestigen de aandacht op verschillende criteria die de invloed van wettelijke normen op ons gedrag beschrijven. Aubert beschrijft, wat overeenkomt met het standpunt van Cialdini et al omtrent prescriptieve sociale normen, dat wettelijke normen slechts beperkt het gedrag van de actor zullen bepalen. Moore voegt aan deze observatie toe dat dit kan samenhangen met het onderdeel zijn van sociale verbanden, welke normnaleving kan stimuleren of verminderen (lid zijn van de Hell's Angels bijvoorbeeld). De bijdrage van Ellickson wijst erop dat ook de duurzaamheid van de relatie tussen actoren van belang is welke norm zij zullen opvolgen en hoe zij omgaan met conflicterende normen. Indien partijen geen duurzame relatie onderhouden, zullen wettelijke normen prefereren boven sociale normen en in geval van een langdurige relatie prefereren volgens hem de sociale normen.

6.2 Verhouding wettelijke normen vs. wettelijke normen

Wettelijke normen en normen afgeleid van juridische normen (zoals normen uit een huurcontract), hebben een grote invloed op het gedrag van actoren. Vanwege de (onduidelijke) reikwijdte van bepaalde wettelijke normen of de hoeveelheid en complexiteit van sommige rechtsregels, botsen regelmatig wettelijke normen met elkaar. Als voorbeeld kan gedacht worden aan de situatie waarin de vrijheid van meningsuiting (artikel 7 Grondwet) botst met de vrijheid van religie (artikel 6 Grondwet). In het recht gelden drie 'basisregels' die deze botsingen van rechtsregels gedeeltelijk dienen te voorkomen (Verheugt, 2008). Benadrukt moet echter worden dat in de rechtspraktijk allerlei verfijningen en nuances op deze basisregels bestaan.

1. 'Lex superior derogat legi inferiori' ofwel 'hoog gaat voor laag': rechtsregels ontstaan op een hoger overheidsniveau gaan voor op rechtsregels die afkomstig zijn van een lager overheidsniveau.
2. 'Lex posterior derogat legi priori/anteriori' ofwel 'nieuw gaat voor oud', de van gelijk niveau zijnde meest recente wettelijke bepalingen gaan voor de op bepalingen die ouder zijn.
3. 'Lex specialis derogat legi generali' ofwel 'bijzonder gaat voor algemeen', de van gelijk niveau zijnde bepalingen die de bijzondere situatie beschrijven, genieten voorrang ten opzichte van normen die de algemene situatie beschrijven.

Naast deze basisregels zijn er tevens andere pogingen van de wetgever om een botsing van wettelijke normen te voorkomen, bepaalde wetten bevatten zogenoemde afstemmingsbepalingen welke voorschrijven dat verschillende wettelijke verplichtingen op elkaar dienen te worden afgestemd. Daarnaast kan de wetgever ook bepaalde speciale wetgeving uitvaardigen indien op een bepaald terrein onduidelijkheid bestaat over de verhouding tussen verschillende rechtsregels. Een voorbeeld is de Algemene wet gelijke behandeling, welke het gelijkheidsbeginsel uit artikel 1 van de Grondwet nader uitwerkt en vertaalt naar juridisch concretere regels.

Naast bovenstaande methode kan ook een beroep worden gedaan op een geschilbeslechtende instantie, zoals de rechter of arbitrage, welke in een concrete situatie de verhouding tot elkaar en de reikwijdte ervan bepalen. Dergelijke rechterlijke uitspraken, hoewel formeel gezien zij in Nederland geen rechtsbron zijn, kunnen desondanks grote invloed hebben op de interpretatie van bepaalde rechtsregels of begrippen. Soms formaliseert de wetgever bepaalde uitspraken door deze in wetgeving om te zetten.

Echter, de vraag is hoe dit in een concrete situatie, denk aan het driehoeksmodel uit de voorgaande hoofdstukken, functioneert: weliswaar zullen bovenstaande principes een botsing trachten te voorkomen, maar het zou vrij naïef zijn te denken dat de actor, steeds als deze geconfronteerd zou worden met botsende wettelijke normen, nagaat welke norm voorrang geniet ten opzichte van de andere normen of telkens naar een geschilbeslechtende instantie zal gaan.

6.3 Nalevingstheorieën

In deze paragraaf zullen verschillende theorieën worden besproken, die pogen te verklaren waarom actoren normen naleven (of ervan afwijken). Deze theorieën geven elk een eigen antwoord op deze vraag. Hoogerwerf & Herweijer (2008) bieden een goed overzicht van verschillende categorieën theorieën die normconform gedrag trachten te verklaren. Deze theorieën worden hieronder nader uitgewerkt. De bevindingen van de rechtssociologie, een tak van de sociologie die het juridisch handelen van actoren bestudeert, zullen hierbij van grote waarde blijken te zijn. De rechtssociologie bekijkt (onder andere) hoe normen hun uitwerking vinden in de maatschappij en de invloed van normen op het gedrag van actoren (Griffits, 2005).

6.3.1 Rationele actor theorieën

Kern van deze categorie theorieën is dat zij normconform gedrag zien als het gevolg van een *bewuste* keuze door actoren: actoren wegen op basis van de *beschikbare* informatie die zij bezitten, de kosten en baten van verschillende gedragsopties af en kiezen voor die optie waarbij de baten zo groot mogelijk zijn tegen zo laag mogelijke kosten. Normnaleving is hier dus te zien als een bewuste en geplande keuze, waarbij factoren als de pakkans (door controle), strafmaat (hoogte/zwaarte van de sanctie) en strafkans (wordt de sanctie ook daadwerkelijk uitgevoerd) een rol spelen.

Wat betreft de informatie op basis waarvan actoren hun afweging maken, dient te worden opgemerkt dat de term *beschikbaar* aangeeft dat actoren niet alle alternatieve gedragsopties kunnen bevatten, noch alle consequenties van hun handelen kunnen overzien. De informatie is selectief en gekleurd door de zintuiglijke waarnemingen, het persoonlijk referentiekader en het waarderingsvermogen van de actor. Dit komt overeen met de beperkte rationaliteit-these van Simon (Morgan, 2005) alsmede met het in het vorige hoofdstuk benadrukte feit dat elke actor een unieke perceptie heeft van een locatie. In het vorige hoofdstuk is over dit onderwerp al het nodige gezegd, zodat hier niet verder op zal worden ingegaan. De rationele theorieën benadrukken dat de pakkans een belangrijke rol speelt bij de besluitvorming door de actor. Indien de kans op ontdekking van de overtreding klein is, zal de actor zich eerder normafwijkend gedragen (vooral als de baten groter zijn dan de kosten).

6.3.2 Gelegenheidstheorieën

Het gezegde 'gelegenheid maakt dief' kan de inhoud van deze categorie theorieën goed beschrijven. Deze groep theorieën stellen namelijk dat de fysieke kenmerken van een locatie, de mate van normconformiteit beïnvloeden. Hierbij is met name van belang welke mogelijkheden er voor actoren bestaan om onopgemerkt te blijven indien deze normafwijkend gedrag ontplooid. Te drukke (denk bijvoorbeeld aan zakkenrollen) en te onbevolkte locaties ('s nachts), zorgen ervoor dat normafwijkend gedrag niet opvalt, waardoor de kans groter wordt dat actoren dergelijk gedrag zullen gaan ontplooiën.

De fysieke kenmerken van de locatie spelen een rol bij de vraag of normconformiteit dan wel afwijking plaatsvindt (Steg & Vlek, 2009). Hierbij spelen de al eerder vermelde 'environmental cues' een rol: een niet-schone omgeving geeft aan dat niemand zich hiervoor verantwoordelijk voelt en geen (emotionele) band heeft met de omgeving, waardoor de kans op normafwijkend gedrag toeneemt. Als voorbeeld kunnen de experimenten van Cialdini et al (1991) worden genoemd: in een relatief schone omgeving worden de door de onderzoekers uitgedeelde flyers veelal weggegooid in de prullenbak of meegenomen, terwijl deze flyers in een niet-schone omgeving deze veelal argeloos op de grond werden gegooid door actoren.

6.3.3 *Sociale bindingentheorieën*

Deze groep theorieën stellen dat actoren bij de keuze tussen normconform of -afwijkend gedrag, de reactie van hun omgeving meenemen in de beoordeling van verschillende gedragsopties. Actoren willen worden gezien als een gerespecteerd onderdeel van de gemeenschap of verbanden waarin deze participeren. Gedrag wordt volgens dergelijke theorieën verklaard uit het verlangen van actoren om bij bepaalde sociale verbanden te horen en het uitblijven van een negatieve reactie op normafwijkend gedrag van de sociale omgeving van de actor. Door scholing en participatie in sociale verbanden gaan actoren zich met bepaalde normen vereenzelvigen en zal normafwijking minder plaatsvinden. Naarmate de binding met de maatschappij geringer is, zullen negatieve reacties van de omgeving minder invloed hebben op het gedrag van de actor.

Todd (1978) beschrijft een Beiers dorp dat geïsoleerd gelegen is, waardoor de inwoners primair op zichzelf zijn aangewezen. Door de sterke onderlinge banden in het dorp worden actoren tijdens interacties met de gemeenschap geconfronteerd met sociale normen die wellicht afwijken van hun individuele opvattingen. Indien de actor wordt geconfronteerd met dergelijke andersluidende opvattingen, zal volgens Todd een heroverwegingsproces plaatsvinden: hij kan zwijgen in discussies of met sterke argumenten zal komen om de groepsnorm te wijzigen of zorgen voor een conflict, waarmee hij het risico loopt zichzelf buiten de gemeenschap plaatst. Sociale bindingen hebben in hechte gemeenschappen derhalve een disciplinerende uitwerking. Tevens geldt, volgens Todd, dat actoren die dergelijke normen niet onderschrijven en zichzelf buiten de gemeenschap plaatsen, hun toevlucht moeten zoeken naar juridische geschilbeslechtingsystemen om hun gelijk te krijgen. Het onderschrijven van de normen en de positie in de gemeenschap is derhalve ook van belang voor de wijze hoe een actoren omgaan met geschillen.

6.3.4 *Leertheorieën*

Volgens deze categorie theorieën is het gedrag van een actor, het resultaat van aangeleerde normen en waarden. Dit 'leerproces' kan zowel kortstondig als langdurig zijn: bepaalde aangeleerde normen zijn bestendiger en moeilijker te wijzigen, dan kortstondig 'aangeleerde' normen. Normen worden onder andere aangeleerd via de opvoeding, het onderwijs en door onderling contact met andere actoren in de gemeenschap (Matthies et al., 2012). Aan de hand van uit het verleden 'aangeleerde' normen en waarden, wordt door actoren automatisch overeenkomstig deze aangeleerde gedragspatronen gehandeld (zie ook subparagraaf 2.5.2).

Indien actoren, in hun (sociale) omgeving, worden geconfronteerd met normafwijkend of normconform gedrag, is de kans groter dat zij dergelijk gedrag eveneens zullen ontplooiën: ze 'leren' dit normafwijkend gedrag van andere actoren (Cialdini et al., 1991). Leertheorieën vestigen tevens de aandacht erop dat bepaald gedrag kan worden afgeleerd, bijvoorbeeld door de actor te informeren over de consequenties van bepaald handelen.

De mogelijkheid om gedrag aan dan wel af te leren is bekritiseerd vanuit de psychologische wetenschappen (Pol et al., 2008; Mathiesen et al., 2012). De mate waarin actoren hiertoe in staat zijn verschilt namelijk per situatie, per actor en per onderwerp. Pol et al (2008) stellen dat de mate van betrokkenheid die actoren voelen bij het onderwerp, een belangrijke rol speelt bij de vraag welke type gedrag een actor zal ontplooiën en in hoeverre deze actor open staat voor gedragsverandering door te 'leren'. De mate van betrokkenheid correspondeert met het type gedrag dat wordt ontplooid: indien er sprake is van gewoontegedrag heeft de actor geringe betrokkenheid en bij gepland gedrag hebben actoren een grotere mate van betrokkenheid bij het onderwerp. Zonder deze betrokkenheid bij het onderwerp in kwestie, zal de actor onvoldoende aandacht kunnen opbrengen om zich daadwerkelijk van zijn gedrag te kunnen vergewissen en dit te wijzigen. Indien actoren een lage mate van betrokkenheid voelen en dus gewoontegedrag ontplooiën, zijn de mogelijkheden om bepaald gedrag af te leren beperkt. Echter, al voelen actoren zich betrokken bij het onderwerp, zij moeten ook in staat zijn om bepaald gedrag aan of af te leren: indien actoren geen tijd hebben of de informatie niet begrijpen, kunnen zij hun gedrag ook niet heroverwegen en aanpassen.

6.3.5 *Organisatieprocesteorieën*

Het voornaamste kenmerk van deze categorie theorieën is dat verklaringen voor normnaleving of normafwijkingen worden gezocht in de architectuur van de organisatie waarin actoren participeren en niet bij de actor persoonlijk. Normconformiteit wordt in dergelijke modellen verklaard door interne factoren

binnen organisaties waarin actoren participeren en wordt normafwijking gezien als een fout in de interne huishouding van de organisatie, zoals gebrekkig toezicht of gebrek aan kennis.

6.3.5 *Vrijwillige naleving theorieën*

Kern van deze categorie theorieën is dat actoren *vrijwillig* de gedragsregels naleven, actoren zouden een morele verplichting voelen om dergelijke gedragsregels, welke in het algemeen belang zijn opgesteld (althans: deze illusie hebben actoren), na te leven. Naleving wordt hierin gekoppeld aan het willen gehoorzamen aan het algemeen belang en het ondergeschikt maken van het eigen belang hieraan. Diverse studies tonen aan dat legitimiteit, hierboven omschreven als "dit voelt goed en juist, hierbij een belangrijke rol speelt. Het 'Stanford-gevangenis'-experiment is wellicht het bekendste voorbeeld waaruit blijkt dat legitimiteit een rol speelt bij het gedrag van de actor (Tyler, 2006; Zimbardo, 1973).

6.4 **Beïnvloeden gedrag**

Bij gewoontegedrag zijn de mogelijkheden om gedrag (af) te leren of normnaleving te stimuleren, beperkter en anders dan indien een actor zijn gedrag op basis van een rationele afweging maakt. (Pol et al., 2008). Gepland gedrag is volgens Pol et al (2008) bij uitstek geschikt om door middel van 'leren' duurzaam te beïnvloeden. Verhoging van de mate van normconformiteit kan in een dergelijke situatie dus worden bereikt door de actor te informeren over de consequenties en mogelijkheden van zijn handelen, met andere woorden: door te *leren*. Dit is echter minder eenvoudig dan het lijkt, diverse factoren (zoals zwakke argumentatie of gebrek aan betrouwbaarheid van bronnen) kunnen ertoe leiden dat informatie geen effect heeft op de actor of zelfs een tegenovergesteld effect (Pol et al., 2008).

Zoals hiervoor is aangegeven, vindt een groot gedeelte van ons gedrag automatisch plaats, indien de perceptie van de situatie wordt herkend en gekoppeld aan in het verleden succesvolle ontplooiende gedragspatronen. Volgens de omgevingspsychologie zijn het met name dergelijke 'habits' die gewoontegedrag bepalen en niet in het verleden aangeleerde normen en/of waarden (Verplanken & Aarts, 1999; Klöckner & Verplanken, 2013). Bij gewoontegedrag zijn de mogelijkheden om gedrag af te leren beperkter, maar niet onmogelijk (Pol et al., 2008). Grofweg zijn er twee wijzen waarop dergelijk gedrag kan worden beïnvloed:

- Interventies gericht op het doorbreken van het gewoontegedrag, hierbij gaat het om het afleren van de koppeling tussen 'habit' en gedrag. Dit type interventies zullen vaak fysieke interventies zijn (bijvoorbeeld bepaald gedrag fysiek niet langer mogelijk maken), alsmede communicatieve interventies.
- Interventies gericht op beïnvloeding van het gewoontegedrag, doordat actoren hun gedrag niet beredeneren en handelen zonder rationele besluitvorming, zijn ze beïnvloedbaar. Deze interventies zullen veelal op het communicatieve en sociale vlak liggen, waarbij gebruik wordt gemaakt van de behoefte bij actoren om bij een groep te willen horen (vuistregels en framing).